

**ФРИДРИХ НИЦШЕ
ТЪЙ РЕЧЕ ЗАРАТУСТРА
КНИГА ЗА ВСИЧКИ И
НИКОГО**

Превод от немски: Мара Белчева, 1915

chitanka.info

Този превод е завет на Пенчо Славийков, под чието око е почнат и завършен — 1904–1906 година. първите две части са отпечатани преди смъртта му. Последните са прегледани от Боян Пенев. Нему и на д-р Кръстев благодаря за труда и съветите.

Мара Белчева, 1905

В сегашното издание си позволихме да осъвременим правописа и пунктуацията. запазихме съкровищното дело на Мара Белчева и Пенчо Славийков, като се намесихме само при някои съвсем архаизирани думи и изрази.

Логис, 1990

ПРЕДГОВОРЪТ НА ЗАРАТУСТРА

ТЪЙ РЕЧЕ ЗАРАТУСТРА ЗА СВРЪХЧОВЕКА И ПОСЛЕДНИЯ ЧОВЕК

1.

Когато Заратустра навърши тридесет години, напусна той своя роден край и езерото на своя роден край и отиде в планината. Там се наслаждава на своя дух и на своята самотност и десет години не му омръзна това. Но най-сетне се преобърна сърцето му — и една сутрин стана той от зори, изстъпи пред слънцето и му рече тъй:

— Ти, велико светило! Какво би било твоето щастие, да нямаше ония, на които светиш!

Десет години наред възлязва ти пред моята пещера — дотегнала би ти и твоята светлина, и тоя път, без мен, моя орел и моята змия.

Но ние те чакахме всяка сутрин, ползвахме се от твоето обилие и благославяхме те за това.

Виж! Мен ми омръзна моята мъдрост, като пчела, която е набрала премного мед, аз се нуждая от ръце, които да посягат.

Аз бих желал да даря и раздавам, докато мъдрите между хората се възраждат още веднъж на своето безумие и бедните още веднъж на своето богатство.

Затова трябва аз да сляза в глъбината — както ти правиш вечер, когато отхождаш зад морето, отнасяйки светлина още и на долния свят, ти, обилно светило! Като тебе, и аз трябва да *заяза*, както казват хората, при които искам да сляза.

И тъй благослови ме, ти, спокойно око, което без завист може да гледа дори едно преголямо щастие!

Благослови чашата, която иска да прелее, тъй че водата от нея да потече златна и вредом отнесе отражението на твоята отрада.

Ето! Тая чаша иска пак да се изпразни, и Заратустра иска пак човек да стане.

Тъй почна заязването на Заратустра.

Заратустра слезе сам от планината и никой не го срещна. Но когато стигна в горите, изведнъж предстана старец отпреде му, който беше напуснал своята света хижа, тръгнал да дири корени в гората. И тъй рече старецът на Заратустра:

— Не ми е чужд тоя странник — преди много години той мина оттук. Заратустра се зовеше той, но той се е изменил. Тогава ти отнасяше своята пепел в планината: да не искаш днес в долините да занесеш своя огън? Не се ли боиш, че ще те накажат като подпалвач? Да, аз познах Заратустра. Чисто е неговото око, и на неговите уста не се таи никаква гнусота. Не върви ли той като танчар^[1]? Преобразен е Заратустра, дете е станал Заратустра, пробуден е Заратустра: що дириш сега при спящите? Като в море живееше ти в самотността и морето те лелееше. Тежко ти, ти искаш да излезеш на суша? Тежко ти, ти искаш пак да помъкнеш сам своето тяло?

Заратустра отговори:

— Аз обичам хората.

— Защо — каза светецът, — се отдалечих сам аз в гората и пустошта? Не за това ли, че обичах премного хората? Сега обичам Бог: не обичам хората. Човек е за мен едно твърде несвършено нещо. Обич към човека би ме погубила.

Заратустра отговори:

— Какво казвам обич! Аз нося дар за хората.

— Не им давай нищо — каза светецът. — По-добре отнеми им нещо и носи го заедно с тях — с това най-ще им угодиш: стига само теб да е угодно. А искаш ли да им дадеш, не им давай повече от една милостиня, но нека и за нея просят.

— Не — отговори Заратустра, — аз не давам никаква милостиня. За това не съм беден достатъчно.

Светецът се изсмя на Заратустра и рече тъй:

— Гледай тогава дано те приемат твоите съкровища! Те са подозрителни към пустинниците и не вярват, че ние идем, за да даряваме. Нашите стъпки им звучат твърде самотно из улиците. И както нощем, когато в своите легла чуват да върви някой мъж, дълго преди слънце да изгрей, те се питат: къде ли дебне крадецът? Не отивай при хората и остани в гората! По-добре иди пак при животните!

Защо не искаш да си като мен — мечка между мечките, птица между птиците?

— А какво прави светецът в гората? — попита Заратустра.

Светецът отговори:

— Аз правя песни и ги пея, и като правя песни, смея се, плача и мъмра: тъй величая Бога. С песни, плач, смях и мъмър величая Бога, който е мой Бог. Но ти какво ни носиш дар?

Когато Заратустра чу тия думи, поклони се пред светеца и рече:

— Сякаш има какво да ви дам! Но оставете да си вървя, докато не съм отнел нещо от вас!

И тъй се разделиха те, старецът и мъжът, смеещи се, както се смеят две деца.

Но когато Заратустра остана сам, тъй рече той на сърцето си:

„Възможно ли е! Тоя свят старец още не е чул во своята гора, че Бог умря!“

3.

Когато Заратустра стигна в ближния град, който лежеше край горите, завари там на пазарището събран много народ: защото бе прогласено, че ще дойде един въжеиграч. И тъй почна да говори Заратустра към народа:

— Аз ви уча за Сврѣхчовека. Човек е нещо, което трябва да бъде превъзмогнато. Какво сте направили вие, за да го превъзмогнете?

Всички същества досега са създали нещо сврѣх себе си: а вие искате да бъдете отлив от тоя велик прилив и предпочитате да се върнете пак към животното, нежели да превъзмогнете човека?

Що е маймуната за човека? Едно посмешище или един болезнен срам. И тъкмо това трябва да бъде човек за Сврѣхчовека: едно посмешище или един болезнен срам.

Вие изминахте пътя от червей до човек, и много още във вас е червей. Някога сте били маймуни, но и сега още човек е по маймуна от всяка маймуна.

Но и най-мъдрият от вас, и той е само една двойственост и смешение от злак^[2] и призрак. Но казвам ли ви аз да ставате призраци или злакове?

Ето, аз ви уча за Сврѣхчовека!

Сврѣхчовекѣт е смисѣл на земята. Волята ви да рече: Сврѣхчовекѣт да бѣде смисѣлѣт на земята!

Заклинам ви, братя мои, *останете верни на земята* и недейте вярва на ония, които ви говорят за сврѣхземни упования! Съзнават ли или не, туй са отровосмесители.

Презрители на живота са те, умиращи и сами отровени, омръзнали на земята: и нека вървят поврага!

Някога да хулиш Бога бе най-голямото светотатство, но Бог умря, а с това умряха и тия светотатци. Сега да хулиш земята е най-ужасното, и утробата на неизповедното да цениш по-високо, отколкото смисѣлѣт на земята.

Някога душата гледаше презрително плѣтта: и тогаз това презрение бе най-висше: тя искаше да бѣде плѣтта мършава, грозна, изтощена от глад. Тѣй мислеше тя да се отърве от нея и от земята.

О, тая душа сама беше мършава, грозна, изтощена от глад: и жестокост бе сладострастието на тая душа!

Но кажете ми и вие, братя мои: какво ви говори вашата плѣт за душата ви? Не е ли душата ви нищета и мърсота, и една нищожна наслада?

Истина, мръсен поток е човек. Трябва да си море, за да можеш погълна един мръсен поток, и да не се омърсиш. Ето, аз ви уча за Сврѣхчовека: той е това море, в него може да потъне вашето велико презрение.

Що е най-висшето, което вие би могли да преживеете? То е часѣт на великото презрение. Часѣт, в който сами вие ще се погнусите от своето щастие, също и от разума си и от добродетелта си.

Часѣт, в който ще речете: „Що значи моето щастие! То е нищета и мърсота, и една нищожна наслада. А моето щастие би трябвало да оправдава самия живот.“

Часѣт, в който ще речете: „Що значи моят разум! Алчен ли е той за знание, както лѣвѣт за своята храна? Той е нищета и мърсота, и една нищожна наслада.“

Часѣт, в който ще речете: „Що значи моята добродетел! Тя още не ме е правила да беснея. Как ми омръзна моето добро и моето зло! Всичко това е нищета и мърсота, и една нищожна наслада!“

Часѣт, в който ще речете: „Що значи моята справедливост! Аз не виждам да съм пламѣк и жив вѣглен, а праведният е пламѣк и жив

въглен!“

Часът, в който ще речете: „Що значи моето състрадание! Не е ли състрадание кръстът, на който ще бъде прикован онзи, който обича хората? А моето състрадание не е разпятие.“

Казвали ли сте вече тъй? Викали ли сте вече тъй? Ах, да бих ви чул вече тъй да викате!

Не вашият грях — вашето задоволение крещи към небесата, скудостта во самия ви грях крещи към небесата!

Де е мълнията, която ще ви лизне с езика си? Де е безумието, с което вие трябва да бъдете присадени?

Ето, аз ви уча за Сврѣхчовека: той е тая мълния, той е туй безумие!

Когато Заратустра говореше тъй, един от народа извика: „Стига вече въжеиграчът ни е говорил, нека сега да го видим!“

И целият народ се изсмя на Заратустра. А въжеиграчът, който вярваше, че за него е дума, почна да се приготвя да играе.

4.

А Заратустра изгледа народа и се почуди. Сетне рече тъй:

— Човек е едно въже, вързано между животно и Сврѣхчовек — въже над бездна.

Едно опасно отвѣд, едно опасно на път, едно опасно озѣртане, един опасен трепет и възпиране.

Онова, що е велико у човека, то е, че той е мост, а не цел: което е за обичане у човека, то е, че той е *преход и гибел*.

Аз обичам ония, които не знаят да живеят, освен като гинещи, че те са, които отиват отвѣд.

Аз обичам великите презрители, защото те са великите обожатели и стрели на копнеж към другия бряг.

Аз обичам ония, които не дирят чак отвѣд звездите причина да загинат и да станат жертва. Но ония, които се жертват за земята, за да стане земята някога на Сврѣхчовека.

Аз обичам оногова, който живее, за да познае, и който иска да познае, за да може все някога Сврѣхчовекът да живее. Тъй желае той своята гибел.

Аз обичам оногова, който работи и изобретява, за да съгради дом на Сврѣхчовека и приготви земя, животни и растения за него: че тъй

желае той своята гибел.

Аз обичам оногова, който обича своята добродетел: че добродетел е воля за гибел и стрела на копнеж.

Аз обичам оногова, който не задържа нито капка дух за себе си, но иска да бъде цял духът на своята добродетел: тъй крачи той като дух през моста.

Аз обичам оногова, който от своята добродетел прави своя тегоба и своя съдба: тъй желае той заради своята добродетел все още да живее и да не живее повече.

Аз обичам оногова, който не иска да има много добродетели. Една добродетел е повече добродетел нежели две, защото тя е повече възел, на който виси съдбата.

Аз обичам оногова, чиято душа се прахосва, който не желае благодарност и не отдава: че той винаги дарява и не желае да се съхранява.

Аз обичам оногова, който се срамува, когато жребият падне на негов късмет и който при това пита: „Да не съм аз нечестен играч?“ — че той желае да загине.

Аз обичам оногова, който хвърля златни думи преди своите дела и винаги устоява на повече, отколкото обещава: че той желае своята гибел.

Аз обичам оногова, който оправдава бъдещите и миналите изкупува: че той желае от настоящите да загине.

Аз обичам оногова, който наказва своя бог, защото обича своя бог: че той трябва от гнева на своя бог да загине.

Аз обичам оногова, чиято душа е дълбока и в ранимостта, и който при едно малко изпитание в живота може да загине: тъй върви той на драго сърце през моста.

Аз обичам оногова, чиято душа е препълнена, тъй че той сам себе си забравя, и всички неща са в него: тъй всички неща ще бъдат негова гибел.

Аз обичам оногова, който е със свободен дух и свободно сърце: тъй главата му сама е утроба на неговото сърце, а сърцето му го тласка към гибел.

Аз обичам всички ония, които са като тежки капки, всяка отделно падаща от черния облак, който виси над човека: те предвестяват, че мълния иде и гинат като предвестници.

Ето, аз съм предвестник на мълнията и една тежка капка от облака: а тази мълния се зове Сврѣхчовек.

5.

Когато Заратустра изрече тия думи, изгледа той пак народа и млъкна.

„Ето ги“ — каза той на сърцето си, — „и те се смеят: не ме разбират те, аз не съм уста за тия уши.

Трябва ли по-напред човек да порази ушите им, за да се научат да слушат с очи? Трябва ли човек да гърми като литаври и проповедници за разкаяние? Или те вярват само на ония, които се щурат?

Те имат нещо, с което са горди. Как наричат те онова, което ги прави горди? Образование го наричат те, то ги отличава от козарите.

Затова им е неприятно, когато се говори за тях, да чуват думата «презрение». Тогава ще говоря на тяхната гордост.

Тогаз ще им говоря за най-презрителното: а то е *последния човек*.“

И така се обърна Заратустра към народа:

— Вече е време човек да си побие своя цел. Вече е време човек да посади кълна на своята висша наслада.

Неговата почва е още доста богата за това. Но някога тази почва ще стане бедна и укротена, и няма високо дърво да може да израсне от нея.

Уви! Иде времето, когато човек няма вече да хвърля стрелата на копнежа си високо над човека, и тетивата на лъка му ще е отвикнала да отстрелва!

Казвам ви: човек трябва да има хаос в себе си, за да може роди танцуваща звезда. Казвам ви: вие имате още хаос в себе си.

Уви! Иде времето, когато човек не ще роди вече никаква звезда. Уви! Иде времето на най-презирация човек, който и сам себе си не може вече да презира.

Ето! Аз ви показвам *последния човек*.

„Що е обич? Що е творение? Що е копнеж? Що е звезда?“ — тъй пита последният човек и мига.

Тогава земята вече ще е малка, и на нея подрипва последният човек, който всичко вдребнява. Неговият род е неизтребим, като

земната бълха, последният човек живее най-дълго.

„Ние открихме щастието“ — казват последните хора и мигат. Те напуснаха страните, дето бе тежко да се живее. Защото човеку трябва топлина. Те все още обичат своя съсед и търкат се о него: защото човеку трябва топлина.

Да заболееш, и подозрителен да си, за тях е грехота: те ходят предпазливо. Безумец, който още се пъне о камъни или хора!

Малко отрова сегиз-тогиз: това докарва приятни сънища. И много отрова най-сетне, приятно умираше.

Те още работят, защото с работата се прекарва времето. Но пазят да прекалят, че вреди.

Не ще има вече беден и богат: едното и другото е отегчително. Кой ще иска да властва още? Кой да се подчинява? Едното и другото е преотегчително.

Никакъв пастир, и едно стадо. Всякой еднакво желае, всякой е еднакъв: който инак чувства, отива по своя воля в лудницата.

„Изпреди цял свят беше луд“ — казват изтънчените и мигат. Хората са хитри и знаят всичко, що е ставало: и присмехите нямат край. Карат се още, но се помиряват лесно — инак не понася на стомаха.

Те си имат радостчица за през деня, радостчица и за през нощта: но почитат здравето.

„Ние открихме щастието“ — казват последните хора и мигат.

И тук се свърши първата реч на Заратустра, която наричат още и „Предговор“: защото на това място го прекъсна врявата и радостта на тълпата.

„Дай ни тоя последен човек, о, Заратустра — тъй викаха те, — направи да бъдем ние тези последни хора! А ние ти харизваме Свръхчовека!“ И всички ликуваха и мляскаха с език.

А Заратустра се наскърби и рече на сърцето си:

„Те не ме разбират: аз не съм уста за тия уши. Твърде дълго живях в планините, твърде много се вслушвах в потоци и дървеса: и ето че им говоря като на козари.

Спокойна е душата ми и ведра като планина пред пладне. Но те мислят, аз съм студен и присмехулник с грозни глуми.

И ето гледат ме и ми се смеят: и като се смеят, мразят ме при това. Мраз е в смеха им.“

Но тук се случи нещо, което направи да занемее всяка уста и да се вцепени всяко око. В това време тъкмо въжеиграчът почна: той бе излязъл през малка вратичка и тръгна по въжето, което бе обтегнато между две кули, тъй че висеше над пазарището и народа. И когато той бе насред пътя си, отвори се вратичката още веднъж и един пъстро облечен хлапак, подобен на палячо, изскочи и литна подир първия.

„Напред, сакателнико — зачу се страшният му глас, — напред, хайлазино, бандитин, папуняк! Да не те погъделичкам с петата си! Що дириш тука между кулите? В кулата е твойто място, там трябва да те запрат. Ти запречваш свободния път на един по-добър от тебе!“

И с всяка дума той се приближаваше все повече и повече към него: и когато бе само на един разкрач отдире му, тогава стана ужасното, което направи да занемее всички уста и да се вцепени всяко око: той нададе вик, като някой дявол, и прескочи оногова, който бе се изпречил на пътя му. А тоя, като видя съперника си да побеждава, изгуби и глава, и въже, запокити пръта си и полетя надолу по-бърже от него, като някаква въртележка от ръце и крака. Пазарището и народът заприличаха на море, налетяло от буря: всички се разбягаха един през друг, и най-напред ония там, дето тялото щеше да падне.

А Заратустра остана неподвижен, и тъкмо до него падна тялото, изкълчено и смачкано, но все още не мъртво. След малко разнебитият се съвзе и видя Заратустра коленичил до себе си.

„Какво правиш тук? — каза той най-сетне, — аз отдавна знаех, че дяволът ще ми тури крак. И ето че той ме повлече в пъкъла: да не искаш да му попречиш?“

— Честна дума, приятелю — отговори Заратустра, — нищо такова няма, за каквото ти казваш, няма никакъв дявол и никакъв пъкъл. Твоята душа ще умре по-скоро от твоето тяло: не бой се вече от нищо!

Човекът погледна подозрително.

„Ако ти казваш истината — рече той, — тогава не губя нищо, като губя живот. Аз не съм нещо повече от едно животно, което с бой и скудна храна са научили да играе.“

— Остави — рече Заратустра, — ти си направил опасността свое призвание, в това няма нищо за презиране. Но ето че в призванието си

ти намери своята гибел: за това сам аз със своите ръце ще те погребам.

На тия думи на Заратустра умиращият не отговори вече, но той движеше ръка, като да търси ръката на Заратустра, за да му благодари.

7.

Между това падна вечер и пазарището се скри в тъма: тогава народът се разотиде, че самото любопитство и страх — и те се уморяват. Но Заратустра седеше при мъртвеца на земята, потънал в мисли: тъй забрави той времето. Най-сетне настана нощ и студен вятър появ върху самотния. Тогава Заратустра се вдигна и рече на сърцето си:

„Истина, хубава ловитба се падна днес на Заратустра! Не улови той човек, но затова пък един труп.

Неприветен е човешкият живот и все още без смисъл: един палячо може да му бъде съдбоносен.

Аз искам да науча хората в смисъла на тяхното битие: който е Сврѣхчовекът — мълнията от черния облак човек.

Но аз съм все още далеч от тях, и моят разум не говори на техните разуми. За хората аз още съм една средина между глумец и труп.

Тъмна е нощта, тъмни са пътищата на Заратустра. Ела ти, студен и вкочанен другарю! Аз ще те отнеса там, дето сам с ръцете си ще те погребам.“

8.

Това като рече Заратустра на сърцето си, вдигна трупа на грѣб и трѣгна. И още не беше отминал стотина крачки, ето един човек се примѣкна до него и му зашепна на ухото — и виж! Тоя, който говореше, бе същият палячо от кулата.

„Махай се от тоя град, о, Заратустра — думаше той, — тука мнозина те ненавиждат. Мразят те добрите и праведните и теб зоват техен враг и презрител, мразят те благоверните, и теб зоват опасност за тѣлпата. Честит беше, че само ти се смяха: и наистина, ти говореше като същ палячо. Честит беше, че прибра мъртвото псе, като се унизи тѣй, ти се избави за днес. Но бягай от тоя град — или утре ще прескоча и през теб, един жив през мъртвеца.“

И като каза това, човекът изчезна, а Заратустра отмина татък из тъмните улици.

През градските порти го присрещнаха гробари: те осветлиха лицето му с факел, познаха Заратустра и почнаха да се гаврят с него: „Заратустра отнася мъртвото псе: браво, и Заратустра стана гробар! Нашите ръце са май твърде чисти за тая мръвка. Да не иска Заратустра да отмъкне залъка на дявола? На добър час! И да ти е сладко! Дано не е дяволът по-добър крадец от Заратустра! — той ще отмъкне и двамина ви, ще излапа и двамина ви!“

И те се смееха из един глас и тулеха глави. Заратустра не отвърна ни дума и отмина по пътя си. Два часа вървя той, покрай гори и блата, и чува толкова гладен вой на вълци, че и сам изгладня. И той спря пред една самотна къща, в която гореше свещ.

— Гладът ме напада — рече Заратустра, — като влѣхва. В гори и блата ме напада моят глад и в дълбока нощ.

Чудни прищевки има моят глад. Често ми идва той чак следобед, а днес го нема никакъв цял ден: къде ли се бави?

И при това похлопа Заратустра на вратните на къщата. Излезе един старец, той носеше свещ и попита:

— Кой иде при мен и при моя лош сън?

— Един жив и един мъртвец — отвърна Заратустра. — Дайте ми да ям и да пия, че забравих през деня. Онзи, който нахрани гладния, услажда своята собствена душа: тъй казва мъдростта.

Старецът влезе вкъщи, но веднага се върна и подаде хляб и вино на Заратустра:

— Тъдява е лошо за гладните — каза той, — затова живея тук. И животно, и човек се отбиват при мене, пустинника. Но покани и другаря си да яде и пие, той е по-уморен от тебе.

Заратустра отговори:

— Мъртъв е моят другар, мъчно бих го придумал.

— Това не е моя работа — отговори старецът сърдито, — който хлопа на моята врата, трябва да приеме, каквото му поднасям. Яжте и да ви е наздраве!

Два часа пак вървя Заратустра след това, където го пътят води и светлината на звездите: той бе навикнал да ходи нощем и обичаше да гледа в лице на всичко спящо. А когато се съзори, Заратустра се намери сред затънтена гора, и никакъв път не се видеше вече. Тогава

сложи той мъртвеца в едно кухо дърво до главата си — защото искаше да го предпази от вълци — а сам легна на земята и мъха. И тутакси заспа той, морен телом, но със спокойна душа.

9.

Дълго спа Заратустра, и не само зора мина над лицето му, но и предпладне. Най-сетне се отвориха очите му: възчудено огледа Заратустра гората и тишината, възчудено се вгледа в себе си. И стана бързо, като някой пътник по море, който отведнъж съзира земя, и радостно възкликна: защото той видя една нова истина. И каза тогава той на сърцето си:

„Сега познах: другари ми трябва, и то живи — не мъртви спътници и трупове — да ги нося със себе си, където искам.

Живи другари ми трябва, които да следват подир мен, защото искат да следват себе си — и то там, дето искам аз.

Сега познах: не трябва на народ да говори Заратустра, а на другари! Заратустра не трябва да става пастир и пес на стадо!

Мнозина да отмамя от стадото — затова дойдох аз. Нека ми се гневи народ и стадо: за пастирите Заратустра иска да бъде влѣхва. Пастири, казвам, но те себе си зоват добри и праведни.

Пастири, казвам: но те се зоват упование на правата вяра.

Ето добрите и праведните! Кого те ненавиждат най-вече? Оногова, който разтрошава техните скрижали на ценности, разрушителя, престъпника — а това е творецът.

Другари дири творецът, а не трупове, не и стада и упованици. Сътворци дири творецът, такива, които пишат нови ценности върху нови скрижали.

Другари дири творецът, и съжетвари: че у него всичко е зряло за жетва. Но нему липсват стоте сърпа: и той скубе само класове и се ядосва.

Другари дири творецът, и такива, които знаят да точат сърповете си.

Разрушители ще ги нарекат и презрители на доброто и злото. А те са жетварите и тържествуващите.

Сътворци дири Заратустра, съжетвари и такива, с които заедно да тържествува: какво ще прави той със стада, пастири и трупове!

А ти, мой първи другарю, сбогом! Зарових те аз в твоето кухо дърво, и добре те укрех от вълците.

Но аз се разделям с теб, мина време. Между зора и зора познах една нова истина. Не трябва да бъда ни пастир, ни гробар.

Не искам да говоря вече с народа, за сетен път говорих на мъртвец.

Искам да се сдружа с творците, жетварите, тържествуващите: тям искам да покажа аз дъгата и всичките лестници на Свръхчовека.

На пустинниците ще пея аз своята песен и на двоиците люде в пустинята, и който още има уши за нечувано, нему искам аз да отегча сърцето с моето щастие.

Към своя цел отивам, вървя свой ход, отвъд колебливите и нерадивите ще прескоча аз. Тъй моят ход да бъде тяхна гибел!“

10.

Това Заратустра каза на сърцето си, когато слънцето стоеше на пладне и погледна той въпросително на висини — защото чу над себе си острия зов на птица. И ето! Един орел широко закръжи във въздуха и на него обвиснала змия, не като плячка, а другарка: че тя се държеше обвита около шията му.

— Ето моите животни! — рече Заратустра и се зарадва от сърце. — Най-гордото животно под слънцето и най-мъдрото животно под слънцето — те са излезли на оглед. Да узнаят искат, дали Заратустра още живее. Наистина, живея ли още аз? Намерих, че е по-опасно между хората, нежели между животни, опасни пътища върви Заратустра. Нека моите животни ме водят!

Това като рече Заратустра, науми си думите на светеца в гората, въздъхна и каза тъй на сърцето си:

„Желал бих да бъда по-мъдър! Да можех да бъда съвършено мъдър, както моята змия!

Но аз желая невъзможно: тогаз поне ти, моя гордост, върви винаги заедно с моята мъдрост!

И ако някога ме напусне мъдростта ми — ах, тя обича да отлита — дано тогава моята гордост лети с безумието ми!“

Тъй почна залязването на Заратустра.

-
- [1] *Танчар* (ост.) — танцьор, хороводец. — Б.ред. ↑
- [2] *Злак* — тук означава незрял плод. — Б.ред. ↑

ПЪРВА ЧАСТ

ЗА ТРИТЕ ПРЕОБРАЖЕНИЯ

Три преобразования на духа ще ви назова: как духът става камила, лъв — камилата, и най-сетне дете — лъвът.

Има много тежки неща за духа, за силния, издръжливия дух, в който живее благоговение: неговата сила желае тежкото и най-тежкото.

Що е тежко? Тъй пита издръжливият дух, и коленичи той подобно камила, и иска да бъде добре натоварен.

Що е най-тежко, вие, херои? Тъй пита издръжливият дух, та да го взема върху си и да се възрадвам на своята сила.

Не е ли то да се унизиш, за да причиниш мъка на своето високомерие? Да блеснеш с безумието си и се погавриш със своята мъдрост?

Или е то да напуснеш делото си, кога вече то тържествува своята победа? Да се изкачиш на високи планини, за да изкусиш изкусителя?

Или е то да се храниш с жълъди и трева на познанието и заради истината своята душа да се мъчи от глад?

Или е то да си болен, а да отпращаш дома утешителите и да се сприятелиш с глухи, които никога не чуват какво искаш?

Или е то да се спуснеш в мръсна вода, ако това е водата на истината, и да не отпъждаш от себе си студени жаби и топли кекерици?

Или е то да обикнем ония, които ни презират, и да подаваме ръка на призрака, когато той иска да ни сплаши?

Всички тия тежини взема върху си издръжливият дух: подобно камила, която натоварена бърза в пустинята, така бърза той в своята пустиня.

Но в най-самотната пустиня се извършва второто преобразование: лъв става тук духът, свобода иска той да овладее и да бъде господар в неговата си пустиня.

Своя последен господар дири той тук: него иска да възненавиди и своя последен бог, да се бори иска той и да сломи великата ламя.

Коя е великата ламя, която духът не ще вече да признае за господар и бог?

„Ти си длъжен“ се зове великата ламя. А духът на лъва казва „аз искам“.

„Ти си длъжен“ лежи на пътя му, златосияйно, люспесто животно, и на всяка люспа блести в злато „ти си длъжен“! Хилядогодишни ценности блестят върху тия люспи, и тъй говори най-мощната от всички ламя:

„Всяка ценност на нещата — тя блести върху мен. Всяка ценност е вече създадена и всяка създадена ценност — това съм аз. Истина, «аз искам» не трябва вече да има!“ — тъй говори ламята.

Братя мои, защо е нужно в духа лъв? Нима не е доста товарното животно, нали то се отрича и благоговее?

Нови ценности да твори — това лъвът не може още: но свобода да добие той за ново творчество — тук силен е лъвът.

Свобода да си добие — свята не дори и пред дълга: за това, братя мои, потребен е лъвът!

Право да си извоюва за нови ценности — това е най-ужасното завоевание за един издръжлив и благоговееен дух. Истина, това за него е похищение и работа на хищно животно.

Като свое най-свято нещо обичаше той преди това „ти си длъжен“: сега и в най-святото е принуден да види заблуждение и произвол, за да може да си похити свобода от своята обич: лъв трябва за това похищение.

Но кажете, братя мои, що може още детето, което не е по сила и на лъва? Защо трябва хищният лъв да става още и дете?

Невинност е детето и забрава, едно ново начинание, една игра, едно от само себе въртящо се колело, едно пръвно движение, едно свято „Да бъде“.

Да, при играта на създаването, братя мои, има нужда от едно свято „Да бъде“: своя воля иска сега духът, свой свят придобива заблуденият.

Три преображения на духа ви назовах: как духът става камила, лъв — камилата, а най-сетне дете — лъвът.

Тъй рече Заратустра. И тогава пребиваваше той в града, наричан „Пъстрата крава“.

ЗА КАТЕДРИТЕ НА ДОБРОДЕТЕЛТА

На Заратустра хвалеха един мъдрец, който знаел добре да говори за съня и за добродетелта: твърде уважаван бил той и възнаграждаван за това, и юношите се стичали пред неговата катедра. При него отиде Заратустра, и наедно с всички юноши седна пред неговата катедра. А мъдрецът рече тъй:

„На чест и почит имайте съня! Това най-първо! И да страните от всички, които спят лошо и нощем бдят!

Дори и крадецът е свенлив пред съня: той винаги дебне тихо през нощта, а безочлив е стражът на нощта, безочливо носи той своя рог.

Не е малко изкуство да спиш: зарад това нали цял ден трябва да се бди.

Десет пъти трябва на ден да превъзможваш сам себе си: това докарва добра умора и е мак(опиум) за душата.

Десет пъти трябва сам със себе си да се сдобряваш, че превъзможването е горчивина, а лошо спи несдобреният.

Десет истини трябва да намериш на деня: инак ще дириш истината нощем, и твоята душа би останала гладна.

Десет пъти трябва да се смееш на ден и весел да бъдеш: инак ще те безпокои стомахът през нощта, бащицата на помрачението.

Малцина знаят това: но човек трябва да има всички добродетели, за да спи добре. Нима ще си кривя душата? Нима ще прелюбодея?

Ще падна ли в съблазън от слугинята на ближния си? Всичко това не се годи с добрия сън.

И дори когато човек има всички добродетели, трябва още едно да знае: сам навреме да прати добродетелите си да спят.

За да не се препират помежду си тия благопристойни женици! И то заради тебе, клетнико!

Мир с Бога и съседа: тъй го иска добрият сън. Мир също и с дявола на съседа! Инак той няма да те остави на мира през нощта.

Чест на началството и послушание, също и на кривото началство! Тъй го иска добрият сън. Аз ли съм крив, че властта обича

да ходи на криви нозе?

Тогова ще нарека аз най-добър пастир, който води своето стадо по най-зелената поляна: тъй е на сгода на добрия сън.

Много почести не искам, нито големи съкровища: това ума помрачнява.

Но мъчно се спи без едно добро име и едно малко съкровище.

Едно малко общество ми е по-приятно от едно лошо: но то трябва да си отива и дохожда навреме. Тъй е на сгода на добрия сън.

Твърде ми се допадат и нищите духом: те предизвикват съня. Блажени са те, и най-вече когато винаги им се дава право.

Тъй минава денят на добродетелния. А дойде ли нощта, аз се пазя да викам съня! Не иска да бъде викан той, сънят, който е властителят на добродетелите!

Но аз мисля, какво добро съм през деня сторил и мислил. Аз преживям и се питам, търпелив като крава: кои ли бяха твоите десет преживявания?

И кои бяха десетте примирения и десетте истини, и десетте смяха, в които сърцето ми се задоволи?

В размисли за това и лелеян от четиридесет мисли, напада ме веднага сънят, неканеният, властителят на добродетелите.

Сънят похлопва на очите ми: и те натегват. Сънят досегва устата ми: и те се разтварят. Истина, лекостъпен идва той при мен, най-обичният от крадците, и ми открадва мислите: глупав стоя аз тогава като тая катедра. Но не дълго тъй стоя: и ето ме вече прострян.“

Когато Заратустра чу мъдреца да говори тъй, засмя се в сърцето си: защото сега му стана ясно. И тъй рече той на сърцето си:

„Глумец е тоя мъдрец там с неговите четиридесет мисли: но вярвам, че той добре разбира какво нещо е спане. Щастлив дори, който живее близо до тоя мъдрец! Такъв един сън прихваща, и през дебела стена отвъд прихваща той. Някакво вълшебство живее дори и в неговата катедра. И не напусто са се стекли юношите пред проповедника на добродетелта. Неговата мъдрост рябвало да избирам безсмислица, то и за мене това щеше да бъде достойната за избор безсмислица. Сега разбирам ясно какво се е дирило едно време, когато са дирили учител на добродетел. Дирило се е добър сън и макоцветни добродетели отгоре. За всички тия възславяни мъдреци на катедрите сънят без сънища беше мъдрост: те не знаеха по-добър смисъл на

живота. Дори и днес има още неколцина като тоя проповедник на добродетелта, макар и невинаги тъй съвестни: но тяхното време мина. Те няма да траят още за много: и ето ги вече прострени. Блажени са тия сънливци: защото те ще клюмнат скоро.“

Тъй рече Заратустра.

ЗА ОТВЪДСВЕТОВНИЦИТЕ

Някога и Заратустра мятеше своя блян отвъд човека, както всички отвъдсветовници. Светът ми се виждаше тогава дело на един страдащ и измъчен бог.

Тогава светът ми се виждаше сън и измислица на някой бог: цветен дим пред очите на някой божествен недоволник.

Добро и зло, и радост, и скръб, и аз, и ти — цветен дим ми се стори то пред творящите очи.

Да отведе поглед от себе си искаше творецът — и сътвори той света.

Шеметна радост е за онзи, който страда, да отведе поглед от своето страдание и да се унесе. Шеметна радост и самоунасяне ми се струваше някога светът.

Тоя свят, вечно несъвършеният, на вечно противоречие образ и несъвършен образ — шеметна радост на своя несъвършен творец — тъй ми се струваше някога светът.

Тъй мяха и аз някога своя блян отвъд човека, подобно всички отвъдсветовници. Но има ли отвъд човека?

Ах, братя, тоя бог, когото аз сътворих, беше човешко творение и безумие, подобно всички богове!

Човек бе той, и само един беден къс от човек и аз: от моята собствена пепел и жарава въстана той пред мене тоя призрак.

И наистина! Той не дойде при мен от отвъд.

Какво стана, братя мои? Аз превъзмогнах себе си, страдащия, отнесох собствената си пепел в планината, един по-ясен пламък създадох. И ето! *Изчезна* призракът от мен!

Страдание би било сега за мен и мъка на оздравелия в такива призраци да вярвам: страдание би било за мен сега и унижение.

Тъй казвам аз на отвъдсветовниците.

Страдание и немощ — това създаде всички отвъдсветове, и онова кратко безумие на щастieto, което познава само най-страдащият.

Умора, която с един скок иска да стигне до края, с един скок на смърт и живот, една клетка неопитна умора, на която се е отщяло и да

желае вече: тя създаде всички богове и отвъдсветове.

Вярвайте ми, братя мои! Плътта беше, която се отчая от плътта — тя пипаше с пръстите на заблудения дух по последните стени.

Вярвайте ми, братя мои! Плътта беше, която се отчая от земята — тя чу утробата на битието да говори на себе си.

И тогава поиска тя да пробие с глава последните стени, и не само с глава — отвъд за към „онзи свят“.

Но „онзи свят“ е добре скрит от човека, онзи обезчовечен нечовешки свят, който е едно небесно Нищо, а утробата на битието не говори никак на човека, освен като човек.

Истина, мъчно е да се докаже всяко битие и мъчно се накарва да проговори. Кажете ми, братя, не е ли най-невероятното от всички неща най-добре доказано?

Да, това аз, и противоречието, и заплетеността на това аз пак най-искрено говорят за своето битие, за битието на аза, което твори, желае, оценява, което е мерилото и ценността на нещата.

И това най-искрено битие, това аз — говори за плътта, и все пак желае плътта, дори и когато бленува и мечтае, и пърха с преломени крила.

Все по-искрено се учи да говори то, това аз: и колкото по-учи, толкова повече намира слова и почести за плът и земя.

Нова гордост ме научи моето аз, на нея уча хората: да не завират вече глава в пясъка на небесните неща, а с гордост да я носят, тая земна глава, която създава смисъла на земята.

На нова воля уча аз хората: тоя път да следват, по който човек е вървял слепешком, и добър да го намират и не се отбиват вече настрана от него, като болни и умиращи.

Болни и умиращи бяха ония, които възневидяха плът и земя и измислиха небесното и изкупителните кървави капки: но и тия сладки и чемерни отрови те ги взеха пак от плът и земя!

Те искаха да се отърват от своята нищета, а звездите бяха твърде далеч за тях. И въздъхнаха те: „О, да имаше небесни пътища, да се примъкнем в друго битие и щастие!“

Тогава си изнамериха своите хитрости и кървави напитки!

От своята плът и от тази земя отвърнати се мислеха те, неблагодарниците. Но кому дължаха гърченето и блаженството на своето отвращение? На своята плът и на тая земя.

Снизходителен е Заратустра към болните. Истина, него не гневят техните начини за утеха и неблагодарност. Дано оздравеят и се превъзмогнат, и си създадат една по-висша плът!

Не се гневи Заратустра и на онзи, който оздравява от недъга си, когато с нежност той поглежда към своя блян и в полунощ дебне около гроба на своя бог: но и сълзите му са за мен все пак болест и болна плът.

Много недъгави хора е имало винаги между ония, които боравят с измислици и линейт за бог, бясно ненавиждат те ония, които дирят познанието и оная най-млада добродетел, която се зове искреност.

Те винаги се озъртат назад към тъмните времена: тогава, то се знае, блян и вяра бе друго нещо, беснуване на разума беше богоподобие, и съмнението — грях.

Твърде добре познавам аз тия богоподобници: те искат да се вярва на тях, и съмнението е грях. Твърде добре зная също в какво те сами най-вече вярват.

Истина не на отвъдни светове и изкупителни кървави капки: а в плътта вярват и те най-вече, и тяхната собствена плът за тях е нещо само по себе.

Но недъгаво нещо е тя за тях: и те на драго сърце биха желали да изскочат из кожата си. За това се вслушват те към проповедниците на смъртта, и сами проповядват отвъдни светове.

По-добре слушайте, братя мои, гласа на здравата плът: по-искрен и по-чист е нейният глас.

По-искрено говори и по-чисто здравата плът, съвършената и правилната: и тя говори за смисъла на земята.

Тъй рече Заратустра.

ЗА ПРЕЗРИТЕЛИТЕ НА ПЛЪТТА

На презрителите на плътта искам да кажа думата си. Те няма защо ни да се учат отново, ни да учат, а само да кажат сбогом на своята собствена плът — и тъй да занемаят.

„Плът съм аз и душа“ — тъй говори детето. А защо да не говорим като децата?

Но събуденият, знаещият казва: плът съм аз цял-целеничък, и нищо освен това, и душа е само една дума за нещо при плътта.

Плътта е велик разум, множие с един смисъл, война и мир, стадо и пастир.

Оръдие на твоята плът е и твоят малък разум, брате мой, когото ти наричаш „дух“, едно малко оръдие и играчка на твоя велик разум.

„Аз“ — казваш ти и си горд с тая дума. Но по-великото — в което не искаш да вярваш — е твоята плът и нейният велик разум: тя не казва аз, но върши аз.

Кое то чувство усеща, което духът познава, никога то няма в себе си своя край. Но и чувство, и дух биха желали да те убедят, че те са край на всички неща: тъй суетни са те.

Оръдия и играчки са чувство и дух: зад тях лежи още същината. И същината сама дири с очите на чувствата, тя сама се вслушва с ушите на духа. Винаги се вслушва същината и дири: тя сравнява, принуждава, завоюва, руши. Тя властва и е властител и на аза.

Зад твоите мисли и чувства, брате мой, стои един могъщ повелител, един незнаен мъдрец — той се нарича същина.

В твоята плът живее той, твоя плът е той.

Повече разум има в твоята плът, нежели в твоята най-добра мъдрост?

Твоята същина се смее на твоето аз и неговите горди скокове. „Що значат тия скокове и полети на мисълта? — си казва то. Околен път към моята цел. Аз съм колцата, с които аз се учи да ходи и внушителят на неговите понятия.“

Същината казва на аза: „Тук чувствай!“ И тогава то страда и мисли как да страда повече — *и то трябва* тъкмо за това да мисли.

Същината казва на *аза*: „Тук чувствай наслада!“ Тогава то се радва и мисли как често пъти още да се радва, *и то трябва* тъкмо за това да мисли.

На презрителите на плътта искам да кажа една дума. Че те презират — почит намират. Що е това, което създаде почит и презрение, и ценност, и воля?

Същината, която твори, сътвори за себе си почит и презрение, сътвори си радост и мъка. Творящата плът си сътвори духът, като ръка на своята воля.

Дори и във вашето безумие и презрение, вий, презрители на плътта, служители на своята същина. Казвам ви: вашата същина сама иска да умре и се отвръща от живота.

Не може тя вече онова, което най-желаете — да създава свръх себе си. Това тя най-желаете, за това е всичката ѝ жажда.

Но твърде късно е сега за нея да стори това — и вашата същина иска да загине, вие, презрители на плътта.

Да загине иска вашата същина, поради това сте станали вие презрители на плътта! Че не можете да създавате вече свръх себе си.

И за това се гневите вие на живота и на земята. Незнайна завист има сърдитият поглед на вашето презрение.

Аз не вървя вашия път, вие, презрители на плътта! За мене вие не сте мостове към Свръхчовека!

Тъй рече Заратустра.

ЗА РАДОСТИТЕ И СТРАСТИТЕ

Брате мой, ако имаш една добродетел, и тя е твоя добродетел, то ти не я споделяш с никого.

Разбира се, ти би желал да я зовеш по име и да я милваш, ти би желал да я щипнеш за ухо и да се забавляваш с нея.

И ето! С името, с което ти я зовеш, зове я и народът: ти стана сам народ и стадо с добродетелта си.

По-добре би сторил да кажеше: „Неизразимо е и безименно, което причинява мъка и сладост на моята душа, а при това е и гладът на моята утроба.“

Нека твоята добродетел бъде твърде висока за всякакво име: и ако трябва да говориш за нея, то не свени се, че заекваш. Тъй говори и заеквай:

„Това е мое добро, него обичам аз, така ми най харесва то, само тъй искам аз доброто. Не го искам като закон на бог, не го искам като човешко постановление и необходимост: да не ми бъде указател за към свръх-земи и райове. Земна добродетел е тая, която аз обичам: малко благоразумие има в нея — и най-малко общ разум. Но тая птица сви гнездо при мен: затова я обичам и галя — и при мен тя сега мъти своите златни яйца.“

Тъй заеквай и възхвалявай добродетелта си.

Някога имаше ти страсти и ги наричаше зли. Но сега имаш само добродетели: те израснаха от твоите страсти.

Ти положи висшата си цел на сърце на тия страсти: и те станаха твои добродетели и радости.

Че си от рода на сприхавите, или на сладострастните, или на веробесуващите, или отмъстителните:

Най-сетне всички твои страсти станаха добродетели и всички твои дяволи — ангели.

Някога ти имаше диви псета в своята изба: но най-сетне те се превърнаха на птички и мили певици.

От своите отрови ти свари балсам за себе си; от своята крава скръб доиш — сега пиеш сладкото мляко от нейното виме.

И занапред никакво зло вече не ще израсне от тебе, освен зло, което израства от борбата на твоите добродетели.

Брате мой, ако си честит, то имаш една добродетел и не повече: тъй минаваш по-лесно през моста.

Отлика е да имаш много добродетели, но е тежък дял; и не един отиде в пустиня и се погуби, защото му омръзна да бъде битка и бойно поле на добродетели.

Брате мой, зло ли е война и битка? Но необходимо е това зло, необходими са завистта и подозрението и злословието между твоите добродетели.

Виж как всяка една от твоите добродетели жадува за висшето: тя иска целият твой дух да е неин глашатай, тя иска всичката твоя мощ в гняв, омраза и обич.

Ревнива е всяка добродетел към друга, и ужасно нещо е ревнивост. И добродетелите загиват от ревнивостта.

Когато обземе пламъкът на ревнивостта, той обръща най-сетне като скорпиона, сам против себе отровното си жило.

Ах, брате мой, никога ли не си виждал още добродетел да злослови и жили сама себе си?

Човек е нещо, което трябва да бъде превъзмогнато: и за това трябва ти да обичаш добродетелите си — защото от тях ще загинеш.

Тъй рече Заратустра.

ЗА БЛЕДНИЯ ПРЕСТЪПНИК

Вие не искате да убивате, съдии и жертвоприносители, преди животното да е преклонило глава?

Ето, бледният престъпник преклони глава: из неговия поглед говори великото презрение.

„Моето аз е нещо, което трябва да бъде превъзмогнато: моето аз е великото ми презрение към човека.“ — тъй говори неговият поглед.

Че той сам себе си осъди, беше висшият миг, който той достигна: не оставяйте възвишеният да се върне изново в своето унижение.

Няма спасение за оногова, който тъй страда в себе си, освен бързата смърт.

Вашето убийство, съдии, трябва да е съжаление, а не отмъщение. И като убивате, имайте пред очи, че сами оправдавате живота! Не е достатъчно, че се помирявате с оногова, когото убивате. Вашата печал да бъде обич към Сврѣхчовека: тъй ще оправдаете, че още живеете!

„Враг“ трябва да казвате, а не „злодей“; „болен“ трябва да казвате, а не „негодник“; „безумец“ трябва да казвате, а не „грешник“.

А ти, червени съдия, ако би казал на глас всичко, каквото си сторил вече в помишлението си, всякой би извикал: „Да се маха тоя мръсник и червей отровен!“

Но друго е мисълта, друго делото, друг образът на делото. Колелото на причинността не се върти между тях.

Един образ направи тоя блед човек бледен. Той бе навръстил делото: но той не понесе образа му, когато биде извършено то.

Той вред се виждаше като причинител на едно престъпление. Това наричам аз безумие: изключението се превърна за него в същественост.

Чертата омагьосва кокошката; престъплението, което извърши той, замая бедния му разум — безумие след деянието наричам аз това.

Чуйте, вие, съдии! Има още друго безумие: и то е *преди* деянието.

Ах, вие не се промъкнахте достатъчно дълбоко в тая душа.

Тъй говори червеният съдия: „Защо уби тоя престъпник? Той искаше да обира.“ Но аз ви казвам: душата му искаше кръв, не обир: той жаждаше за щастието на ножа.

Но бедният му разум не разбра това безумие и го придума. „Защо ти е кръв! — рече той. — Не искаш ли при това поне един обир да направиш? Да си отмъстиш?“

И той послуша бедния си разум: като олово легна върху му неговата реч — и той обра, като убиваше. Той не искаше да се засрами от безумието си.

И ето че пак легна оловото на вината му върху него, и пак бедният му разум стана тъй вцепенен, тъй схванат, тъй тежък.

Да можеше поне главата си да отърси, неговата тежест би се отвалила: но кой ще разтърси тая глава?

Що е тоя човек? Куп от болести, които през духа посягат навън в света: там искат те да ловят своята плячка.

Що е тоя човек? Вързоп от диви змии, които рядко имат мира една до друга — тогава те тръгват всяка за себе си сама да си дири плячка по света.

Виждате това бедно тяло! Каквото страдаше и желаше то, това си обясняваше бедната му душа — тя си го обясняваше като кръвнишка радост и жад за щастието на ножа.

Който сега се разболе, него сполита зло, което сега е зло: и той иска да мъчи, с онова, което измъчва него. Но бяха други времена и друго зло и добро.

Някога съмнението беше зло и волята към себе си. Тогава болният ставаше еретик и вещица: като еретик и вещица той бе измъчван и другите да мъчи искаше.

Но това не прониква в ушите ви: то покваряло добрите между вас, казвате ми вие. Но що ме е мен грижа за вашите добри!

Много неща у вашите добри ме погнусяват, но не и тяхното зло.

Желал бих аз да имаха те някое безумие, от което да погинат, подобно на тоя бледен престъпник.

А и желал бих аз безумието ми да се зовеше истина или вяност, или справедливост: но тяхната добродетел е в това да живеят дълго и в една нищожна наслада.

Аз съм стобор край реката: нека се хване о мен, който може ме хвана! Но ваш кокил не съм.

Тъй рече Заратустра.

ЗА ЧЕТЕНЕТО И ПИСАНЕТО

От всичко писано обичам само онова, което човек пише с кръвта си. Пиши с кръв: и ще познаеш, че кръвта е дух.

Не е тъй лесно да разбереш чужда кръв: аз мразя четящите безделници. Който познава читателя, нищо вече не прави за читателя. Още едно столетие читатели — и духът сам ще се въвони.

Че всякому е позволено да се учи да чете, разваля с време не само четенето, но и мисленето.

Някога духът беше бог, сетне стана човек, а ето, че става сега вече сган.

Който с кръв и притчи пише, той не иска да бъде четен, но изучаван наизуст.

В планините най-близкият път е от връх до връх: но затова трябва да имаш дълги нозе. Притчите да бъдат върхове: и ония, на които се говори, великани и йзрастни.

Въздухът — лек и чист, опасността — близо, а духът — изпълнен с весела злоба: тъй приляга то едно на друго.

Аз искам таласъми около си, защото съм дръзновен. Дръзновеност, която прокужда призраци, сама си създава таласъми — дръзновеността иска да се смее.

Аз не чувствам вече заедно с вас: тоя облак, който виждам под мен, тая чернота и тежест, на които се смее — тъкмо туй е вашият бурен облак.

Вие гледате нагоре, когато желаете възвишение. А надолу гледам аз, защото съм възвишен.

Кой от вас може в също време да се смее и да бъде възвишен?

Който се възмогне на най-високите планини, той се смее на всички трагически игри и истински трагедии в живота.

Безгрижни, насмешливи, насилствени — тъй ни иска нас мъдростта: тя е жена и обича само война.

Вие ми казвате: „Тежко се носи животът.“ Но за какво би ви били преди пладне вашата гордост и вечер вашето смирение?

Тежко се носи животът: но недейте се глези! Всички ние сме хубави осли и ослици за товар.

Какво имаме общо ние с розовата пъпка, която трепти, че росна капка е легнала на тялото ѝ?

Вярно е: ние обичаме живота, не защото сме привикнали на живота, а на обичта.

В обичта всякога има малко безумие. Но всякога и в безумието има малко разум.

Но и мен, който обичам живота, ми се струва, че пеперуди и сапунени мехурчета и каквото между хората е тям подобно, най-добре разбират щастieto.

Тия леки палави напети кръшни душички да гледам как припкат — на Заратустра идва да плаче и да пее.

Аз бих вярвал само в онзи бог, който би разбирал от танец.

И като погледнах моя дявол, намерих го замислен, строг, дълбок, тържествен: той бе духът на тежестта — той низвъргва всички неща.

Не с гняв, а със смях се убива. Напред! Да убием духа на тежестта!

Научих се да вървя: оттогава почнах да тичам. Научих се да летя: оттогава не чакам вече да ме тласнат, за да се мръдна от мястото си.

Сега съм лек, сега летя, сега виждам мен под мене си, сега танцува един бог чрез мен.

Тъй рече Заратустра.

ЗА ДЪРВОТО НА ПЛАНИНАТА

Окоето на Заратустра съзря, че един юноша страни от него. И когато една вечер той вървеше сам през планините, които окръжаваха града, именуван „Пъстрата крава“, ето че намери пътем този юноша, както седеше облегнат на едно дърво и гледаше с морен поглед в долината. Заратустра хвана дървото, при което седеше юношата, и рече тъй:

— И да бих искал да разклатя това дърво с ръцете си, не бих могъл стори това. Но вятърът, който ние не виждаме, той го мъчи и превива накъдето ще. Най-зле биваме ние превивани и мъчени от невидими ръце.

Тогава юношата се изправи изненадан и каза:

— Аз чувам Заратустра и тъкмо-що мислех за него.

Заратустра отвърна:

— Защо те плаши това? — И с човека е тъй като с дървото. Колкото повече се възмогва то към висина и ясност, толкова по-силно неговите корени се стремят към земята, надолу, в тъмата, глъбината — в злото.

— Да, в злото! — извика юношата. — Как е възможно ти да откриеш моята душа?

Заратустра се усмихна и рече:

— Не малко души има, които човек не ще открие никога, освен ако не ги изнамери по-напред.

— Да, в злото! — извика юношата още веднъж.

„Ти каза истината, Заратустра. Аз сам не си доверявам вече, откак се домогвам на висината, и никой не ми вярва вече — как става това тъй? Аз се преобразявам твърде бързо: моето Днес опровергава моето Вчера. Често прескачам стъпалата, кога възлизам, — никое стъпало не ми прощава това. Горе ли съм, винаги се чувствам сам. Никой не говори с мен, мразът на самотността ме прави да треперя. Какво ли диря аз на висини? Моето презрение и моят копнеж растат наедно; колкото по-високо възлизам, толкова повече презирам оногова, който възлиза. Какво ли дири той на висини? Как се срамувам аз от

моето възлизане и препъване! Как се присмивам на силното си запъхтяване! Как мразя хвърчащия! Как съм уморен на висината!“

Тук юношата млъкна. А Заратустра разглеждаше дървото, при което те стояха, и рече тъй:

— Това дърво стои самотно тук на планината; то израсте високо над хора и животни. И ако би поискало да проговори, не ще се намери кой да го разбере: тъй високо е израсло то. И ето, чака и чака то сега — за какво ли чака то? То живее твърде близо до престола на облаците: да не би да чака първата мълния?

Когато Заратустра каза това, юношата извика разпалено:

„Да, ти говориш истината, Заратустра. Аз желаех своята гибел, като поисках да възляза на висини, и ти си мълнията, която чаках! Виж на какво станах, откак се ти при нас яви? *Завистта* към теб ме съкруши!“

Тъй рече юношата и заплака горчиво. А Заратустра обви ръка около му и го отведе със себе си.

И като вървяха донейде така един до друг, почна Заратустра тъй да говори:

— Сърцето ми се къса. Твоят поглед ми говори по-добре от твоите думи, за опасността ти.

Ти още не си свободен, ти *дириш* още свобода. Изнури те твоето дирене и преумори.

На свободна висина искаш да се възмогнеш ти, за звезди жаднее своята душа. Но и твоите лоши побуждения жаднеят за свобода.

Твоите диви псета се рват на свобода; те лаят от радост в своята изба, когато твойт дух се старае да разтвори всички тъмници.

За мене ти си още затворник, който мечтае за свобода: ах, разумна става душата на такива затворници, но и лукава, и лоша.

И свободният духом, и той още трябва да се пречисти. Много тъмници и плесен остали са още в него: чисто трябва да стане и окото му.

Да, аз зная своята опасност. Но заклевам те в обичта и надеждата си: не захвърляй своята обич и надежда!

Благороден се чувстваш ти още, благороден те чувстват още и другите, които се гневят на теб и те изглеждат накриво.

Знай, че на пътя на всички все се изпречва един по-благороден.

И на добрите на пътя се изпречва един по-благороден: и дори когато го наричат добър, те искат с това да го отмахнат настрана.

Ново иска благородният да създаде и една нова добродетел. Старо иска добрият и старото да остане спазено.

Но опасността за благородния не е, че той ще стане добър, а безочлив, подигравач и разрушител.

Ах, аз познавах благородни, които изгубиха своята най-висша надежда.

И оттогава почнаха да хулят всички високи надежди.

И тъй заживяха те нагло в късовременни удоволствия, и отвъд деня едва ли вече хвърляха никакви цели.

„Духът е също сладострастие“ — тъй казваха те. Тогава се преломиха крилата на духа им, и ето, пъпли той и мърси, като гризе.

Някога те мислеха да станат херои: сластолюбци са сега. Чемер и ужас е за тях хероят.

Но заклевам те в обичта и надеждата си: не захвърляй хероя, който е в твоята душа! Свята пази най-висшата си надежда!

Тъй рече Заратустра.

ЗА ПРОПОВЕДНИЦИТЕ НА СМЪРТТА

Има проповедници на смъртта: и земята е пълна с такива, на които трябва да се проповядва отвръщане от живота.

Пълна е земята с излишници, развален е животът от много-и-премногого. Нека с „вечния живот“ ги отмамат от тоя живот.

„Жълти“: тъй наричат проповедниците на смъртта, или „черни“. Но аз ще ви ги покажа и в други цветове.

Това са ужасните, които мъкнат със себе си хищното животно и не дирят нищо друго освен похот или самотерзание на плътта. Но и самите им похоти са пак самотерзание.

Те не са станали още хора, тия, ужасните: нека проповядват отвръщане от живота и сами те да се пръждосат!

Това са охтичавите на душата: едва-що родени, те почват вече да умират и копнеят за учения за умора и отрицание.

Те желаят да са мъртви и ние би трябвало да не пречим на тяхната воля! Нека се пазим да будим тия мъртъвци и да повредим тия живи ковчези!

Срещнат ли някой болен, или старец, или пък труп, и веднага казват: „Животът е опровергнат!“

А опровергнати са само те и техният поглед, който вижда само единия лик на битието.

Обвити в гъста меланхолия и жадни за дребни приключения, които докарват смърт: тъй очакват те и стискат зъби.

Или пък: те посягат за конфети и при това се присмиват на своята детинщина: те висят на своята сламка-живот и се подсмиват, че все още висят на една сламка.

Тяхната мъдрост гласи: „Безумец, който продължава да живее, но ние сме тъй безумни! И това именно е най-безумното в живота!“

„Животът е само страдание“ — тъй казват други и не лъжат: погрижете се тогаз вас да ви няма! Погрижете се тогаз, да го няма тоя живот, който е само страдание!

И нека тъй гласи учението на вашата добродетел: „Ти трябва сам да се убиеш! Ти трябва сам да се премахнеш!“

„Сладострастието е грях, — тъй казват едни, които проповядват смъртта, — оставете ни да се отстраним и не раждаме деца!“

„Раждането е тягост, — казват други, — защо да раждаме още? Раждаме само нещастници!“

Също и те са проповедници на смъртта.

„Състраданието е необходимо — казват трети. — Вземете каквото имам! Вземете каквото съм! Толкоз по-малко животът ще ме обвързва!“

Да бяха съвсем състрадателни, биха влошили живота на своите близни. Зли да бъдат — това би било тяхна същинска добрина.

Но те искат да се отърват от живота: грижа ли ги е, че със своите вериги и дарове те още по-яко обвързват!

Също и вие, на които животът е необуздан труд и неспокойство: не сте ли вие твърде уморени от живота?

Не сте ли твърде зрели за проповедта на смъртта?

Всички вие, на които е свиден необузданият труд и всичко скоролетно, бързо, ново, странно — непоносими сте сами за себе си вий, вашето усърдие е бягство и воля, сами да се забравите.

Да вярвахте повече в живота, по-малко бихте се отдавали на минутата.

Но за чакане вие нямате достатъчно съдържание у себе си — нямате дори и за мързел!

Вредом гърми гласът на ония, които проповядват смъртта: и земята е пълна с такива, на които трябва да бъде проповядвана смъртта.

Или „вечният живот“: за мен е все едно — стига само те по-скоро да се пръждосат!

Тъй рече Заратустра.

ЗА ВОЙНАТА И ВОЕННИТЕ

От нашите най-добри врагове ние не искаме да бъдем щадени, а също не и от ония, които от душа обичаме. И нека ви кажа истината!

Братя мои във войната! Обичам ви от душа, аз съм и бях вам подобен. А съм и ваш най-добър враг. И нека ви кажа истината!

Знам омразата и завистта на вашето сърце. Вие не сте толкоз велики, за да не познавате омраза и завист. Тогава бъдете тъй велики да се не срамувате от себе си!

И ако не можете да бъдете светци на познанието, бъдете поне негови воители. Те са спътниците и предтечите на подобна святост.

Аз виждам много войници: желал бих да видя много воители! „Едноформа“ се нарича онова, което те носят: дано не бъде едноформа, което с нея те прикриват!

Трябва да бъдете такива, чието око всякога дири враг — своя враг. А някои от вас ги обзема омраза при пръв поглед.

Своя враг трябва да дирите вие, своя война да водите, и за своите мисли!

И ако бъде победена мисълта ви, то вашата искреност трябва пак и за туй да триумфира!

Вие трябва да обичате мира като средство за нови воители. И кратковременния мир повече от продължителния.

Не работа ви съветвам аз, а борба. Не мир ви съветвам, а победа. Вашата работа да е борба, вашият мир да е победа!

Човек може да мълчи и мирно да стои, ако има готова стрела и лък: инак се пустослови и води разпра. Вашият мир да е победа!

Вие казвате, доброто дело е, което осветява дори и войната? Аз ви казвам: добрата война е, която осветява всяко нещо.

Войната и смелостта са извършили повече велики неща, отколкото обичта към ближния. Не вашето състрадание, а вашата храброст е спасявала досега сполетените от нещастие.

Що е добро? — питате вие. Храбър да си е добро. Оставете на малките момичета да казват: „Добър да си, е, което същевременно е хубаво и трогателно.“

Вас наричат безсърдечни: но вашето сърце е каквото трябва да бъде, и аз обичам свенливостта на вашата сърдечност. Вие се срамувате от вашия прилив, а други се срамуват от своя отлив.

Вие сте грозни? Тъй да бъде, братя мои! Загърнете се с възвишеното, мантията на грозното!

И когато вашата душа се възвиси, тя става дръзка, а вашата възвишеност изпълва злоба. Знам ви аз.

В злобата се срещат дръзкият с немощния. Но те криво се разбират един друг. Знам ви аз.

Вие трябва да имате врагове, но врагове, които да мразите, а не за презиране. Вие трябва да се гордеете със своя враг: тогава успехите на вашия враг са и ваши успехи.

Възмущение — това е доблестта на раба. Вашата доблест да бъде повиновение! Самата ви заповед да е повиновение!

На добрия воин по-приятно звучи „ти трябва“, отколкото „аз искам“.

И всичко, което ви е драго, трябва по-напред да ви бъде заповядано.

Вашата обич към живота да бъде обич към най-висшата ви надежда: и вашата най-висша надежда да е най-висшата мисъл в живота!

А вашата най-висша мисъл трябва от мен да ви бъде заповядана — и тя гласи: „Човек е нещо, което трябва да бъде превъзмогнато.“

Тъй живеете живота на повиновението и на войната!

Що значи дълъг живот!

Кой воин иска да бъде пощаден!

Аз не ви щадя, аз ви обичам от душа, мои братя във войната!

Тъй рече Заратустра.

ЗА НОВИЯ КУМИР

Някъде още има народи и стада, но не по нас, братя мои; тук има държави.

Държава? Що е това? Ето! Отворете уши, защото сега ще ви кажа своето слово за смъртта на народите.

Държава се зове най-студеното от всички студени чудовища. Студено лъже то, и тая лъжа изпълзява из устата му: „Аз, държавата, съм народът.“

Лъжа е! Създатели бяха ония, които създадоха народите и поставиха над тях вяра и обич: тъй служиха те на живота.

Разрушители са тия, които поставят примки за мнозина и ги наричат държава: те поставят над тях един меч и стотина възжеления.

Дето има още народ, той не разбира държавата и я мрази като зловец поглед и прегрешение против нрави и правдини.

Тая поличба ви давам аз: всякой говори свой език на добро и зло: но съседът не го разбира. Свой език си изнамери той в нрави и правдини.

А държавата лъже на всички езици на доброто и злото; и каквото да каже тя, лъже — и каквото и да има, откраднала го е.

Фалшиво е всичко у нея; с крадени зъби тя хапе, зъбестата. Фалшива е дори утробата ѝ.

Езикосмешение на добро и зло: тая поличба ви давам аз като поличба на държавата. Истина, тая поличба показва волята за смърт! Истина, тя дава знак на проповедниците на смъртта!

Много и премного се раждат: за излишните бе измислена държавата.

Вижте как тя ги примамя, много-и-премного! Как тя жадно ги лапа и дъвче, и предъква!

„На земята няма нищо по-велико от мен: разпоредителният пръст божий съм аз“ — тъй въпие чудовището. И не само дългоухи и късооки падат на колене!

Ах, и във вас, велики души, ромони тя своите мрачни лъжи! Ах, тя отгатва богатите сърца, що се радо разточават.

Да, и вас отгатва тя, победители на стария бог! Уморихте се вие в борбата, но ето че дори вашата умора служи пак на новия кумир.

С херои и почтени хора желае да се обкръжи новият кумир! Обича да се грее той на слънчевите лъчи на чистите в съвестта си, това студено чудовище!

Той всичко ще ви даде, ако вие му се покланяте, новият кумир: тъй купува той блясъка на вашата добродетел и погледа на вашите горди очи.

Той иска да му послужите вие като стръв за много-и-премного! Да, адски фокус биде измислен, вихрен кон на смъртта, звънтящ в нахита на божествени почести!

Да, смърт за мнозинството биде измислена с това, смърт, що се величае сама като живот: истина, една услуга по сърце на всички проповедници на смъртта.

Държава го наричам, дето всички са отровопийци, добри и лоши: държава, дето всички сами се изгубват, добри и лоши: държава, дето бавното самоубийство на всички се нарича „живот“.

Вижте тия излишници! Те окраждат делата на изобретателите и съкровищата на мъдреците: образование наричат те своята кражба — и всичко за тях се превръща в недъг или бедствие!

Вижте тия излишници! Недъгави са те винаги, те избълват злъчката си и наричат това вестник. Те гълтат един другия, и не могат поне да се смелят. Вижте тия излишници! Богатства печелят те, и стават по-бедни с това. Власт желаят, и най-първо лоста на властта, много пари — тия оскъдници! Гледайте как се катерят, тия чевръсти маймуни! Те се катерят една през друга и се дърпат и блъскат надолу в тинята и пропастта.

Към трона се домогват всички те: това е тяхното безумие: това е тяхното безумие — като че ли щастието е на трона! Често пъти седи тиня на трона — а често и тронът на тиня.

Безумни са те всички и катереци се маймуни, и преусърдни. Вони техният кумир, туй студено чудовище: вонят всички заедно, тия кумиротслужители. Братя мои, искате ли да се задушите в изпарението на техните уста и на техните възделения! По-добре строшете прозорците и изскочете на чист въздух!

Бягайте от вонята! Бягайте от кумиротслужението на излишниците!

Бягайте от вонята! Махнете се от парата на тия човешки жертвоприношения.

За великите души е свободна и сега дори земята. Празни има още много места за самотни и по двоица самотните, които облъхва дъхът на тихи морета!

За великите души е все още достъпен свободен живот! Наистина, който владее малко, ще бъде по-малко владян: благословена да бъде малката бедност!

Там, дето престава държавата, едва там почва човекът, който не е излишен: там почва песента на необходимия, единствената и незаменима мелодия.

Там, дето *престава* държавата — там обърнете погледи, братя мои!

Не виждате ли дъгата и мостовете на Свръхчовека?

Тъй рече Заратустра.

ЗА МУХИТЕ НА ПАЗАРИЩЕТО

Бягай, друже мой, в своята самотност! Аз те виждам зашеметен от врявата на великите мъже и изпожилен от бодлите на малките.

Достойно знаят да мълчат заедно с тебе и гора, и скала. Бъди пак като дървото, което ти обичаш, ширококлонното: спокойно се вслушва то, надвесено над морето.

Дето престава самотността, там почва пазарището; и дето почва пазарището, там почва и врявата на великите актьори и бръмченето на отровните мухи.

На света и най-добрите неща все пак не струват нищо без едного, който да ги представи: ония, които представляват нещата, народът зове велики мъже.

Малко разбира народът великото, тоест: онова, което твори. Но той има чувство за всички представители и актьори на велики неща.

Около изобретателите на нови ценности се върти светът — невидимо се върти той. А около актьорите се върти народът и славата: тъй върви светът.

Дух има актьорът, но малко съвест на духа. Винаги вярва той в онова, което му е тъй отръки — да прави в *него* да вярват!

Утре има нова вяра той, а вдругиден — още по-нова. Скоропреходни чувства има той, като народа, и променливи настроения.

Събарям — значи за него: доказвам. Изваждам из търпение — значи за него: убеждавам. А кръвта за него е от всички основи най-добрата.

Истината, която се промъква само в нежни уши, той я зове лъжа и нищожество. Наистина, той вярва само в богове, които вдигат врява по света!

Пазарището е пълно с надути палячовци — и народът се хвали със своите велики мъже! Това за него са властите на часа.

Но часът ги назорва: и те назорват теб. И те искат също и от тебе Да или Не. Тежко ти, ти искаш да сложиш стола си между За и Против?

Поради тия безусловници и назорници не бъди и ти ревнив, ти, любителю на истината! Никога досега истината не се е улавяла под ръка с някой безусловник.

Поради тия мигновеници върни се назад в своята безопасност: само на пазарището бива човек върхлитан с „Да?“ или „Не?“.

Всичко, що преживяват дълбоките извори, преживяват го бавно: дълго трябва да чакат те, докато познаят що е паднало в тяхната глъбина.

Настрана от пазарище и слава се извършва всичко велико: настрана от пазарище и слава са живели от памтивека изобретателите на нови ценности.

Бягай, друже мой, в своята самотност: аз те виждам изпожилен от отровни мухи. Бягай там, дето остър, крепък въздух вей! Бягай в своята самотност! Ти живя твърде близо до дребнавите и нищожните. Бягай от тяхната невидима мъст! Те за тебе не са друго освен мъст.

Не вдигай вече ръка против тях. Безбройни са те, а твоят дял не е да бъдеш бръскалка за мухи.

Безбройни са тия дребни и нищожни, а за срутването на не една горда сграда бяха доста само дъждовни капки и бурен.

Ти не си камък, но вече си прояден от много капки. И ще се разпукнеш и разпръснеш от многото капки.

Изморен те виждам от отровни мухи, на стотина места кръвно издраскан те виждам; и твоята гордост не възнегодува дори.

Кръв от тебе искат те с всичката наивност, за кръв жаднеят техните безкръвни души — и ето защо те жият с всичката си наивност.

Но ти, дълбоки, ти страдаш тъй дълбоко и от малки рани; и преди да се изцелиш, пропълзва същият отровен червей по ръката ти.

Твърде горд си ти, за да требиш тия лакомници. Но пази се да не ти бъде орисано да понасяш всичката им отровна несправедливост!

Те бръмчат около ти и с похвалата си: безочливост е тяхното възхваление. Те искат да са близо до твоята кожа и твоята кръв.

Ласкаят те като някой бог или дявол; те скимтят пред теб, като пред някой бог или дявол. Що от това! Лъстци са те и скимтящи и нищо повече.

А често се преструват те пред тебе твърде любезни. Но това е винаги било хитростта на подлите. Да, подлите са хитри.

Те мислят много за теб със своите тесни души — за тях си ти винаги подозрителен! В което човек се дълго взира, почва да го подозира.

Наказват те за всички твои добродетели. Прощават ти от душа само твоите погрешки.

Защото си благ и справедлив, ти казваш: „Невинни са те за своето дребно съществуване.“ Но тяхната тясна душа мисли: „Всяко велико съществуване е престъпление.“

А и когато си благ към тях, те все пак се чувстват презирани от тебе; и връщат ти твоето благодеение с потаени обиди.

Твоята безмълвна гордост е всякога против техния вкус; те ликоват, когато скромността ти пожелае да се покажеш и ти тщеславен.

Коего познаем у някой човек, това и поджегваме в него. Тъй че пази се от дребнавите!

Пред тебе те се чувстват дребни, и тяхната низост тлее и пламти против теб с невидима мъст.

Не си ли забелязвал как често те млъкват кога се приближиш до тях и как силата им изчезва като дим от гаснещ огън?

Да, друже мой, зла съвест си ти за своите близни: че те са недостойни за теб. И ненавиждат те те и на драго сърце би засмукали кръвта ти.

Винаги ще бъдат твоите близни отровни мухи; онова що е велико у теб — то само трябва да ги прави по-отровни, по-подобни на мухи.

Бягай, друже мой, в своята самотност; и там, дето остър, крепък въздух вей.

Не е твоят дял да бъдеш бръскалка за мухите.

Тъй рече Заратустра.

ЗА ЦЕЛОМЪДРИЕТО

Аз обичам гората. В градовете лошо се живее: там има премного похотливи.

Не е ли по-добре да паднеш в ръцете на убиец, отколкото в бляновете на похотлива жена?

А погледнете тия мъже, самото им око свидетелства — те не знаят нищо по-добро на земята, освен да лежат при жена.

Тиня е на дъното на тяхната душа; и тежко, ако тяхната тиня при това има и дух.

Да бяхте поне като животни свършени! Но да бъдеш животно трябва невинност.

Нима ви съветвам да убивате чувствата си? Съветвам ви за невинност в чувствата.

Нима ви съветвам целомъдрие? У някои целомъдрието е добродетел, но у мнозина почти порок.

Тия се въздържат, да: но кучата чувственост занича със завист от всичко, що вършат те.

Дори при висините на тяхната добродетел и чак вътре в студения дух ги последва това животно и неговото безпокойство.

И как мило знае да проси късче дух кучата чувствителност, когато ѝ откажете къс месо!

Вие обичате трагедии и всичко що разкъсва сърцето? Но аз съм подозрителен към вашата псица.

Вие имате прежестокости очи и сладострастно поглеждате към страдащите. Не се ли е само преоблякло вашето сладострастие и се нарича състрадание?

Ето ви и тази притча от мен: немалцина, които поискаха да пропъдят своя дявол, сами при това влязоха в свинете.

Комуто целомъдрието тежко пада, нека не се захваща — за да не стане то пътят за преизподнята, тоест тиня и похот на душата.

Нима говоря за мръсни неща? Не това според мен е най-лошото.

Не когато истината е мръсна, но когато е плитка, не се ще на оногова, който дири познанието, да влезе в нейната вода.

Наистина има непорочни от душа: те са по-благии по сърце, те обичат да се смеят и смеят се повече от вас.

Те се смеят и на целомъдрието и питат: „Що е целомъдрие!“

„Не е ли целомъдрието безумие? Но това безумие дойде при нас, а не ние при него.“

„Ние дадохме прибежище и сърце на тоя гост: и заживя той у нас — нека остане, докогато ще.“

Тъй рече Заратустра.

ЗА ПРИЯТЕЛЯ

„Винаги един се навърта все около ми“ — тъй мисли пустинникът. „А винаги едно по едно с време стават две!“

Аз и Мен са винаги твърде усърдни на разговор: как ли би се изтърпяло, да нямаше един приятел?

Винаги за пустинника приятелят е трети; третият е гъбка, която пречи, щото разговорът на двамината да потъне в дълбината.

Ах, дълбини има премного за всички пустинници. Затова те тъй копнеят за приятел и за неговата висота.

Нашата вяра в другите издава в какво сами ние за себе си бихме желали да вярваме. Нашият копнеж за приятел е наш предател.

И често с обичта си ние искаме само да предварим завистта. И често човек напада, като си създава враг, за да прикрие, че сам е уязвим.

„Бъди ми поне враг!“ — тъй говори истинската почит, която не смее да моли за приятелство.

Иска ли човек да има приятел, то трябва и за него също да желае да води война: а война за да води, трябва сам да може да бъде враг.

Човек трябва в своя приятел да почита врага. Можеш ли се приближи до своя приятел, без да минеш на негова страна?

В своя приятел трябва човек да вижда своя най-добър враг. Ти трябва да бъдеш най-близо със сърцето си, когато му противодействаш.

Ти не искаш да носиш дреха пред своя приятел? За чест ли е на приятеля ти това, че му се явяваш какъвто си? Но за това те праща той по дявола!

Който не знае да се преструва, възмущава: тъй много причини имате вие да се боите от наготата^[1]! Да, да бяхте богове, имало би защо да се срамувате от своите облекла.

За приятеля си ти не можеш достатъчно хубаво да се нагиздиш: че ти трябва да му бъдеш стрела и копнеж за към Свръхчовека.

Виждал ли си досега своя приятел да спи — за да узнаеш как той изглежда? Какво е иначе лицето на твоя приятел? То е твоето

собствено лице в едно грапаво и несъвършено огледало.

Виждал ли си досега своя приятел да спи? Не се ли уплаши, че твоят приятел изглежда тъй? О, друже мой, човек е нещо, което трябва да бъде превъзмогнато.

В отгатване и премълчаване приятелят трябва да бъде майстор: не трябва да искаш всичко да виждаш. Твоят сън трябва да ти открие, какво прави приятелят ти буден.

Отгатване нека бъде твоето състрадание: за да знаеш по-напред дали приятелят ти иска състрадание. Може би той обича у теб твоето несломено око и погледа на вечността.

Състраданието към приятеля да бъде скрито под корава черупка, с нея би трябвало ти да си изкъртиш зъба. Тъй ще му познаеш нежността и сладостта му.

Чист въздух и самотност, и хляб, и лек ли си ти за своя приятел?

Мнозина не могат да строят собствените си вериги, а все пак за своя приятел са спасители.

Раб ли си? Тогава не можеш да бъдеш приятел. Тиранин ли си? Тогава не можеш да имаш приятели.

Твърде дълго се е крил в жената раб и тиранин. Затова жената още не е способна за приятелство; тя знае само любовта.

В любовта на жената има несправедливост и заслепление към всичко, което тя не обича. Също и в съзнатата любов на жената все още има изненада и мълния, и нощ при светлината.

Още не е способна жената за приятелство. Котки са все още жените, и птици. Или, в най-добър случай, крави.

Още не е способна жената за приятелство. Но кажете ми вие, мъже, кой пък от вас е способен за приятелство?

О, тази ваша нищета, мъже, и ваша скудост на душата! Колкото вие давате на приятел, толкова бих дал аз на врага си, и пак от това не щях да осиромашея.

Има другарство: но нека приятелство има!

Тъй рече Заратустра.

---

[1] *От наг* (стар.) — гол. — Б.ред. ↑

ЗА ХИЛЯДАТА ЦЕЛИ И ЕДНАТА ЦЕЛ

Много земи видя Заратустра и много народи: тъй откри той доброто и злото на много народи. Не намери Заратустра по-велика сила на земята от добро и зло.

Не би могъл да живее никой народ, що е нямал ценности преди; но иска ли да се съхрани, той не трябва да цени, както цени съседът му.

Много, което бе добро за тоя народ, за друг беше присмех и позор: тъй намерих аз. Тук много неща наричаха лоши, а там те бяха обкичени с пурпурна слава.

Никога един съсед не разбра другия: винаги душата му се е удивлявала на заблуждението и злобата на съседа.

Скрижали на блага поставени са над всеки народ. Ето, това са скрижалите на неговите превъзможвания; ето, това е гласът на неговата воля за власт.

Що е тежко за него, то е похвално; необходимото и тежкото е добро; и още онова, което избавя от най-тежката неволя, необикновеното, най-тежкото — това слави той свято.

Което помага той да владее, побеждава, сияе — за ужас и завист на своя съсед: това за него е най-висшето, първото, меродавното, смисълът на всички неща.

Истина, брате мой, познаеш ли веднъж неволята, земята, небето и съседа на един народ: ще отгатнеш и закона на неговите превъзможвания, и защо той по тая стълба се възвема към своята надежда.

„Винаги трябва да бъдеш пръв и да превишаваш другите: твоята ревнива душа не трябва да обича никого, освен приятеля“ — това правеше да трепери душата на един грък: и той възлезе по своята пътека на величие.

„Да казваш истина, да ти е подръка лък и стрела“ — това се струваше същевременно мило и тежко на онзи народ, от който произхожда моето име — името, що в същото време е и мило, и тежко за мен.

„Почитай баща и майка и до корен на душата си бъди тям по воля“: тия скрижали на превъзможване друг един народ постави над себе си и стана могъщ и вечен с това.

„Предан бъди и за предаността положи чест и кръв дори за лоши и опасни неща“: тъй като се наставяше друг един народ, преодоля се и, преодолявайки се тъй, зачена и стана чреват с големи надежди.

Истина, хората сами си дадоха всяко добро и зло. Истина, не го отнеха те от никого, не го намериха те нийде, то не им падна като глас от небото.

Ценности вложи изпърво човек в нещата, за да уварди себе си — той създаде най-изпърво смисъл на нещата, човешки смисъл! За това се нарича той „човек“, тоест: ценител.

Да цениш, е да твориш: чуйте това, вий, творци! Ценението само е съкровище и драгоценност на всички ценени неща.

Само чрез ценение се добива ценност: а без ценение орехът на битието би бил кух. Чуйте, вий, творци!

Промяна на ценностите — това е промяна на творците. Винаги унищожава, който трябва да бъде творец.

Изпърво народите бяха творци, а сетне вече единият; истина, че единият сам е най-ново творение.

Някога народи поставиха над себе си скрижали на доброто. Обич, която иска да властва, и обич, която иска да се подчинява, си създадоха съвместно такива скрижали.

По-отколешна е радостта от стадото, отколкото радостта от аз: и докато добрата съвест се нарича стадо, само лошата съвест казва: аз.

Истина, лукавото аз, лишено от обич, което търси своята изгода в изгодата на мнозинството: то не е начало на стадото, а негова гибел.

Обичащи бяха винаги те и творци, които създадоха добро и зло. Огън на обич гори в името на всички добродетели и огън на гняв.

Много земи видя Заратустра и много народи: не намери Заратустра по-велика сила на земята от делата на ония, които обичат — „добро“ и „зло“ е тяхното име.

Истина, едно чудовище е силата на тая хвала и укор.

Кажете, кой ще го обуздае, братя мои?

Кажете, кой ще хвърли вериги върху хилядата вратове на това животно?

Хиляда цели имаше досега, че имаше хиляда народи. Само вериги за хиляда вратове липсват още, липсва едната цел.

Още няма човечеството цел.

Но кажете ми, братя мои, ако на човечеството липсва още цел, не липсва ли и то самото още?

Тъй рече Заратустра.

ЗА ОБИЧТА КЪМ БЛИЖНИЯ

Все за ближния е вашата грижа и хубави думи имате за него. Но аз ви казвам: вашата обич към ближния е ваша лоша обич към самите вас.

Вие бягате при ближния от сами вас и ще ви се това да смятате добродетел: но аз прозирам вашето „самоотрицание“.

Ти е по-старо от *аз*; *ти* е осветено, но *аз* още не: затова човек тегне към ближния.

Съветвам ли ви на обич към ближния? По-скоро бих ви съветвал на бягство от ближния и обич към най-далечния!

По-високо от обич към ближния стои обичта към най-далечния и бъдния; още по-високо от обичта към човека важи за мен обичта към неща и призрази.

Тоя призрак, що се мярка пред тебе, брате мой, е по-хубав от тебе; защо не му дадеш своята плът и своите кости? Но ти се боиш и бягаш при своя ближен.

Вие сами себе си не можете да изтърпите и не се обичате достатъчно: и ето, искате да съблазните ближния си за обич и да се позлатите с неговото заблуждение.

Желал бих вие да не можехте изтрая с разни близни и техни съсед; тогава би създали сами от себе си свой приятел и неговото щедро сърце.

Вие призовавате свидетел, кога искате да говорите добро за себе си; и като го съблазните да мисли добро за вас, сами почвате да мислите добро за себе си.

Не само онзи лъже, който говори въпреки своето знание, но тъкмо онзи, който говори въпреки своето незнание. И тъй говорите вие за себе си при сношение с други и лъжете за вас съседа си.

Тъй говори глумецът: „Общение с хората покваря характера, особено у оногова, който го няма.“

Един отива при своя ближен, защото дири себе си, а друг — защото би желал да се избави от себе си. Вашата лоша обич към себе си прави от самотността ви тъмница.

По-далечните са, които ще изплащат вашата обич към ближния; и ако вие сте вече петима, все някой шести трябва да умре.

Аз не обичам и вашите празненства: премного актьори намерих там, а и зрителите се пъчеха често като актьори.

Моята реч е не за ближния, а за приятеля. Нека приятелят да ви бъде празненството на земята и предчувствие за Свръхчовека.

Моята реч е за приятеля и неговото обилно сърце. Но човек трябва да умее гъба да бъде, ако иска да е обичан от обилни сърца.

Моята реч е за приятеля, в когото светът се намира завършен, една чаша на доброто — приятелят творец, който всякога има един завършен свят за даряване.

И както светът се е развил пред него, тъй ще се навие той отново в кръгове, както се развива доброто от злото, както се развиват целите от случая.

Бъдещето и най-далечното нека бъдат причина на твоето днес: в твоя приятел трябва да обичаш ти Свръхчовека като твоя причина.

Братя мои, не ви съветвам аз обич към ближния: съветвам ви обич към най-далечния.

Тъй рече Заратустра.

ЗА ПЪТЯ НА ОНЗИ, КОЙТО ТВОРИ

Искаш ли, брате мой, да отидеш в усамотението! Искаш ли да подириш пътя към себе си? Забави крачка и чуй ме.

„Който дири, лесно се изгубя сам. Всяко усамотение е престъпление“: Тъй говори стадото. А ти принадлежеше дълго към стадото.

Гласът на стадото още и в тебе отеква. И когато ще кажеш: „Аз нямам една съвест с вашата“, то ще бъде вопъл и мъка.

Ето, и тая мъка сама е рожба на общата съвест: и на тая съвест последното отражение грее още върху твоята горест. Ти искаш да вървиш пътя на своята горест, който е път към самия теб? Покажи ми тогава твое право и твоята сила за това!

Нова сила ли си, ново право ли си ти? Или първодвижение? Едно само от себе въртящо се колело? Можеш ли накара и звезди да се завъртят около теб?

Ах, толкова молитви има за към висини! Има толкова гърчения на честолюбиви! Покажи ми, че не си алчен и честолюбив!

Ах, има толкова велики мисли, които не вършат нищо повече от един мях: те се надуват, но още повече се изпразват.

Ти се зовеш свободен? Твоята властна мисъл искам аз да чуя, а не че си изтръгнат от хомот.

Такъв ли си ти, който *има право* да се изтръгне от хомот? Мнозина има, които захвърлиха последното си достойнство, като отхвърлиха своята подчиненост.

Свободен от какво? Малко ще да знае Заратустра за това! Но ясно трябва твое око да ми яви: свободен за *какво*?

Можеш ли си даде сам свое зло и свое добро и да поставиш над себе си своята воля като закон? Можеш ли сам да бъдеш на себе си съдия и мъстител на своя закон?

Ужасно е да останеш насаме със съдията и мъстителя на своя собствен закон. Тъй бива изхвърлена една звезда в празното пространство и в ледения дъх на самотността.

И днес още ти страдаш от мнозинството, ти едничък: и днес все още са непокътнати твоята смелост и твоите надежди.

Но някога самотността ще те измори, все някога гордостта ще се преломи и твоята смелост ще скръцне зъби. И ще извикаш ти тогаз: „Сам съм!“

И ти не ще виждаш вече своята висота, но своята низост твърде близо; твоята възвишеност сама ще те плаши като призрак. Ще извикаш ти някога: „Всичко е лъжовно!“

Има чувства, които искат да погубят самотния; не им ли се вдаде, то ще трябва сами да умрат! Но можеш ли ти да бъдеш убиец?

Знаеш ли вече, брате мой, думата „презрение“? И мъката на своята справедливост, справедлив да бъдеш към такива, които те презират?

Ти караш мнозина да си менят мнението за тебе; и горчиво ще отплащаш това. Ти се приближи до тях и пак ги отмина: това те никога няма да ти простят.

Ти се възприемаш високо над тях: но колкото по-нагоре възлизаш, толкова по-малък те вижда окото на завистта. Летящият е най-мразен.

„Бихте желали да бъдете справедливи към мен! — тъй трябва да кажеш, — аз предпочитам вашата несправедливост като за мен определен дял!“

Несправедливост и мръсотия хвърлят те към самотния: но, брате мой, ако ти искаш да си звезда, не трябва за туй по-малко да им светиш!

И пази се от добрите и праведните! Те разпъват на кръст ония, които си изнамерят своя добродетел — те мразят самотния.

Пази се и от свещената простота! За нея нищо не е свято, което не е просто; тя обича да си играе и с огъня на кладите.

Пази се също и от прищевките на своята обич! Твърде бързо подава самотният ръка към оногова, що иде насреща му.

На мнозина не подавай ръка, само лапа: и аз искам, щото твоята лапа да има и нокти.

Но най-злия враг, който можеш срещна, ще си бъдеш винаги сам ти; ти сам себе си дебнеш в гори и пещери.

Самотнико, ти вървиш пътя към себе си! И твоят път минава сам покрай теб самия и покрай твоите седем дявола!

Еретик сам ти на себе си ще станеш и вещица, и гадател, и глумец, и съмнител, и нечестивец, и злодей.

Трябва да пожелаеш сам в своя собствен пламък да се изгориш: как искаш да се обновиш, ако по-напред не си станал пепел!

Самотнико, ти вървиш пътя на твореца: искаш да си създадеш ти един бог от твоите седем дявола!

Самотнико, ти вървиш пътя на онзи, който люби: сам себе си обичаш, затова се презираш, както презира само онзи, който обича.

Който обича, иска да твори, защото презира! Какво разбира от обич онзи, който не може да презира тъкмо онова, що е обичал!

С обичта си иди в своето усамотение и със своето творчество, брате мой; и късно отпосле ще закуца да те настигне справедливостта.

С моите сълзи иди в своето усамотение, брате мой. Аз обичам оногова, който иска да твори свръх себе си и така гине.

Тъй рече Заратустра.

ЗА СТАРИ И МЛАДИ ЖЕНИЦИ

„Какво дебнеш тъй плахо през дрезгавината, Заратустра? И какво криеш предпазливо под своя плащ? Съкровище ли, теб дарено? Или рожба, теб родена? Или си тръгнал сам сега по пътищата на крадците, ти, приятелю на злите?“

— Истина, брате, мой! — рече Заратустра, — то е съкровище, мен дарено: една млада истина е, дето нося.

Но тя е палава като малко дете; и ако не й държа устата, тя вика що й глас държи.

Като вървах днес сам по пътя си, в часа, когато слънцето захожда, срещна ме една стара женица и каза тъй на душата ми: „Много неща говори Заратустра и нам, на жените, но никога не ни е говорил за жената.“

И аз й отвърнах: „За жената трябва човек да говори само на мъже.“

„Говори и на мен за жената — рече тя, — аз съм доста стара и ще го забравя тозчас.“

И за да угодя на старата женица, рекох й тъй:

— Всичко у жената е загадка, и всичко у жената има едно разрешение: то се казва бременност.

Мъжът за жената е средство: целта е винаги детето. Но що е жената за мъжа?

Две неща иска истинският мъж: опасност и игра. Затова иска той жената като най-опасна играчка.

Мъжът трябва да бъде отгледан за война, а жената — за отдих на войника: всичко друго е безумие.

Пресладки плодове — тях войникът не обича. Затова обича той жената; горчива е дори най-сладката жена.

По-добре от всеки мъж жената разбира децата, но мъжът е по дете от жената.

В истинския мъж е скрито дете: то иска да играе. Смело, жени, открийте детето в мъжа!

Играчка нека е жената, чиста и нежна, като камък драгоценен, осиян от добродетелите на свят, който още не е дошъл.

Лъчът на звезда да грее в любовта ви! Нека вашата надежда е: „Дано аз родя Свръхчовека!“

Във вашата любов да има храброст! С любовта си вие се впуснете върху оногова, който ви внушава страх.

Във вашата любов да бъде вашата чест! Иначе жената малко разбира от чест. Но нека това бъде ваша чест, винаги да обичате повече, отколкото сте обичани, и никога да не сте втори.

Мъжът да се бои от жената, когато тя обича: тогава тя принася всяка жертва, и всяко друго е за нея без значение.

Мъжът да се бои от жената, когато тя мрази: че мъжът в глъбината на душата си е само зъл, но жената там е ниска.

Кого най-вече мрази жената? — Тъй рече желязото на магнита: „Тебе мразя най-вече, защото привличаш, а не си достатъчно силен да привържеш о себе си.“

Щастието на мъжа е: аз искам. Щастието на жената: той иска. „Ето, сега тъкмо стана светът съвършен!“ — Така мисли всяка жена, когато се подчинява с всичката си любов.

И трябва да се подчини жената и да намери глъбина за своята повърхност.

Повърхност е душата на жената, подвижност, бурност, но над плитка вода. А душата на мъжа е дълбока, нейният поток клоkochи в подземни пещери: жената чувства неговата сила, но не я разбира.

Тогава ми отвърна старата женица: „Много приятни неща каза Заратустра и особено за ония, които са още доста млади за такива неща.“

„Чудно е, Заратустра малко познава жените, а все пак право казва за тях! Не затова ли, защото у жената нищо не е невъзможно?“

„А сега ето и на теб, за благодарност, една малка истина. Доста стара съм, за да мога да ти я кажа.“

„Повий я, и запуши ѝ устата: инак тя ще крещи, колкото ѝ глас държи, тая малка истина.“

„Дай ми, жено, твоята малка истина“ — казах аз. И тъй рече старата женица:

„Отиваш при жени? Камшика не забравяй!“

Тъй рече Заратустра.

ЗА УХАПВАНЕТО ОТ ЕХИДНАТА

Един ден Заратустра бе заспал под една смоковница, че беше горещо, и сложил бе ръце върху лицето си. И дойде една ехидна, ухапа го по шията, тъй че Заратустра извика от болка.

Като махна ръка от лицето си, той погледна змията: и тя позна очите на Заратустра, несръчно се изви и искаше да избяга. „Чакай — рече Заратустра, — не съм ти още отблагодарил! Ти ме събуди навреме, дълъг е още моят път.“ „Твоят път е вече къс — рече нажалено ехидната, — моята отрова умъртвява.“

Заратустра се усмихна. „кога е умирал змей от отрова на змия? — каза той. — Но вземи си назад отровата! Ти не си тъй богата, за да ми я даряваш.“ Тогава ехидната се обви наново около шията му и облиза неговата рана.

Когато Заратустра веднъж разправяше това на своите ученици, те запитаха:

„И какъв е моралът на твоя разказ, о, Заратустра?“ На това Заратустра отговори тъй:

— Разрушител на морала ме зоват добрите и справедливите: моят разказ е неморален.

Но ако вие имате враг, не му въздавайте добро за зло: че това засрамя. А докажете, че той ви е направил нещо добро.

И по-добре гневете, отколкото да засрамяте. И когато ви проклинат, не ми е по воля тогава да благославяте. По-добре проклинаяте и вие с тях!

И сторят ли ви някоя голяма неправда, тозчас прибавете пет малки към нея! Отвратително е да се гледа онзи, когото единствено само неправдата притиска.

Знаете ли вече вий това? Споделена неправда е половин право. И неправдата трябва да вземе върху си онзи, който може да я понесе.

По-човешки е едно малко отмъщение, отколкото никакво отмъщение. И ако наказанието не е право и чест за престъпника, тогава не ща ви и наказанията.

По-достолепно е да се обвиниш сам, отколкото да отстоиш своето право, особено когато имаш право. Само че трябва да си достатъчно богат за това.

Не обичам вашата студена справедливост; и от погледа на вашите съдии всякога гледа палачът и неговото студено желязо.

Кажете де се намира справедливостта, която е обич с ясновидни очи?

Открийте ми обичта, която претърпява не само всяко наказание, а тъй също и всяка вина!

Открийте ми справедливостта, която всякого оправдава, освен оногова, който съди!

Искате ли още и това да чуете? Онзи, който от душа желае да е справедлив, за него и лъжата е човеколюбие.

А как бих могъл аз да бъда от душа справедлив! Как бих могъл да въздам всякому неговото. Доста ми е и това: аз давам всякому моето.

Най-сетне, братя мои, пазете се да сторите неправда на пустинниците!

Нима би могъл пустинникът да забрави! Нима би могъл той да въздаде!

Като дълбок кладенец е пустинникът. Лесно е да хвърлиш камък в него; но падне ли на дъното, кажете кой ще го извади оттам?

Пазете се да оскърбите пустинника. Но сторите ли това, тогаз и убийте го!

Тъй рече Заратустра.

ЗА ДЕТЕТО И БРАКА

Имам един въпрос за теб само, брате мой: като изпитание хвърлям аз тоя въпрос в твоята душа, за да видя колко е дълбока тя.

Ти си млад и теб се иска дете и брак. Но аз те питам: човек ли си, който смее да иска дете?

Победоносец ли си, самоукротител, властител на чувствата, господар на своите добродетели? Тъй те питам аз.

Или през твоето желание говори животното и нуждата? Или усамотение? Или недоволство от себе си?

Аз искам твоята победа и свобода да копнеят за дете. Живи паметници трябва да създаш ти на своята победа и освобождение.

Свръх себе си трябва ти да зидаш. Но изпърво трябва сам да си иззидан, с прав ъгъл телом и духом.

Не трябва само да се разплодяваш, а и възвисяваш! Затова нека ти помогне градината на брака!

Една висша плът трябва ти да създадеш, едно първо движение, едно от само себе въртящо се колело — един творец трябва ти да сътвориш.

Брак: тъй наричам аз волята на двама да сътворят едно, което е повече от тия, които са го сътворили. Брак наричам аз благоговение един към други като към желаещ една такава воля.

Това да е смисълът и истината на твоя брак. А онова, което многото, и премногото наричат брак, тия излишни — ах, как да нарека аз това?

Ах, тая нищета в душата на двоица! Ах, тая мръсота в душата на двоица! Ах, тая нищожна наслада на двоица!

Брак наричат те всичко това; и казват, че браковете им са сключени в небето.

Не им ща аз небето на тия излишници! Не мога аз да ги търпя, тия в небесна мрежа омотани животни!

Далеч от мен и бога, който куца и мъкне се да благославя, което не е съчетал.

Не се смейте на подобни бракове! Кое дете не би имало причина да плаче за своите родители?

Достоен ми се стори тоя мъж и зрял за смисъла на земята: но като видях жена му, земята ми се стори жилище на безразсъдници.

Да, аз бих желал земята да тръпне в конвулсии, когато светец се съешва с патка.

Този тръгна като херой да дири истина и най-сетне си плячкоса една малка натруфена лъжа. Свой брак нарича той това.

Онзи беше недостъпен в общенията си и придиричлив да избира. Но от един път развали за всеки път своето общество: свой брак нарича той това.

Онзи диреше слугиня с добродетели на ангел. Но изведнъж стана сам той слугиня на една жена, и ще не ще трябва сега на туй отгоре и ангел да стане.

Грижни виждах аз сега всички купувачи, и всички имат хитри очи. Но и най-хитрият мъж купува жена си в торба.

Много кратки безумства — това наричате вие любов. И вашият брак туря край на многото кратки безумства, като една дълга глупост.

Вашата любов към жената и любовта на жената към мъжа; ах, да можеше да бъде тя състрадание към страдащи и притулени богове!

Но най-често се подушват едно друго две говеда.

Но и най-добрата ваша любов е само възторжен символ и болен плам. Тя е факел, който трябва да ви свети към висши пътища.

Някога вие трябва свръх себе си да любите! А сега *научете* се първо как се люби! Затова трябва вие да изпие горчивата чаша на вашата любов.

Горчивина има в чашата и на най-добрата любов: тъй възбужда тя копнеж за Свръхчовека, тъй възбужда тя жад в теб, твореца!

Жад в твореца, стрела и копнеж за Свръхчовека: кажи, брате мой, това ли е твоята воля за брак?

Свята е такава воля и такъв брак.

Тъй рече Заратустра.

ЗА ВОЛНАТА СМЪРТ

Мнозина умират твърде късно, а някои умират твърде рано. Още звучи странно учението: „Навреме умри!“

Навреме умри: тъй учи Заратустра. Разбира се, който не е живял навреме, как навреме би умрял? По-добре никога да не се е раждал! — тъй пожелавам аз на лишните.

Но и лишните придават важност на своята смърт; и на най-кухия орех — и нему се ще да бъде строшен.

Всички дават важност на смъртта: но смъртта все още не е празненство. Още не са се научили хората, как се освещават най-хубавите празници.

Смъртта изпълнителка ви показвам аз, която за живите е остен и обет.

Своя смърт умира изпълнителят, победоносен, обкръжен от ония, които се надяват и дават обет.

Тъй би трябвало да се научим да мрем; и да няма празненство, в което такъв един умиращ да не освещава клетвите на живите!

Тъй да умреш е най-добре; а второто е: в борба да умреш и да прахосаш една велика душа.

Но за бореца, както и за победителя, еднакво ненавистна е вашата ухилена смърт, която се примъква като крадец — а дохожда като господар.

Своята смърт ви възхвалявам аз, волната смърт, която ми идва, защото аз искам.

А кога ще поискам аз? Който има цел и приемник, той желае смъртта навреме за целта и приемника си.

И от почит към цел и приемник той вече не ще окача увехнали венци в светилището на живота.

Наистина, не искам аз да приличам на въжари: те опъват надлъж своите нишки и при това сами вървят все назад.

Мнозина остаряват и за своите истини и победи — беззъби уста нямат вече право за всяка истина.

И всеки, който иска да има слава, трябва навреме да се прости с почитта и да изпита мъчното изкуство навреме да си върви.

Спри ония, що те ядат, тъкмо когато си най-вкусен: това знаят ония, които искат да бъдат дълго време обичани.

Има, то се знае, кисели ябълки, чиято съдба иска те да дочакат последния ден на есента. И едновременно стават те зрели, жълти и сбръчкани.

На други остарява по-рано сърцето, на други — умът. А някои са стари в младост: но късномладият трае дълго млад.

На мнозина животът е несполучлив: отровен червей им подяжда сърцето. Нека гледат — дано със смъртта си по да сполучат.

Мнозина никога не стават сладки, те сгниват още през лятото.

Страх само ги удържа на техния клон.

Много и премного живеят и предълго висят на своите клони. Дано дойде буря, да оттресе от дървото всичката тая гнилоч и червивост.

Дано дойдат проповедници на *бързата* смърт! Те би били истинските бури и разтърсвачи на дървесата на живота! Но аз слушам да проповядват само бавна смърт и търпение към всичко „земно“.

Ах, вие проповядвате търпение към земното? Това земно — то е премного търпеливо към вас, вие, хулители!

Истина, твърде рано умря онзи израилтянин, когото почитат проповедниците на бавната смърт: и за мнозина биде оттогава съдбоносно, че тъй рано той умря.

Той знаеше само сълзите и скръбта на Израиля, заедно с омразата на добрите и праведните — израилтянинът Иисус — и обзе го копнеж за смърт.

Да беше той в пустинята останал, далеко от добри и праведни! Може би научил би се той да живее и земята да обича — а и смеха при туй!

Вярвайте ми, братя мои, твърде рано той умря; отрекъл би той сам учението свое, да беше доживял до моите години! Благороден достатъчно беше той, за да отрече!

Но недозрял беше той още. А младежът обича незряло и незряло той мрази човек и земя. Обвързани и тежки са нему душата и крилата на духа.

Но в мъжа има повече дете, негли в младежа, и по-малко скръб: той по-добре разбира смъртта и живота.

Свободен за смъртта и свободен в смъртта, един свят отрицател, когато вече не е време за утвърждение: тъй разбира той смъртта и живота.

Вашата смърт да не бъде похула за човека и земята, приятели мои: това изисквам аз от меда на душата ви.

При смъртта трябва вашият дух и вашата добродетел все още да сияят, подобно вечерна заря около земята: инак смъртта ви не ще да е както трябва да бъде.

Тъй искам сам аз да умра, щото вие, приятели, да можете поради мен повече да обикнете земята; и на земя искам пак да стана, да намеря покой в нея, която ме роди.

Истина, една цел имаше Заратустра, той хвърли своята топка. Сега вие, приятели, сте приемници на моята цел, вам хвърлям аз златната топка. От всичко най ми е драго да гледам вас, приятели мои, да хвърляте златната топка! Затова ще остана още малко на земята аз: простете ми това!

Тъй рече Заратустра.

ЗА ДАРЯЩАТА ДОБРОДЕТЕЛ

1.

Когато Заратустра се прости с града, нему обичен от сърце и който се зовеше „Пъстрата крава“ — последваха го мнозина, които се наричаха негови ученици, и го съпроводиша. Тъй дойдоха те до един кръстопът: тогава Заратустра им каза, че би желал сам нататък да върви; защото обичаше самотното пътуване. А на прощаване неговите ученици му поднесоха един щап^[1], в чиято златна дръжка се обвиваше змия около слънце. Заратустра се зарадва на щапа и се подпря на него; тогава рече тъй на учениците си:

— Кажете ми вие: защо златото достигна до висша ценност? Затова, че е необикновено и безполезно, и сияйно, и с кротък блясък, то винаги се дари. Само като символ на висша добродетел достигна златото висша ценност.

Подобно злато сияе в погледа на онзи, който дарява. Златосияние сключва мир между луната и слънцето.

Необикновена е висшата добродетел и безполезна, сияйна е тя и кротка в блясъка си: добродетел, която дари, е висша добродетел.

Истина, аз добре ви познавам, мои ученици: вие се домогвате, като мен, към дарящата добродетел. Що общо бихте имали с котки и вълци?

Вашата жажда е сами да станете жертви и дарове: и затова жаднеете всички богатства да натрупате в своята душа.

Ненаситно ламти вашата душа за съкровища и скъпоценности, защото добродетелта ви е ненаситна в желанието да дарява.

Вие насила привличате всички неща към себе си и в себе си, за да изблиknат те обратно от ваш извор, вече като дарове на вашата обич.

Наистина, грабител за всяка ценност трябва да стане такава една даряща обич; но здраво и свято наричам аз това себелюбие.

Има друго едно себелюбие, твърде бедно, гладно, което винаги иска да краде, себелюбието на болните, болното себелюбие.

С око на крадец изглежда то всичко, що блести; с алчността на глада мери то оногова, който има богато да яде; и винаги се примъква около трапезата на ония, които даряват.

Болест говори из такава алчност и невидима изрода; за недъгаво тяло говори крадливата алчност на това себелюбие.

Кажете ми, братя мои: кое смятаме ние за лошо, и най-лошо? Не е ли изродата? — и ние всякога подозираме изрода там, дето липсва даряща душа.

Нагоре води нашият път, през рода отвъд към свръхрода. Но ужас е за нас изроденото чувство, което казва: „Всичко за мен.“

Нагоре лети нашият дух: тъй е той символ на нашата плът, символ на възвишеност. Символите на подобни възвисения са имена на добродетелите.

Тъй минава плътта през историята и усъвършенства се, и се бори. А духът — що е за нея той? Глашатай на нейните борби и победи, съратник и отзив.

Символи са всички имена на добро и зло: те не изказват нещо, а само подсещат. Безумец, който иска от тях познание.

Внимавайте, братя мои, всеки час, когато вашият дух иска да говори в символи — тогава е началото на вашата добродетел.

Възвисена е тогаз вашата плът и възкресена; с блаженството си възхищава тя духа, тъй че той става творец и ценител, и любещ, и на всички неща благодетел.

Когато вашето сърце се вълнува широко и пълно, подобно река, благодат и опасност за ония, които живеят до нея — тогава е началото на вашата добродетел.

Когато се възвисите над похвала и укор, и вашата воля поиска да заповядва на всички неща, като воля на любещ — тогава е началото на вашата добродетел.

Когато презрете приятното и меката постеля, и все ви се види, че още сте малко настрана от мекушавите — тогава е началото на вашата добродетел.

Когато бъдете желатели на една само воля, и тоя поврат на всяка потребност наречете необходимост — тогава е началото на вашата добродетел.

Истина, ново добро и зло е тя! Истина, един дълбок ромон и глас на един нов извор!

Мощ е тя, тая нова добродетел; властна мисъл е тя и около нея една мъдра душа: едно златно слънце и около него змията на познанието.

2.

Тук Заратустра замлъкна и с обич погледна своите ученици. И продължи да говори така — и гласът му се промени:

— Останете верни на земята, братя мои, със силата на вашата добродетел!

Вашата даряща обич и вашето познание да служи на смисъла на земята! Тъй ви моля и заклинам аз.

Не я оставяйте да отлети от земното и да бърхти крила срещу вечни стени!

Ах, винаги е имало толкова заблудена добродетел! Върнете, като мен, пак на земята заблудената добродетел — да, пак към плътта и живота: за да може тя да даде на земята нейния смисъл, един човешки смисъл!

По стотици начини досега са се заблуждавали и мамели както дух, тъй добродетел. Ах, в нашето тяло живее още и сега това безумие и измама: те на плът и воля са станали там.

По стотици начини са опитвали и се мамели както дух, тъй добродетел. Да, и човекът бе един опит. Ах, много невежество и заблуждение са станали плът в нас!

Не само разумът на хилядолетия — и тяхното безумие блика от нас. Опасно е да си наследник.

Още се борим ние стъпка по стъпка с великана Случай, и над цялото човечество още доскоро властваше несмислицата, безсмислица.

Вашият дух и вашата добродетел да служат на смисъла на земята, братя мои: и ценността на всички неща да бъде наново от вас положена! Затова трябва вие да бъдете борци! Затова трябва вие да бъдете творци!

Познаваща, пречиства се плътта; със знанието опитвайки тя се възвисява; за който дири познание, всички инстинкти стават свети; на възвисения бива душата възраждана.

Лекару, помогни си сам: тъй ще помогнеш и на своя болен. Това нека му е най-добрата помощ, че той вижда с очите си оногова, който сам себе си излекува.

Хиляди пътища има, които още не са ходени, хиляди здравия и скрити острови на живота. Неизчерпани, неоткрити са все още човекът и земята човешка.

Бъдете будни и вслушвайте се, вие самотни! Откъм бъдещето идат веяния с тайнствен размах на крила; и който има тънък слух, долавя блага вест.

Вие, самотни днес, отстранени, вие ще станете някога цял народ: от вас, които сами се избрахте, ще въстане един избран народ — и от него Сврѣхчовекът.

Истина, място за укрепване трябва да стане още земята! И нея вече облъхва нов дѣх благотворен — и една нова надежда!

3.

Когато Заратустра каза тия думи, замлъкна, като някой, който не е изрекъл последната дума; и дълго помахва той в двоумение щапа в ръката си. Най-сетне рече тъй — и неговият глас се промени:

— Сам ще вървя аз отсега, мои ученици! И вие също идете си оттук, и сами! Тѣй искам аз.

Истина, съветвам ви: махнете се от мен и пазете се от Заратустра!

А още по-добре: срамувайте се от него! Може би той ви е мамил.

Човекът на познанието не трябва да обича само своите врагове, той и приятелите си знае да мрази.

Лошо отплаща на учителя си онзи, който остава все ученик. И защо не искате вие да обезлиствите моя венец? Вие ме почитате; но ако един ден вашата почит рухне? Пазете се да не би премаже някой стълп!

Вие казвате, вярвате в Заратустра? Но що ли значи Заратустра! Вие сте вярващи в мен: но що значат всички вярващи! Вие още не бяхте подирили себе си: и ето, намерихте мен. Тѣй правят всички вярващи; затова и толкова струва всяка вяра.

И ето, аз ви заповядвам, загубете ме, а намерете себе си; и само когато всички се отречете от мен, тогава аз ще се възвърна при вас.

Истина, с други очи, братя мои, ще подиря аз тогава моите изгубени; с друга обич ще ви обикна тогава.

И някога ще станете вие мои приятели и чеда на една надежда: тогава аз ще бъда за трети път пак при вас, за да празнувам с вас

заедно великата пладня.

А велика пладня е тогава, когато човек застане сред пътя си, между животно и Свръхчовек и своя път към вечерта възслави като своя най-висша надежда: че той е пътят към ново утро.

Товава онзи, който загива, сам себе си ще благослови, че е един отиващ отвъд; и слънцето на неговото познание ще се спре за него на пладня.

„Мъртви са всички богове: сега ние искаме Свръхчовека да живее“ — нека това бъде някога на великата пладня нашата последна воля!

Тъй рече Заратустра.

---

[1] *Щап* (ост.) — тояжка. — Б.ред. ↑

ВТОРА ЧАСТ

— *И само когато всички се отречете от мен, тогава аз ще се възвърна при вас.*

Истина, с други очи, братя мои, ще подиря аз тогава моите изгубени; с друга обич ще ви обикна тогава.

Заратустра: За
дарящата добродетел

ДЕТЕТО С ОГЛЕДАЛОТО

След това Заратустра се върна пак в планината и в самотността на своята пещера и се отстрани от хората: чакащ подобно сеятел, разсял своите семена. Но душата му се изпълни с нетърпение и страстно желание за ония, които обичаше: че той имаше още много да им даде.

А това именно е най-тежкото: от обич да свиеш разтворената си ръка и като дарящ да спазииш свенливост.

Тъй минаваха месеци и години за самотния; а неговата мъдрост растеше и му причиняваше болки със своето обилие.

Но една сутрин събуди се той преди зори, дълго мисли в своето легло и най-сетне рече на сърцето си:

„Какво се стреснах тъй в съня си, че се събудих? Не дете ли дойде при мен, което носеше огледало?

«О, Заратустра — рече ми детето, — погледни се в огледалото!»

А като погледнах в огледалото, извиках, и сърцето ми се покърти: че не себе си видях в него, а изюден образ и язвителен смях на дявол.

Истина, твърде добре разбирам аз поличбата и предупреждението на съня: в опасност е моето учение — буренът иска да мине за пшеница!

Враговете ми станали силни и поквариха образа на моето учение тъй, че моите най-възлюбени трябва да се срамуват от даровете, които им дадох.

Изгубиха се приятелите ми; дойде часът да подиря изгубените!“

С тия думи скокна Заратустра, но не като уплашен, който дири въздух, а по-скоро като проникател и певец, върху когото е низпаднал дух.

Учудено го гледаха орелът и змията му: че подобно утринна зора бъдно щастие озаряваше лицето му.

— Какво стана с мен, мои животни? — рече Заратустра. — Не съм ли преобразен? Не дойде ли ми блаженството като вихър?

Безумно е моето щастие и безумство ще говори то: още твърде младо е то — и бъдете търпеливи към него!

Ранен съм аз от моето щастие: всички страдащи нека станат мои лекари!

При моите приятели долу ще се върна аз, а също при моите врагове!

Заратустра пак ще може да говори и дарява и за обичните си ще прави, което тям е най-драго!

Моята нетърпелива обич прелива на порои, надолу, към възход и заход. От безмълвните планини и бури на болката ромоли моята душа и в долините.

Твърде дълго копнях и се взирах в далнината. Твърде дълго принадлежах на самотността: тъй се отучих от мълчанието.

Цял-целеничък станах уста и бучение на поток от високи скали: искам да низвъргна моята реч в долините.

И нека моят порой на обич се низвъргне в безпътие! Нима един порой не ще намери най-сетне пътя към морето!

Езеро има в мен, пустинническо, себезадоволено; но моят порой на обич го отвлича със себе си долу — към морето!

Нови пътища вървя аз, нова реч ме обзема; омръзнаха ми, подобно на всички творци, стари речи. Не иска вече моят дух да ходи с изтрити ходила.

Твърде мудро върви всяка реч — в твоята колесница скачам аз, буря! А и тебе ще шибам с моята злоба!

Като вик и ликуване искам аз да премина през далечни моря, докато намеря блажените острови, дето пребивават моите приятели — и моите врагове между тях! Как обичам аз сега всякого, комуто смея да говоря! И моите врагове са за мое блаженство.

И когато искам да се покача на моя най-вихрен кон, всякога моето копие ми най-добре помага: всяко време е то готов служител на моя крак — копие, което хвърлям срещу моите врагове! Как благодаря на враговете си, че мога най-сетне да го хвърля!

Твърде голямо беше напрежението на моя облак: между смеха на мълниите искам да хвърля ужас на градушка в глъбината.

Могъщо ще се подемат тогава моите гърди, могъщо ще изригнат те своята буря през планините: тъй ще им олекне.

Наистина, подобно буря иде моето щастие и моята свобода! Но нека враговете ми вярват, *злият* дух вилнее над техните глави.

Да, и вие ще бъдете изплашени, приятели мои, от моята необузdana мъдрост; и може би ще избягате наедно с моите врагове.

Ах, да знаех как да ви примамя назад с пастирски свирила. Ах, да можеше моята лъвица мъдрост да се научи нежно да реве! И много неща научихме ние заедно!

Моята необузdana мъдрост стана бремна в самотните планини; на остри камъни роди тя своята рожба, най-новородена.

И ето, тича тя сега лудо през жестоката пустиня и дири, и дири мека морава — моята стара необузdana мъдрост!

Върху меката морава на вашите сърца, приятели мои! — върху вашата обич би искала тя да положи своята най-обична рожба!

Тъй рече Заратустра.

НА БЛАЖЕНИТЕ ОСТРОВИ

Смокините падат от дървесата, те са хубави и сладки; и като падат, бели се червената им кора. Северен вятър съм аз за зрели смокини.

Тъй, подобно смокини, падат вам тия учения, приятели мои: вкусете техния сок и сладката им средина! Есен е около и чисто небе, и следпладне.

Вижте какво е обилие около нас! И хубаво е из това обилие да се гледат далечните моря.

Някога казваха бог, когато гледаха далечни моря; но сега аз ви учих да казвате: Сврѣхчовек.

Бог е едно предположение: но аз искам щото вашето предпологане да не отива по-далеч от вашата творческа воля.

Можете ли *създаде* един бог? Мълчете тогава и за каквито и да било богове! А Сврѣхчовека вие бихте могли да създадете.

Не може би вие самите, братя мои! Но вие бихте могли да се пресъздадете в бащи и деди на Сврѣхчовека: и това да бъде най-доброто ви създание!

Бог е едно предположение: но аз искам щото вашето предпологане да бъде ограничено в мислимостта.

Можете ли *помисли* един бог? Но нека за вас това означава воля за истината, че всичко ще бъде превърнато в нещо човешки мислимо, човешки видимо, човешки чувствано! Вашите собствени чувства трябва докрай да домислите!

И което вие наричахте свят, то трябва изпърво от вас да бъде създадено: ваш разум, ваш образ, ваша воля, ваша обич трябва то да стане!

И наистина, за ваше спасение, вий, които дирите познанието!

И как бихте понесли живота без тая надежда, вий, които дирите познанието? Вие не трябва да се сродявате ни с непонятното, ни с неразумното.

Но за да открия съвсем сърцето си пред вас, приятели мои: ако имаше богове, как бих изтърпял аз да не бъда бог! И тъй няма богове.

Извлякох аз заключението; но сега то пък ме влече.

Бог е едно предположение: но кой би изпил всичката мъка на това предположение, без да умре? Трябва ли да се отнеме вярата на твореца и на орела полетът в орлови далнини?

Бог е една мисъл, която всичко право криви и всичко, което стои, извърта. Как? Времето да се премахне, и всичко преходно да е лъжа?

Това да мислиш е вихър и шемет на тленния прах човешки, и при това рвота на стомаха: истина, въртоглавост го наричам аз — да предполагаш това.

Зло го наричам аз и враждебно за човека: всичко това учение за един и съвършен, и неподвижен, и сит, и непреходен.

Всичко непреходно — то е само символ! И поетите лъжат твърде много.

Но най-добрите символи трябва да говорят за време и сбъждане: хвала трябва да бъдат те и оправдание на всяка преходност!

Да твориш — това е великото освобождение от мъка и облекчение на живота. Но да стане творец, и за това е необходимо мъка и много превращения.

Да, много горчиви умирения трябва да има във вашия живот, вий, творци!

Тъй ще бъдете вие защитници и оправдатели на всяка преходност.

За да е творецът сам дете, родено изново, той трябва да пожелае и родилка да бъде, и болката на родилката.

Наистина, минах аз по пътя си чрез стотина души и чрез стотина люлки и родилни болки. Неведнъж сбогом вземах вече, знам сърцераздирателните последни часове.

Но тъй иска моята творческа воля, моята съдба. Или, по-искрено да ви го кажа: тъкмо такава съдба иска моята воля.

Всичко чувстващо страда в мен и е в тъмница: но моята воля ми идва винаги като освободител и носител на радост.

Желанието освобождава: това е истинското учение за воля и свобода — а на тях ви учи Заратустра.

Да не желаете повече и да не цените повече, и да не творите повече! Ах, дано тая велика умора бъде винаги далеч от мен!

Също и в познанието чувствам аз само радостта на моята воля за зачеване и сбъждане; и ако има невинност в моето познание, то е,

защото в него има воля за зачатие.

Далеч от бог и богове ме отвлече тази воля; какво би имало за създаване, ако имаше вече богове!

Но винаги все към човека ме тласка моята страстна воля на творец; тъй нещо тласка младта към камъка.

Ах, вий, хора, в камъка спи образ, образът на моите образи!

Ах, трябваше ли да спи той в най-твърдия, най-грозния камък!

И ето буйства моят млат жестоко против своята тъмница. От камъка летят отломки: що ме е грижа за това?

Да го завърша искам аз: че една сянка дойде при мен — най-тихото и най-лекото на всички неща дойде веднъж при мен!

Хубостта на Свръхчовека дойде при мен като сянка. Ах, братя мои! Що ме е грижа вече за боговете!

Тъй рече Заратустра.

ЗА СЪСТРАДАТЕЛНИТЕ

Приятели мои, думи на присмех достигнаха до вашия приятел: „Вижте Заратустра! Не върви ли той между нас като между животни?“

Но тъй е по-добре казано: „Човекът на познанието върви между хората като между животни.“

Но сам човекът за онзи, които дири познанието, е животното, което има червени бузи.

От какво му е това? Дали не защото той е трябвало често да се срамува?

О, приятели мои! Тъй говори човекът на познанието: срам, срам, срам — това е историята на човека!

И затова благородният се въздържа да засрамя: срам си налага той пред всичко, що страда.

Истина, аз не ги обичам, милосърдните, които са блажени в своето състрадание: тям твърде много липсва срам.

Ако трябва да бъда състрадателен, то поне не искам такъв да се наричам; но ако съм такъв, по-добре отдалеч да е.

Обичам също да забулям глава и да бягам, преди още да ме познаят: същото съветвам и вас да правите, приятели мои!

Дано по моя път съдбата ми изпраща винаги такива, които като вас никога не страдат, и такива, с които смея да делия надежда, обяд и мед!

Истина, аз правих и това, и онова — за ония, които страдат: но винаги по-добро ми се струваше, че правя, когато се учих по-добре да се радвам.

Откакто има хора, човек твърде малко се е радвал: само това, братя мои, е нашият наследствен грях!

И научим ли по-добре да се радваме, ще се отучим най-добре да не наскърбяваме другите и да не измисляме скръб.

Затова умивам ръката си, която е помагала на онзи, който страда, затова избърсвам и душата си.

Че като видях страдащия да страда, засрах се поради неговия срам; и като му помогнах, жестоко накърних неговата гордост.

Големи задължения не правят благодарен, а мнителен; и ако малката добрина не бъде забравена, тя ще стане гризещ червей.

„Бъдете придирчиви, когато приемате! Покажете благоволение с това, че приемате!“ — тъй съветвам аз ония, които нямат нищо за даряване.

Но аз съм дарител: обичам да дарявам като приятел — приятели. А чужди и бедни нека сами си късат плода от моето дърво: тъй по-малко засрамя.

А просящите би трябвало съвсем да се премахнат! Истина, яд е човекът да им даде, и яд го е да не им даде.

А наедно с тях и грешниците, и лошите съвести! Вярвайте ми, приятели мои, когото хапе съвестта — учи се да хапе.

Но най-лошо е дребнави мисли. Истина, по-добре стори зло, но не мисли дребнаво.

Макар да казвате: „Удоволствието от дребни злочи предпазва от големи зли дела.“ Но тук няма защо да пестим.

Като цирей е злото деяние: то сърби и подлютва се, и се пръска — то говори откровено.

„Виж, аз съм болест“ — тъй говори злото деяние; това е неговата почтеност.

Но подобно лишей е дребнавата мисъл: тя пълзи и се спотаява и не иска нийде да е — докато цялото тяло залинее и увехне от дребни лишей.

А на онзи, който е обзет от дявола, казвам аз тия думи на ухото: „По-добре отгледай дявола си голям! И за тебе има още един път на величие!“

Ах, братя мои! За всякого се знае нещо повечко! През мнозина ние прозираме, и при все това пак не можем да минем през тях.

Тежко е с хора да живееш, защото мълчанието е тъй тежко.

И не към оногова, който ни е противен, сме най-несправедливи ние, а към оногова, към когото сме равнодушни.

Но имаш ли и приятел, който страда, стани място на отдих за неговите страдания, а при това и кораво легло, едно походно легло: така ще му бъдеш най-полезен.

И стори ли ти приятел пакост, то речи: „Прощавам ти това, що ми стори; но че ти *на себе си* го стори — как бих могъл да ти простя това!“

Тъй говори всяка велика обич: тя надделява дори и прошка, и състрадание.

Човек трябва да държи твърдо сърцето си; че отпусне ли го, как скоро изгубва глава!

Ах, де по света са ставали по-големи безумства, ако не между състрадателните? И кое на света е причинявало повече скръб от безумствата на състрадателните?

Тежко на всички любещи, не достигнали още висина, която превишава тяхното състрадание!

Тъй ми рече веднъж дяволът: „Бог също има свой ад: това е неговата обич към хората.“

И недавна го чух да казва тая дума: „Бог умря; от своето състрадание към хората умря бог.“

И тъй пазете се от състраданието: *оттам* идва за човеците тежък облак! Истина, аз разбирам поличбите на времето!

Но запомнете и тая дума: всяка велика обич превишава всяко състрадание: че тя иска онова, което обича, и да го създаде!

„Сам себе си принасям аз жертва на своята обич, и своя ближен като себе си“ — такава е речта на всички творци.

А всички творци са жестоки.

Тъй рече Заратустра.

ЗА СВЕЩЕНОСЛУЖИТЕЛИТЕ

И веднъж Заратустра даде на своите ученици знак, и рече им тия думи:

— Ето свещенослужители: ако и да са мои врагове, минете тихо покрай тях и с отпуснат меч!

И между тях има херои; мнозина от тях са страдали твърде много — затова искат те да накарат и други да страдат.

Зли врагове са те: нищо не е по-отмъстително от тяхното смирение. И лесно се осквернява онзи, който посегне на тях. Но моята кръв е родна с тяхната; и аз искам моята кръв да бъде зачитана дори и в тяхната.

И когато те отминаха, мъката нападна Заратустра; но не дълго се бори той с мъката си и подзе да говори тъй:

— Жал ми е за тия свещенослужители. Те ми са противни; но това е най-малкото за мен, откакто съм между хората.

Но аз страдам и страдах с тях: пленници са те за мен и белязани. Онзи, когото те наричат спасител, ги окова във вериги:

Във вериги на фалшиви ценности и безумни думи! Ах, да можеше някой да ги спаси и от техния спасител!

Че на остров ще излязат някога вярваха те, когато морето ги мятеше; но виж, то беше едно спящо чудовище!

Фалшиви ценности и безумни думи: това са най-лошите чудовища за смъртните — дълго спи и варди в тях злата съдба.

Но най-сетне идва тя и пробужда се, и налапва, и поглъща, което си е зидало хижи върху й.

О, вижте ги тия хижи, които тия свещенослужители са си съзидали! Църкви наричат те своите благоуханни подземия.

О, тая фалшива светлина, тоя спарен въздух! Тук, дето душата на своята висина не смее да излети!

Че тъй заповядва тяхната вяра: „По колене из стълбата нагоре, вий, грешници!“

Истина, аз предпочитам да видя безсрамника, отколкото извърнатите очи на техния срам и благоговение!

Кой си създаде такива подземия и такива стълби на покаяние? Не бяха ли те такива, които искаха да се скрият и се срамуваха от ясното небе?

И едва когато ясното небе погледне пак, през прокъртени покриви; върху тревата и червения мак, израсли по срутените стени — ще обърна отново сърце към обиталищата на тоя бог.

Те нарекоха бог онова, което им противоречеше и ги измъчваше: и наистина, в тяхното обожаване имаше много хероизъм!

И те не знаеха иначе да обичат своя бог, освен като разпнаха на кръст човека!

Като трупове мислеха те да живеят, с черно обвиха своя труп; а също и от речите им усещам аз още зловонието на склеп^[1].

И който живее близо до тях, живее близо до черни блата, от които се чува слепокът да пее своята песен със сладко дълбокомислие.

По-хубави песни би трябвало да ми пеят те, за да повярвам в техния спасител: по-спасени би трябвало да изглеждат неговите ученици.

Наги бих желал аз да ги видя: че само хубостта би трябвало да проповядва покаяние. Но кого ли ще убеди тая забулена скръб!

Истина, техните спасители сами не произлизат от свободата и от седмото небе на свободата! Истина, сами те никога не са вървели по килимите на познанието!

От разтрози^[2] състоеше духът на тия спасители; но във всяка разтрога бяха настанили те своето безумие, своя заместник, когото нарекоха бог.

В тяхното състрадание беше удавен духът им, и когато се подуваха и надуваха от състрадание; винаги на повърхността плуваше едно велико безумие.

Усърдно подкарваха те и с вик своето стадо по своя път: като че ли към бъдещето има само една пътека! Истина, и тия пастири сами принадлежаха още към овцете!

Дребни умове и обширни души имаха тия пастири: но, братя мои, какви малки земи бяха досега и най-обширните души!

Кървави знаци пишеха те по пътя, който вървяха, и тяхното безумие учеше, че с кръв се доказва истината.

Но кръвта е най-лошият свидетел на истината; кръв отравя и най-чистото учение и превръща го в безумие и омраза на сърцата.

И ако някой през огън мине за своето учение — доказва ли нещо това!

Друго е наистина, когато от свой пожар излиза свое учение! Знойно сърце и студена глава: дето тия двете се срещнат, заражда се вихърът — „спасител“.

Имало е истина по-велики и по-високородени от ония, които народът зове спасители, тия бурни вихри!

А от още по-велики, отколкото бяха ония спасители, братя мои, вие трябва да бъдете спасени, ако искате да намерите пътя към свободата!

Никога не е още имало Свръхчовек. Наги видях; аз двамината, най-великия и най-малкия човек:

Твърде много си приличат те още. Истина, аз намерих и най-великия — пречовешки!

Тъй рече Заратустра.

---

[1] *Склер* (ост.) — подземие; гробница. — Б.ред. ↑

[2] *Разтрога* (ост.) — бездна; цепнатина. — Б.ред. ↑

ЗА ДОБРОДЕТЕЛНИТЕ

С гръм и небесни огньове трябва да се говори на изтръпнали и спящи чувства. Но гласът на хубостта говори тихо: той прониква само в най-будните души. Тихо трепна и се засмя днес моят щит; туй е на хубостта най-светият смях и трепет.

Вам, добродетелни, се смя днес моята хубост. И тъй дойде до мен нейният глас: „Те искат и да им се плати!“

Вие искате и да ви се плати, вий, добродетелни! Искате възнаграда за добродетел и небе за земя, и вечност за вашето днес? И ето, гневите се на мен, че аз уча — няма кой да ви възнагради и въздаде? А истина, аз не уча, че добродетелта сама си е награда.

Ах, това е моята скръб: в основата на нещата измамнически са вмъкнати награда и наказание — а още и в основата на вашите души, вий, добродетелни!

Като глига на вепър моята реч ще разпори основата на вашите души; палешник искам да бъда за вас.

Всички съкровености на основата ви трябва да излязат на свят; и когато тъй разровени и сломени легнете на слънце, и вашата лъжа ще бъде отлъчена от вашата истина.

Че това е вашата истина: вие сте твърде чисти за калта на думите: мъст, наказание, награда и възмездие.

Вие обичате добродетелта си като майка своята рожба; но де се е чувало майка да иска да ѝ се плати за нейната обич?

Тя е най-обичната ви рожба, вашата добродетел. Жаждата на пръстена е във вас: сам себе си да достигне, затова се кръжи и върти всякой пръстен.

И като звезда, която гасне, е всяко дело на вашата добродетел: светлината ѝ е все още на път и блуждае — и кога няма да е вече на път?

Тъй светлината на вашата добродетел е още на път, дори и когато делото е извършено. Нека е забравено и мъртво: лъчът на светлината му живее още и блуждае.

Вашата добродетел да бъде ваша същина, а не нещо чуждо, кожа, плащ: това е истината из основата на вашата душа, вий, добродетелни!

Има истина и такива, за които добродетел значи гърченето под удар на бич: и вие твърде много сте се вслушвали в техните вопли!

И други има, които наричат добродетел гниенето на своите пороци; и когато тяхната омраза и тяхната завист се просънят, „справедливостта“ им се събужда и потрива сънливи очи.

И други има, които ги тегли надолу: дяволите им ги теглят. Но колкото повече потъват, толкова по-пламенно свети погледът им и жаждата за техния бог.

Ах, и техните вопли достигнаха до вашите уши, вий, добродетелни: „Коего аз не съм, то това за мен е бог и добродетел!“

И други има, които идат тежко и скрибуцат като кола, що возят камъни надолу: те говорят много за достойнство и добродетел — своята стъпка наричат те добродетел.

И други има, те са като обикновени часовници, които навиват; те правят своето тик-так и искат това тик-так да се нарича добродетел.

Истина, те ми правят удоволствие: дето да намеря такива часовници, ще ги навия с присмеха си; и те трябва при това още да ми дъъркат!

И други се гордеят със своя шепа справедливост и в нейно име вършат светотатство с всички неща: тъй че светът бива удавен в тяхната несправедливост.

Ах, как отвратително тече из устата им думата добродетел! И когато казват: „Аз съм справедлив“, всякога звучи като: „Аз съм отмъстен!“

С добродетелта си те искат да издрацят очите на своите врази; и те се възвисяват само за да унизят другите.

А има пък и такива, които седят в своето блато и се обаждат тъй из тръстиката: „Добродетел — то е да седиш мирно в блатото.

Ние не хапем никого и страним от оногова, който иска да хапе; и за всичко имаме мнение, каквото ни дадат другите.“

А има пък и такива, които обичат жестове и мислят: добродетел е един вид жест.

Коленете им са винаги на молба, а ръцете им са възвеличения на добродетелта, но сърцето им не знае нищо за това.

А има пък и такива, които считат за добродетел да кажат:

„Добродетел е необходима“, но всъщност те вярват само, че полиция е необходима.

И не един, който не може да види високото у човека, нарича добродетел низкото, това което вижда най-отблизо: тъй нарича той добродетел своя лош поглед.

И някои искат да бъдат назидавани и изправяни и наричат това добродетел; а други искат да бъдат низвъргнати — и наричат това също добродетел.

И тъй почти всички вярват, че участват в добродетелта; и най-малко поне всякой иска да бъде познавач на „добро“ и „зло“.

Но не затова дойде Заратустра, за да каже на всички тия лъжци и глумци: „Какво знаете *вие* от добродетел! Що бихте могли *вие* да знаете за добродетел!“

А за да ви омръзнат, приятели мои, вехтите думи, които вие сте научили от глумци и лъжци:

Да ви омръзнат думите: „награда“, „възмездие“, „наказание“, „отмъщение в справедливостта“.

Да ви омръзне да казвате: „че една постъпка е добра, защото е безкористна“.

Ах, приятели мои! Нека в постъпката ви да бъде *вашата* същина, както майката е в детето: това да бъде *вашата* дума за добродетел!

Наистина, аз ви отнех стотина думи и най-обичните играчки на добродетелта ви; и ето, вие ми се сърдите, както деца се сърдят.

Те играеха край морето — и дойде вълната и отвлече играчките им в дълбината: и те плачат.

Но същата вълна трябва да им донесе нови играчки и да изсипе пред тях нови пъстри раковини.

Тъй ще бъдат утешени те; и подобно тям вие също, приятели мои, ще получите свои утехи — и нови пъстри раковини.

Тъй рече Заратустра.

ЗА СГАНТА

Животът е извор на наслада; но дето пие и сганта, там всички извори са отровени.

Свидно ми е всичко чисто; но не мога да гледам озъбени муцуни и жада на нечистите.

Те хвърлиха поглед в извора: и ето, блести ми от извора тяхната противна усмивка.

Светата вода отровиха те със своята похот; и като зовяха наслада своите мръсни блянове, отровиха още и думите.

Пламъкът негодува, кога сложат те своите влажни сърца в огъня; духът сам кипва и дига пара, дето сганта пристъпи при огъня.

Сладнив и гнил става плодът в тяхната ръка: погледът им поваля и суши върховете на плодното дърво.

И мнозина, които се отвърнаха от живота, се отвърнаха само от сганта: те не искаха да делят със сганта извор и пламък, и плод.

И мнозина, които отидоха в пустинята и с хищните животни търпяха жажда, бе само да не седят около цистерната с мръсни камилари.

И мнозина, които дойдоха като изстребители и като градушка за плодните поля, искаха само да турят крак в зева на сганта и тъй да затыпчат нейната паст.

И не това е залькът, който най-вече ми присяда; да позная, че животът сам се нуждае от вражда, смърт и мъченишки кръстове:

Но аз се питах веднъж и без малко да се задавя със своя въпрос: Как? Нима животът *има нужда* и от сганта?

Нужни ли са отровни извори и зловонни огньове, и омърсени блянове, и червеи в хляба на живота?

Не моята омраза, а погнусението ми подяде алчно живота! Ах, често ми омръзваше духът, когато виждах и сганта духовита!

И на властниците обърнах аз гръб, като видях какво наричат те да владееш: да базиргянстваш^[1] и се пазариш за власт — със сганта!

Между народи чуждоезични живях със затулени уши: за да остане чужд за мен техният език на базиргянство и пазаренето им за

власт.

И като запушвах нос, вървах боязливо през всяко вчера и днес: наистина, всяко вчера и днес вони на пишеща сган!

Като сакатник, който е оглушал, ослепял и онемял: тъй живях аз дълго, за да не живея с властваща и пишеща, и веселяща се сган.

Мудно се въземаше моят дух по стълби и предпазливо; милостини на радостта бяха негова услада; животът на слепеца премина, подпиран на щап.

Какво стана с мен? Как се избавих аз от гнусота? Кой подмлади моя поглед? Как възлетях до висината, дето никаква сган не седи при извора?

Не моето ли погнусение само ми създаде крила и сили, предчувстващи извора? Истина, в най-висшето трябваше аз да летя; за да намеря отново извора на наладата!

О, аз го намерих, братя мои! Тук, в най-висшето, блика за мен изворът на наладата! Има един живот, от който не пие никаква сган!

Ти бликаш тъй бурно, извор на налада! И често изпразняш чашата наново с това, че искаш да я напълниш!

И трябва още да се науча по-скромно да се приближавам до теб: твърде буйно се рве насреща ти моето сърце:

Сърцето ми, дето гори моето лято, краткото, знойно, тъжно, преблагено — как копнее моето лято-сърце за твоята прохлада!

Мина мудната горест на моята пролет! Премина злобата на моите снежинки през юни! Лято станах цял и лятно пладне!

Едно лято, най-висшето, със студени извори и блажена тишина: о, елате, приятели мои, за да стане тишината още по-блажена!

Че това е *нашата* висина и нашата родина: твърде на високо и стръмно живеем ние тук за всички нечисти и техния жад.

Хвърлете вашия чист поглед в извора на моята налада, приятели мои!

Нима би се размътил той от това! Той ще ви се усмихне със своята чистота.

На дървото бъдеще ще свием ние нашето гнездо; орли нам, на самотните, ще носят храна в своя клъв^[2]!

Истина, не храна, от която и мръсни биха яли с нас! Огън ще мислят те че лапат и ще изпогорят муцуните си!

Истина, ние не приготвяме прибежища за мръсни! Ледена пещера тяхната плът би значило нашето щастие и за техния дух!

И като силни вихри ще живеем ние над тях, съседи на орлите, съседи на снега, съседи на слънцето: тъй живеят силните вихри.

И на вихър подобен ще свия някога аз между им и с духа си ще отнема диханието на духа им: тъй го иска моето бъдеще. Истина, вихър е Заратустра за всички низини; и такъв съвет дава той на своите врагове и на всичко, що храчи и бълва: „Пазете се да храчите *срещу* вихъра!“

Тъй рече Заратустра.

---

[1] От *базиргян* (ин.) — търгаш, търговец. — Б.ред. ↑

[2] *Клъв* (ост.) — клюн. — Б.ред. ↑

ЗА ТАРАНТУЛИТЕ

Виж, това е ямата на тарантула! Искаш ли нея самата да видиш?

Тук виси мрежата ѝ: докосни се до нея — тя ще потрепне.

Ето че иде сама тя: добре дошла, тарантула! Чернее се на гърба ти твойт триъгълник-личба; а аз зная и какво е на твоята душа.

Мъст лежи на твоята душа: дето ухаеш, там израстват черни струпеи; с отмъщение извързва твоята отрова душата.

Тъй ви говоря аз със символ, вам, които карате душите да се въртят, вий, проповедници на *равенството*! Тарантули сте вие и скрити мъстители!

Но аз ще извадя на свят вашите скривалища: затова ви се смея в лицето с моя смях на висотата.

Затова дърпам мрежата ви, дано вашата ярост ви подмами да излезете из своите пещери на лъжата, и дано отмъщението ви изскокне иззад вашата дума „справедливост“.

Че да бъде освободен човек от отмъщението: за мен това е мост към висшата надежда и една дъга след дълги бури.

Но иначе искат, то се знае, тарантулите: „Това именно значи за нас справедливост, когато светът се напълни с бурите от нашето отмъщение“ — тъй говорят те един на друг.

„Ние искаме да отмъстим на всички, които не са нам подобни и да ги поругаем“ — тъй дават обет сърцата на тарантулите.

„И «воля за равенство» — дори и това трябва занапред да бъде име за добродетелта; и против всичко, което има власт, искаме ние да вдигнем вик!“

Вие, проповедници на равенството, тиранското безумие на немощта вика тъй за „равенство“: вашите най-тайни тирански похоти се тулят в думи за добродетелта!

Огорчено високомерие, въздържана завист! Може би високомерието и завистта на бащите ви — от вас избухват те като пламък и безумие на отмъщението. Кое то бащата е премълчавал, това заговорва у сина; и често виждах аз сина като обнажена тайна на бащата.

Те приличат на въодушевени: но не сърцето е, което ги въодушевява — а отмъщението. И ако станат нежни и студени, то не е духът, а завистта, която ги прави нежни и студени.

Тяхната ревност ги води също по пътя на мислителите; и това е знак на тяхната ревност — винаги отиват те твърде далеч: че тяхната умора най-сетне трябва да легне да спи и върху сняг.

От всяка тяхна жалба звучи отмъщение, във всяка тяхна похвала има оскърбление; и там се струва блаженство да бъдеш съдия.

Но тъй ви съветвам аз, приятели мои: не доверявайте се на всички ония, в които инстинктът за наказване е силен.

Това е народ — лоша пасмина и с лошо потекло; от лицата им изнича палачът и ловджийското псе.

Не доверявайте на всички ония, които говорят твърде много за своята справедливост! Истина, не е само мед, що липсва на душите им.

И ако те сами наричат себе си „добри и праведни“, то не забравяйте, че за да бъдат фарисеи не им липсва друго освен власт!

Приятели мои, аз не искам да бъда размесван и смесван.

Има такива, които проповядват моето учение за живота: а в същото време са те проповедници на равенството и тарантули.

Че те говорят в угода на живота, макар да стоят в своите свърталища, тия отровни паяци, отвърнати от живота: с това те искат да причинят болка.

На ония искат те да причинят болка, които сега имат властта: защото за тях проповедта за смърт е най на място.

Да беше иначе, тарантулите щяха да учат другояче: именно те бяха едно време, които най-добре клеветяха света и горяха еретиците.

С тия проповедници на равенството не искам да бъда аз смесван и размесван. Че тъй ми говори справедливостта: „Хората не са равни.“

А те и не трябва да бъдат! Какво би била моята обич към Свръхчовека, ако аз говорех иначе?

През хиляди мостове и пътеки трябва те да се стремят към бъдещето, и между тях трябва да бъде все повече и повече война и неравенство: тъй ме кара да говоря моята велика обич!

Изобретатели на образи и призраци трябва да станат те във враждите си, и със своите образи и призраци трябва те да водят един срещу друг висшата борба.

Добро и зло, и богат, и беден, и висш, и нищожен, и всички имена на ценностите: оръжия трябва да бъдат те и звънящи знаци на това, че животът трябва винаги сам да се превъзмогва!

На висини иска да се въззида той със стълпове и стълби, сам животът: той иска да гледа далеч в далнини и там към блажените хубости — *затова* му трябва висина!

И защото му трябва висина, трябва му стълби и противоречие на стълбите и на ония, които се изкачват! Животът иска да се въземе и като се възема, да се превъзмогне.

И вижте, приятели мои! Тук, дето е пещерата на тарантула, се издигат нагоре развалините на един стар храм — погледнете с просветлени очи там!

Истина, който някога е трупал тук нагоре в камък своите мисли, за тайната на живота той е знаел подобно най-мъдрия!

Че борба и неравенство има дори и в хубостта, и война за мощ, и надмощие: това ни учи той тук в най-ясен символ.

Както божествено тук се пречупват кади и сводове, едни други в борба: както със светлина и сенки те се стремят една против друга, божествено-стремителните.

Нека тъй уверено и хубаво бъдем ние врагове, приятели мои! Нека божествено се стремим един против друг?

Уви! Ето мен самия ухапа тарантулата, моят стар враг! Божествено уверена и хубава, ухапа ми тя пръста!

„Наказание трябва да има и справедливост — тъй мисли тя: не напусто трябва тя да пее тук песни за чест на враждата!“

Да, тя си отмъсти! И уви! Ето с отмъщение тя ще извърти още и моята душа!

Но за да не се въртя, приятели мои, вържете ме яко о тоя стълп!

По-добре да стана стълпник, отколкото вихрушка на отмъщението!

Истина, Заратустра не е ни променлив, ни вихрушен вятър; и ако е танчар, никога не танчар на тарантула!

Тъй рече Заратустра.

ЗА СЛАВНИТЕ МЪДРЕЦИ

На народа служихте вие и на суеверието народно, всички вий, славни мъдреци! — а не на истината! И тъкмо затова ви въздаваха почит.

И затова също търпяха вашето неверие, защото беше едно остроумие и околел път към народа. Тъй господарят дава воля на своите раби и се забавлява с тяхното своеволие.

Но който е омразен на народа като вълк на псета: това е свободният дух, врагът на оковите, необожателят, обитателят на горите.

Да го прогонят из скривалището му — това значеше винаги за народа „чувство за правото“ — против него насъсква той винаги своите най-острозъбести псета.

„Че истината е там: нали народът е там! Тежко и горко на онзи, който дири!“ — тъй се повтаря от памтивека.

На своя народ вие искахте да създадете право в онова, което той обожаваше: това наричахте вие „воля за истината“, вий, славни мъдреци!

И вашето сърце винаги говореше на себе си: „От народа изхождам, оттам изиде за мен и гласът божий.“

Твърдоглави и хитри, подобно магаре, бяхте вие винаги като ходатаи народни.

И мнозина могъщи, които искаха да им е добре с народа, впрягаха пред конете си и едно магаре, един славен мъдрец.

И ето, желал бих, вие славни мъдреци, да хвърлехте най-сетне съвсем от себе си кожата на лъва!

Кожата на хищното животно, пъструпетниста, и козината на изследвателя, разследвателя, завоевателя.

Ах, за да се науча да вярвам във вашата „истинност“, за това би трябвало вие изпърво да сломите своята благоговейна воля. Истинен — тъй наричам аз оногова, който отива в безбожни пустини и сломи своето благоговейно сърце.

На жълтия пясък и изгорен от слънцето, жадно поглежда той към островите, обилни с извори, дете всичко живо почива под тъмни

дървеса.

Но жаждата му не го придумва да стане като тия доволници: че дето има оазиси, там има и идоли.

Гладна, насилствена, самотна, безбожна: тъй се иска сама лъвската воля.

Свободна от щастието на рабите, отървана от богове и обожавания, безстрашна и страшна, велика и самотна: така е волята на истинния.

В пустиня са винаги живели истинните, свободните духом, като господари на пустинята; а в градовете живеят охранените, славните мъдреци — впрегатните животни.

Те именно винаги теглят, като магарета — *народната* кола!

Не че им се гневя за това: но те си остават слуги и оглавени дори и когато оглавниците им са отънали в злато.

И често са бивали те добри служители и достойни за похвала. Че тъй казва добродетелта: „Трябва ли да бъдеш слуга, търси оногова, комуто твоята служба ще бъде най-полезна!“

„Духът и добродетелта на твоя господар трябва да нарастват чрез това, че ти си негов слуга: тъй сам ти ще растеш с духа му и неговата добродетел!“

И наистина, вий, славни мъдреци, вий, служители народни! Сами вие раснахте с народния дух и добродетел — и народът чрез вас! За ваша чест казвам това!

Но вие оставате народ и в самите си добродетели, народ с тъпи очи — народ, който не знае що е дух!

Дух е животът, който сам разсича живота: в своята мъка увеличава своето знание — знаехте ли вече това?

И слепостта на слепеца, и неговото дирене, и пипане трябва да свидетелстват още за могъществото на слънцето, в което е гледал той — знаехте ли вече това?

И с планини трябва да се учи да *зида* онзи, който дири познанието!

Малко е, дето духът премества планини — знаехте ли вече това?

Вие знаете само искрите на духа: но не виждате нито наковалнята, която е той, нито жестокостта на неговия млат!

Истина, вие не познавате гордостта на духа! Но още по-малко бихте понесли скромността на духа, ако тя би поискала да говори!

И никога още не сте посмейвали да хвърлите своя дух в снежна пряспа: не сте достатъчно горещи за това! И не знаете също възторга от неговата студенина.

Във всичко се отнасяте вие много свойски с духа; и от мъдростта често правехте приюти и болници за лоши поети.

Вие не сте орли: тъй че не сте познали също и щастието в ужаса на духа. А който не е птица, не трябва да се настанява над бездни.

Вие сте топли: а студено тече всяко дълбоко познание. Ледени са най-вътрешните извори на духа: услада за горещи ръце и дейци.

Почетно сте се изправили вие тук, недвижни и с прави гърбове, вий, славни мъдреци! — вас не тласка силен вятър и воля.

Не сте ли виждали някога ветрило да плува през море, кръгло и издуто, и трептящо от бурния вятър?

Като ветрило, трептящо пред бурността на духа, плува моята мъдрост по морето — моята необузdana мъдрост!

Но вие, служители народни, вий, славни мъдреци — как бихте могли вие да вървите с мен!

Тъй рече Заратустра.

НОЩНАТА ПЕСЕН

Нощ е: и по-високо заговориха всички бликащи извори. Също и моята душа е извор, който блика.

Нощ е: и ето събуждат се всички песни на любещите. Също и моята душа е песента на един, който люби.

Нещо неутолено, неутолимо е в мен — то иска да проговори. Жажда за обич има в мен, която сама говори езика на обичта.

Светлина съм аз: ах, да бих бил нощ! Но това е моята самотност, че аз съм опасан от светлина.

Ах, да бих могъл тъмен да бъда и нощен! Как щях да суча от гърдите на светлината!

И вас самите щях при това да благославям, вас, малки искрящи звезди и светулки там горе! — и блажен да бъда от вашия дар светлина.

Но аз живея в своята собствена светлина, аз вглъщам назад пламъците, които избиват из мен.

Аз не познавам щастието на оногова, който взема; и често съм си мислил, че крадене ще е още по-блажено от вземане.

Това е моята нищета, че ръката ми никога не почива от даряване; това е моята завист, че аз виждам томителни погледи и осветлените нощи на копнежа.

О, нещастие на всички, които даряват! О, помрачение на моето слънце! О, жажда за възделение! О, алчност в насита!

Те вземат от мен: но засягам ли аз тяхната душа? Цяла пропаст е между даване и вземане; а над най-малката пропаст най-подир бива съзидан мост.

Глад расте от моята красота: аз бих желал да причиня болки на ония, на които светя, бих желал да ограбя надарените от мен — тъй съм гладен за зло.

Ръката си да отдръпнеш, когато вече насреща ѝ се простира ръка; да чакаш подобно водопад, който при срина си все още не бърза — тъй съм гладен за зло.

Такова отмъщение възнамерява моето обилие: такова коварство блика из моята самотност.

Моето щастие да дарявам замря, когато дарявах, моята добродетел сама си омръзна с изобилието си.

Който винаги дарява, за него опасно е да не изгуби срам; който винаги раздава, ръката и сърцето му се покриват със слинове^[1] от раздаване само.

Моите очи не препълнят вече сълзи от срама на ония, които се молят; моята ръка закоравя за трепета на пълни ръце.

Къде се дяна сълзата на моето око и невинността на моето сърце? О, самотност на всички, които даряват! О, безмълвие на всички, които светят!

Много слънца кръжат в пустото пространство: към всичко, що е тъмно, говорят те със светлината си — за мен мълчат.

О, туй е враждата на светлината против онова, което свети: безжалостно следва тя своите пътища.

Несправедливо в дълбината на сърцето си към светещото, студено към слънцата — тъй върви всяко слънце.

Подобно буря летят слънцата по свои пътища, това е техният ход. Своята неумолима воля следват те, това е тяхната студенина.

О, това сте вие, вий, тъмни, вий, нощни, които създавате топлина от онова, що свети! О, вие само пиете мляко и отрада от вимето на светлината!

Ах, лед е около мен, моята ръка изгоря на ледното! Ах, жад има в мен, той чезне за вашата жажда!

Нощ е: ах, защо да съм светлина! И жад за нощното! И самотност!

Нощ е: ето блика из мен като извор моят копнеж — за реч копнея аз.

Нощ е: и по-високо заговориха всички бликащи извори. Също и моята душа е извор, който блика.

Нощ е: и ето събуждат се всички песни на любещите. Също и моята душа е песента на един, който люби.

Така пееше Заратустра.

---

[1] *Слин* (ост.) — мазол. — Б.ред. [↑](#)

ТАНЦУВАЛНАТА ПЕСЕН

Една вечер вървеше Заратустра със своите ученици през гората; и като диреше някой извор, ето че излезе на тиха зелена поляна, обиколена с дървеса и храсти: на нея танцуваха девойки, заловени една за друга. Щом познаха Заратустра, те оставиха играта; но Заратустра пристъпи приветно към тях и каза тия думи:

— Недейте оставя танеца си, вий, обични девойки! Ни пакостник иде при вас да ви развали играта с лош поглед, нито враг на девойки.

Божи ходатай съм аз пред дявола: а той е духът на тежестта. Как мога аз, лекостъпни, да бъда враг на божествени танци? Или на момински нозе с хубави глезени?

Гора съм аз и нощ от тъмни дървеса: но който се от моя мрак не плаши, той ще намери и рози да висят под моите кипариси.

И малкия бог той там ще намери, най-милият на девойките: край извора той лежи тихо, със затворени очи.

Истина, сред бял ден заспа той, крадецът на дните! Да не е тичал премного подир пеперудите?

Недейте ми се сърди, хубави девойки, че ще накажа малкия бог! Ще вика той и ще плаче — но разсмива той и когато плаче!

И със сълзи на очи трябва той да ви моли за един танец; и сам аз ще изпея една песен за неговия танец.

Песен за танец и присмех над духа на тежестта, над моя най-висш и всемогъщ дявол, за когото казват, че бил „господар на света“.

И ето песента, която Заратустра пя, когато Купидон и девойките танцуваха заедно:

В окото ти погледнах аз недавна, о, живот! И в непостижна глъбина ми се стори, че потънах.

Но ти ме извади с въдица златна; и усмихна се на подбив, когато те нарекох непостижен.

„Тъй говорят всички риби — каза ти, — което те не могат да постигнат, е непостижимо.

Но променлив съм аз и необуздан и във всичко жена, и то недобродетелна:

Макар за вас, мъже, да съм «дълбока» или «вярна», «вечна» и «тайнствена».

Но, вие, мъже, ни надарявате все с вашите добродетели — ах, вий, добродетелни!“

Тъй се изсмя, невярната; но аз никога не вярвам на нея и нейния смях, когато тя сама за себе си говори зле.

И когато на четири очи говорих с необузданата си добродетел, гневливо тя рече: „Ти желаш, ти жаднееш, ти обичаш, затуй само хвалиш живота!“

Без малко щях зло да ѝ отвърна и на разгневената да кажа истината; а по-зло не може се отговори от туй „да кажеш истината“ на своята мъдрост. Тъй е именно между нас трима ни. От все сърце аз обичам само живота — и то най-вече тогаз, когато го мразя!

А че обичам мъдростта, и често твърде силно: то е защото тя ми тъй много напомня живота!

Тя има неговите очи, смеха му и неговата златна въдична пръчица: що съм крив аз, че двете тъй много си приличат?

И когато животът ме попита веднъж: „Коя е тя, мъдростта?“ — аз отвърнах с жар: „Ах, да! Мъдростта! Жаднеем за нея и ненаситни сме, поглеждаме я през було, с мрежа я ловим.

Дали е хубава? Знам ли аз! Но тя е стръв и за най-старите шарани.

Променлива е тя и упорита; често я виждах аз да хапе устни и с гребен навъзкос да се реши.

Може би да е зла и във всичко жена; но тъкмо когато зле говори за себе си, тогаз най-привлича.“

Като казах това на живота, той злобно се изсмя и затвори очи. „За кого говориш? — каза той. — Да не е за мен? И да имаше право — нима ми се казва *това* тъй в лице? Говори сега и за твоята мъдрост тъй също!“

Ах, и ето отвори пак своето око, ти, обичен живот! И мислех, че отново потъвам в непостижното.

Тъй пъх Заратустра. Но щом се свърши танецът и девойките се разотидоха, той се натъжи.

„Отдавна вече слънцето залезе, — каза той най-сетне, — поляната е влажна, от горите иде хлад.

Нещо незнайно е около ми и гледа замислено. Как! Ти си жив още, Заратустра?

За какво? Защо? От що? Де? Къде? Как? Не е ли безумие, още да живееш?

Ах, приятели мои, то е вечерта, която тъй пита из мен. Простете ми тъгата!

Вечер настана: простете ми, че настана вечер!“

Тъй рече Заратустра.

НАДГРОБНАТА ПЕСЕН

„Там е островът на гробовете, мълчаливият; там са и гробовете на моята младост. Там искам аз да отнеса вечно зеления венец на живота.“

Тъй в сърце решен тръгнах по морето.

О, вие, образи и видения на моята младост! О, вие, погледи на обичта, вие, божествени минути! Как бързо умряхте вие за мен! Спомням си днес за вас като за мои мъртъвци.

От вас ми идва, мои най-мили мъртъвци, сладък мирис, който облекчава сърцето и сълзите. Истина, той покъртва и облекчава сърцето на самотния плувец.

Все пак аз съм най-богатият и най-завиден — аз, най-самотният! Че аз ви *имах*, а вие ме още имате: кажете, кому се отрониха, като мене, такива розови ябълки от дървото?

Все още съм аз наследник и имот за обичта ви, за ваш спомен, цъфтящ с пъстрите си саморасли добродетели, о, възлюбени мои!

Ах, ние бяхме създадени да сме един до други, вие, свидни чужди очарования; и не като плахи птици дойдохте вие при мен и моето желание — не, като доверени при доверения!

Да, за вярност създадени, като мен, и за нежни вечности: трябва сега да ви назова според неверността ви, вие, божествени погледи и минути: никакво друго име не научих още.

Истина, твърде скоро умряхте за мен, вие, бегълци. Но ни вие ме отбяхнахте; ни аз — вас: невинни сме ние един други за нашата невярност.

Душиха ви, *мен* да убият, вие, пойни птици на моите надежди! Да, все към вас, възлюбени мои, мяташе винаги злобата стрели — моето сърце да улучи.

И тя улучи! Нали вие ми бяхте винаги най на сърце, вие, които владях и които ме владяхте: *затова* вие трябваше млади да умрете и тъй рано!

В най-уязвимото, което притежавах, мятаха те стрела: туй бяхте вие, чиято кожа е подобна на мъшец и още повече на усмивка, която

умира от един поглед!

Но тая дума искам аз да кажа на моите врагове: Що значи човекоубийство в сравнение с това, което ми сторихте вий!

По-зло ми сторихте вие от всяко човекоубийство; невъзвратното ми отнехте — тъй ви казвам аз, мои врагове!

Вие убихте виденията на моята младост и най-обичните й очарования!

Моите другари от детинство ми отнехте вие, блажените духове! За тяхна памет полагам аз тоя венец и това проклятие.

Това проклятие вам, мои врагове! Не вие ли скъсихте моята вечност, както скъсва се звук в студената нощ! Едвам като поглед на божествени очи дойде тя при мене само, като миг.

Тъй веднъж в сгоден час ми каза моята чистота: „Божествени трябва да бъдат за мен всички същества.“

Тогаз ме нападнахте вие с мръсни призраци; ах, и къде се дяна онзи сгоден час!

„Всички дни трябва свети да ми бъдат“ — тъй говореше веднъж мъдростта на моята младост: наистина, реч на весела мъдрост!

Но тогава, мои врагове, вие откраднахте моите нощи и продадохте ги на безсънни мъчения: ах, къде се дяна оная весела мъдрост?

Някога пожелах щастливи предсказания от птички: вие ми пратихте чудовище-бухал да препречи пътя ми, отвратителен. Ах, къде се дяна тогава моят най-благороден обет?

Като слепец вървах аз някога блажени пътища: а вие хвърлихте смет по пътя на слепеца: и гнус го е сега от старата пътека на слепеца.

И когато извърших онова, което ми беше най-мъчно и тържествувах победата на своите превъзможвания: вие накарахте ония, които ме най обичаха, да викат, че им причинявам най-тежка болка.

Истина, вие все тъй постъпвате: вгорчихте ми и най-добрия мед и труда на моите най-добри пчели.

При моето благотворение вие пращяхте винаги най-безочливите просяци; при състрадание все струпвахте непоправими безсрамници. Тъй наранихте вие моите добродетели в тяхната вяра.

И принасях ли жертва онова, което имах най-свято — тозчас вашата „набожност“ прилагаше своите по-тлъсти дарове: тъй че в изпаренията на тлъстината ви се задушаваше най-святото ми.

И веднъж поисках да танцувам, както никога не бях танцувал: през небесата отвъд исках да танцувам. Тогаз вие придумахте моя най-обичан певец.

И ето че той запя една грозна глуха песен; ах, той тръбеше в ушите ми като злокобен рог.

Убийствен певец, оръдие на злоба, най-невинният! Бях вече готов за най-добрия танец: и уби ти със своите звукове моя възторг.

Само в танеца мога аз да изразя символа на най-висшите неща: и ето че остана моят най-висш символ неизразен в членовете ми.

Неизразена и неразрешена ми остана най-висшата надежда! Умряха и всички образи и утехи на моята младост!

Как понесох аз това? Как изтърпях и превъзмогнах такива рани?

Как възкръсна душата ми пак из тия гробове?

Да, нещо неуязвимо, непогребимо има в мен, нещо, което пръска скалите: то е моята воля. Безмълвно то върви и непроменно през годините.

Свой ход тя иска да върви с моите нозе, моята стара воля; жестокосърдечна е ней помисълта и неуязвима.

Неуязвим съм аз само в моята пета. Все още там живееш ти и все пак съща, ти, най-търпелива! Все още си пробиваш път през всички гробове!

Живее в тебе още и всичко нерешено на моята младост; и като живот и младост седиш ти в надежда тук върху жълти гробовни останки.

Да, ти още си на всички гробове разрушител: слава на тебе, воля моя!

И само дето има гробове, възкресение има.

Тъй пееше Заратустра.

ЗА САМОПРЕВЪЗМОГВАНЕТО

„Воля за истина“ зове вие, вий, най-мъдри, което ви тласка и прави тъй страстни?

Воля за мислимост на всичко, що съществува: тъй наричам аз вашата воля!

Вие искате всичко, що съществува, да направите изпърво мислимо: че вие се съмнявате със справедливо недоверие дали вече то е мислимо.

А то трябва да се подчини и превие пред вас! Тъй го иска вашата воля.

Гладко трябва то да стане и подвластно на духа, като негово огледало и отражение.

Това е всичката ви воля, вие, най-мъдри, като воля за власт; дори и когато говорите за добро и зло, и за оценка на ценности.

Вие искате още да създадете свят, пред който бихте могли да коленичите: това ви е последна надежда и опиянение.

А немъдрите, народът — те са подобни на река, по която плува нататък лодка: и в лодката тържествено и забулени седят ония, що ценят ценностите.

Вашата воля и вашите ценности; поставихте вие върху реката на онова, което се сбъдва; стара воля за власт ми открива онова, което от народа се мисли за добро и зло.

Вие бяхте, най-мъдри, които поставихте такива гости в тая лодка и им дадохте блясък и горди имена — вий и вашата властна воля!

Далеч отнася сега реката вашата лодка: тя *трябва* да я носи. Малко значи дали разбита вълна се пени и гневно противи на кила.

Не реката е ваша опасност и край на вашето добро и зло, вие, най-мъдри: а онази зла воля сама, волята за власт — неизтощимата плодотворна воля за живот.

Но за да разберете моето слово за доброто и злото: искам да ви кажа още словото си за живота и за природата на всичко живо.

Всичко живо проследих, ходих по най-велики и най-малки пътища, за да позная неговата природа.

Със стогранно огледало лових погледа му, когато неговите уста биваха склучени: за да ми говори неговото око. И неговото око ми говори.

Но, дете да намерех живо същество, чувах и реч за покорност. Всичко живо е покорно.

А ето и второто: на оногова се заповядва, който на себе си сам не може да се покори. Тази е природата на всичко, що живее.

А това е третото, що чух: че да заповядваш е по-мъчно от да се покоряваш. И не само че който заповядва носи товара на всички, които се подчиняват, а че товар лесно може да го смаже.

Опит и риск ми се видя във всяка заповед, и винаги, когато заповядва, живият рискува с това и сам себе си.

А още когато на себе си заповядва: и тогава дори той трябва да изкупи своята заповед. На своя собствен закон трябва да стане той съдия и отмъстител, и жертва.

Но как става това! — тъй се питах аз. — Какво придумва всяко живо същество, че то се покорява и заповядва, а и, заповядвайки, върши покорност?

Чуйте моето слово, вий, най-мъдри! Изпитайте истинно дали аз се промъкнах в сърцето на самия живот, та чак в корените на неговото сърце!

Дете намерих живо същество, намерих и воля за власт; а и във волята на онзи, който служи, намерих още воля да бъде господар.

Че на по-силния по-слаб да служи, това го придумва волята му, която иска да бъде господар на още по-слабия: само това удоволствие не може си той отказа.

И както по-малкото се отдава на по-голямото, за да добие то пък удоволствие и власт над най-малкото, тъй също се отдава и най-голямото и заради власт живота си полага.

Това е отдаването на най-голямото, че то е риск и опасност, и хвърля жребий за смърт.

И дете има пожертвование и служение, и любовни погледи: и там има воля господар да бъдеш. По тайни пътища се промъква по-слабият в замъка и чак в сърцето на властния — и похищава там власт.

И тази тайна ми повери сам животът: „Ето — каза той, — аз съм онова, което трябва винаги само да се превъзмогва.“

„Разбира се, вие наричате това воля за създаване или влечение към целта, към по-висшето, по-далечното, по-сложното: но всичко това е едно и една тайна.“

„По-добре ще загина, нежели да се откажа от това едничко нещо; и наистина, там дето има гибел и листата капят, виж, там се жертва живот — заради власт!“

„Че трябва да съм борба и сбъдване, и цел, и противоречие на целите: ах, който отгатне моята воля, отгатнал би също по какви *криви* пътища трябва тя да върви!“

„Каквото и да създавам и както да го обичам — скоро трябва да му стана противник, нему и на обичта си: тъй го иска моята воля.“

„А също и ти, който дириш познанието, ти си само една пътека и следа от стъпката на моята воля: истина, моята воля за власт върви тъй също с нозете на твоята воля за истината!“

„Онзи, разбира се, не улучи истината, който гърмя подире ѝ със словото за «Воля за битие»: таз воля — няма я!“

„Че: онова що го няма, не може да желае; а това що има вече битие, как би могло то отново да се домогва за битие!“

„Само дето има живот, има и воля: но не воля за живот, а — тъй те уча аз, — воля за власт!“

„Много неща живеят цени по-високо от самия живот: но от самата оценка говори волята за власт!“

Тъй ме учи някогаж животът: и чрез това ви решавам аз, вий, най-мъдри, още и гатанката на вашето сърце.

Истина, казвам ви: добро и зло, което да бъде непреходно — няма такова! Само себе си трябва то винаги отново да превъзмогва.

С вашите ценности и думи за добро и зло вие вършите насилие, вий, ценители на ценностите: и това е вашата скрита обич и блясъкът, трепетът и избликът на вашата душа.

Но една по-могъща сила расте из вашите ценности и едно ново превъзмогване: на него ще се строши яйцето и черупката на яйцето.

И който трябва да бъде творец на добро и зло: истина, той трябва изпърво да бъде разрушител и да троши ценности.

Така най-висшето зло трябва за най-висшето добро: а това е, което твори. *Нека говорим* само за това, вий, най-мъдри, макар и да е лошо. Мълчанието е по-лошо; всички премълчани истини стават

отровни. И нека всичко се троши, което от нашите истини — може да се троши!

Не малко къщи има още да се зидат!

Тъй рече Заратустра.

ЗА ВЪЗВИШЕНИТЕ

Тиха е глъбината на моето море: кой би могъл да отгатне, че тя крие шеговити чудовища! Непоколебима е моята глъбина: но тя блести от плуващи гатанки и смехове.

Един възвишен видях днес, един тържествен, един разкаяник на духа: о, как се смя душата ми на неговата грозота!

С изпъчени гърди и подобен на ония, които поемат дъх: тъй стоеше той, възвишеният, и мълчалив!

Окачен с грозни истини, плячка от лова му, и навлечен с орфани дрехи; много и тръне висяха по него — но не видях още никаква роза.

Не изучи още той смеха и хубостта. Мрачен се върна той ловец от гората на познанието.

От борбата с диви зверове се върна той дома: но от неговата важност изглежда все още дивото животно непревъзможното!

Той все още стои като тигър, който иска да скокне; но аз не обичам тия напрегнати души, не ми са по вкуса всички тия отстранени.

А вие ми казвате, приятели, че за вкус и вкусване разпра няма? Но целият живот е разпра за вкус и вкусване!

Вкус: то е същевременно тегло и везна, и теглител: и тежко на всичко живо, което би поискало да живее без разпра за тегло и везни, и теглител!

Когато му омръзне неговата възвишеност на този възвишен: тогава само ще почне хубостта му — и тогава само ще иска да го вкуся и намеря вкусен.

И само когато се отвърне сам от себе си, ще скокне той през своята собствена сянка — и, наистина, вътре в *своето* слънце. Предълго стоя той на сянка, бузите на разкаяника на духа побледняха; почти изнемоюща от глад при своите очаквания. Презрение се вижда още в неговия поглед; и на устата му се таи отвращение. Макар да почива сега, неговото спокойствие не се е още настанило на слънце.

Той би трябвало да прави като бик; и неговото щастие би трябвало да мирише на земя, а не на презрение към земята.

Като бял бик бих желал аз да го видя как той пръхти, реве и върви пред плуга, и ревът му би трябвало при това да възхваля всичко земно!

Мрачно е още лицето му; сянката на ръката играе върху него. Засенен е още смисълът на окото му.

Самото негово дело е още сянка върху му: ръката затъмнява тогова, който действа. Не надделя той още своето дело.

Тила на бика обичам аз у него: но искам да видя още и окото на ангела.

Също и от своята херойска воля ще трябва той да се отучи: аз бих желал да бъдеше той възнесен, а не само възвишен — етерът сам би трябвало да го възнесе, безволника!

Той надви чудовища, той разреши гатанки, но трябвало би да разреши своите чудовища и гатанки, в небесни чада би трябвало той да ги превърне.

Още неговото познание не е научило да се усмихва и да бъде без завист; още неговата бушуваща страст не утихва в хубостта.

Истина, не в насита трябва желанието му да млъкне и потъне, а в хубостта! Без хубост не може великодушието на възвишено настроение.

Сложил ръка над глава: тъй би трябвало хероят да почива, а и тъй би трябвало да превъзмогне своята почивка.

А тъкмо за хероя *хубавото* е най-мъчно от всички неща. Всяка силна воля не отвоюва хубавото.

Малко повече, малко по-малко: тъкмо в това е многото, това е най-вечето.

Да стоиш с отпуснати мускули и с отпрегната воля: това е най-мъчно за всинца ви, вий, възвишени!

Когато властта стане милостива и снизхожда до видимото: хубост наричам аз такова снизхождане.

И от никого не искам аз хубост колкото от теб, ти, могъщи: твоята добрина да бъде последно твое самонадделяване.

За всяко зло те смятат способен: затова искам добро от теб.

Истина, често съм се смял на слабите, които се мислят добри, защото лапите им са немощни.

Прави и ти като стълпа на добродетелта: все по-хубав и по-нежен става той, а отвътре — по-твърд и по-издръжлив, колкото по-нагоре се

издига.

Да, ти, възвишени, някога ти ще станеш още по-хубав и ще държиш огледалото пред своята собствена хубост.

Тогава твоята душа ще потрепери от божествени пожелания; и поклонение ще има в твоето тщеславие!

Това именно е тайната на душата: само когато я напусне хероят, приближава се към нея в блян — свръх-хероят.

Тъй рече Заратустра.

ЗА СТРАНАТА НА ОБРАЗОВАНОСТТА

Твърде далеч залетях в бъдещето: ужас ме нападна. И когато се озърнах около си, виж! Времето бе едничък мой съвременник.

Тогава полетях назад към дома — и все по-бързо: така дойдох при вас, и вий, днешни хора, и в страната на образоваността.

За пръв път донесох поглед и за вас, и добро желание: истина, с копнеж в сърцето дойдох аз.

Но що ме сполетя? Колкото и да ме беше страх — трябваше да се смея! Никога погледът ми не бе виждал нещо тъй пъстро-нашарено!

Аз смях се и смях, и когато нозете ми още трепереха и сърцето при това: „Та тук е родината на всички гърнета за бои!“ — казах аз.

Нацапани са петдесет дамги по образа и членовете: тъй седяхте вие за мое учудване, вий, днешни хора!

И с петдесет огледала около вас, които ласкаеха пъстротата на боите ви и подражаваха на вас!

Истина, вие не бихте могли да носите по-добра маска от вашето собствено лице, вий, днешни хора! Кой би могъл да ви *познае*?

Цели надраскани със знаците на миналото, а и тия знаци минати отгоре с нови знаци: тъй се скрихте вие добре от всички знакотълкуватели!

А и да би бил човек изследовател на бърбреци: кой вярва още, че вие имате бърбреци! Вие сякаш сте стъкмени от бои и от слепени хартишки.

Всички времена и народи изглеждат едно през друго под вашите була; всички нрави и вери говорят една през друга из вашите жестове.

Който би смъкнал из вас була и труфила, и бои, и жестове: останало би му тъкмо това, с което да плаши птиците.

Истина, сам аз съм подплашена птица, която ви видя веднъж наги и без боя; и аз побягнах, когато тоя скелет ми направи знак за любов.

По бих предпочел да бъда аз ратай на долния свят и при сенките на някогашното! Все пак по-тлъсти и по-угоени от вас са дори жителите на долния свят!

Това, да, това е огорчението на моите недра, че не мога да ви търпя ни наги, ни облечени, вий, днешни хора!

Всичко неприветно в бъдещето, и що някога е плашило залутани птици е наистина по-приветно и по за доверие от вашата „действителност“.

Че тъй говорите вие: „Действителни сме ние напълно, и без вяра и суеверие“: тъй се гордеете вие — ах, дори и безгръди да сте!

Да, как бихте *могли* да вярвате, вий, пъстро-нашарени! — които сте изображения на всичко, което е вярвано някога!

Блуждаещи опровержения сте вие на самата вяра, и хърбели на всяка мисъл. *Недостойни за вяра*: тъй ви наричам аз, вий, действителни!

Всички времена брътвят едно против друго във вашите духове; а бляновете и брътвежите на всички времена бяха по-действителни, отколкото е вашето бодърстване!

Безплодни сте вие: *затова* ви липсва вяра. А който трябва да твори, винаги е имал и свои вещи блянове и звездни знамения — и е вярвал на вярвания!

Полуотворени порти сте вие, на които чакат гробари. И ето *вашата* действителност: „Всичко е достойно да загине.“

Ах, как сте се изправили пред мен, вий, безплодни, как постали в ребрата! И мнозина от вас сами са дошли до съзнание на това.

И те казваха: „Дали като спях, някой бог скришно не ми е отнел нещо? Разбира се, достатъчно, за да си направи женица от него!“

Чудна е мършавостта на нашите ребра!“ — тъй казваха мнозина днешни хора.

Да, за смях сте вий, днешни! И особено когато се вие сами на себе чудите!

И тежко ми, ако не бих могъл да се смея на вашето учудване, а би трябвало да пия всичко отвратително от вашите чаши.

А тъй по-леко ще ви понеса, като имам *тежко* да нося; малко искам да знам, че бръмбари и хвъркати червейчета са накацали при това върху товара ми!

Истина, от това той не ще стане по-тежък! И не от вас, днешни хора, ще ме налегне великата умора.

Ах, къде да се въззема още с моя копнеж! От всички планински висини гледам аз за бащин и майчин край.

Но родина не наидох нийде: в никой град не се спрях и на тръгване съм при всяка порта.

Чужди ми са и за присмех днешните, към които недавна ме влечеше сърце; и прокуден съм от бащин и майчин край.

Тъй че само теб обичам аз, *земя на моите деца*, неоткрита още, в най-далечното море: към нея насочвам аз кораба си да дири и дири.

С децата си искам да изкупя аз, че съм дете на моите бащи: и във всяко бъдеще — *това* настояще!

Тъй рече Заратустра.

ЗА НЕПОРОЧНОТО ПОЗНАНИЕ

Когато вчера изгряваше месецът, стори ми се, че той иска да роди слънце: тъй широк и непразен лежеше той на хоризонта.

Но с бременността си той ме излъга; и аз по ще вярвам на мъжа в месеца, отколкото на жената.

То се знае, малко прилича на мъж и той, тоя плах нощен мечтател. Истина, с нечиста съвест броди той над покривите.

Че той е похотлив и ревнив, монахът на месеца, похотлив за земята и за всички радости на любещите.

Не, аз не го обичам, тоя котарак на покривите! Противни ми са всички, що дебнат около непритворени прозорци!

Смирен и мълчалив броди той по звездни килими — но аз не обичам тихостъпните мъжки нозе, на които и шпора не звънти.

Стъпката на всеки честен говори; а котката се промъква крадешком през потона^[1]. Виж, като котка стъпя месецът и нечестно.

Вам давам аз тая притча, чувствителни лицемери, вам, „хора на чистото познание“! Вас наричам аз сластолюбци!

И вие също обичате земята и земното: познах ви аз! — но срам има в обичта ви и лоша съвест — на месеца подобни сте вий!

Да презирате земното придумаха вашия дух, но не вашата утроба: а тя е най-крепката у нас!

И ето, срамува се вашият дух, че угажда на утробата ви, и от своя собствен срам върви по скрити и лъжовни пътища.

„Това би било най-висше за мен — тъй говори на себе си вашият измамен дух, — да гледам на живота без пожелание и не, като псе, с изплезен език.“

„Щастлив да бъда в съзерцанието, с умъртвена воля, без грабливостта и алчността на егоизма — студен и пепеляв по цялото тяло, но с опиянени месечни очи!“

„Това би било най-драго за мен — тъй се блазни съблазненият, — земята да обичам, както я месецът обича, и само с поглед да докосвам нейната хубост.“

„И това наричам аз *непорочно познание* на всички неща, че нищо не искам от нещата: освен да смея да лежа пред тях като стогледо огледало.“

О, вий, чувствителни лицемери, вий, сластолюбци! На пожеланието ви липсва невинност: ето защо вие клеветите пожелаването!

Истина, не обичате вие земята като творци, родители и радостни от това, що се твори!

Де е невинността? Дето има воля за раждане. И който иска да твори свръх себе си, той има най-чистата воля.

Де е хубостта? Дето от вся воля *трябва да искам*; дето искам да обичам и загина, за да не остане образът само образ.

Обичай и загини: това върви тъй от памтивека. Воля за обич: то е да бъдеш също готов за смърт. Тъй ви казвам аз, страхливци!

Но ето че вашето скопено кривогледство иска да се нарича „съзерцание“!

И което се оставя да го докосват боязливи очи, трябва да бъде кръстено „хубаво“! О, вий, осквернители на благородни имена!

Но това да бъде ваше проклятие, вий, непорочни, които дирите чистото познание, никога да не раждате: дори и когато лежите широко и непразни на хоризонта.

Истина, вие тъпчете устата си с благородни думи: и ние трябва да вярваме, че сърцето ви прелива, лъжльовци?

А моите думи са нищожни, презрени и тромави: аз на драго сърце прибирам това, що падне под трапезата при вашите обеди.

Все пак мога с тях на лицемерите да кажа истината! Да, нека моите кости, раковини и листи бодливи гъделичкат носовете на лицемерите! Развален е въздухът винаги около вас и вашите обеди: че сластолюбивите ви мисли, лъжите ви и преструвките ви пълнят въздуха!

Дръзнете изпърво да повярвате на себе си — на себе си и на своята утроба! Който сам не си вярва, винаги лъже.

Маска на бог турихте отпреде си, вий, „чисти“: в маската на бог се вмъкна вашият отвратителен нагърчен червей.

Истина, вие лъжете, вий, „съзерцатели“! И Заратустра някога вие заблудихте с божествената си външност; не позна той змийските ви гърчове, с които тя бе натъпкана.

Душата на бог мислех, че виждам да играе във вашите игри, вий, хора на чистото познание! Струваше ми се, че няма друго по-добро изкуство от вашите изкуства!

Змийската нечистота и лошата воня, тях криеше от мен отдалечеността и хитростта на гущер сластолюбиво пълзеше тъдява.

Но аз дойдох близо до вас: и настана ден за мене — и ето за вас дойде той — свърши се любуването на месеца!

И ето, погледнете! Изненадан и блед стои той пред зората!

Че иде вече слънцето, огненото — *неговата* любов към земята иде!

Невинност и творческа жажда е всяка слънчева любов!

Погледнете, как нетърпеливо иде то през морето! Не сещате ли жаждата и горещия дъх на неговата любов?

От морето иска то да смуче и да привлече към себе си на висини дълбината му; и подема се страстта на морето с хиляди гърди.

Целувано и смукано *иска* то да бъде от жаждата на слънцето; въздух *иска* то да стане и висина, и пътека на светлината, и само светлина!

Истина, подобно слънцето обичам аз живота и всички дълбоки морета.

И това значи за *мен* познание: всичко дълбоко трябва да се възземе — към моята висина!

Тъй рече Заратустра.

---

[1] *Потон* (ост.) — таван, под. — Б.ред. ↑

ЗА УЧЕНИТЕ

Както лежах заспал, една овца заръфала бръшляновия венец на главата ми — ръфала и рекла: „Заратустра вече не е учен“.

Рекла и отминала надутото и гордо. Едно дете ми го разправи.

Обичам да лежа тук, дето децата играят, край порутената стена, между тръновици и червени макове.

Аз все още съм учен за децата и за тръновиците, и червените макове. Невинни са те, дори и в своята злоба.

Но за овцете не съм вече: такъв ми бил късметът — благословен да бъде!

Защото истина е: изселих се аз от дома на учените и тръшнах тогаз зад себе си вратата.

Твърде дълго седя гладна душата ми на тяхната трапеза; не съм, подобно тям, свикнал на познанието, като да троша орехи.

Свобода обичам аз и въздух над прясна земя; по-добре да спя на волска кожа, отколкото върху техните достойнства и почести.

Аз съм твърде горещ и изгорен от собствени мисли: често се задушавам. Тогаз трябва да бягам на свободен въздух и далеч от прашни стаи.

А те седят хладни на хладна сянка: във всичко искат да бъдат само зрители и пазят се да седнат там, дето слънцето пече на стъпалата.

Подобно ония, които стоят по улиците и зяпат хората, които минуват: тъй и те чакат и зяпат мислите, намислени от други.

Хванеш ли ги с ръце, те дигат прах като брашнени чували, и то неволно: но кому би дошло наум, че прахът им е от жито и от жълтата отрада на летните ниви?

Показват ли се мъдри, хладни тръпки ме побиват от техните дребни изречения и истини: често тяхната мъдрост е с миризмата на бласто: и наистина аз дори жаба чух да кряка из нея!

Чевръсти са те, имат умни пръсти: що е *моята* простота при тяхното многообразие! Всяко вдяване и везане, и плетене разбират техните пръсти: тъй плетат те чорапите на духа!

Добри часовници са те: само трябва човек да се грижи, както трябва, да ги навива! Тогава те показват часа безпогрешно и правят скромен шум при това.

Подобно мелници работят те и черясла: само житни зърна им сипи! — и те вече знаят зърното ситно да мелят и да правят от него бял прах. Те се взират един друг в пръстите и се боят от най-добрия. Изобретателни в дребните хитрости, те вардят ония, на които знанието върви на хроми нозе — подобно паяци вардят те.

Аз ги виждах винаги с предпазливост да приготвят отрова; и винаги при това туряха те стъклени ръкавици на своите пръсти.

Също и калпави зарове знаят те да хвърлят; и аз ги сварих да играят със зарове тъй усърдно, че се потяха при това.

Ние сме чужди един на други, и техните добродетели са още повече против вкуса ми, отколкото техните хитрости и калпави зарове.

И когато живях при тях, живеях над тях. Затова те ме намразиха. Те не щат да чуят, че някой върви над техните глави; и тъй наслагах дървета и пръст, и смет между мен и главите си.

Тъй заглушиха те шума от моите стъпки: и най-зле бях чул досега от най-учените.

Заблужденията и слабостта на всички хора поставиха те между себе си и мен — „лъжлив под“ наричат те това в своите къщи.

Но при все това аз вървя със своите мисли над техните глави; а да бих искал да вървя дори по собствените си грешки, пак щях да съм над тях и главите им.

Че хората *не* са еднакви: тъй говори справедливостта. И което аз искам, те не смеят да искат!

Тъй рече Заратустра.

ЗА ПОЕТИТЕ

— Откакто познавам по-добре плътта — рече Заратустра на един от своите ученици, — духът за мен е вече само уподобение на дух; и всичко „непреходно“ — и то също е само символ.

„Чух те вече веднъж да казваш тъй — отговори ученикът, — и тогаз ти прибави: «но поетите лъжат твърде много.» Защо каза, че поетите лъжат твърде много?“

— Защо? — рече Заратустра. — Ти питаш защо? Аз не съм от ония, които човек смее да пита за тяхното защо.

Нима от вчера аз живея? Аз вече отдавна преживях основанията на своите мнения.

Нямаше ли да се обърна на бячва за спомени, ако исках да удържа при себе си и своите основания?

Много ми е и това, да спазя само мненията си; и не една птица изхвъркна вече.

И между тях също намирам аз някое прилетяло животно в моя гълъбарник, което е чуждо за мен, и което трепери, ако сложа ръка върху му. Но какво ти каза веднъж, Заратустра? Че поетите лъжат твърде много?

— Но и Заратустра е поет.

Вярваш ли сега, че той с това казва истината? Защо вярваш това?

Ученикът отговори: „Аз вярвам в Заратустра.“ Но Заратустра поклати глава и се усмихна.

— Вярата не ме прави блажен, — рече той, — особено вярата в мен.

Но да приемем, че някой съвсем сериозно кажеше — поетите твърде много лъжат: той има право — *ние* твърде много лъжем.

И твърде малко знаем ние и сме лоши ученици: тъй че трябва да лъжем.

И кой от нас, поетите, не е подправял виното си? Не една отровна бърканица е вършена в нашите зимници, не малко неща са ставали там, които не могат се описа.

И защото малко знаем, то ни харесват от сърце нищите духом, най-вече когато са те млади женици!

Ние сме петимни дори и за такива неща, които бабичките си разправят вечер. Това сами ние наричаме вечно женственото у нас.

И като да има особен таен достъп към знанието, който се зарива за ония, що нещо учат: и вярваме ние в народа и неговата „мъдрост“. Но това вярват всички поети: че който лежи на тревата или нейде по уединени склонове, наострил уши, узнава много за нещата, които са между земята и небото.

И обземат ли ги нежни вълнения, поетите винаги мислят, че самата природа е влюбена в тях.

И се примъква до техните уши, да им пришепне тайни и влюбени ласкави думи: с това се пъчат и надуват те пред всички смъртни!

Ах, има толкова неща между земята и небото, за които само поетите са се отпуснали да бленуват нещо!

И още повече над небето: че всички богове са символи на поета, измислица на поета!

Истина, нас винаги все нагоре ни дърпа — именно към царството на облаците: върху тия слагаме ние нашите пъстри блянове и наричаме ги тогава богове и свръхчовеци.

Че доста леки са те и тъкмо за там са! — всички тия богове и свръхчовеци.

Ах, как ми омръзна всичко това недостижимо, което иска без друго да стане събитие. Ах, как ми омръзнаха тия поети!

Когато Заратустра рече тъй, разгневи се ученикът му, но мълчеше. Също и Заратустра мълчеше; и погледът му се бе обърнал навътре, като да гледаше далеч в далнини. Най-сетне той въздъхна и дойде на себе си.

— Аз съм от днес и отколе — каза той тогава, — но в мене има нещо, което е от утре и вдругиден и от всякога.

Омръзнаха ми поетите старите и новите: повърхностни са те всички и плитки моря. Те не са мислили достатъчно надълбоко: затова тяхното чувство не потъна до основата.

Малко похот и малко скука: това са били техните най-добри размисли.

Лъх и бяг на призраци е за мен всичкото им дрънчене на арфа; няма знаеха те досега що е страстен порив на звуковете!

Те не са и чисти достатъчно: те размътят всяка своя вода, за да се вижда дълбока.

И с това обичат те да се показват придобрители: но посредници и смесители си остават те, и посредствени, и нечисти!

Ах, аз хвърлих мрежата си в техните морета, като исках да уловя добра риба: но все глава на някой стар бог издърпвах.

Тъй морето даде на гладния един камък. И те сами невям от море произхождат.

Разбира се, намират се и перли в тях: толкова повече приличат те на твърди мидни животни. И вместо душа намирах често у тях тиня всолена. От морето се научиха те още и на суетност: не е ли морето паунът на пауните?

И пред най-грозния бивол разперя то опашка, никога не му омръзва неговото везано ветрило от сребро и коприна.

Упорито гледа го биволът, в душата си близо до пясъка, още по-близо до храсталака, но най-близо до блатото.

Що му е нему хубост и море, и пауново труфило! Тая притча казвам аз на поетите.

Истина, самият техен дух е паун на пауните и море от суета!

Зрители иска духът на поета: че ако ще би да са и биволи! Но тоя дух ми омръзна: и аз виждам да иде време, когато сам той на себе си ще омръзне.

— Променени видях аз вече поетите и с поглед насочен към себе си.

Видях да идат покаяници на духа: те израстоха от тях.

Тъй рече Заратустра.

ЗА ВЕЛИКИТЕ СЪБИТИЯ

Има остров в морето — недалеч от блажените острови на Заратустра — на който една огнена планина непрекъснато дими; за него казва народът, а особено старите бабички, че бил поставен като канара пред вратата на долния свят: а през самата огнена планина слизала надолу тясна пътека, която водела към тая врата на долния свят.

И тъкмо по онова време, когато Заратустра се намираше на блажените острови, случи се — един кораб хвърли котва на острова, на който се издига димящата планина; и екипажът на кораба излезе на суша да лови зайци. Но към пладне, когато капитанът и хората му се сбраха пак заедно, видяха ненадейно един човек да иде по въздуха към тях, и чу се глас ясно да казва: „Време е! Дойде вече време!“ А когато видението наближи съвсем до тях — подобно сянка мина то бързо нататък, по направление, дето се издигаше огнената планина — те познаха с голяма изненада, че то е Заратустра; защото всички вече бяха го виждали, освен самия капитан, и го обичаха, както народът обича: еднакво и обич, и страх, когато са примесени заедно.

„Вижте! — рече старият кърмчия. — Ето Заратустра отива за Ада!“ — В същото време, когато тия моряци излязоха на огнения остров, бе се разчуло, че Заратустра изчезнал; и когато запитваха приятелите му, те разправяха, че той нощем заминал с кораб, без да каже къде отива. Тъй настана смущение; след три дни към това смущение се притури още и историята на моряците — и заразправя цял народ тогава, че дяволът отвлякъл Заратустра.

Неговите ученици се смяха на тая мълва; и един от тях каза дори: „По-скоро вярвам, че Заратустра е отвлякъл дявола.“ Но в глъбината на душата си всички бяха загрижени и обзети от копнеж, тъй че радостта им бе голяма, когато на петия ден Заратустра се яви при тях.

И ето разказа за разговора на Заратустра с огнено псе:

— Земята — каза той, — има кожа; и по тая кожа има болести. Една от тия болести се нарича например: „човек“.

А друга една от болестите се нарича „огнено псе“: много са лъгали хората за него и са слушали други да ги лъжат.

Тая тайна да изпитам ходих аз през морето: и видях истината гола, наистина! — боса чак до врата.

И зная сега какво е това огнено псе; а също тъй и всички извъргнати и низвъргнати дяволи, от които не само старите бабички се плашат.

— Навън, огнено псе, из твоята глъбина! — извиках аз. — И признай колко дълбока е тая глъбина! Отде е това, което ти изригваш там нагоре? Ти пиеш обилно от морето: това издава твоето солено витийство. Истина, за един пес на глъбината ти вземаш храната си твърде от повърхността! Най-много те мисля за чревовещател на земята: и винаги, когато чувах да говорят извъргнати и низвъргнати дяволи, намирах ги подобни на тебе: солени, лъжливи и плитки.

Вие знаете да ревете и с пепел да затъмнявате! Вие сте най отбор хвалипръцковци и научили, както трябва, изкуството да възварявате тинята.

Дето и да сте, трябва винаги наблизко да има тиня и много гъбаво, шупливо, приклещено, и него го тегли свобода.

„Свобода“ е най-обичайният ви рев: но аз отвикнах да вярвам на „велики събития“, щом има много рев и дим наоколо.

И вярвай ми, приятелю, адски шум! Най-великите събития — те не са нашите най-шумни, а нашите най-тихи часове.

Не около изобретателите на нов шум: около изобретателите на нови ценности се върти светът, *нечуто* се върти той.

И признай си! Винаги малко нещо е излизало, когато минеха твоят шум и дим. Много ли нещо значи, че някой град се е превърнал на мумия, и че някакъв стълп лежи в тинята!

И тая дума още казвам аз на низвържителите на стълпове. Навярно е най-голямо безумие да хвърляш сол в морето и стълпове в тинята.

В тинята на вашето презрение лежеше стълпът: но тоя именно е неговия закон, че от презрението израства за него живот и жива хубост! Божествен наглед се изправя той сега пред нас и привлекателен в скръбта си; и наистина! — той ще ви благодари още, задето го низвъргнахте, вий, низвържители!

Но тоя съвет давам аз на царе и църкви и на всичко, що е недъгаво от старост или добродетел — оставете да ви низвъргнат!

За да можете пак да се върнете към живота, а към вас — добродетелта!

Тъй говорих аз пред огненото псе: тогава то ме прекъсна сърдито и попита: „Църква? Що е пък това?“

— Църква? — отговорих аз. — То е един вид държава, и то най-лъжливата. Но млъкни, ти, лицемерно псе! Ти най-добре познаваш своята пасмина!

Като теб е държавата, лицемерно псе; като теб обича тя да говори с дим и рев — за да накара да повярват, като тебе, че тя говори из корема на нещата.

Че тя непременно иска да бъде най-важното животно на земята, държавата; а хората му вярват.

Щом казах това, загърчи се огненото псе като бясно от завист.

„Как? — извика то. — Най-важното животно на земята? А хората му и вярват?“ И толкова пара и грозни гласове изскочиха из неговата паст, че аз помислих, то ще се задуши от гняв и завист.

Най-сетне стана то по-спокойно и пъхтенето му взе да поспира; а щом млъкна, казах засмяно:

— Ти се ядосваш, огнено псе: значи прав съм, като казвам тъй за тебе! А и за да устоя на правото си, чуй за друго едно огнено псе: то говори наистина от сърцето на земята.

Злато диша неговият дъх и златен дъжд: тъй го иска сърцето му. Що му е пепел и дим, та и гореща тиня!

Смях извира от него като пъстър облак: противно му е твоето гълголене и храчене, и яд на утробата!

Но злато и смях — взема ги то из сърцето на земята: че добре е да го знаеш — *сърцето на земята е от злато*.

Щом чу това, огненото псе не изтрая вече да ме слуша. Засрамено сви опашка, каза някак изниско: „Бау! Бау!“ и се вмъкна в ямата си.

Тъй разказваше Заратустра. А неговите ученици едва го слушаха: тъй голямо бе желанието им да му разправят за моряците, зайците и за хвъркатия човек.

— Що да мисля за това! — рече Заратустра. — Нима съм аз призрак?

Но то ще е била сянката ми. Вие ще да сте чували нещо за странника и сянката му!

Едно е несъмнено: ще трябва да я държа по-накъсо — инак ще ми зачерни името.

И още веднъж поклати глава Заратустра и чудеше се:

— Що да мисля за това! — каза той повторно.

Защо викаше призракът: „Време е! Дойде вече време!“

За какво е време вече?

Тъй рече Заратустра.

ПРОРИЦАТЕЛЯТ

„— И видях аз велика скръб да сполетява хората. На най-добрите омръзнаха делата им.“

Едно учение се появи, една вяра тръгна покрай него: „Всичко е пусто, всичко е все то, всичко е било!“

И от всички хълмове отекна: „Всичко е пусто, всичко е все то, всичко е било!“

Жънахме ние: но защо всички наши плодове изгниха и потъмняха? Какво падна от лошия месец през тая последна нощ?

Напусто беше всяка работа, отрова стана нашето вино, лош поглед ослани полята и сърцата ни.

Изсъхнахме всички и падне ли огън върху ни, ще се разпилеем като пепел: и на самия огън дори омръзнахме.

Пресекнаха всички извори за нас и морето се отдръпна. Да се разтръгне иска земята, но глъбината не ще да гълта!

„Ах, де има още море, в което човек би могъл да се удави“ — тъй ечи нашият вопъл, — чак през равните блата.

„Истина, и за умиране сме твърде уморени; и бдим още и все живеем в гробници!“

Тъй Заратустра чу да говори един прорицател; и неговото прорицание засегна сърцето му и преобрази го. Печален се луташе той и уморен; и заприлича на ония, за които говореше прорицателят.

— Истина — тъй каза той на своите ученици, — малко остава и ще дойдат тия дълги дрезгавини. Ах, как да спася моята светлина отвъд тях!

Да не се задуша в тая печал! Че на по-далечни светове трябва да бъде тя светлина, и на най-далечни нощи!

Тъй в сърцето угрижен се луташе Заратустра; и три дни наред не яде и не пи, нямаше мира и загуби дума. Най-сетне случи се, че падна в дълбок сън. А неговите ученици седяха наоколо му дълго да бдят

нощем и чакаха загрижени дали ще се пробуди и пак заговори, и оздравее от своята скръб.

А ето речта, която Заратустра каза, когато се събуди; гласът му идеше до неговите ученици като от далнини:

— Чуйте съня, който сънувах, приятели, и помогнете ми да отгатна неговия смисъл!

Той ми е още гатанка, тоя сън; смисълът му е в него скрит и привързан и още не може да възлети над него със свободни криле.

Отрекъл бях всякакъв живот, тъй ми се присъни. Нощен и гробен пазач бях станал, там, на самотния планински замък на смъртта.

Там горе пазех аз нейните ковчези: пълни бяха задушните сводове с такива победни трофеи. Из стъклени ковчези ме гледаше превъзмогнат живот.

Мирисът на опрашени вечности дишах аз: знойна и прашна лежеше там моята душа. И кой би могъл да проветри там душата си!

Ведрина на полунощ беше все около ми, самотността бе приклепнала до нея; и, трета при тях, хриптящата мъртва тишина, най-лошата от моите другарки.

Ключове носех аз, най-ръждиви от всички ключове; и аз знаех с тях да отварям най-скрибуцащи порти.

Като зловещ грак се понесе звукът през дългите коридори, когато се подемаха вратите на портата: злокобно грачеше тая птица, не искаше тя да я будят.

Но още по-ужасно и свиващо сърцето беше кога всичко замлъкнеше пак и утихнеше наоколо, и аз седях сам в това коварно мълчание.

Тъй минаваше и се мъкнеше времето, ако още имаше време: отде да узнаех това! Но най-сетне се случи онова, което ме събуди.

Три пъти удариха удари по портата, подобно гръм, отегнаха се и ревнаха сводовете три пъти пак: тогава отидох към портата.

— Мора^[1]! — викнах аз. — Кой носи своята пепел на планината? Мора! Мора! Кой носи своята пепел на планината?

И аз натиснах ключа и повдигнах портата, и мъчих се. Но тя ни на пръст се откряна.

И ето че буен вихър джасна вратните й: писна, тресна, профуча и захвърли той отпреде ми един чер ковчег.

И в еката и писъка, и трясъка разпръсна се ковчегът и изригна хилядообразен смях.

И безчет деца, ангели, бухали, глумци и големи като деца пеперуди се изсмяха и загавриха, и забушуваха срещу ми.

Грозно се уплаших от това — то ме повали. И викнах аз от ужас, както никога не съм викал.

Но моят собствен вик ме събуди: и аз дойдох на себе си.

Тъй разправи Заратустра своя сън и млъкна: че не знаеше той още тълкуването на своя сън. Но ученикът, когото той най обичаше, стана бързо, улови ръката на Заратустра и рече:

— Твоят живот сам ни тълкува този сън, о, Заратустра! Не си ли сам ти вихърът с острия писък, който кърти портите на кулите на смъртта?

Не си ли сам ти ковчегът, пълен с пъстри злоби и ангелски сили на живота?

Истина, подобен на хилядообразен детински смях влиза Заратустра във всички гробници, смеещ се на тия нощни и гробовни пазачи, и на всички, що дрънчат с мрачни ключове.

Ще го стреснеш и низвъргнеш ти с твоя присмех; припадъкът и пробуждането ще докажат твоята мощ над тях.

А дори да би настанала дълга дрезгавина и смъртна умора, ти не ще залезеш на нашето небе, ти, застъпник на живота!

Нови звезди ни даде ти да видим и нови нощни велелепия; истина, и самия смях разпъна ти като пъстър шатър върху ни.

И винаги из ковчези детински смях ще блика; и винаги победоносен ще иде силен вихър за всяка смъртна умора: за това ти сам си ни залог и прорицател!

Истина, *тях самите сънува ти*, вразите си: това бе твоят най-тежък сън!

Но както ти се пробуди от тях и дойде на себе си, тъй и те трябва да се пробудят от себе си — и дойдат при теб!

Тъй рече ученикът и всички други навалиха около Заратустра и хващаха го за ръце и искаха да го придумат да остави леглото си и своята скръб и да се върне при тях. А Заратустра седеше изправен на одъра си и с отчужден поглед. Подобно някой, който се връща след дълго скитане по чужбина, гледаше той своите ученици и взираше се в лицата им; и все още не ги познаваше. Но когато го вдигнаха и

изправиха на нозе, ето, погледът му изведнъж се промени, той разбра всичко, що се бе случило, поглади си брадата и рече със силен глас:

— Тъй да бъде! Има време за това; а сега се погрижете, ученици мои, за един добър обяд и скоро! Тъй мисля аз да изкупя лошите сънища! А прорицателят трябва да яде и пие до мен: и наистина, аз ще му покажа и едно море, в което може да се удави!

Тъй рече Заратустра. А след това гледа ученика, който му стана тълкувател на съня, дълго в лицето и поклати глава при това.

---

[1] *Мора* (ост.) — мъчителен сън, кошмар. — Б.ред. ↑

ЗА ИЗКУПЛЕНИЕТО

Когато един ден Заратустра минуваше големия мост, заобиколиха го недъгави и просяци, и един гърбав му заговори тъй:

— Виж, Заратустра! И народът се учи от теб и почва да вярва в твоето учение: но за да ти повярва съвсем, трябва още едно нещо — трябва да убедиш още и нас, недъгавите! Тук ето имаш хубав избор и наистина, случай да хванеш не одного за перчема! Слепи можеш да излекуваш и хроми да направиш да провървят; и на онзи, който има повечко отзаде си, ти би могъл да му отнемеш колко-годе — това, мисля аз, би било най-добрият начин да накараш недъгавите да повярват в Заратустра!

Но Заратустра отвърна на тогова, който говореше, тъй:

— Ако се вземе на гърбавия гърбицата, взема му се умът — тъй учи народът. И ако се върнат очите на слепия, той вижда твърде много лоши неща на земята: тъй че той проклена оногова, който го е изцелил. Но тоя, който направи хромия да провърви, той му докарва най-голяма вреда: че щом тръгне, дава се път и на неговите пороци — тъй учи народът за недъгавите. А защо Заратустра да не научи и от народа, щом народът учи от Заратустра?

Но за мен това е най-малкото нещо, откак живея между хората, да виждам: „На тогова липсва око, на оногова ухо, на трети крак, а други има, които са изгубили език или нос, или глава.“

Аз виждам и виждах по-лоши и разни тъй отвратителни неща, че не бих желал да говоря за всяко от тях, а за някои нито дори да замълча: хора именно, на които липсва всичко, освен че имат едно повече — хора, които не са друго нищо освен едно голямо око или една голяма уста, или един голям корем, или друго някакво голямо нещо — изопачени недъгавци наричам аз такива.

И когато идех от моята самотност и за пръв път минах тоя мост, не повярвах на очите си и гледах татък, и гледах пак, и казах най-сетне: „Това е едно ухо! Ухо, голямо като човек!“

Взрях се още по-добре: и наистина, под ухото се движеше още нещо, което беше за оплакване малко и бедно, и немощно. И

действително, чудовищното ухо седеше на едно малко тънко стъбло — а стъблото беше човек! Който вземеше стъкло пред очите си, можеше дори да разпознае и едно малко завистливо листенце; а тъй също, че една подута душичка се клатушка на стъблото. А народът ми каза, че голямото ухо не било само човек, а един велик човек, един гений. Но аз никога не вярвах на народа, когато говори за велики хора — и си останах на вярата, че това е един изопачен недъгавец, който има от всичко твърде малко и само едно твърде много.

Когато Заратустра говореше тъй на гърбавия и на ония, на които той беше тълкувател и застъпник, обърна се той с дълбоко недоволство към своите ученици и каза:

— Истина, приятели мои, аз ходя между хората като между отломки и отделни части от хора!

Това е за окото ми най-страшното, че аз намирам човека разрушен и разхвърлен като на бойно и скотобойно поле.

И отбегне ли окото ми отсега към отколе, то все същото намира: отломки и отделни части и грозни случки — но не хора!

Сега и отколе на земята — ах! приятели мои — това е за мене най-непоносимото; и аз не бих могъл да живея, да не бях ясновидец за онова, което трябва да дойде.

Ясновидец, желател, творец, сам бъдеще и мост към бъдещето — и ах, също при това и недъгавец на тоя мост: всичко това е Заратустра. А и вие също се питахте често: „Кой е за нас Заратустра? Как да го наречем?“ И подобно мене отговаряхте си с въпроси.

Дали е той обещаващ? Или изпълнител? Завоевател? Или наследник? Есен? Или палешник? Лекар? Или оздравял?

Поет ли е? Или истинен? Освободител? Или укротител? Добър? Или зъл?

Аз ходя между хора като между отломки на бъдещето: онова бъдеще, което аз виждам.

И всички мои помисли и стремежи са да намисля и сбера в едно, което е отломка и гатанка, и грозна случка.

И как бих изтърпял човек да бъда, ако човек не беше и поет, и гадател, и изкупител на случая!

Да изкупиш миналите и да претвориш всяко „беше“ в „тъй го исках аз!“ — това само бих нарекъл аз изкупление.

Воля — тъй се нарича освободителят и вестителят на радост: тъй ви учих аз, приятели мои! Но научете и това: самата воля е още пленница.

Да искаш, освобождава: но как се нарича това, което и освободителя още туря в окови?

„Беше“: тъй се нарича скърцането на зъбите на волята и най-самотната й скръб. Безсилна против онова, което вече е направено — тя гледа лошо на всяко минало.

Волята не може да иска назад; че тя не може да сломи времето и възжелението на времето — това е най-самотната скръб на волята.

Да искаш — това освобождава: какво измисля самото искане, за да се освободи от своята скръб и да се присмее на своята тъмница?

Ах, безумец е всеки пленник! С безумство се изкупва и пленената воля. Че времето не върви назад, това е гневът й: „това, което беше“ — тъй се нарича камъкът, който тя не може да отвали.

И тъй отваля тя камъни от гняв и досада и отмъщава на оня, който подобно ней не чувства гняв и досада.

Тъй стана волята, освободителката, мъчител: и на всичко, що може да страда, мъсти за това, че тя не може да се върне назад.

Това, да, само това е самата мъст: отвращението на волята против времето и неговото „беше“.

Истина, голямо безумие е присъщо на волята ни; и стана проклетие за всичко човешко, че това безумие възприе дух!

Духът на отмъщението: приятели мои, досега това беше най-добрата мисъл на хората; и дето имаше страдание, там трябваше винаги да има наказание.

„Наказание“ — именно тъй се нарича мъстта: с лъжовна реч тя се преструва, че има добра съвест.

И защото в самия желаещ има страдание, задето не може да поиска назад, то трябвало самото искане и всеки живот да бъде наказание! И тъй се трупа облак върз облак върху духа: докато най-сетне лудостта запроповядва: „Всичко предхожда, затова е всичко достойно да изчезне!“ „И справедливост е сам той, оня закон на времето, че то трябва да изяда своите деца“: тъй проповядваше лудостта.

„Нравствено са разпоредени нещата според право и наказание.

О, де е спасението от течението на нещата и от наказанието «битие»?“ Тъй проповядваше лудостта.

„Може ли да има спасение, когато има едно вечно право? Ах, неотвалим е камъкът «беше»: вечни трябва да бъдат и всички наказания!“ Тъй проповядваше лудостта.

„Никое дело не може да бъде унищожено: как би могло то чрез наказанието да стане неизвършено! Това, това е вечното в наказанието «битие», че и битието трябва да бъде вечно все дело и престъпление!“

„Освен ако волята най-сетне сама се освободи и искането стане неискане“: но вие познавате, братя мои, тая баснена песен на лудостта!

Отведох ви аз от тия баснени песни, като ви учих: „Волята е творец.“

Всяко „беше“ е останка, гатанка, жестока случка — докато творещата воля каже при това: „Но аз го исках тъй!“

— Докато творещата воля каже при това: „Но аз тъй го искам! Тъй ще го искам!“

Но рече ли тя вече тъй? И кога ще стане това? Отърси ли се волята от своето собствено безумие?

Стана ли волята сама на себе си спасител и носител на радост?

Отучи ли се от духа на мъстта и от всяко скърцане зъби?

И кой я научи да се придобри с времето, и с по-висшето от всяко сдобряване?

По-висше от всяко сдобряване трябва да иска волята, която е воля за власт — но как ще постигне тя това? Кой би я научил и да иска назад?

Но на това място от своята реч случи се, че Заратустра внезапно спря и съвсем изглеждаше на премного уплашен. С уплах в очи погледна той своите ученици: очите му пронизаха като стрели техните мисли и помисли. Но след малко той пак се усмихна и каза добродушен:

— Мъчно е с хора да живееш, защото мълчанието е тъй тежко. Особено за приказливия.

Тъй рече Заратустра. А гърбавият слушаше разговора и затулил беше лицето си при това; но когато чу Заратустра да се смее, погледна любопитно и каза полека:

— Но защо говори Заратустра иначе нам, не като на своите ученици?

Заратустра отговори:

Какво има тук за чудене! С гърбави може гърбаво да се говори!

Добре — каза гърбавият, — и с ученици може да се бърбре, както понася на школата.

Но защо говори Заратустра другояче на своите ученици — не като на себе си?

ЗА ЧОВЕШКАТА МЪДРОСТ

Не висината: стръмнината е страшното!

Стръмнината, отдето погледът пада надолу, а ръката посяга нагоре.

Тогава сърцето се зашеметява от своята двойна воля.

Ах, приятели, сещате ли двойната воля и на моето сърце? Това, това е моята стръмнина и моята опасност, че погледът ми се хвърля към висината, и че ръката ми би желала да се хване и опре — на глъбината!

О човека се лови моята воля, с вериги се вържа аз о човека, защото ме тегли нагоре към Сврѣхчовека: че там иска другата ми воля.

И затова живея сляп между хората, като да не ги познавам: да не би ръката ми да изгуби съвсем вяра в твърдото.

Аз не ви познавам, хора: тоя мрак и утеха често ме окръжават.

Стоя на пътната врата за всякой нехранимайко и питам: кой ще ме излъже?

Това е моята първа човешка мъдрост, че се оставам да ме лъжат, за да не бъда все нащрек пред лъжците.

Ах, ако бях все нащрек пред човека: как би могло човек да бъде котва за моя балон! Твърде лесно би ме отвлякъл той нагоре и далеч!

Такова провидение бди над моята съдба, че аз трябва да бъда без предпазливост.

И който не иска да изнемогне между хората, трябва да се научи да пие от всички чаши; и който иска чист да остане между хората, трябва да знае и с мръсна вода да се мие.

И тъй си говорих често за утеха: „Добре! На добър час! Старо сърце! Едно нещастие не ти се удаде: радвай се на това като на твое щастие!“ А таз е моята друга човешка мъдрост: аз щадя *суетните* повече от гордите.

Не е ли накърнена суетност майката на всички трагедии? А дето гордостта бъде накърнена, там израства нещо по-добро, отколкото е гордостта. За да бъде животът хубав за гледане, трябва неговата игра да бъде добре играна: а за това са нужни добри актьори.

Добри актьори намерих аз всички суетни — те играят и искат да са по сърце на които ги гледат — целият им дух е в тая воля.

Те представляват себе си, измислят себе си; близо до тях обичам аз да гледам живота — това лекува от меланхолия.

Затова щадя аз суетните, защото са те лекари на моята меланхолия и ме привързват о човека като о зрелище.

И сетне: кой би измерил цялата дълбочина на скромността у суетния! Аз го обичам и съчувствам му за неговата скромност.

От вас иска да научи той вярата в себе си; той се храни от вашите погледи, той жадно лапа похвалата от вашите ръце.

И вашите лъжи вярва той, стига добре да го лъжете; че в дълбини въздиша сърцето му: „Що съм аз!“

И ако истината добродетел е, която нищо не знае за себе си: то суетният не знае за своята скромност!

Но това е моята трета човешка мъдрост, че не оставям вашата боязливост да ми опротиви изгледа на злите.

Блажен съм да виждам чудесата, измътени от горещото слънце: тигри и палми, и дрънчащи змии.

И между хората има хубави рожби на горещото слънце, и у злите много за учудване.

Ала както вашите най-мъдри не ми се видяха толкова мъдри: тъй също намерих, че и злобата на хората стои по-долу от това, що се разправя за нея.

И често клатех глава, и питах: защо още дрънкате, вий, дрънчащи змии?

Истина, и за злото бъдеще има! И най-горещият юг не е още изнамерен за хората.

Колко неща сега вече наричат най-люта злоба, които са само дванадесет стъпки и три месеца дълги! Но някога ще се явят на свят по-големи змейове.

Че за да не липсва на Свръхчовека змея, свръхзмеят, който да е достоен за него: затова трябва още много горещо слънце да грее върху влажните дебри!

Вашите дивни котки трябва да станат по-напред тигри и вашите отровни жаби — крокодили: че добрият ловец трябва да има добър лов!

И наистина, вий, добри и справедливи! У вас има много за смях, а особено страхът ви пред онова, що досега се наричаше „дявол!“

Тъй чужди сте вие с душата си за всичко, що е велико, че Свръхчовека би ви се видял страшен в своята доброта!

И вий, мъдри и учени, вие бихте избягали от слънчевия зной на мъдростта, в който Свръхчовекът с радост къпе своята нагота!

Вие, най-висши човеци, които срещна моя поглед! Това е моето съмнение във вас и моят таен смях: аз отгатвам, вие бихте назовали моя Свръхчовек дявол!

Ах, омръзнаха ми тия най-висши и най-добри: от тяхната „висина“ ме теглеше нагоре, навън, далеч към Свръхчовека!

Ужас ме обзе, когато видях наги тия най-добри: тогава ми израстоха криле да отлети в далечни бъднини.

В по-далечни бъднини, в по-южни югове, отколкото някога художник е бленувал: там, дето боговете се срамят от всяка дреха!

Но преоблечени искам вас да видя, вий, близни и събратя, и добре натруфени, и суетни, и достойни, като „добрите и справедливите“.

И преоблечен, искам сам аз между вас да седя — че да не позная вас и себе си: това именно е моята последна човешка мъдрост.

Тъй рече Заратустра.

НАЙ-ТИХИЯТ ЧАС

Що стана с мен, приятели мои? Вие ме виждате смутен, унесен, неохотно послушен, готов да се махна — ах, от вас далеч да се махна!

Да, още веднъж трябва Заратустра да се оттегли в своята самотност: но този път нерадо се връща мечката в своето леговище!

Що стана с мен! Кой заповядва това? Ах, моят гневен господар иска така, той ми рече; произнесох ли аз някога името му пред вас?

Вчера привечер ми рече *моят най-тих час*: това е името на моя страшен господар.

И тъй стана — защото всичко трябва да ви кажа, за да не би сърцето ви да се ожесточи против внезапно разделящия се!

Знаете ли сепването на този, що заспива?

До пръстите на нозете се сепва той от това, че земята се дръпва и започва сънят.

Това ви казвам като притча. Снощи в най-тихия час земята под мен се дръпна: започна сънят.

Стрелката се отмести, часовникът на моя живот пое дъх — никога не съм чувал такава тишина около си: тъй че сърцето ми се сепна.

Тогава рече ми то без глас: „*Ти го знаеш, Заратустра?*“ И аз извиках от страх при този шепот, и кръвта се дръпна от лицето ми: но аз мълчах.

И повторно ми рече то без глас: „*Ти го знаеш, Заратустра, но не го казваш!*“

И аз отвърнах най-сетне като някой упорит:

— Да, аз го зная, но не искам да го кажа!

И то наново ми рече без глас: „*Ти не искаш, Заратустра? Истина ли е това? Не се крий в упорството си!*“ И аз плаках и треперах като дете и рекох:

— Ах, искал бих, но мога ли! Остави ме! Това е свръх силата ми!

И то наново ми рече без глас: „*Що значиш ти, Заратустра!*

Кажи своята дума и умри!“ И аз отвърнах:

— Ах, моя дума ли е това? Кой съм аз? Аз чакам по-достойния; не съм достоен дори да умра за него.

И то наново ми рече без глас: „Що значиш ти? Ти още не си доста смирен. Смирението има най-твърда кожа.“ И аз отвърнах:

— Какво не изтърпя вече кожата на моето смирение! При подножието живея на моята висина: колко са високи моите върхове? Никой не ми е казал още. Но добре познавам аз моите долини.

И то наново ми рече без глас: „О, Заратустра, който има да преместя планини, той мести също долини и низини.“ И аз отвърнах:

— Моята дума не е още преместяла гори и което говорих, не стигна до хората. Аз тръгнах при хората, но още не съм стигнал до тях.

И то наново ми рече без глас: „Що знаеш ти за това? Роса пада върху тревата, когато нощта е най-замлъкнала.“ И аз отвърнах:

— Присмиваха ми се, когато намерих и тръгнах своя собствен път; и наистина, тогава трепереха моите нозе.

И тъй ми казваха те: Ти се отучи от пътя, ще се отучиш сега и да ходиш!

И то отново ми рече без глас: „Що значи техният присмех! Ти си, който се е отучил да слуша: сега трябва да заповядваш!

Не знаеш ли кой е на всички най-необходимият? Който заповядва великото. Велико да изпълниш е мъчно: но още по-мъчното е да заповядаш велико.

Това е най-непростимото у теб: ти имаш силата, а не щеш да властваш.“

И аз отвърнах:

— Мен ми липсва лъвски глас за заповядване.

И то наново ми рече като шепот: „Най-тихите думи са, които докарват буря. Мисли, които идват на гълъбови нозе, управляват света.

О, Заратустра, ти трябва да вървиш като сянка на онова, което трябва да дойде: тъй ще заповядваш ти и, заповядвайки, ще вървиш отпред.“

И аз отвърнах:

— Свян ме е.

И то наново ми рече без глас: „Ти трябва още да станеш дете и без свян.

Гордостта на младините личи още върху ти, късно стана ти млад: а който иска да стане дете, трябва още и младостта си да превъзмогне.“

И аз дълго време мислих и треперах. Но най-сетне казах, което изпърво казах:

— Не искам.

Тогава се вдигна смях около ми. Уви, как тоя смях ми раздира недрата и разкъса сърцето!

И то ми рече за сетен път: „О, Заратустра, твоите плодове са зрели, но ти не си узрял за своите плодове!

Тъй че трябва да се върнеш пак в самотността: че ти трябва още да дозрееш.“

И пак се изсмя то и отлетя: тогава стана тихо около ми като от двойна тишина. Но аз лежах на земята и пот ручеше от мен.

— Сега чухте всичко, и защо трябва да се върна в моята самотност. Нищо не премълчах от вас, приятели мои.

А и това чухте вие от мен — който е от всички хора най-мълчаливият — и иска да бъде такъв!

Ах, приятели мои! Аз бих имал още нещо да ви кажа, бих имал още нещо да ви дам! Защо не ви го давам? Нима съм скъперник?

Но когато Заратустра изрече тия думи, преодоля го силата на скръбта и близостта на раздялата с приятелите си, тъй че заплака високо; и никой не знаеше да го утеши. А през нощта замина той сам и остави приятелите си.

ТРЕТА ЧАСТ

Вие гледате нагоре, когато желаете възвишение. А надолу гледам аз, защото съм възвишен.

Кой от вас може в също време да се смее и да бъде възвишен?

Който се възмогне на най-високите планини, той се смее на всички трагически игри и истински трагедии в живота.

Заратустра: За
четенето и писането

СТРАННИКЪТ

Беше сред нощ, когато Заратустра взе пътя през хребета на острова, за да стигне рано сутринта на другия бряг: че от там искаше да се качи на кораба. На оня бряг имаше едно добро пристанище, дето и чужди кораби често хвърляха котва; те вземаха със себе си мнозина, които искаха да минат от блажените острови през море. И когато Заратустра възлезваше нагоре по планината, спомни си по пътя за многото свои самотни скитания още от младини, и на колко планини и хребети и върхове се е възземал вече.

— Аз съм странник и възлезвач по планини — каза той на сърцето си, — не обичам равнините и, види се, не мога дълго да стоя спокойно.

И отсега каквато вече съдба и преживяване да ме стигне — ще е едно странстване и възлизане по планини; човек най-сетне преживява само себе си.

Мина времето, когато смееха да ми се изпречват случаи; и какво би могло още да ме сполети, което да не е било вече мое собствено!

Той се връща само назад, то си иде най-сетне дома — моето собствено аз, и онова от него, което беше дълго време на чужбина и пръснато между всички неща и случаи.

И още едно зная аз: сега стоя пред своя последен връх и пред онова, що отдавна бе отредено за мен. Ах, по своя най-мъчен път трябва аз да тръгна нагоре! Ах, аз почнах най-самотното си скитане!

Но подобният на мене, той не ще избегне един такъв час: часът, който ми казва: „Сега тръгваш ти своя път на величие! Връх и бездна — сега в едно са слени!

Ти вървиш своя път на величие: ето че твое последно прибежище стана онуй, което досега се зовеше твоя последна опасност!

Ти вървиш своя път на величие: това сега трябва да ти дава най-много смелост, че зад теб няма вече друг път!

Ти вървиш своя път на величие: тук никой не трябва да се мъкне подире ти! Твоят крак сам изличи пътя зад тебе, и над тоя път стои написано: невъзможност.

И ако отсега нататък ти липсват стълби, трябва да се научиш и на своя собствена глава да се възвемаш: как иначе би желал да се възвемеш нагоре?

Върху своята собствена глава и отвъд своето сърце! Сега и най-кроткото у теб трябва да стане най-жестоко!

Който винаги се е пазил, най-сетне пазенето му става болест.

Благословено да бъде, което калява! Аз не възхвалявам страната, дето мед и масло тече.

Трябва да *отведеш поглед* от себе си, за да видиш *много* — тая жестокост е необходима за всеки, който възлиза по планини.

Но който е безочлив, когато дири познанието, как би могъл той да види в нещата повече от външните им причини!

Но ти, Заратустра, искаше да видиш основата на нещата и което е зад нея: тогава трябва сам над себе си да се възвемеш — нагоре, на върха, додето своите звезди видиш под себе си!

Да! Долу да гледам сам на себе си, а още и на моите звезди: ето това би нарекъл мой *връх*, това ми остава още като *последен връх*!“

Тъй говореше Заратустра на себе си при възлизане, като утешаваше с жестоки изречения сърцето си: че сърцето му беше наранено тъй, както никога преди. И когато стигна върха на планинския хребет, ето, пред него лежеше простряно другото море: и той застана тихо и дълго мълча. А нощта бе студена на тая висина и ведра и яснозвездна.

„Аз познах съдбата си — каза той най-сетне печално. — Добре! Аз съм готов. Тъкмо-що почва моята последна самотност.

Ах, това черно печално море под мен! Ах, тази бремна нощна досада! Ах, съдба и море! При вас трябва аз да се *спусна*!

Пред своята най-висока планина стоя аз и пред своето най-дълго пътешествие: затова трябва сега да се спусна по-надолу, отколкото кога и да е — по-дълбоко в мъката, както никога не съм слизал, чак до нейните най-черни вълни! Тъй го иска моята съдба. Добре! Готов съм.

Отде са най-високите планини? — тъй питах аз някога. И научих, че те идат от морето.

Това свидетелство е написано върху нейните камъни и върху стените на нейните вършини. Из най-дълбокото трябва най-висшето да

се издигне до своята висина.“

Тъй рече Заратустра на върха на планината, дето беше студено; но когато дойде близо до морето и застана най-сетне сам между скалите, той се почувства уморен от пътя и обзет от копнеж повече отпреди.

„Още всичко спи сега — рече той, — и морето спи. От сън упоено и странно поглежда окото му към мен.

Но то дъха топло, аз сецам това. И сецам аз също, че то сънува. То се мята насън върху корави възглавници.

Чуй! Чуй! Как то стене от лоши спомени! Или лоши очаквания?

Ах, печален съм с теб, ти черно чудовище, и заради тебе ме е гняв на себе си.

Ах, защо няма достатъчно сила ръката ми! На драго сърце, наистина, бих те избавил от лоши сънища!“

Тъй като рече Заратустра, изсмя се с тъга и горчивина сам на себе си.

„Как! Заратустра! — каза той. — Ти искаш да пееш утеха на морето?

Ах, любвеобилни глупак Заратустра, ти от доверие преблажен! Но винаги си бил такъв ти: винаги си отивал доверчиво към всичко страшно. Всяко чудовище искаше ти да милваш. Един лъх от топло дихание, малко мека козина на лапата — и веднага си бивал готов да го обикнеш и привлечеш към себе си.

Обичта е опасност за най-самотния, обичта към всичко, *стига само да е живо!* За смях наистина е моята лудост и моята скромност в обичта!“

Тъй рече Заратустра и се изсмя при това за втори път: но тогава си спомни своите оставени другари — и като че ли в мислите си провинен пред тях, той се ядоса на себе си за своите мисли. И стана скоро тъй, че смеещият се заплака — от яд и копнеж горчиво плака Заратустра.

ЗА ПРИВИДЕНИЕТО И ГАТАНКАТА

1.

Когато между моряците се разчу, че Заратустра се намира на кораба — защото наедно с него се беше качил и един мъж, който идеше от блажените острови — тогава обзе всички голямо любопитство и очакване. Но Заратустра мълча два дни и беше студен и глух от тъга тъй, че не отговаряше ни на погледи, ни на въпроси. Но вечерта на втория ден изново откри той ушите си, макар все още да мълчеше: защото се разправяше за много чудни и опасни неща на тоя кораб, който идеше отдалеч и отиваше по-далеч. А Заратустра беше приятел на всички ония, които пътуват далеч и не могат да живеят без опасност. И виж! Най-сетне при слушането се развърза и нему езикът, и ледът на неговото сърце се разтроши — и почна той така да говори:

— Вам, на смелите търсачи, изпитатели, и томува, който кога и да било се е впускал на коварни ветрила по ужасни моря, — вам, опиянените от гатанки, радостните от полусветлина, чиято душа бива примамвана с цевници към всеки безизходен провал: че вие не искате с разтреперана ръка да посягате за ръководна нишка; и дето можеше да *отгатвате*, там мразите да *заклучавате* — вам само ще разкажа аз гатанката, която видях — привидението на най-самотния.

Мрачен вървах неотдавна през мъртвобледна дрезгавина — мрачен и строг, със стиснати устни. Не едно слънце бе залязло за мене.

Една пътека, която упорито се възземаше по сипея, една зла, самотна, на която не бе вече по угода ни трева, ни храст: една планинска пътека скриптеше под упоритостта на моя крак.

Безмълвно минаващ над насмешливия крясък на чакала, като примачкваше всякой камък, който го подхлъзваше: тъй си прокарваше път моят крак нагоре.

Нагоре — напук на духа, който го теглеше надолу, в пропастта надолу го теглеше духът на тежестта, моят дявол и архивраг.

Нагоре — макар той да седеше върху ми, полу-джудже, полу-кърт; хром; правещ и мен да хромя; вливащ олово в моето ухо и капка

по капка оловни мисли в мозъка ми.

„О, Заратустра — шепнеше той на подбив слог в слог, — ти, камък на мъдростта! Ти се хвърли нависоко, но всеки хвърлен камък трябва да падне!

О, Заратустра, ти камък на мъдростта, пращен камък, звездосъкрушител! Сам себе си ти хвърли тъй високо — всякой хвърлен камък, трябва да падне!

Самоосъдник и осъден на самоубиване с камъни: о, Заратустра, ти хвърли тъй далеко камъка — но върху тебе ще падне той обратно!“

При това джуджето млъкна; и дълго трая тъй. Но неговото мълчание ме гнетеше; тъй, двамина, човек истина е по-самотен, отколкото сам!

Аз се възземах, възземах се, бленувах, мислех — но всичко ме гнетеше. Приличах на болен, когото изнурява тежко страдание, и когото някой по-тежък сън събужда отново от дрямката.

Но има нещо в мен, което аз наричам смелост: това ми убиваше досега всяка нерешителност. Тая смелост ме накара най-сетне да се спра и кажа:

— Джудже! Ти! Или аз!

Че смелост е най-добрият убиец — смелост, която напада: защото във всяко нападение се отчаткват мечове.

Но човек е най-смелото животно: с това надделя той всяко животно.

С чаткане на мечове надделя той и всяка болка; а човешката болка е най-дълбока болка.

Смелостта убива и шемета пред пропастите: а де ли човек не е стоял пред пропасти — самото гледане не е ли да гледаш в пропасти?

Смелост е най-добрият убиец: смелостта убива и състраданието. А състраданието е най-дълбока пропаст: колкото дълбоко човек се вглежда в живота, толкова дълбоко прониква той и в страданието.

А смелостта е най-добрият убиец, смелост, която напада: тя убива дори и смъртта, че тя казва: „Това ли е то животът? Добре тогава! Още веднъж!“ Но в такъв израз има много отчаткване на мечове. Който има уши, нека чуе.

— Стой! Джудже! — казах аз. — Аз! Или ти! Но аз съм по-силният от двамата ни — ти не знаеш моята пропастна мисъл? Нея не би могъл ти понесе!

Тогава се случи нещо, което ме облекчи: защото джуджето скочи от плещите ми, любопитното! И клекна то на един камък там, отпреде ми. А то беше тъкмо на пътя под една порта, дето бяхме се спрели.

— Виж тая порта! Джудже! — продължих аз. — Тя е с две лица. Два пътя се срещат тук: тях никой не е извървявал докрай.

Тая дълга улица назад: тя трае цяла вечност. А онази дълга улица татък — тя е друга една вечност.

Те си противоречат, тия пътища; сблъскват главите си: и тук, пред тая порта, е дето те се срещат. Името на портата стои написано горе: „Миг“.

Но ако някой би поел единия само — и все по-нататък, и все по-далеч: вярваш ли, джудже, че тия пътища биха си вечно противоречили?

„Всичко пряко лъже — презрително промърморва джуджето. — Всяка истина е крива, самото време е кръг.“

— Ти, дух на тежестта! — казах аз гневно — Недей клинчи! Или ще те оставя да клечиш, дето си клекнал, сакателнико — а пък аз те изнесох високо!

Виж — продължих аз — тоя миг! От тая порта миг върви една дълга вечна улица назад: зад нас лежи цяла вечност.

Възможно ли е, щото всяко нещо, което може да върви, да не е минало вече един път тая улица? Възможно ли е, щото всяко нещо, което може да се сбъдне, вече един път сбъднато, станало, да не е минало оттук?

И ако всичко е бивало вече: какво мислиш, джудже, за тоя миг?

Сама тая порта не е ли вече и тя била?

И не са ли по такъв начин твърдо обвързани всички неща, че тоя миг привлича към себе си *всички* идещи неща? *Значи* — и само себе си?

Че всяко нещо, което може да върви: и през тая дълга улица нататък — трябва още веднъж да мине!

И тоя муден паяк, който пълзи на месечината, и самата тая месечина, и аз, и ти на портата, що заедно си шепнем, за вечни неща шепнем — не сме ли ний всички били?

И ще дойдем пак, и ще минем по оная, другата улица, нататък, пред нас, през тая дълга ужасна улица — не ще ли трябва ние вечно да се възвръщаме?

Тъй говорих аз и все по-тихо: че се боях от своите собствени мисли и помисли. И внезапно чух близо пес да вие.

Чувал ли съм някога пес тъй да вие? Мисълта ми се унесе назад.

Да! Когато бях дете, в най-далечното детинство:

— тогава чух един пес тъй да вие. А и видях го, настръхнал, с глава нагоре, треперещ, в най-тихата полунощ, когато и псетата вярват в призраци:

— че и мен ми дожаля. А тъкмо и пълният месец изгря, мъртво-безмълвен, над къщата, тъкмо застана той, кълбо огнено тихо над плоския покрив, като на чужда собственост: и песът се уплаши тогава от него: че псетата вярват в призраци и крадци. И когато пак чух да вие тъй, отново ми дожаля.

Къде се дяна джуджето сега? И портата? И паякът? И всичкият шепот? Да не сънувах? Събудих ли се? Изведнъж се видях между диви скали, сам, чужд за всичко, огрян от пустинната месечина.

Но там лежеше човек! И ето! Песът, скачащ, настръхнал, скимтящ — сега ме съзря, че ида — и пак зави, завика: чувал ли съм някога пес тъй да вика за помощ?

И наистина, това, що виждах, не бях виждал никога. Млад пастир видях да се гърчи, дави, трепти, с изюдено лице, от устата на когото висеше черна тежка змия.

Виждал ли съм някога на едно лице толкова отвращение и бледен ужас? Навярно той е спал? И в зева му се е примъкнала змията — и яко се е впила в него.

Ръката ми сграбчи змията и задърпа — напусто! Не можа да издърпа змията из зева му. И аз виках без да ща:

— Хапи! Отхапи я!

Главата й! Хапи! — тъй виках аз, без да ща, тъй викаше из мен моят ужас, моята омраза, моето отвращение, всичко, що имаше в мене добро и зло, викаше с един вик.

Вий, храбреци около ми! Вий търсачи, изпитатели, и всеки от вас, що се е впускар да плува на коварни ветрила по неизследвани морета! Вий, любители на гатанки!

Отгатнете ми гатанката, която видях тогава, изтълкувайте ми привидението на най-самотния!

Защото едно привидение беше то и едно предвидение: какво видях тогава аз в символа? *И кой е*, който някога трябва да дойде?

Кой е пастирът, в чий зев тъй се примъкна змията? Кой е човекът, комуто всичко най-тежко, най-черно, ще се примъкне в зева?

А пастирът стисна със зъби, тъй както му виках аз; добре стисна зъби той! Изплю далеч главата на змията — и скочи прав.

Нито пастир вече, ни човек — един преобразен, един просветлен, който се *смееше*! Никога на земята не се е смял човек, както се смееше *той*!

О, братя мои, аз чух смях, който не беше смях на човек — и ето, мъчи ме жад, един копнеж, който никога не ще бъде утолен.

Копнеж за тоя смях ме измъчва: о, как понасям още аз да живея!

А как бих понесъл сега да умра!

Тъй рече Заратустра.

ЗА БЛАЖЕНСТВОТО ПРОТИВ ВОЛЯТА

С такива гатанки и огорчения в сърцето отплува Заратустра по морето. Но когато беше четири дена път далеко от блажените острови и от своите другари, преодоля той всичката си мъка — победоносно и с твърди нозе стъпи той отново на своята съдба. И тъй говореше тогаз Заратустра на своята ликуваща съвест:

„Самичък съм пак и искам тъй да бъда, самичък с ведрото небе и свободното море; и пак е после-пладне около ми.

На пладне аз първи път намерих своите другари, после-пладне и втори път в часа, когато всяка светлина утихва.

Че каквото щастие е още на път между земята и небето, то дири за подслон една светла душа: от *щастие* всяка светлина сега е утихнала.

О, после-пладне на моя живот! Някога слезе и *моето* щастие в долината, подслон да дири: и намери то тия открити гостоприемни души.

О, после-пладне на моя живот! Какво не бих дал да добия едно: живото разсаждане на моите мисли и утринната светлина на моята най-висша надежда!

Спътници търсеше някога творецът и деца на *своята* надежда: и ето, излезе наяве, че той не би могъл да ги намери, освен ако сам отсега не си ги създаде.

И аз съм сред своето дело — отиващ при своите деца и връщащ се от тях: заради своите деца Заратустра трябва сам себе си да усъвършенства.

Защото човек обича от сърце само своето дете и дело: и дете има велика обич към себе си, там е признак на бременност: това познах аз.

Още се зеленееят моите деца в своята права пролет, близо стоящи едно до друго и заедно люлени от ветрове, дървесата на моята градина и най-хубавите на земята.

И наистина! Дето такива дървеса стоят едно до друго, там са блажени острови!

Но някога аз ще ги изтръгна и разсадя всяко поотделно: за да се учи на самотност и упоритост, и предпазливост.

Чепато и криво, и с жилава твърдост трябва всяко после да стои край морето, жив фар на непобедим живот.

Там, дето бури се хвърлят в морето и планинският хобот пие вода, там трябва всяко веднъж да стои, денонощно на стража, за да изпита и познае себе си.

Познато и изпитано трябва то да бъде, да се види от моя род и произход ли е то — господар ли е на трайна воля, мълчаливо, и когато говори, и тъй отстъпчив, че при даване да взема: да стане някога спътник мой и сътворец, и тържествуващ със Заратустра — такъв, който да пише на моите скрижали моята воля: за най-пълното съвършенство на всички неща.

И заради него и подобните нему трябва аз сам себе си да усъвършенствам, затова отбягвам сега своето щастие и се оставям на всяко нещастие — за мое последно изпитание и познание.

И наистина, време беше да си вървя и сянката на странника, и най-дългото бавене, и най-тихият час — всички ме увещаваха:

«Време е вече!» Вятър духна през ключалката и думаше: «Ела!» Вратата се разтвори коварно и каза: «Върви!»

Но аз лежах прикован с обичта към моите деца: жаждата ми наложи тая примка, жаждата за обич, да стана плячка на моите деца и да се погубя за тях.

Да жаднея — за мен това значи: да се погубя. *Аз ви имам, мои деца!* В това обладание всичко трябва да е увереност и нищо да не е жажда.

Но слънцето на моята обич гореше над мен, Заратустра вреше в собствения си сок — тогава пролетяха сенки и съмнения над мен.

Аз желаех вече мраз и зима: «О, дано мразът и зимата ме накарат отново да скърцам и тракам със зъби!» — въздъхнах аз, — тогава из мен се подигнаха студени мъгли.

Моето минало разтвори своите гробове, събуди се не една жива заровена болка: те си бяха само отспали, скрити в смъртни одежди.

И тъй всичко ми викаше със знакове: «Време е!» Но аз не чувах: докато най-сетне бездната ми се раздвижи и моята мисъл ме ухапа.

Ах, безднена мисъл, ти моя мисъл! Кога ще придобия сила да слушам, когато ти ровиш, без да треперя вече?

Сърцето ми бие чак в гърлото, когато те слушам да ровиш! Души ме дори твоето мълчание, ти, безднено мълчалива!

Никога не съм посмявал да те извикам *на свят*: доста и това, че те носих в себе си! Още не бях аз силен, колкото трябва, за последната смелост и дързост на лъва!

Доста ми е била вече ужасна и твоята тежина: но донякога ще трябва да намеря силата на лъва и гласа, който да те извика на свят!

Когато се надделея в това, тогава искам аз да надделея и нещо по-голямо; *и победата* ще бъде печат на моето съвършенство!

Между това скитам се аз все още по незнайни моря; случаят ме гали, лъстоезичният, напред и назад се вирам аз — все не виждам никой край.

Още не е ударил часът на моята последна борба — да не би да иде тъкмо пък сега? Истина, с коварна хубост ме гледат наоколо и море, и живот!

О, после-пладне на моя живот! О, щастие предвечер! О, пристан в открито море! О, мир в неизвестното! Как подозирам аз всички ви!

Истина, подозрителен съм аз към вашата коварна хубост! Аз приличам на любещия, който не доверява на твърде кадифена усмивка.

Както той отгласква от себе си оная, която най обича, все пак нежен и в своята жестокост ревнивец — тъй отгласквам и аз от себе си тоя блажен час.

Махни се от мен, ти, блажен час! С теб наедно ми дойде блаженство против моята воля! Ето ме, стоя готов за своята най-дълбока скръб — ти дойде ненавреме!

Махни се от мен, ти, блажен час! По-добре иди на подслон там — при децата ми! Бързай! И благослови ги още преди вечерта с *моето* щастие!

Ето, приближава вечерта — слънцето захожда. Изчезна моето щастие!“

Тъй рече Заратустра. И той чака своето нещастие цяла нощ: но чака напусто. Нощта бе все тъй ясна и тиха, и щастиято само идеше все по-близо и по-близо до него. Но призори се засмя Заратустра в

сърцето си и каза на подбив: — Щастието тича подире ми. То е, защото аз не тичам подир жените. А щастието е жена.

ПРЕД ИЗГРЕВ-СЛЪНЦЕ

О, небе над мене, ти ведро! Дълбоко! Ти, бездна от светлина!
Като те гледам, треперя от божествени пожелания.

В твоята висина да се хвърля — това е моята глъбина! В твоята
ведрина да се скрия — това е моята невинност!

Бога закрива неговата хубост: тъй криеш ти своите звезди. Ти не
говориш — тъй ми възвестяваш своята мъдрост.

Безмълвно върху кипящото море възлезе ти днес, твоята обич и
твоята свенливост говори откровение на моята кипяща душа.

Че ти се яви хубаво пред мен, закрито в своята хубост, че ти
мълчаливо ми говориш, откровено в своята мъдрост.

О, как не бих отгатнал аз всичката свенливост на твоята душа!

Преди слънцето дойде ти при мен, най-самотния.

Ние сме другари от памтивека: нам са взаимни чемер и ужас, и
дълбочина; а и слънцето ни е взаимно.

Ние не говорим един другиму, защото твърде много знаем: ние
безмълстваме един срещу друг, с усмивка предаваме един другиму
нашето знание.

Не си ли ти светлината на моя огън? Не е ли в теб сестрата-душа
на моето проникновение?

Наедно учихме ний всичко; наедно учихме да се издигаме над
себе за към сами себе си и безоблачно да се усмихваме: безоблачно да
се усмихваме надолу с ясни очи и от далечни пространства, когато под
нас насилие и цел, и вина ручат като дъжд.

И пътувах ли сам — за кого гладуваше моята душа през нощите
и по залутани пътища? И възземах ли планини, кого дирех винаги, ако
не теб в планините?

И всички мои лутания и качвания по планини: то беше една
необходимост само и помощ на безпомощния — да лети само иска
цялата моя воля, да влети в теб!

И кого ненавиждах аз повече от скитниците облаци и всичко, що
те опетнява? И своята собствена омраза намразих дори, защото тя те
опетняваше!

На скитниците облаци ме е гняв, на тия дебнещи хищни котки: те отнемат от теб и мен това, което ни е общо — нечуваното безгранично утвърждение на нещата от начало до конец.

На тия посредници и смесители ни е гняв нас, на скитниците облаци: ни таквиз, ни онаквиз, които не са научили нито да благославят, нито да проклинат, както трябва.

По-добре бих желал да седя в бъчва под закрито небе, да седя без небе в бездната, отколкото да гледам небе, светло небе, осеяно със скитници облаци!

И често ми се е прищявало да ги привържа с жилави светкавични златни струни, за да мога, подобно гръм, да тряскам тъпана по техния издут корем —

— гневен тъпанджия, защото те ми отнемат твоето първо и последно утвърждение, ти, небе над мене, ясно, ведро небе! Ти, бездна от светлина! — защото те отнемат от теб моето първо и последно утвърждение! Че аз предпочитам шума и гърма и проклятията на вихрите, нежели това предпазливо нерешително спокойствие на котките; а и между хората най-ненавиждам аз всички излеко стъпващи и ни таквиз, ни онаквиз и неопределени, и нерешителни скитници облаци.

И „Който не знае да благославя, нек се научи да проклина!“ — това светло учение ми падна из ясното небе, тая звезда блести и в черните нощи на моето небе.

Но аз съм един, който благославя и утвърждава, когато само ти си около мен, ти, ведро, ясно небе! Ти, бездна от светлина! — във всички бездни нося аз още моето благославящо утвърждение.

Благославящ станах аз и утвърдител: и затова дълго се борих и борец бях, за да усетя някога ръцете си свободни за благословия.

И ето моята благословия: над всяко нещо да застана като негово собствено небе, негов кръгъл покрив, негова лазурна камбана и вечна увереност: и блажен е, който тъй благославя!

Че всички неща са кръстени на извора на вечността и отвъд доброто и злото; а самите добро и зло са междинни сенки само и влажни помрачения, и скитници облаци.

Наистина благослов е, а не хула, когато аз уча: „Над всички неща стои небето случай, небето невинност, небето безбоязненост, небето дръзновение.“

„От безбоязнеността“ иде най-старото благородство на света, него аз възвърнах на всички неща, аз ги освободих от робството на целта. Тая свобода и небесна веселост поставих аз подобно лазурна камбана над всички неща, като учех, че над тях и чрез тях никаква „вечна воля“ не налага своята воля.

Това дръзновение и това безумие поставих на мястото на оная воля, като учех: „При всяко нещо едно е невъзможно — разумност!“

Но *мъничко* разум, едно зърно мъдрост, пръснато от звезда на звезда — тоя квас е замесен във всички неща: заради безумието е мъдрост, замесена във всички неща!

Мъничко мъдрост е още възможно; но таз блажена увереност намерих аз във всички неща: че те предпочитат да *танцуват* — на нозете на случая.

О, небе над мен, ти, ведро! Високо! За мен твоята ведрина значи, че няма никакъв вечен разум-паяк и паяжина:

— че ти си за мен един под за танцуване на божествени случаи, че ти за мен си една маса и на боговете за божествени зарове и играчи на зарове!

Но ти се червиш? Казах ли нещо не за изказване? Хуля ли, като исках да те благословя?

Или се изчерви от срам, че сме двамина? Пъдиш ли ме да си вървя и мълча, защото вече *денят* иде?

Светът е дълбок — и по-дълбок, отколкото е мислил някога денят. Не всеки смей да има думи пред деня. Но денят иде: и нека се разделим!

О, небе над мен, ти, свенливо! Пламенно! О, ти, мое щастие пред изгрев-слънце! Денят иде: и нека се разделим!

Тъй рече Заратустра.

ЗА ДОБРОДЕТЕЛТА, КОЯТО ВДРЕБНЯВА

1.

Когато Заратустра излезе пак на брега, не се упъти той за планината и своята пещера, а мина много пътища, като разпитваше за това и онова, тъй че сам за себе си рече на смях: „Ето една река, която след много криволичене се връща пак към своя извор!“ Че той искаше да изпита какво е станал през това време *човекът*: дали той е пораснал, или се е смалил. Изведнъж видя той цял ред нови къщи, и почуди се, и каза:

— Що ли значат тия къщи? Наистина, велика душа не ги е зидала тях като символ на себе си!

Да не ги е извадило някое глупаво дете от кутията си за играчки? Дано някое друго дете пак ги прибере в своята кутия!

А тия стаи и прустове: могат ли мъже да излизат и влизат в тях? Те ми се виждат направени за свилени кукли; или за лакоми котки, които позволяват и от тях да се похапва.

И Заратустра се спря и замисли. Най-сетне рече той печално:

— *Всичко* се е вдребнило!

Навред виждам низки порти: който е като мен, все пак може да мине през тях, но — трябва да се приведе!

О, кога ще се върна пак в своя роден край, дето не трябва вече да се привеждам — не трябва вече да се привеждам *пред малките*!

И Заратустра въздъхна, и погледна в далнината.

Същия ден говори той своята реч за добродетелта, която вдребнява.

2.

Аз вървя между тоя народ и държа очите си отворени: те не ми прощават, че аз не завиждам на техните добродетели.

Те посягат да ме хапят, защото им казвам: за дребни хора са нужни дребни добродетели и защото близко ме засяга, че са *нужни*

дребни хора! Аз все още приличам тук на петел в чужд двор, когото и кокошките кълват, но за това не се сърдя на тия кокошки.

Вежлив съм към тях както към всяка малка досада; да се ежиш срещу нищожното, струва ми се е мъдрост на таралеж.

Те всички говорят за мен, когато вечер седят около огъня — те говорят за мен, но никой не мисли за мене!

Тази е новата тишина, която познах: шумът им около мен разстила плащ над мислите ми.

Те вдигат врява между си: „Какво значи тоя тъмен облак? Дано не ни довлече някоя чума!“

И неотдавна една жена сдърпа детето си, което искаше да дойде при мен: „Приберете децата! — викаше тя. — Такива очи урочасват на децата душите!“ Те кашлят, когато говоря: мислят, че кашлицата е възражение срещу силния вятър — те не предчувстват нищо от вихъра на моето щастие! „Нямаме още време за Заратустра“ — тъй възразяват те; но що значи онова време, което „няма време“ за Заратустра?

И когато дори ме възхвалят: нима бих могъл да се отпусна на *тяхното* възхваление? Трънлив колан е за мен тяхната похвала: все още ме сърби и след като го сменя.

А и това научих аз между тях: възхвалителят се представя, като че възвръща, а всъщност той иска да бъде още повече възнаграден!

Питайте крака ми дали му харесва вашият начин на похвала и примамване! Наистина, по такъв такт и тик-так не му е по воля да танцува, ни да стои спокойно.

За малка добродетел биха желали те да ме привлекат и възхвалят: да придумат биха желали те моя крак за тик-така на дребното щастие.

Аз вървя сред тоя народ и държа отворени очите си: те са станали *по-дребни* и ще стават все по-дребни: *а това го прави тяхното учение за щастие и добродетел.*

А те и в добродетелта са скромни — защото искат удобство. Но с удобство се примирява само скромна добродетел.

Наистина, те и по свой начин се учат да вървят и да крачат напред: това наричам аз тяхно подкуцване. С това те пречат всекиму, който бърза.

И не един от тях върви напред и при това се озърта назад, с вцепенен врат: него бих хласнал аз охотно.

Нозе и очи не трябва ни да лъжат, ни един друг да се изобличават. Но малките хора много лъготят.

Някои от тях имат воля, но повечето са за воля на други. Някои от тях са истински, но повечето са лоши актьори.

Има безсъзнателни актьори между тях и актьори против воля — истинските всякога са рядко, особено истинските актьори.

Мъже тук има малко: затова жените им се вмъжават. Че само който е мъж, както трябва, ще освободи жената — в жената.

И това лицемерие намерих аз най-лошо между тях: че и тия, що заповядват, лицемерят с добродетелите на ония, що им служат.

„Аз служа, ти служиш, ние служим“ — тъй се моли тук лицемерието на властващите — и тежко, ако първият господар е само пръв слуга!

Ах, и в тяхното лицемерие залетя любопитството на моя поглед; и добре разбрах тяхното мухощастие и тяхното бръмчене около огрените от слънце прозорци.

Толкова добрина, толкова слабост виждам аз. Толкова справедливост и състрадание, толкова слабост.

Кръгли, справедливи и благи са те един към друг, като песъчинки кръгли, безупречни и благи към песъчинките.

Скромно да прегърнеш едно малко щастие — това наричат те „покорност към провидението!“ А при това скромно се озъртат отде ще им падне някое ново малко щастие.

Всъщност те наивно искат най-вече едно нещо: да не им причини никой болка. И с готовност са всякому на услуга и правят му добро. Но това е малодушие: макар и да го наричат „добродетел“.

И ако някога грубо говорят тия малки хорица: аз чувам в това само тяхната пресипналост — защото всяко лъхане на вятъра ги прави да пресипнат.

Хитри са те, техните добродетели имат хитри пръсти. Но на тях липсват пестници: пръстите им не умеят да се скътат зад пестниците.

Добродетел за тях е това, що прави скромен и кротък: с това превръщат те вълка в псе, а самия човек — в най-добро домашно животно на човека.

„Ние настанихме стола си *насред* — това ми говори тяхната усмихнатост, — еднакво далеч от умиращи борци, както и от доволни свине.“ Но това е посредственост: та макар и да се нарича умереност.

Аз вървя сред тоя народ и немалко думи се ронят от мен: но те не знаят нито да вземат, нито да спазят.

Те се чудят, че аз не съм дошъл да изобличавам похоти и пороци; и наистина, аз не дойдох да предпазвам от джебчии!

Те се чудят, че аз не се заемам да изтънчавам и изострям тяхната мъдрина: като че ли те вече нямат и без това доста мъдрители, чийто глас дращи като калеми по плоча!

И когато аз викам:

— Прокълнете всички малодушни дяволи във вас, които са винаги готови да скимтят и сгърнат ръце, и струват метани: те се провикват: „Заратустра е безбожник.“

И това го викат особено техните учители на покорност: но именно тям обичам аз да кресна в ухото:

— Да! Аз съм Заратустра, безбожникът!

Тия учители на покорност! Навред, дето има дребно и болно, и гнусно, припъплят те като въшки; и само моето отвращение ме възпира да ги не чукна.

Добре! Това е моята проповед за *техните* уши: Аз съм Заратустра, безбожникът, който казва „Кой е по-безбожен от мен, за да се възрадвам на неговото упътване?“

Аз съм Заратустра, безбожникът: де ще намеря мене-подобен?

И всички ония са мене-подобни, които сами си дават своя воля и отърсват от себе си всяка покорност.

Аз съм Заратустра, безбожникът: всеки един случай аз варя в моето гърне! И чак когато уври съвсем, допада ми като *моя* гозба.

И наистина, не един случай дойде властно при мен: но още по-властно излизаше насреща му *моята воля* — и тозчас падаше той на колене с молба — с молба да намери подслон и сърце в мен, и с подмилкване казваше: „Виж, о, Заратустра, ето как идва приятел при приятеля!“

Но защо ли говоря, дето никой няма *моите* уши! И тъй ще извикам аз далеч по ветровете:

Вий ставате все по-дребнави, вий, дребни хора! Вие се роните, вий, удобници! И вий ще загинете — от многото ваши дребни

добродетели, от многото ваши малки нехайства, от многото ваши малки покорности!

Премного щадения, премного отстъпчивост: такова е вашето земно царство! Но едно дърво, за да *израсне*, трябва яки корени да пусне около яки скали!

Също и каквото вий пренебрегвате, то тъче на тъканта на човешкото бъдеще; и вашето нищо е паяжина и паяк, който живее от кръвта на бъдещето.

И когато вие вземате, то е като крадене, вий, дребни добродетелници; но и у нехранимайковците дори говори *честта*: „Кради, дете не можеш да грабиш.“

„Дава се“ — това е едно учение на покорността. Но аз ви казвам, вам, удобници: взема се и все още повече ще се взема от вас!

Ах, да можехте да се отървете от всяко *полужелание* и да се решите на мързел като на дело!

Ах, да би разбрали моето слово: „Правете винаги, каквото желаете — но бъдете по-напред такива, които *могат да желаят*!“

„Обичайте винаги своите ближни като себе си — но бъдете по-напред такива, които *сами себе си обичат* —

— обичат с великата любов, с великото презрение обичат!“ Тъй говори Заратустра, безбожникът.

Но какво говоря аз, дете никой няма моите уши! Тука още с цял час е рано за мен.

Свой собствен предтеча съм аз между тоя народ, свой собствен зов на петел през тъмни улици.

Но *вашият* час иде! Иде и моят също! От час на час стават те по-дребни, по-бедни, по-безплодни — нещастен бурен! Нещастна земя!

И *скоро* ще станат те като суха трева и степ, и наистина! Омръзнали сами на себе си — и повече жаждущи за *огън*, отколкото за вода!

О, благословен час на мълнията! О, тайна пред пладнe! Ще ги превърна аз някога на блуждаещ огън и предвестник с огнени езици:

— някога те да предвестят с огнени езици: Иде, близко е *великата пладнe*!

Тъй рече Заратустра.

НА ЕЛЕОНСКАТА ПЛАНИНА

Зимата, зла гостенка, седи до мен у дома; посиняха ми ръцете от нейното приятелско ръкуване.

Аз я почитам, тая зла гостенка, но на драго сърце я оставям сама. На драго сърце се махвам аз от нея; и който знае да бяга добре, ще убегне от нея!

С топли нозе и топли мисли бягам аз там, дето вятърът стои утихнал в слънчевия кът на моята Елеонска планина.

Там се смее аз на моята строга гостенка и благодарен съм ѝ, че изстребва мухите у дома и прави да утихне не един малък шум.

Че тя не обича, когато някой комар иска да пее, камо ли два; тя опустява улиците тъй, че и месечината нощем там се бои.

Тя е строга гостенка — но аз я почитам и не се моля като изнежените на кореместите огнени кумири.

По-добре е малко да позъзнеш, отколкото да се молиш на кумири! — тъй го иска моят нрав. И особено ненавиждам аз всички страстни димящи задушни огнени кумири.

Когато аз обичам, обичам го зиме повече от лете; по-добре се глумя аз сега на моите врагове и по от сърце, откак зимата седи в моя дом.

По от сърце наистина, дори и тогава, когато пълзя към леглото си — тогава се глуми и шегува още и моето потулено щастие; глуми се също и моят лъжовен сън.

Аз — пълзач? Нивга в живота си не съм пълзял пред силни; и ако съм лъгал някога, лъгах от обич. Затова съм радостен и в зимното легло.

Скромно легло по ме топли от богато, защото аз съм ревнив към моята бедност. И зиме тя ми е най-вярна.

Със злоба почвам аз всеки ден, глумя се на зимата с една студена баня: затова ръмжи моята строга гостенка дома.

И гъделичкам я аз охотно с восъчна свещ; тъй че тя най-сетне пуска нощта навън от пепеливата дрезгавина.

Особено злобен бивам аз сутрин: на ранина, кога дрънкат менци на кладенеца и конете топло цвелят през тъмните улици:

Нетърпеливо чакам тогава, дано се открие най-сетне ясно небето, снежнобладото зимно небе, белоглавият старец, — зимното небе, мълчаливото, което често премълчава и слънцето си!

Не научих ли аз от него дългото ясно мълчание? Или то го научи от мен? Или всеки от нас сам си го е измислил?

На всичките добри неща началото е хилядообразно — всичките добри неща бодри скачат от радост в битието на живота: как е възможно винаги да са само един път правили това!

Едно добро бодро нещо е също и дългото мълчание и като зимното небе поглежда из ясното кръглооко лице:

— като него премълчава своето слънце и своята непоколебима слънчева воля: наистина, това изкуство и тая зимна бодрост научих аз добре!

Моята най-обична злоба и изкуство е, че моето мълчание се научи да не се издава чрез мълчание.

Със звънливи думи и зарове надхитрих аз своите тържествени стражи: от всички тия строги вардаци трябва да избегне моята воля и цел.

За да не надникне никой в моята основа и последна воля — за това си измислих аз дългото ясно мълчание.

Мнозина умни намерих аз: те забуляха лицето си, размътяха своята вода, за да не види никой в нея и през нея.

Но тъкмо при тях идваха по-хитри недоверници и крушители: тъкмо в тях уловиха те най-скритата им риба!

А бистрите, смелите, прозрачните — те са най-умните мълчаливци: у които дъното е тъй дълбоко, че и най-бистрата вода не го издава.

Ти, снежнобладо мълчаливо зимно небе, ти, кръглоок беловлас старец над мен! О, ти, небесен символ на моята душа и бодростта й!

И не трябва ли да се крия аз като онзи, който е глътнал злато — за да не ми разпорят душата?

Не трябва ли да тръгна на кокили, за да не съгледат моите дълги нозе всички тия завистници и злорадници, които са около ми?

Тия опушени, непроветрени, изхабени, прецъфтели, изтощени от скръб души — как би могла тяхната завист да изтърпи моето щастие!

И аз им показвам само леда и зимата на моите върхове, а не че моята планина опасват с всички слънчеви пояси!

Те чуват да пищят само моите зимни бури: а не, че аз плувам също и през топли морета, подобно копнеещите, тежки, горещи южни ветрове.

Те съжаляват и моите слуки, и несполуки — но моята реч гласи: „Оставете слуката да дойде при мен: тя е невинна като детенце!“

Как *биха могли* те да понесат моето щастие, ако не загръщах аз с несполуки и зимни неволи, и мечи калпаци, и снежnoneбесни покривки моето щастие!

Ако аз сам не се смилях над тяхното *състрадание*: състраданието на тия завистници и злорадници!

Ако сам не въздишах пред тях и не зъзних от студ и търпеливо *оставях* да ме повият в тяхното състрадание!

Това е мъдрата бодрост и благоволие на моята душа, че тя не скрива своята зима и своите мразовити бури; тя не скрива също и своите дребности.

За едного самотността е бягство на болен; за другиго самотността — бягство от болен.

Нека ме *слушат* как зъзна и въздишам от зимния студ, всички тия бедни нехранимайковци, които ме гледат накриво! С такива въздихания и зъзнения бягам аз и от техните затоплени соби.

Нека ме съжаляват те и въздишат ведно с мен: „На леда на познанието ще замръзне той!“ — тъй желаят те.

Между това бродя аз с топли нозе надлъж и напреко по моята Елеонска планина: в слънчевия кът на моята Елеонска планина пея и се надсмивам аз на всяко състрадание.

Тъй па Заратустра.

ЗА ОТМИНАВАНЕТО

Тъй, минаващ полека из множество народ и разни градове, Заратустра се връщаше по околни пътища на своята планина и в своята пещера. И ето, тъй незабелязано стига той и пред градските порти на големия град: но тук изскочи един запенен глумец с разперени ръце срещу него и му запречи пътя. А това беше същият глумец, когото народът зовеше „маймуната на Заратустра“: защото той беше подловил нещо от строя и тона на неговата реч и обичаше също да заема от съкровището на неговата мъдрост. И глумецът заговори тъй на Заратустра:

— О, Заратустра, тук е големият град: няма какво да дириш тук и всичко ще изгубиш.

Защо искаше ти да прегaziш тая тиня? Съжали поне нозете си!

По-добре плюй на градските порти и върни се!

Тук е адът за мислите на усамотения: тук възваряват живи великите мисли и ги варят на дребно.

Тук тлеят всички велики чувства: тук могат да хлопат само сухи, увехнали дребни чувства!

Не надушваш ли вече кланиците и кръчмите на духа? Не вдига ли пара смрадът на умъртвения дух?

Не виждаш ли душите да висят като отпуснати мръсни дрипи? И от тия дрипи те правят вестници!

Не чуваш ли как тука духът се е превърнал в игра на думи? Отвратителна словопомия изригва той! И те правят вестници от тая словопомия.

Те се насъскват един други и не знаят къде? Те се поджегват един други и не знаят защо? Те дрънчат със своите тенекета, те звънтят със своето злато.

Те са студени и търсят топлина при ракията; те са разгорещени и търсят прохлада при замръзнали духове; те всички са хилави и болнави от обществени мнения.

Всички похоти и пороци са тук у дома си; но тук има и добродетелни, има много сръчно натъкмена добродетел:

Много натъкмена добродетел с писарски пръсти и корави меса за седене и очакване, благословени с малки звезди на гръд и с натъпкани със слама безгъзи дъщери.

Има тук и много благочестие и много верующи храчкоблизания, лъстоизлияния пред бога на войнствата.

Нали „от горе“ ваят звезди и благосклонни храчки; нагоре се стреми всяка беззвездна гръд.

Месецът има свой дворец и дворецът има своя свита говеда: а пред всичко, що излиза от двореца, се моли просякът народ и всяка сръчна просяшка добродетел.

„Служа, служиш, служим“ — тъй се моли всяка сръчна добродетел, обърната към княза: за да се прикачи най-сетне заслужената звезда на тясната гръд!

Но месецът се върти все около всичко земно: тъй се върти и князът също около това, що е от всичко най-земно — а то е златото на базиргяните.

Богът на войнствата не е бог на златните рудници; князът предполага, а базиргянинът — разполага!

В името на всичко светло и силно, и добро в теб, о, Заратустра! Плюй на този голям град на базиргяните и върни се назад!

Тук кръвта тече покварена и хладка, и пенеста през всички жили: плюй на този голям град, който е голямата помийна яма, дето всяка пяна се стича и пени!

Плюй на града на потиснатите души и тесни гърди, на дебнещи очи на лепкави пръсти —

— на града на безочливите, на безсрамните, на писарите и които вдигат врява, на разпалените честолюбци:

— дето всичко гнойно, смрадно, порочно, намръщено, прогнило, циресто, заговорнишко гъмжи:

— плюй на този голям град и върни се!

Но тука Заратустра прекъсна запенения глумец и му запуши устата.

— Стига най-сетне! — извика Заратустра. — Отдавна вече ме е гнус от твоята реч и твоя нрав!

Защо живея ти тъй дълго при блатото, че сам се превърна на жаба и крекетуша?

Не тече ли и в теб вече през жилите ти покварена, пенлива, блатна кръв, че се научи тъй да крякаш и хулиш?

Защо не отиде ти в гората? Или не се залови да ореш земята?

Не е ли морето пълно със зелени острови?

Аз презирам твоето презрение; и ако ти ме предвардваш, защо не предварди сам себе си?

От любовта само трябва да изхвърква моето презрение и моята предварваща птица: но не из блатото!

Наричат те моя маймуна, ти, запенен глумец: но аз те наричам моя грухаща свиня — с грухтене разваляш дори моята похвала на глуменето. Какво беше това, което пръв път те накара да загрухтиш? Че никой не те е достатъчно лъстил: затова ти седна при тази смет —

— за да имаш основание повече да грухтиш; за да имаш основание за повече мъст! Именно мъст, суетни глумец, е всичката твоя пяна, добре те познах аз!

Но твоята глумешка реч ми вреди дори там, дето ти имаш право! И когато речта на Заратустра би имала сто пъти дори право: ти винаги ще вредиш на моето слово!

Тъй рече Заратустра; и той погледна големия град, въздъхна и дълго мълча. Най-сетне той рече тъй:

— Гнус ме е и от тоя голям град, а не само от тоя глумец. И тук, и там нищо не може се направи, нищо не може се развали.

Тежко на тоя голям град! И желал бих да видя вече огнени стълпове, които биха го опожарили!

Защото такива огнени стълпове трябва да предшестват великата пладнѝ. Но това има свое време и своя собствена съдба.

А такава поука ти давам аз, глумец, при раздяла: дето човек не може да обича — да *отминава*!

Тъй рече Заратустра и отмина глумеца, и големия град.

ЗА ОТСТЪПНИЦИТЕ

1.

Ах, всичко вече увехна и побледня, което още недавна на тая поляна беше зелено и пъстро! И колко мед на надежда отнесох аз оттук в моята тръвна^[1].

Тия млади сърца всички са вече остарели — и не остарели дори! Само уморени са, опростачени, отпуснати — те наричат това „Ние станаме пак благочестиви“.

Още недавна ги гледах аз на ранина храбро да вървят: но техните нозе на познанието се умориха, и ето че хулят дори и своята сутрешна храброст!

Наистина, мнозина от тях вдигаха някога нозе като танчари, тям кимаше смехът на моята мъдрост — но те се сепнаха. И ето че ги видях прегърбени да пълзят към кръста.

Около светлина и свобода трепкаха те преди като комари и млади поети. Малко позастаряха, малко позастинаха: и ето ги вече намръщени и мъмриви, и прибрани при огнището.

Дали сърцето им не клюмна затова, че самотността ме погълна като някой кит? Дали ухото им не се вслуша дългокопнеещо — *напусто* в мен и в моя тръбен и глашатайски зов?

— Ах! Винаги малцина са те, чието сърце има трайна смелост и дързост; а на такива и духът остава търпелив. Останалите са *малодушни*. Останалите: те са винаги мнозинството, всекидневието, излишъкът, много-и-премногого — тия всички са малодушни!

Който е на мен подобен, нему ще препречат път и преживявания, подобно на моите: тъй че неговите първи спътници трябва да бъдат трупът и въжеиграчът.

Но вторите негови спътници — те ще се наричат негови *верующи*: един жив рой, много обич, много безумие, много голобрадо обожание.

Към тия верующи не трябва да привързва сърцето си онзи, който между човеците е подобен на мен; на тая пролет и пъстри полени не

трябва да вярва онзи, който познава непостоянно малодушния човешки род!

Да можеха инак, *щяха* инак и *да искат*. Ония, които са ни таквиз, ни онаквиз, развалят устремните натури. Че листата увяхват — има ли защо да се тъжи!

Остави ги да падат и се отмитат, о, Заратустра, и не тъжи!

По-добре духни с шумливи ветрове на тях, духни на тия листа, о, Заратустра: че всички увехнали още по-бързо да се отметат от тебе!

2.

„Ние станахме пак благочестиви“ — така изповядват тия отстъпници; и мнозина от тях са малодушни все да изповядват това.

Тях гледам аз в окоето — тям казвам аз в лицето и в червенината на техните бузи: вие сте такива, които пак се *молите*!

Но позор е да се молиш! Не за всички, но за *теб* и мен, и за оногова, който има в главата си съвест. За теб е позор да се молиш!

Ти знаеш добре: малодушният дявол в теб, който на драго сърце би кръстосал ръце и молитвено би ги сложил на скути — тоя малодушен дявол ти подсказва: „Има бог!“

Но *затова* принадлежиш ти към ония, които се боят от светлината, които светлината не оставя на мира; и ето, ти трябва всекидневно да възвиращ глава по-дълбоко в мрак и смрад!

И наистина, ти избра добре часа: че тъкмо-що отлетяха пак нощните птици. Часът дойде за всички светобоязливи, вечерният тържествен час, когато не се тържествува.

Аз предусещам и подушвам — дойде техният час за лов и поход, макар не за вихрен лов, а за кротък и хром придебен, тихостъпен и тихомолен лов; за лов на душеболни хитреци: всички капани за сърца са сега пак натъкмени! И дето аз дигна някоя завеса, там изпръпва нощна пеперудка. Да не е вардила тя там наедно с друга нощна пеперудка? Защото вред подушвам аз малки потайни общини; и дето има килии, там има нови богомолци-братя и смрад от богомолци-братя.

Те седят дълги вечери наедно и говорят: „Нека пак станем като дечицата и кажем «Благий Боже!»“ — с уста и стомах, развалени от благочестивите шекерджии.

Или дълги вечери те гледат как дебне някой хитър кръстоносец паяк, който проповядва на самите паяци благоразумие и учи тъй „Под

кръстове добре се плетат мрежи!“

Или по цели дни седят те с въдица край блатата и поради това се мислят за дълбоки; но който лови риба там, дето няма риба, него аз дори и плитък не наричам!

Или те се учат богочестиво радостни да свирят на арфа при някой песнопоец-поет, комуто със свирнята си на арфа се ще да се промъкне в сърцето на млади женици — че старите женици са му омръзнали със своите похвали.

Или те се учат на трепет у някой велеучен полулуд, който чака в тъмни стаи, да го споделят духовете — а духът му съвсем изфирясва!

Или те подслушват някой стар скитник мегдански свирач, който от тъмните ветрове е учил скръбта на звуковете; та сега той свири по вятъра и със скръбни звуци проповядва скръб.

А някои от тях са станали дори нощни пазачи: те разбират сега да свирят с рогове и да бродят нощем, и да будят старите неща, които вече отдавна са заспали.

Пет думи за стари неща чух аз вчера през нощта до градинския зид — те идеха от такива стари опечалени сухи нощни пазачи.

„Дори и като баща не се грижи той достатъчно за своите чеда: човеците бащи постъпват по-добре!“

„Той е твърде стар! Той не се грижи вече съвсем за своите чеда“ — тъй отвърна другият нощен пазач.

„Та има ли той чеда? Никой не може го доказа, когато сам той не го доказва! Отдавна вече искам аз най-сетне той туй да докаже основно.“

„Да го докаже? Като че ли Той някога нещо е доказвал! Да доказва нему е тъй лесно; той набляга особено на това да му *вярваш*.“

„Да! Да! Вярата го прави блажен, вярата в него. Това е по нрава на стари хора! Такава е и нашата!“

Тъй говореха помежду си двамата стари нощни пазачи и светобоязливци и тютюкаха при това опечалени със своите рогове: то беше вчера през нощта до градинския зид.

А мен ми се превиваше сърцето от смях и искаше да се пръсне и не знаеше къде да се дене, и падна в булото.

Наистина, от това ще ми бъде някога смъртта — ще се задуша от смях, когато видя пияно магаре и нощен пазач чуя да се съмнява тъй в Господа.

Не е ли *отдавна* минало време и за всякакви такива съмнения? Кой смее още да събужда такива стари заспали светобоязливи неща!

Със старите богове се свърши отдавна вече — и наистина, хубав весел край беше техният!

Тяхното „здрачаване“ не се продължи до смъртта — лъжат се в това! По-право: те сами себе си умъртвиха някога — *със смях*!

То се случи, когато сам един от боговете каза най-безбожната реч — речта: „Един е Бог! И да нямат друг Бог освен мене!“ — един стар четинестобрад бог, един завистливец, се забрави дотам.

И всичките богове се изсмяха тогава и се заклатиха на своите столове, викащи: „Не е ли тъкмо това божественост, че има богове и няма никакъв бог?“

Който има уши, да слуша.

Тъй говореше Заратустра в града, който обичаше и който се наричаше „Пъстрата крава“. Оттук именно той имаше да върви още два дни, за да стигне пак в своята пещера при животните си; а душата му непрекъснато се радваше поради близостта на своето завръщане дома.

---

[1] *Тръвна* (ост.) — плетен кошер. — Б.ред. ↑

ЗАВРЪЩАНЕ ДОМА

О, самотност! Ти, моя *родино* самотност! Твърде дълго живях аз диво на дива чужбина, та да не се върна със сълзи при теб!

Заканвай ми се с пръст сега, както майки се заканват, усмихни ми се, както майки се усмихват, кажи ми: „А кой беше тоз, който някога като вихър отлетя от мен?

— Който на раздяла извика: твърде дълго седях аз при самотността и отучих се от мълчанието! *Това* ти най-сетне научи?“

„О, Заратустра, всичко зная аз: и че между тълпата ти се чувстваше по-отчужден, саменичък, отколкото кога да е при мене!“

„Друго е отчужденост, друго — самотност: Това ти вече научи! И че между хората ти все ще бъдеш див и чужд: див и чужд дори и кога те обичат: че преди всичко те искат да бъдат *щадени*!“

„А тук ти си в своя роден кът и дома; тука можеш всичко да изказваш и да излееш душата си, нищо не се срамува тук от скрити, втвърдени чувства.“

„Тук се стичат галено всички неща при твоята реч и те ласкаят: защото те искат да яздят на твой гръб. На всеки символ яздиш ти към всяка истина.“

„Пряко и искрено смееш ти да говориш тук на всички неща: и наистина, като похвала звучи то в техните уши, че един на всички говори пряко!“

„Но друго нещо е отчужденост. Че помниш ли, о, Заратустра?

Тогаз, когато твоята птица викаше над теб, а ти стоеше в гората, незнаещ къде? Близко до един труп: когато ти казваше: нека моите животни ме водят! Намерих, че между хората е по-опасно, отколкото между животните: *Това* беше отчужденост.“

„И помниш ли още, о, Заратустра? Когато седеше на своя остров, между празни котли един извор на вино, като даваше и раздаваше, между жадните леещ и проливащ: додето най-сетне, сам жаден, сядаше между опиянените и се оплакваше нощем: «Не е ли вземането по-блажено от даване?»

А краденето още по-блажено от вземане?» Това беше отчужденост!“

„И помниш ли още, о, Заратустра? Когато настана твойт най-тих час и теб от самия тебе прокуди, когато той със зъл шепот каза: «Речи и умри!»

Когато той оскърби твоето очакване и мълчание и обезсърчи твоя кротък дух — това беше отчужденост!“

О, самотност! Ти, моя родино самотност! Как блажено и нежно говори твойт глас към мен!

Ние не се питаме един друг, ние не се оплакваме един другиму, ние двама наедно минаваме през двери.

Че у теб е отворено и ясно; а също и часовете бягат тук лекостъпно. В мрачината човек пренася времето по-тежко, отколкото на светло.

Тук ми се разкриват всички думи на битието и съкровищници на думи: всяко битие иска тук да стане слово, всяко начало иска тук от мен да се научи да говори.

А там долу — там всяко говорене е всуе! Там забравата и преходността са най-добрата мъдрост. *Това* научих аз!

Който иска всичко да проумее у хората, той би трябвало до всичко да се докосне. Но за това моите ръце са твърде чисти.

Аз не мога вече да дишам техния дъх, ах, защо живях тъй дълго в техния шум и развален дъх!

О, блажена тишина около ми! О, чисти аромати около ми! О, как тази тишина поема издълбоко чисто дихание! О, как тя се вслушва, тая блажена тишина!

Но там долу — там всичко говори, там нищо не се чува. Човек може там с камбани да разгласява своята мъдрост: базиргяните на пазара пак ще я заглушат със своите мангъри^[1]!

У тях всичко говори, никой не знае вече да разбира. Всичко пада във водата, нищо не пада вече в дълбоки извори.

Всичко у тях говори, но нищо не им се удава вече и не идва до край. Всичко кудкудяка, но кой още иска да седи мирно въз полога и да мъти яйца?

Всичко у тях говори, всичко се с думи разкъсва. И което вчера още беше много твърдо за самото време и зъба му: днес то виси от устата на днешните сдъвкано, стрито и сгризано.

Всичко у тях говори, всичко бива вадено наяве. И което някога се е наричало тайна и съкровеност на дълбоките души, днес то принадлежи на уличните викачи и други пеперуди.

О, ти, странно човешко същество! Ти, шум в тъмните улици! Ти пак лежиш зад мен сега — моята най-голяма опасност лежи зад мен!

В щадене и състрадание е винаги лежала моята най-голяма опасност; а всяко човешко същество иска да бъде щадено и търпено.

С неизказани истини, с ръка на безумец и с обезумяло сърце и богат с дребни лъжи на състрадание — тъй живях аз винаги между хората.

Предрешен седях аз между им, сам готов да се отрицая, само да мога *тях* да изтърпя, като си думях често: „Безумец, ти не познаваш хората!“

Човек се отучва да познава хората, когато живее между тях: толкова неща има, зад които хората се затулят — какво значат в такъв случай далекогледни, проницателни очи!

И когато те не ме зачитаха за нищо, аз, безумец, ги щадях повече от себе си: привикнал на строгост към себе си и сам на себе си често отмъщавайки за това щастие.

Изпожилен от толкоз отровни мухи и прояден като камък от безбройни капки злоба, тъй седях аз посред тях и си думях: „Невинно е всяко дребно нещо поради своята дребнавост!“

Особено тези, които наричат себе си „добри“, намерих като най-отровни мухи: те хапят с пълна невинност, те лъжат с пълна невинност; как *биха могли* те към мен да бъдат справедливи!

Който живее между добри, него състраданието учи да лъже. Състраданието прави задушен въздух на всички свободни души. Че глупостта на добрите е неизмерима.

Сам себе си да скривам и своето богатство — *това* научих там долу аз: че намерих всякого беден духом. Това беше измамата на моето състрадание, че за всякого аз знаех, че у всякого виждах и усещах, колко дух му беше *доста* и колко дух беше премного за *него*!

Техните надути мъдреци — наричах ги мъдри, а не надути — тъй се научих аз да преглъщам думи. Техните гробари — наричах ги изследвачи и учени — тъй научих аз думите да заменям.

Гробарите си изкопават болести. Под стара смет се таи лоша смрад. Не трябва да бъркаме в тинята. Трябва да живеем в планините.

С блажени ноздри дишам аз отново планинска свобода! Избавен е най-сетне носът ми от миризмата на всякакво човешко същество!

---

[1] *Мангър* (ост.) — стара дребна медна монета. — Б.ред. ↑

ЗА ТРИТЕ ЗЛИНИ

1.

Насън, в последния утринен сън, стоях аз днес върху една планинска скала — отвъд света, държах везни и теглех света.

О, тъй рано дойде зората: тя ме огря и събуди, завистницата! Винаги е тя завистлива към утринния ми сън.

Измерим за онзи, който има време, теглим за добър везнар, постижим за силни криле, лесно отгатваем за божествени гадатели: тъй намери моят сън света:

Моят сън, смел плавател, полукораб, полувихър, безмълвен като пеперуда, нетърпелив като сокол: как има той днес търпение и време да претегля света!

Дали тайно за това го придума моята мъдрост, моята засмяна добра мъдрост на деня, която се подсмива на всички „безкрайни мирове?“ Че тя говори: „Дето има сила, там и *числото* става майстор: то има повече сила.“

Как уверено гледаше моят сън на този краен свят — ни любопитен, ни боязлив, ни молец:

— като че една ябълка искаше да се предложи на ръката ми, една зряла златна ябълка, с хладно-мека кадифена кора — тъй ми се предложи светът:

— като че едно дърво ми кимаше, ширококлонесто едно, с крепка воля, привито за подпорка и още за отпочивка на уморени от път нозе: тъй стоеше светът пред моята планинска скала:

— като че нежни ръце ми поднасяха ковчег — един ковчег, отворен за възторг на свенливи почитателни очи: тъй светът ми се предложи днес:

— не толкова гатанка, че да прокуди човешката обич, не толкова отгатка, че да приспи човешката мъдрост — нещо човешки добро беше днес за мен същият свят, за който се тъй лошо говори!

Как съм благодарен на моя утринен сън, че аз тъй на ранина днес теглих света! Като нещо човешки добро дойде при мен тоя сън и

утешител на сърцето!

И за да постъпя денем като него, и науча от него това, що е най-добро: аз искам сега да сложа трите най-лоши неща във везните и да ги претегля човешки добре.

Който е учил да благославя, той също е учил и да проклина: кои три неща са най-проклинани? Тях аз ще сложа на везните.

Сладострастие, властолюбие, самолюбие: тая троица досега е бивала най-проклинана и за нея най-зле се е лъгало и клеветило — тая троица искам аз сега да претегля човешки.

Добре! Тук е моята планинска скала — там — морето: то преваля към мен рошаво, лъстиво, вярното старо стоглаво чудовищно псе, което обичам.

Добре! Тук искам аз да държа везните, над валящото се море: и свидетел да гледа избирам аз — теб, самотно дърво, теб, благоуханно, широкоразклонено, което обичам!

През кой мост върви днешното към бъдещото? Коя сила нуди високото към низкото? И какво значи още и най-високото да надраснеш? Ето, везните стоят равновесни и неподвижни: три тежки въпроса хвърлих аз в тях, три тежки отговора носи другото блюдо.

2.

Сладострастие — кол и жило за всички презрители на плътта, облечени с власеница, и проклето от всички мечтатели за онзи свят: че то се присмива и гаври над всички лъжеучители.

Сладострастие: за сганта мъждеещ огън, върху който тя бива изгаряна; за всяко червиво дърво, за всички вонещи дрипи, приготвена пламтяща пещ.

Сладострастие: за свободните сърца невинно и свободно, земна градина на щастието, изблик от благодарност на бъдещото към сегашното.

Сладострастие: само за увехналия сладка отрова, а за ония с лъвска воля — голяма сърдечна подкрепа и благоговейно съхранено вино на вината.

Сладострастие: велик символ на щастие — за по-високо щастие и висша надежда. Че на мнозина е обещан брак и повече от брак; на мнозина, които един другиму са по-чужди от мъж и жена: а кой напълно е разбрал как *чужди* са един другиму мъжът и жената!

Сладострастие — но аз ще туря преграда около своите мисли и още около своите думи: за да не нахлуват свини и изтупленици^[1] в моите градини!

Властолюбие — нажежен бич на най-жестоките жестокосърдечни; ужасното мъчение, което само себе си запазва за най-жестокия; мрачният пламък на живи клади.

Властолюбие: зла юзда, която бива турена на най-суетните народи; подсмиващо се на всяка съмнителна добродетел; което яхва всеки кон и всяка гордост.

Властолюбие: земетресение, което разрушава всичко гнило и троши, и разчупва всичко кухо; въртящ се, негодуващ, наказващ разрушител на измазани гробове; бляскава въпросителна при предивременни отговори.

Властолюбие: пред чийто поглед човек пълзи, сгушва се, раболепства и става по-низък от змия и свиня — додето най-сетне извика из него великото презрение.

Властолюбие: страшният учител на великото презрение, което на градове и царства в лицето проповядва: „Махни се ти!“ — додето из самите тях не извика: „Да се махна аз!“

Властолюбие: което примамливо се въззема нагоре и до чисти и самотни, до самодоволни висини, пламтящо като любов, която примамливо рисува пурпурни блаженства на земното небе.

Властолюбие: но кой би нарекъл това *стремеж*, щом високото възжелава надолу за власт! Наистина, нищо болезнено и недъгаво няма в такова възжелаване и низхождане!

Че самотната висина вечно да се не усамотява и задоволява сама от себе; че планината да се спусне към долината и планинските ветрове към низините.

О, кой би намерил истинското име, за да кръсти и одоброchести такъв копнеж! „Даряща добродетел“ — тъй нарече някога Заратустра неназовимото.

И тогава се случи също — и наистина, това се случи за първи път! — неговата реч да възхвали *самолубието*, крепкото и здраво самолюбие, което блика из могъща душа:

— из могъща душа, на която е присъщо възвишеното тяло, хубавото, победоносното и ободряващото, около което всяко нещо става огледало:

— гъвкаво, убедително тяло, танчарът, чийто символ и израз е самовъзгражданата душа. Саморадостта на такива тела и души се нарича сама „добродетел“.

Със своите думи за добро и лошо се огражда такава една саморадост като със свещени бранища; с имената на своето щастие пъди тя от себе си всичко за презиране.

От себе си далеч пъди тя всичко малодушно; тя говори: лошо — това е малодушно. За презиране ѝ се струва, който постоянно се грижи, въздиша, оплаква се и който събира и най-малки изгоди.

Тя презира също и всяка скръбноблажена мъдрост: че наистина има и мъдрост, която цъфти в мрак, една мъдрост на нощни сенки: като такава тя всякога въздиша: „Всичко е суета!“

Боязливото недоверие за нея е нищожно, също всеки, що иска клетва вместо поглед и ръка: тъй и твърде недоверчивата мъдрост, че тя е присъща на страхливите души.

Още по-нищожен ѝ се вижда бързоуслужливият, който като псе веднага ляга на гръб, покорният, а има също и мъдрост, която е покорна, и псешка, и благочестива, и бързоуслужлива.

Омразен и отвратителен е за нея, който никога не иска да се брани, който преглъща отровни храни и зловни погледи, много търпеливият, всичко понасящият, вседоволният: такава е рабската порода.

Раболепства ли някой пред боговете и техните ритници, пред хората и тяхното глупаво обществено мнение — всяка рабска порода то заплюва, това блажено самолюбие!

Лошо — тъй нарича то всичко, що е прегънато, рабски-спъхнато, несвободните мигащи очи, съкрушени сърца и онази престорена отстъпчива порода, която целува с широки страхливи устни.

Лъжемъдрост: тъй нарича то всичко, над което мъдърстват раби и старци, и уморени; и особено всичката зла, смахната попка лудост!

А лъжемъдреците, всички духовници, уморени от света, и чиито души са от женска и рабска порода — о, как зле са постъпвали от памтивека със самолюбието!

И това тъкмо било и се наричало добродетел, зле да постъпваш със самолюбието! А „несамолюбив“ — такива са желаели да бъдат с пълно основание всички тия уморени от света страхливци и кръстоносци паяци!

Но за всички тях иде денят, промяната, мечът на отсъдата, *великата пладня*: тогава ще има много откровения!

А който нарече самото „аз“ здраво и свято, и самолюбието — блажено, наистина, и той, прорицател, ще каже, което знае: „*Ето, тя иде, приближава великата пладня!*“

Тъй рече Заратустра.

---

[1] От *изтупален* (ост.) — с подут корем. — Б.ред. ↑

ЗА ДУХА НА ТЕЖЕСТТА

1.

Моята уста е уста на народа: твърде грубо и сърдечно говоря аз за изтънчените и още по-странно звучи моето слово за всички риби на мастилото и лисици на перото.

Моята ръка е ръка на безумец: тежко на всички маси и стени и на всичко, що дава още място на украшенията и цапанията на безумеца.

Моят крак е конски крак: с него аз препускам през трапища и камъни, през поля и гори и от радост се вдяволявам при всеки бърз бяг.

Моят стомах, стомах на орел ли е? Че най-обича той агнешко месо. Сигурно той е стомах на птица.

Хранен с невинна и оскъдна храна, готов и нетърпелив да летя и отлитам — такъв съм аз: не съм ли аз донейде птица!

А особено задето съм враг на духа на тежестта, съм аз като птица: и наистина, смъртен враг, заклет враг, правраг! О, де ли вече не е летяла и блуждала моята враждебност!

За това аз могъл бих песен да запея, *и искам* да я пея: макар и сам да съм в пуст дом и да трябва да я пея на своите собствени уши.

Има, разбира се, други певци, чийто глас в пълен дом само става нежен, ръцете им красноречиви, очите изразителни, сърцето бодро: на тях аз не приличам.

2.

Тоз, който някога научи хората да летят, той ще е отместил всички синорни камъни; пред него всички синорни камъни сами ще литнат във въздуха, земята той изново ще кръсти и назове „леката“.

Птицата щраус бяга по-бързо от най-бързия кон, но и тя също въвира глава тежко в тежката земя: тъй и човекът, който не знае още да лети.

Тежки му се виждат земя и живот: а тъй го *иска* духът на тежестта! Който иска лек да стане и птица, той трябва да обича сам себе си — тъй уча аз.

Не, разбира се, с любовта на болнави и недъгави: че у тях и самолюбието вони!

Човек трябва да се научи сам себе си да обича — тъй уча аз — с крепка и здрава обич: за да се научи в себе си да се надържа и да не скита всъде.

Такова скитане всъде наричат „обич към ближния“: с тая дума досега най-много са лъгали и лицемерили и особено ония, които са тежали на цял свят.

И наистина, това не е заповед за днес и утре да се *научиш* сам себе да обичаш. Напротив, от всички изкуства това е най-тънко, най-хитро, последно и най търпение се иска.

За притежателя именно всяко притежаемо е добре скрито; и от всички зарити съкровища собственото бива най-подир разкопано — тъй заповядва духът на тежестта.

Почти в люлката още ни дават тежките думи и ценности: „добро“ и „зло“ — тъй се нарича това наследство. Зарад тях ни се прощава, че живеем.

И заради това оставяме ние децата да дойдат при нас, за да можем овреме да им запретим да обикнат сами себе си: тъй заповядва духът на тежестта.

А ние — даденото нам в наследство мъкнем с вяра на твърди плещи и през стръмни планини! И когато се потим, казват ни: „Да, тежко се носи животът!“

А то е само човекът, който сам себе си тежко носи! То е, защото той мъкне множество неща, чужди нему, на своите плещи.

Като камила коленичи той и оставя да го натоварят добре.

Особено силният, издръжлив човек, комуто е присъщо благоговение: твърде много *чужди* тежки думи и ценности товари той върху си — и животът му се струва пустиня!

И наистина! Малко ли наши собствени неща са тежки за носене!

И много неща в човека са като стрида отвратителни и лигави, и мъчноуловими — тъй че една благородна черупка с благородни украшения трябва да се застъпи за нея. Но и туй изкуство трябва да се усвои: да *имаш* черупка и хубав вид, и умна слепота!

А пък в много неща у човека се лъжем — не една черупка е незначителна и печална, и твърде много черупка. Много скрита

добрина и сила никога не биват отгатнати, най-вкусните хапки не намират кой да ги вкуси!

Жените знаят това, най-изтънчените: малко по-дебела, малко по-суха — о, колко е съдбоносно това малко!

Човека да откриеш е мъчно, а себе си — най-мъчно; често духът ни мами за душата. Тъй заповядва духът на тежестта.

Но онзи се е сам открил, който казва: „Това е мое добро и зло.“ С това той е накарал да онемееят къртът и джуджето, което казва: „За всички добро, за всички зло.“

Истина, аз не обичам и ония, за които всяко нещо е добро и тоя свят — най-добър. Тях аз наричам вседоволни.

Вседоволство, което умее всичко да вкува, не показва най-добър вкус! Аз почитам опърничавите взискателни езици и стомаси, които са научили да казват „аз“ и „да“, и „не“.

А всичко да дъвчеш и смилаш — е съвсем по свински! Винаги да викаш И-А — това знае само магарето и който е от неговата пасмина!

Тъмножълтото и яркочервеното: това е по моя вкус — той смесва кръв във всичките бои. Но който варосва своята къща, той ми показва една варосана душа.

Едните влюбени в мумии, другите в призраци; и двама еднакво врагове на всяка плът и кръв — о, как и двамата са противни на вкуса ми! Защото аз обичам кръв.

И не искам аз да живея и пребивавам там, дето всеки плюе и храчи: такъв е моят вкус — предпочел бих да живея между крадци и клетвопрестъпници. Никой не носи злато в уста.

Но още по-отвратителни ми са всички плюнколизци; и най-отвратителното животно, което намерих между хората, аз го кръстих паразит: то не искаше да обича, а да живее от обич.

Нещастни наричам аз всички, които имат само един избор: или да станат зли зверове, или зли укротители на зверове: при такива аз не бих си построил хижа.

Нещастни наричам аз също онез, които всякога трябва да *чакат* — те са противни на вкуса ми: всичките митари и базиргяни, и царе, и всички други пазачи на страни и дюкяни.

Истина, аз също се учих да чакам, и то изосновно — но само да чакам себе си. И преди всичко аз се научих да стоя, да вървя и тичам, и скачам, и да се катеря, и танцувам.

А това е моето учение: който някога иска да се научи да хвърка, той трябва изпърво да се научи да стои и върви, и тича, и да се катери, и танцува — до полет се не долита!

По възжена стълба се научих аз да се изкачвам до много прозорци, с чевръсти крака въздрасвах се по високи мачти: да седя на високите мачти на познанието ми се струваше не малко блаженство; да пламтиш като малки огньове на високите мачти: макар и малка светлина, но все пак голяма утеха за разбити моряци и за претърпели корабокрушение!

По разни пътища и начини стигнах аз до моята истина: не по една стълба се въззех на висини, отдето погледът ми блуждае в моята долина.

И неохотно все питах аз за пътища — това беше винаги против вкуса ми! Аз предпочитах да питам и опитвам сам пътищата.

Опитване и питане беше целият ми ход — и наистина, трябва да се *научим* също да отговаряме на такива въпроси! А това е моят вкус: ни добър, ни лош, но мой вкус, от който аз се не срамя, нито крия нещо.

„И ето — това е *моят* път — де е вашият?“ Тъй отвърщах аз на ония, които ме питаха „за пътя“. *Един път няма!*

Тъй рече Заратустра.

ЗА ВЕХТИ И НОВИ СКРИЖАЛИ

1.

Тук седя и чакам, стари строшени скрижали наоколо ми, а също и нови полунаписани скрижали. Кога ще дойде моят час?

Часът на моето низхождане, на моя заход — че още веднъж искам аз да ида при хората.

Това чакам аз сега: защото изпърво трябва да ми се явят поличби, че това е моят час — смеещият се лъв с рой гълъби.

Между това аз говоря сам на себе си като някой, който има време. Никой нищо ново не ми разказва: тогава аз сам на себе си ще се разкажа.

2.

Когато дойдох при хората, заварих ги да седят на едно старо предубеждение — на всички се струваше, че отдавна знаят що е добро и зло за човека.

Старо, изморено нещо им се струваше всяко говорене за добродетел; и който искаше леко да спи, той още преди да иде да спи, говореше за „добро“ и „зло“.

Тая сънливост смутих, когато учех: що е добро и зло, *това никой още не знае* — освен твореца!

А то е онзи, който създава цел за човека и на земята дава нейния смисъл и нейното бъдеще: той изпърво създава онова, що прави нещата да са добри и зли.

И аз ги накарах да прекатурят своите стари катедри и всичко, на което е седяло това старо предубеждение; аз ги накарах да се смеят на своите велики учители на добродетелта и светци, и поети, и спасители на света.

На своите мрачни мъдреци ги накарах аз да се смеят и на всеки, който като черно плашило седеше да варди на дървото на живота.

На широката улица сред гробищата им седнах аз сам при мърши и ястреби — и се смях на всичко минало и гнилото му измършавяло

величие.

Истина, като проповедниците на покаяние и глумците извиках аз гняв и проклятие над всичко тяхно велико и дребнаво — че и най-доброто им е тъй нищожно! Че и най-лошото им е тъй нищожно! Тъй се смеех аз.

От мен викаше тъй и се смееше моят мъдър копнеж, роден в планините, дива мъдрост наистина! — моят велик биещ криле копнеж.

И често той ме отнасяше далеч на висини отвъд света и сред смеха: тогава летях аз трепетен, една стрела, през опиянения от слънцето възторг:

— отвъд в далечни бъднини, които никой съсн още не е виждал, в по-знойни югове, отколкото художници някога са сънували: там, дето боговете, танцуващи, се срамуват от всяка одежда:

— че аз именно говоря чрез символи и като поетите хромя и ломотя: и наистина, свян ми е, че все още трябва да бъда поет! —

Дето всяко създаване ми се струваше божествен танец и божествено веселие, и света пуснат и оставен на свобода, и бягащ назад към себе си:

— като вечно бягство на много богове от себе си и дирене отново на себе си; като блажено себепротиворечие, вслушване в себе си, възвръщане към себе си на много богове:

Дето всяко време ми се струваше блажен присмех над мигновенията, дето необходимостта сама беше свобода, която блажено играеше с жилото на свободата.

Дето аз пак намерих своя стар дявол и правраг, духа на тежестта, и всичко, що създаде той: насилие, закон, нужда и следствие, и цел, и воля, и добро, и зло.

Че не трябва ли да има неща, *над* които да се танцува и оттанцува? Не трябва ли заради леките и най-леките — да има къртове и тежки джуджета?

3.

Там беше също, дето аз подех от пътя думата „сврѣхчовек“ и че човекът е нещо, което трябва да бъде превъзмогнато, —

— че човекът е мост, а не цел: считащ себе си блажен заради своята пладния и вечер, като път към нови зори —

— думата на Заратустра за великата пладня и всичко друго, което аз обвесих над хората като пурпурна втора вечерна заря.

Истина, аз им дадох да видят нови звезди наедно с нови нощи; и над облаци и ден, и нощ разперих аз още смеха като пъстра шатра. Аз ги учех всичките мои мисли и стремежи: в едно да претворят и заедно да носят всичко, що е у човека отломка и загадка, и жесток случай, —

— като поет гадател и спасител от случая ги учех аз да творят бъдещето и всичко, що *беше*, е — да спасят чрез творчество.

Миналото у човека да спасят и да претворят всичко „беше“, докато волята каже: „Но тъй аз го исках! Тъй ще го искам“ —

— това нарекох аз тяхно спасение, това само ги учех аз да наричат спасение. —

Сега и аз чакам *своето* спасение — за последен път да ида при тях. Че още един път искам аз да ида при хората: сред тях искам аз да загина, умиращ искам аз да им дам своя най-обилен дар! Това научих аз от слънцето, когато залязваше то, обилното: злато разсипваше то там в морето от неизчерпаемото си съкровище:

— тъй че дори и най сиромашът рибар гребе със *златни* весла! Това именно видях аз веднъж и като гледах, не се насищах на сълзи.

Като слънцето иска и Заратустра да залезе: и ето, седи той тук и чака, вехти строшени скрижали около му, а също и нови скрижали — полунаписани.

4.

Виж, ето един нов скрижал: но де са моите братя да го носят с мен в долината и в месните сърца на хората?

Тъй го изисква моята велика любов към най-далечните: *не щади ближния си!* Човек е нещо, което трябва да бъде превъзмогнато.

Има много пътища и начини за превъзмогване: ти сам внимавай!

Само глумецът мисли: „Човек може да бъде и *прескочен*.“

Превъзмогни себе си и в своя близен: и едно право, което ти можеш да грабнеш, не трябва да чакаш да ти дадат!

Каквото ти струваш, него никой не може ти го стори. Знай, няма възмездие. Който сам не може да си заповядва, трябва да се подчинява. И не малцина могат да си заповядват, но много нещо им не стига още, за да *могат* на себе си да се подчинят!

Тъй го иска присъщото на благородните души; те не искат нищо даром да имат — най-малко живота.

Който е от тълпата, той иска даром да живее; а ние, другите, на които животът се даде — ние всякога мислим какво най-добро бихме могли да дадем в замяна!

И наистина, благородна реч е, която гласи: туй, което животът обещава нам, ние искаме да го изпълним за живота.

Не трябва да искаме да се наслаждаваме, когато не даваме да се наслаждават. И — не трябва да *желаем* да се наслаждаваме!

Наслада и невинност са именно най-свенливи неща: и двете не искат да бъдат дирени. Трябва да ги *имаме* — но по-напред трябва да *дирим* вината и страданията!

О, братя мои, който е предшественик, той винаги ще бъде пожертван. А ние сме предшественици.

Кръвта ни изтича върху тайни жертвеници, ние всички горим и се печем в чест на стари идоли.

Най-доброто в нас е още младо: то дразни стари гърла. Нашето месо е крехко, нашата кожа е агнешка кожа — как да не дразним стари жреци на идоли!

В нас самите живее той още, старият жрец на идоли, който най-доброто в нас изпича за своя пир. Ах, братя мои, как да не бъдат предшествениците пожертвани!

А тъй го искат подобните нам; и аз обичам ония, които не искат да се пазят. Гинещите обичам аз с всичката си обич: защото те отиват отвъд.

Правдиви да бъдат — това могат малцина! И който може това, той пък не иска още! А най-малко могат това добрите.

О, тия добри! *Добрите хора* никога не казват истината: да бъдеш тъй добър, е болест за духа.

Те са отстъпчиви, тия добри, те се отдават, тяхното сърце се съгласява, техният разум се подчинява: но който се подчинява, *той не слуша сам себе си*.

Всичко, що е зло за добрите, трябва да се съедини, за да се роди една истина: о, братя мои, достатъчно ли сте зли за тази истина?

Наглата дързост, дългото недоверие, жестокото отрицание, пресищането, дълбането в живота — колко рядко се съединява *това*! Но от такова семе се ражда истината!

При лошата съвест расна досега всяко *знание*! Строшете, строшете старите скрижали, вие, които дирите познанието.

8.

Когато има бръви^[1] над водата, когато мостове и прегради са метнати над реката: истина, тогава не ще повярват на тоя, който каже: „Всичко тече.“ Дори и глупците ще му противоречат. „Как? — казват глупците. — Всичко тече? Но бръви и преграда има *над* реката!“

„*Над* реката всичко стои твърдо, всички ценности на нещата, мостове, понятия, всяко «добро» и «зло»: всичко това *стои твърдо*!“

Дойде ли даже острата зима, укротителката на реките: тогава и най-шеговитите стават недоверчиви; и наистина, не само глупците говорят тогава: „Не е ли всичко *неподвижно*?“

„В основата си всичко е неподвижно“ — това е едно истинско учение на зимата, добро нещо за безплодно време, добра утеха за спящите зиме и за ония, които седят край печката.

„В основата си всичко е неподвижно“ — но *против това* проповядва топлият пролетен вятър!

Топлият пролетен вятър, бик, който не е за оран — яростен бик, разрушител, който с гневни рога разбива леда! А ледът — той *мостове троши*!

О, братя мои, не *тече ли сега* всичко? Не са ли изпадали във водата всички прегради и мостове? Кой не ще *придържа* още о „добро“ и „зло“?

„Тежко ни! Блазе ни! Топлият пролетен вятър вей!“ — Тъй проповядвайте, о, мои братя, по всички улици!

9.

Има едно старо заблуждение, което се нарича добро и зло. Около прорицатели и звездобройци се е въртяло досега колелото на това заблуждение. Някога хората са вярвали в прорицатели и звездобройци: и *затова* са вярвали те — „Всичко е съдба: дължен си, защото трябва!“

А после пак изгубиха вяра във всички прорицатели и звездобройци: и *затова* повярваха те — „Всичко е свобода: ти можеш, защото искаш!“

О, братя мои, за звезди и бъдеще досега се е само бленувало и нищо не се е знаело: и *затова* досега се е само бленувало за добро и зло, но нищо не се е знаело!

10.

„Не кради! Не убивай!“ — такива думи някога са били свети; пред тях хората са коленичили и навеждали глави и са изували обущата си.

Но аз ви питам: не е ли имало най-големи разбойници и убийци по света тогава, когато тия думи са били свети?

Не е ли целият живот сам — кражба и убийство? И че такива думи са се считали свети, не се ли е убивала с това самата *истина*?

Или не бе това проповед за смърт, да се нарича свето, което противоречеше на живота и го отричаше? О, братя мои, строшете, строшете старите скрижали!

11.

Жал ми е за миналото, че го виждам: то е оставено на произвола: — на милостта, на духа, на безумието на всяко поколение, което иде, и всичко що е било, превръща в свой мост.

Велик деспот може да дойде, един хитър зъл дух, който със своята милост и немилост би насилвал и е насилвал миналото, докато му стане то мост и знамение, херолд и зов на петел.

Но това е другата опасност и моето друго състрадание — който е от тълпата, паметта му достига най-много за дядо му — с неговия дядо престава времето.

Тъй е оставено на произвола всяко минало: защото някога може да се случи тълпата да стане господар и да се удави всяко време в плитка вода.

Затуй, о, братя мои, е потребна *нова аристокрация*, противница на всяка тълпа и всеки деспотизъм, която върху нови скрижали отново ще напише думата „благороден“.

Потребни са много благородни и различни благородни, за да се създаде аристокрация. Или, както аз преди казвах в символ: „Това именно е божественост, че има богове, а не бог!“

12.

О, братя мои, аз ви посвещавам и определям за една нова аристокрация: вий трябва да станете създатели и възпитатели, и сеячи на бъдещето, —

— истина, не за аристокрация, която бихте могли да купите като базиргяните с базиргянско злато: защото малка ценност има всичко, що има своя цена.

Не отде идете ще бъде занаятът вашата чест, но къде отивате!

Вашата воля и вашата нога, които отиват по-далеч от вас — нека те бъдат за вас нова чест!

Наистина не че вий сте служители на един княз — що значат вече князе! — или че сте станали опора на това, що стои, за да стои по-твърдо!

Не че вашият род в дворците е станал придворен и вие научихте пъстри, като фламинго, с часове да стоите в плитки блатата:

— че *да можеш* прав да стоиш, заслуга е на придворните: и всички придворни вярват, че едно блаженство след смъртта е — *да смееш* да седиш!

И не че един дух, който те наричат свят, е водил вашите праотци в обетованата земя, която аз не хваля: защото гдето расна най-лошото от всички дървеса, кръстът — в тая земя няма нищо за хвалба! —

— и наистина, където и да водеше тоя „свети дух“ своите рицари, всякога начело на подобни шествия са вървели кози и гъски, и смахнати, и луди!

О, братя мои, не надире трябва да гледа аристократизмът ви, а *напред*! Прогонени трябва да бъдете вие от всички земи на вашите бащи и деди!

Земята на вашите деца трябва да обичате вие: тая обич нека бъде вашето ново благородство — неоткрита земя през най-далечни морета! Към нея насочвам аз вашите кораби да я дирят и дирят!

Чрез децата си трябва да изкупите това, че сте деца на вашите бащи — тъй трябва да изкупите всяко минало! Този нов скрижал полагам аз над вас!

13.

„Защо да живеем? Всичко е суета! Да живееш — то е да вършееш слама; да живееш — то е да се изгориш и пак да не се стоплиш.“

Такъв старовременен бърбреж все още минава за „мъдрост“; но защото е стар и мирише на спарено, *затова* бива по-уважаван. И плесента облагородява.

Тъй смеят деца да говорят: те се *боят* от огъня, защото ги е парил! Много детинщина има в старите книги на мъдростта.

И който все „слама вършее“, как смее той да хули вършитбата!

На такъв глупец да се върже устата!

Такива сядат на трапезата и не донасят нищо със себе си, ни добър апетит дори — и ето, че хулят: „Всичко е суета!“

А добре да ядеш и пиеш, о, братя мои, наистина не е суетно изкуство. Строшете, строшете скрижалите на нивга радостните!

14.

„За чистия всичко е чисто“ — тъй говори народът. Аз пък ви казвам: За свинете всичко е свиня!

Затова проповядват мечтателите и клюмналите глава, чието сърце е също клюмнало: „Сам светът е едно кално чудовище.“

Затова всички тия са нечисти духом; а особено ония, за които няма ни отдих, ни покой, докато не водят света *отзад* — гледащи зад света!

Тям в лицето казвам аз, макар и да не им звучи приятно: светът по това прилича на човека, че и той има задница — *това* е право! В света има много кал — *това* е право! Но затова не може се каза, че светът сам е кално чудовище!

Мъдрост има в това, че много неща в света миришат на лошо — отвращението само създава криле и сили, що предчувстват извори.

И у най-добрия има нещо за отвращение; и най-добрият е нещо, което трябва да бъде превъзмогнато!

О, братя мои, много мъдрост се съдържа в това, че в света има много кал!

15.

Такива мъдрословия чувах да говорят на съвестта си гледащите зад света, и наистина, без злоба и преструвка — макар на света да няма нещо по-престорено, нито по-злобно.

„Нека си е светът свят! Не вдигай срещу това дори пръст!“

„Нека, който иска, да души хората, да ги пробоща и да им дере кожата: не вдигай срещу това дори пръст!“ Тъй се научават те да се отричат от света.

„И своя собствен разум — него трябва ти сам да смажеш и задушиш; защото е разум от тоя свят — тъй ще се научиш да се отречеш от света.“

— Строшете, строщете, братя мои, тия стари скрижали на благочестивите! Разрушете мъдрословията на светохулителите!

16.

„Който много учи, той се отучва от всяко силно желание“ — това си шепнат хората днес по всички тъмни улици.

„Мъдростта уморява, напусто е всичко; не пожелавай!“ Тоя нов скрижал намерих аз окачен дори по откритите пазари.

Строшете, о, братя мои, строщете също и тоя нов скрижал! Уморените от света го окачиха там и проповедниците на смъртта, и тъмничарите също: че вижте, това е проповед за робство.

Те зле са учили и не най-доброто, и всичко твърде рано, и всичко твърде бързо — те лошо са яли, затова имат развален стомах; развален стомах е именно техният дух — той съветва смърт!

Че наистина, братя мои, духът е стомах!

Животът е извор на радост: но из когото говори лош стомах — баща на скръбта — за него всички извори са отровени.

Да познава: това е радостта на човек с лъвска воля. Но който се е уморил, той зависи от чужда воля, с него играят всички вълни.

И тъй е винаги със слабите хора — те се губят по своите пътища. И най-сетне пита още тяхната умора: „Защо сме вървели някога по пътища! Всичко е все едно!“

Тям звучи приятно в ушите, когато се проповядва: „Напусто е всичко! Вие не трябва да искате!“ А това е проповед за робство.

О, братя мои, като свеж вихър иде Заратустра за всички уморени от света; много носове ще накара той да кихнат!

Дори през стени прониква свободният ми дъх, и вътре в тъмници и запрени духове!

Да искаш — това освобождава: че да искаш, то е да твориш — тъй уча аз. И само да творите трябва да се учите вие!

А дори и ученето трябва да *научите* вие от мен, доброто учене! Който има уши, да чуе!

17.

Ето лодката готова — там отвъд се отива може би във великото нищо.

Но кой би искал да се качи на това „може би“?

Никой от вас не иска да се качи на лодката на смъртта! Как искате да бъдете тогава вий *уморени от света*!

Уморени от света! А вие не сте се още дори откъснали от земята! Аз ви намерих все още похотливи за земята, влюбени все още в своята умора от земята!

Не напусто виси устната ви надолу — едно малко земно желание стои още на нея! И в окото — не плува ли там едно облаче на незабравена земна радост?

Има на земята много добри изобретения, едни полезни, други приятни — заради тях е земята за обичане.

И немалко неща има тук добре изобретени, че те са като женска гръд: полезни, а в също време приятни.

А вий, уморени от света! Вий, земни ленивци! Вас трябва човек с тояга да погали! С тояга трябва човек да ви събуди краката.

Защото — ако не сте болни и вече отживели, от които земята е уморена, то вие сте хитри ленивци или похотливи котараци. И ако не искате весело да *тичате* — трябва да се махнете!

На неизлечимите не трябва човек да иска да бъде лекар: тъй учи Заратустра — тъй трябва вие да се махнете!

Но трябва повече *смелост* да се завърши, отколкото да се почне нов стих: това го знаят всички лекари и поети!

О, братя мои, има скрижали, които е създала умората, и скрижали, които е създала леността, гнилата — макар и да говорят еднакво, все пак те искат да бъдат не еднакво чути.

Вижте тоя, що изнемогва! Една педя само е далеч той от своята цел, но от умора упорито легна тук в праха: тоя храбрец!

От умора се прозява той: и от път, и от земя, и от цел, и сам от себе си: нито крачка по-нататък не иска да направи той — тоя храбрец!

И грее го слънце, и псетата лижат потта му: но той лежи там в своята упоритост и предпочита да изнемогва:

— една педя далеч от своята цел да изнемогва! Истина, вие ще трябва да го издърпате за косата на неговото небе — тоя херой!

Още по-добре, оставете го да лежи, дето си е легнал, за да му дойде сънят утешител с прохладния ромонлив дъжд.

Оставете го да лежи, докато сам се пробуди — докато сам отрече всяка умора и всичко у него, що учеше на умора!

Само, братя мои, отпъдете псетата, ленивите подлизурки, и гъмжащата сган: всичката гъмжаща сган „образовани“, и всичко, що се храни с потта на всеки херой!

Аз се ограждам с кръгове и свещени граници; все по-малко възлизат с мен на по-високи планини: аз издигам една планинска верига от все по-свещени планини.

Но дето и да възлизате с мен, о, братя мои: гледайте да не се качи с вас някой *паразит*!

Паразит — това е един червей пълзящ, гъвкав, който иска да се угои от вашите болки и рани.

И *това* е неговото изкуство, че той отгатва де са уморени душите, които се подежат: във вашата скръб и недоволство, във вашия нежен свян свива той своето отвратително гнездо.

Дето силният е слаб, благородният — твърде кротък — там вътре свива той своето отвратително гнездо: паразитът живее там, дето великанът има слабост и болестка.

Кой е висшият род на всяко същество и кой — най-нищожният?

Паразитът е най-нищожният род; но който е от висш род, той храни най-много паразити.

Душата именно, която има най-дълга стълба и може най-низко да се спусне — как да не седнат на нея най-много паразити? —

— най-просторната душа, която може в себе си най да търчи, да блуждае и броди; най-потребната, която от радост се хвърля на случая —

— съществуващата душа, която потъва в създаването; имащата, която иска да влезе във волята и желанието:

— която сама бяга от себе си, която сама се стига в най-далечния кръг; най-мъдрата душа, която най-сладко придумва безумието:

— която сама себе си най обича, в която всички неща имат свое течение и възвръщане, и прилив, и отлив: о, как да не са вгнездени във *висшата душа* най-лошите паразити?

20.

О, братя мои, нима съм аз жесток? Но аз казвам: което пада, то трябва още да се блъсне!

Всичко днешно — то пада, то се разлага: кой би желал да го задържи! Но аз — *аз искам* още да го блъсна!

Знаете ли наслаждението, което търкаля камъни в стръмни глъбини?

Тия хора от днес: вижте ги как се търкалят в моите глъбини!

Аз съм прелюдия на най-добри свирачи, о, братя мои! Един пример!

Вървете по моя пример!

И когото вие не научите да лети, научете го *по-скоро да пада!*

21.

Аз обичам храбреците: не стига само да знаеш да въртиш сабя, трябва да знаеш също срещу кого!

И често има повече храброст в това да се въздържаши и отминеш — за да се запазиш за по-достоеен враг!

Вие трябва да имате врагове, които за мразене са, а не врагове за презиране: вие трябва да се гордеете с врага си: тъй ви учих вече аз веднъж.

За по-достоеен враг, о, приятели мои, трябва да се пазите вие: затова трябва много неща да отминете, особено край много сган, която ви тръби в ушите за народ и народи.

Запазете очите си чисти от тяхното „за“ и „против“! Там има много правда и неправда; който се взре там, ще възнегодува.

Да гледаш, да удряш — това става изведнъж: затова вървете в горите и оставете си меча да спи!

Вървете свои пътища! И нека народ и народи вървят свои! — тъмни пътища наистина, по които дори една надежда вече не светва!

Нека владее там базиргянът, дето всичко, което още блести, е базиргянско злато! Не е вече време на царете — което днес се нарича народ, не заслужава царе.

Вижте как тия народи сега сами постъпват като базиргяни: те избират и най-малките предимства от всяка смет!

Те дебнат един другия, те подслушват един другия — това наричат те „добросъседство“. О, блажено далечно време, когато един народ си казваше: „Аз искам да бъда *господар* на народите!“

Защото, братя мои: най-доброто трябва да господарува, най-доброто *иска* да господарува! И дето учението гласи инак, там — *липсва* най-доброто.

22.

Ако те имаха даром хляб, уви! За какво биха викали те! Техният поминък — за това само те говорят; и те трябва да го добиват с мъка!

Хищни зверове са те — в тяхното „работя“ има тъй също „грабя“, в тяхното „печеля“ има също и „надхитрявам!“ Затова трябва те да го добиват с мъка!

И тъй те трябва да станат по-добри хищни животни, но изтънчени, по-умни, по-човекоподобни — човекът именно е най-доброто хищно животно.

На всички животни добродетелите ограби човек вече: ето защо от всички животни човекът най-се е мъчил.

Само птиците са още над него. И ако човек се научеше да хвърка, уви! Де нагоре би хвъркнала неговата охота за грабеж!

23.

Тъй искам аз мъжът и жената: войнствен той, плодна другата, но и двамата способни за танец с глава и нозе.

И загубен да бъде за нас денят, в който ни веднъж не се е танцувало! И лъжовна да бъде за нас всяка истина, в която не е имало смях!

24.

Вашето бракосъчетание — гледайте да не бъде лошо *съчетание*! Вие съчетавате твърде бързо; и от това *произтича* браконарушение!

И все пак по-добре е да нарушиш брака, отколкото да се прегъваш, да лъжеш! Тъй ми рече една жена: „Наистина аз наруших брака, но преди това бракът мен разруши!“

Лошите съпрузи намерих аз най-лоши отмъстители: те си отплащат на цял свят, задето не вървят вече поотделно.

Заради това искам аз честните да казват един другиму: „Ние се обичаме — нека гледаме да спазим обичта си! Или обещанието ни ще да е само грешка?“

„Дайте ни срок и кратък брак, за да видим дали ни бива за дълъг брак! Велико нещо е да бъдат всякога двама ведно!“

Тъй съветвам аз всички честни; и каква би била моята обич към Свръхчовека и към всичко, което ще дойде, ако аз иначе съветвах и говорех?

Не само да се плодите, а да се възвишавате — затова, о, братя мои, нека ви помогне градината на съпружеството!

25.

Който е станал мъдър в старите начала, ето, най-сетне той ще дири извори на бъдещето и нови начала.

О, братя мои, не ще мине много, и ще възникнат нови народи и нови извори ще зашумят долу в нови гълбини.

Земетресението именно затрупва много кладенци, поражда много жал: и изкарва на свят също вътрешни сили и тайни.

Земетресението открива нови извори. В земетресението на старите народи бликват нови извори.

И който вика: „Ето един кладенец за множество жадни, едно сърце за множество копнеещи, една воля за много оръдия“ — около него се събира народ, тоест: мнозина опитващи.

Кой знае да заповядва, кой трябва да се подчинява — това ще се опитва там! Ах, с какво дълго дирене и слука, и неслука, и изучаване, опитване наново!

Човешкото общество: то е един опит, тъй уча аз — дълго дирене: но то дири повелителя! — един опит, о, братя мои! И не договор! Строшете, стрoшете тази дума на мекосърдечните и на нерешителните!

26.

О, братя мои! В кого се крие най-голямата опасност за всяко бъдеще на човека? Не е ли в добрите и праведните?

Както в онези, които говорят и усещат в сърце: „Ние знаем вече кое е добро и праведно, ние вече го достигнахме; тежко на ония, които тука още дирят!“

А каквато вреда и да сторят злите: на добрите вредата е най-вредната вреда.

И каквато вреда да сторят клеветниците на света — вредата на добрите е най-вредната вреда.

О, братя мои, на добрите и праведните погледна веднъж един в сърцето и рече: „Това са фарисеи.“ Но не го разбраха.

Добрите и праведните сами не смееха да го разберат: духът им е в плен на тяхната добра съвест. Глупостта на добрите е неизмеримо мъдра. Но това е истината — добрите *трябва* да бъдат фарисеи — за тях няма друг избор!

Добрите *трябва* да разпънат на кръст оногова, който си изнамира своя собствена добродетел! Това е истината!

А другият, който откри земята им, земя, сърце и царство на добрите и праведните — той беше, който попита: „Кого мразят те най-вече?“

Твореца мразят те най-вече: онзи, който троши скрижали и стари ценности, разрушителя — него наричат те престъпник.

Добрите именно — те *не могат* да творят: те всякога са началото на края:

— Те разпъват на кръст оногова, който пише нови ценности на нови скрижали, те си принасят в жертва бъдещето — те разпъват на кръст всяко бъдеще на човека.

Добрите — те винаги са били началото на края.

27.

О, братя мои, разбрахте ли и това слово? И какво казвах аз някога за „последния човек“?

В кого се крие най-голямата опасност за всяко бъдеще на човека? Не е ли в добрите и праведните?

Строшете, строшете добрите и праведните! О, братя мои, разбрахте ли също и тия думи?

28.

Вие бягате от мен? Вие се плашите? Вие треперите от тия думи?

О, братя мои, когато ви казах да строшите добрите и скрижалите на добрите: тогава първен пратих аз човека да плува по своето широко море.

И едва сега го обзема великият страх, великото озъртане около себе си, великата болест, великото отвращение, великата морска болест.

Лъжливи брегове и лъжливи безопасности ви показваха добрите; в лъжите на добрите бяхте вие родени и скътани. Всичко до основата чак е извратено и изкривено от добрите.

Но който е открил страната „човек“, открил е също „бъдещето на човека“. И сега трябва вие моряци да станете, смели, търпеливи!

Вървете тъкмо навреме, о, братя мои, учете се право да вървите!

Морето бушува: мнозина се нуждаят от вас, за да се изправят пак.

Морето бушува: всичко е в морето. Напред! На добър час! Вие, стари моряшки сърца!

Отечество ли! Там се стреми нашият кораб, дето е земята на *нашите деца*! Там, по-бурен от морето, бушува нашият велик копнеж!

29.

„Защо тъй твърд! — рече веднъж въгленът на диаманта. — Не сме ли ние близка рода?“

Защо тъй мек? О, братя мои, тъй ви питам аз: не сте ли мои братя?

Защо тъй меки, тъй отстъпчиви и склонливи? Защо има толкова отрицание и отричане във вашето сърце? Тъй малко съдбоносно в погледа ви?

И ако не искате да бъдете съдбоносни и неумолими, как бихте могли вие с мен заедно да побеждавате?

И ако вашата твърдост не иска да святка, реже и разсича: как бихте могли някога с мен заедно да творите?

Творците именно са твърди. И блаженство трябва да е за вас, ръката ви да натиска върху хилядолетия като върху восък — блаженство да пише върху волята на хилядолетия като върху мед — по-твърди от мед, по-благородни от мед. Съвсем твърд е само най-благородният.

Тоя нов скрижал, о, братя мои, полагам аз над вази: *Станете твърди!*

30.

О, моя воля! Прелом на всяка неволя, ти, моя необходимост! Запази ме от всякакви малки победи!

Ти, орис на моята душа, която аз наричам съдба! Ти, вътре в мен! Над мен! Запази и спастри ме за една велика съдба!

И своето последно величие, моя воля, спастри за своя край — за да си неумолима в победата си! Ах, кого не победи неговата победа!

Ах, чие око не потъмня в тая опиянена дрезгавина! Ах, чий крак не се препъна и не се отучи в победата да стои!

— Да мога някога да бъда готов и зрял във великата пладня: готов и зрял като нажежена мед, чреват с мълнии облак и издуто от мялко виме:

— Готов сам за себе си и за моята най-съкровена воля: един лък, пламтящ за своята стрела, една стрела, пламтяща за своята звезда:

— звезда, готова и зряла в своята пладня, горяща, пронизваща, блажена пред изстребителните слънчеви стрели:

— слънце и неумолима слънчева воля, готова за унищожение в победата! О, воля, прелом на всяка неволя, ти, моя необходимост!

Опази ме за една велика победа!

Тъй рече Заратустра.

---

[1] *Бръв* (ост.) — мост само от едно дърво. — Б.ред. ↑

ОЗДРАВЯВАЩИЯТ

1.

Една сутрин, наскоро след завръщането си в пещерата, скочи Заратустра като луд от леглото си, извика с ужасен глас и замаха ръце, като че ли и друг някой да имаше в леглото му, който не иска да стане от там; и тъй ехтеше гласът на Заратустра, че животните му уплашени се притекоха и от всички пещери и пукнатини, що бяха близо до пещерата на Заратустра, избяга всяка твар — летяща, пърхаща, пълзяща, скачаща, коя както вече можеше по крака и с криле. А Заратустра каза следните думи:

— Излизай, бездънна мисъл, из моята глъбина! Аз съм твой петел и утринна дрезгавина, успан червей: ставай! Моят глас трябва вече да те събуди!

Развържи възлите на ушите си: слушай! Защото аз искам да те чуя! Стани! Стани! Тук има доста гръм, та и гробовете ще се научат да слушат!

И затрий съня и всяко късогледство, и слепота от очите си!

Слушай ме също и с очите си: моят глас е цял дори и за слепородените.

И веднъж събуден, ти ще останеш буден вечно. Не е в моя нрав да будя от сън прабабите, за да им кажа да продължават да спят! Мърдаш ли се, протягаш ли се, хъркаш ли? Ставай! Ставай! Не да хъркаш — ти трябва да говориш! Заратустра те зове, безбожникът!

Аз, Заратустра, застъпникът на живота, застъпникът на страданието, застъпникът на кръга — теб зова аз, моята бездънна мисъл!

Блазе ми! Ти идеш — аз те чувам! Моята бездна говори, моята последна глъбина аз превърнах в светлина!

Блазе ми! Насам! Дай ръка — ха! Пусни! Ха, ха! Отвращение, отвращение, отвращение — тежко ми!

2.

Но едва Заратустра изрече тия думи, повали се той като мъртъв и лежа дълго като мъртвец. Но като дойде пак на себе си, той беше блед и трепереше, и продължаваше да лежи, и дълго не искаше ни да яде, ни да пие. В такова състояние прекара той седем дни; но животните му не го оставяха денем и нощем освен когато орелът отлиташе за храна. И каквото грабнеше и донесеше, слагаше го той на леглото на Заратустра: тъй че Заратустра биваше ограден с жълти и червени ягоди, гроздове, розови ябълки, благоуханни билки и шушулки от пинии. А до нозете му лежаха прострени две агънца, които орелът беше отвлякъл с мъка от техния овчар.

Най-сетне, след седем дни, Заратустра се изправи на леглото си, взе една розова ябълка в ръка, помириша я и мирисът ѝ му се видя приятен. Тогаз помислиха животните му, че е дошло време да говорят с него.

— О, Заратустра — казаха те, — седем дни лежиш вече с уморени очи: не искаш ли най-сетне пак да се изправиш на крака?

Излез из пещерата си: светът те очаква като градина. Вятърът си играе с тежки благоухания, които се стремят към тебе; и всички потоци биха желали да тичат подире ти.

Всички неща копнеят за теб, ти стоя сам седем дни — излез из своята пещера! Всички неща искат да станат твои лекари!

Дойде ли при теб ново познание, втасало, тежко? Като подквасено тесто лежеше ти, твоята душа се „издигна и преля навън“.

— О, мои животни — отвърна Заратустра, — бъбрете все тъй понататък и оставете ме да слушам! Приятно ми е, че бъбрите: дето се бъбри, струва ми се, че там светът се простира пред мен като градина.

Как е приятно, че има думи и звуци: не са ли думите и звуците дълги и призрачни мостове между вечноразединени същества?

Всяка душа има свой свят; за всяка душа всяка друга душа е един друг свят.

Тъкмо между най-подобното едно на друго видът най-хубаво мами — че над най-малката пропаст е най-мъчно да се съзида мост.

За мен — как може да има нещо извън мен? Няма нищо извън нас!

Но ние забравяме това при всеки звук; как е приятно, че забравяме!

Не са ли подарени имена и звукове на нещата, за да ободряват човека? Хубава лудория е говоренето: с него човек танцува над всички неща. Как е приятна всяка реч и всяка лъжа на звуковете! Със звуци танцува нашата любов върху пъстри дъги.

„О, Заратустра — казаха тогава животните, — за такива, които мислят като нас, всички неща сами танцуват: всичко идва и си подава ръка, и се смее, и отлита — и се връща.

Всичко отхожда, всичко се връща; вечно се обръща колелото на битието. Всичко умира, всичко отново разцъфва; вечно е на път годината на битието. Всичко се руши, всичко пак се възстановява; вечно се зида все същият дом на битието. Всичко си взема сбогом, всичко се пак поздравява; вечно остава верен на себе си кръгът на битието.

Всеки миг почва битието; около всяко «тук» се върти топката «там». Средата е вред. Крива е пътеката на вечността.“

— О, вие, палавници и латерни — отвърна Заратустра и се усмихна пак, — как добре знаете вие какво трябваше да стане в тия седем дни:

— и как онова чудовище пропълзя в гърлото ми и ме душеше! Но аз му отхапах главата и я изплюх далеч от себе си.

А вие — вие направихте улична песен от това? Но ето ме, че лежа тук, още уморен от туй хапане и изплюване, още болен от собственото си избавяне.

И вие гледахте всичко това? О, мои животни, нима и вие сте жестоки? Искяхте ли вие да бъдете зрители на моята велика скръб, както правят хората? Човек именно е най-жестокото животно.

При трагедии, борби с бикове и разпятия той най-добре се е чувствал досега на земята; а когато си измисли ада, ето — това бе за него небе на земята.

Когато вика великият човек — мигом се притичва малкият при него; и езикът му виси из устата от удоволствие. Той нарича това свое „състрадание“.

Малкият човек, особено поетът — как усърдно обвинява той живота с думи! Слушайте, но не си запушвайте ушите за радостта, що се крие в цялото негово обвинение!

Такива обвинители на живота — тях животът надделява всеки миг. „Ти ме обичаш? — казва наглата. — Чакай още малко, за теб още

нямам време.“

Човек е най-жестокото животно спроти себе си; и пред всичко, що се зове „грешник“ и „кръстоносец“, и „каещ се“, не си запушвайте ушите за насладата, която звучи в тези жалби и обвинения!

И сам аз — искам ли с това да бъда обвинител на човека? Ах, мои животни, само това научих аз досега, че най-злото у човека му е нужно заради неговото най-добро, —

— че най-злото у него е най-добрата му *сила* и най-твърд камък за висшия творец; и че човек трябва да стане по-добър и по-зъл.

Аз не бях прикован на *тоя* кръст, защото зная: човек е зъл — но защото виках, както никой още не е викал:

„Ах, защо най-злото у него е тъй нищожно! Ах, защо най-доброто у него е тъй нищожно!“

Великото отвращение от човека — *то* ме душеше и се промъкна в гърлото ми: и онова, което прорицателят предсказа: „Всичко е еднакво, всичко е напусто, знанието души.“

Дълга дрезгавина се влечеше пред мен, до смърт уморена, до смърт упоена скръб, която ми говореше с прозяваща се уста.

„Вечно се той възвръща, човекът, от когото си ти уморен, малкият човек“ — тъй говореше с прозявка мойта скръб и влачеше нозе, и не можеше да заспи.

На пещера се обърна човешката земя, нейната гръд хлътна, всичко живо стана за мен човешка плесен и кости, и гнило минало.

Моите въздишки се надвесваха над всички човешки гробове и не можеха вече да се въззemat; моите въздишки и въпроси стенеха и се задавяха, и гризяха, и оплакваха денем и нощем.

„Ах, човек се вечно възвръща! Малкият човек се вечно възвръща!“ Наги видях аз и двамата някога, най-великия човек и най-малкия: съвсем подобни един на друг — съвсем човешки, и най-великият дори!

Съвсем малък най-великият! — това бе моето отвращение от човека! И вечно възвръщане и на най-нищожното! — това бе моето отвращение от всяко битие!

Ах, отвращение! Отвращение! Отвращение! Тъй рече Заратустра и въздъхна, и трепна; че си спомни своята болест. Но неговите животни не го оставиха да говори по-нататък.

„Стига си говорил, оздравяващи! — тъй му отвърнаха неговите животни, — а излез вън, дето те чака светът, подобен на градина.

Иди вън при розите и пчелите, и при роя гълъби! А най-вече при пойните птици — да се научиш от тях *да пееш!*

Че пеенето е за оздравяващите; нека здравият само говори. И ако здравият също иска песни, други песни иска той, не каквито иска оздравяващият.“

— О, вие, палавници и латерни, млъкнете! — отвърна Заратустра и се усмихна на своите животни. — Как добре знаете вие каква утеха си открих аз сам в тия седем дни!

Че ще трябва да запея пак — тая утеха си открих аз и това оздравяване: искате ли да направите от *това* пак нова улична песен?

— Стига си говорил — повторно му отвърнаха неговите животни, — по-добре направи си първо една лира, една нова лира.

Че виж, о, Заратустра! За твоите нови песни трябва нов лири.

Пей и вилней, о, Заратустра, излечи с нови песни душата си: за да носиш своята велика съдба, която досега не е била съдба на никой човек!

Защото твоите животни знаят много добре, о, Заратустра, кой си ти и какъв трябва да станеш: ето, *ти си учителят на вечното възвръщане* — и това е *твоята съдба!*

Че ти трябва пръв да възвестиш това учение — и как да не е тази велика съдба също и твоя велика опасност и болест!

Ето, ние знаем, какво учиш ти: че всички неща вечно се възвръщат и самите ние с тях, и че ние безброй пъти сме били вече тук, и всички неща заедно с нас.

Ти учиш, че има една велика година на създаването, едно чудовище велика година: тя трябва като пясъчен часовник все отново да се обръща, за да се изсипва и отсипва отново: тъй че всички тия години си приличат в най-голямото и в най-малкото — тъй че сами ние всяка велика година сме прилични на себе си в най-голямото и най-малкото.

И ако сега би искал да умреш, о, Заратустра: виж, ние знаем също как ти би говорил на себе си — но твоите животни те молят да не умираш още!

Ти би говорил и без трепет, дори задъхан от блаженство: че една голяма тежест и угнетение ще се свали от теб, ти, най-търпеливи!

„Ето, аз умирам и изчезвам — би рекъл ти, — и в миг съм нищо.“ Душите са тъй смъртни, както плътта.

Но връзката от причини, в която съм вплетен, се възвръща — тя пак ще ме създаде! Сам аз принадлежа към причините на вечното възвръщане.

Аз ще дойда пак с това слънце, с тая земя, с този орел, с тая змия — не за нов живот или по-добър, или подобен живот: аз вечно ще се възвръщам в този еднакъв и същ живот, в най-голямото и най-малкото, за да възвестя пак вечното възвръщане на нещата; за да повторя словото за великата пладня на земята и човека, за да възвестя пак човека и Сврѣхчовека.

Аз казах словото си, а моето слово ме сломи: тъй го иска моята вечна орис — като предвестник загивам! Ето, часът дойде загиващият сам да се благослови. Тъй *свършва* захождането на Заратустра.

Когато животните изрекоха тия думи, млъкнаха те и чакаха Заратустра да им каже нещо: но Заратустра не чуваше, че те мълчаха. Той лежеше тихо, със затворени очи, като спящ, макар да не спеше: че той се разговаряше със своята душа. Но змията и орелът, като го видяха тъй мълчалив, почетоха великата тишина около му и предпазливо се отдалечиха.

ЗА ВЕЛИКИЯ КОПНЕЖ

О, душа моя, аз те научих да казваш „днес“, както „преди“ и „отколе“, и да водиш своето хоро над всяко „тук“ и „там“, и „татък“.

О, душа моя, аз те освободих от всички тъмни кътове, аз изчистих от теб праха, паяците и полумрака.

О, душа моя, аз измих от теб дребнавия срам и дрипавата добродетел и те придумах да застанеш нага пред очите на слънцето.

С вихъра, който се нарича „дух“, духнах аз над твоето развълнувано море; всички облаци пропъдих аз, удуших дори душителя, който се зове „грях“.

О, душа моя, аз ти дадох право да казваш „не“ като вихъра и „да“ да казваш, както отвореното небе казва „да“: тиха като светлина стоиш ти и минаваш сега през вихрите на отрицанието.

О, душа моя, аз ти възвърнах свободата над всичко създадено и несъздадено: и кой знае, както ти я знаеш, страстната радост на бъдещето?

О, душа моя, аз те научих на презрение, което не идва като червоядие, на великото, любещото презрение, което най обича, дете най презира.

О, душа моя, аз те научих тъй да убеждаваш, че ти склони на своя страна самите доводи — като слънцето, което убеждава дори морето да се издигне до висотата му.

О, душа моя, аз отнех от теб всяка послушност, коленопреклонност и раболепство; аз сам ти дадох името „прелом на неволята“ и „съдба“.

О, душа моя, аз ти дадох нови имена и пъстри играчки, аз те нарекох „съдба“ и „простор на просторите“, и „пъп на времето“, и „лазурна камбана“.

О, душа моя, на твоето земно царство дадох аз да изпие всичката мъдрост, всички нови вина, а също и всички от памтивека стари силни вина на мъдростта.

О, душа моя, всяко слънце излях аз върху ти и всяка нощ, и всяко мълчание, и всеки копнеж — тогаз ти израсна като лоза.

О, душа моя, преобилна и тежка стоиш ти сега тук, една лоза с набъбнали зърна и гъсти тъмнозлатни гроздове:

— притисната и сподавена от своето щастие, чакаща преливане и още свенлива поради очакването си.

О, душа моя, няма сега нийде друга душа, която да бъде по-любеща, по-обемаща и по-обемна! Де биха били бъдеще и минало по-близо едно до друго, отколкото у тебе?

О, душа моя, аз ти дадох всичко и за теб ръцете ми останаха празни — и ето! Сега ми казваш засмяна и прескръбна: „Кой от нас трябва да благодари?

Не подателят ли трябва да благодари, че вземащият е взел?

Да даряваш не е ли необходимост? Да вземаш не е ли милост?“

О, душа моя, аз разбирам усмивката на твоята скръб: твоето преобилие само протяга сега копнеещи ръце!

Твоето изобилие гледа през кипящи моря отвъд и дири, и чака; копнежът на преизобилието гледа из твоето засмяно око-небе!

И наистина, о, душа моя! Кой би могъл да гледа твоята усмивка и да не се топи от сълзи? Самите ангели се топят от сълзи пред свръхдобротата на твоята усмивка.

Твоята доброта и свръхдоброта е, която не иска да плаче и се оплаква: и все пак копнее, о, душа моя, твоята усмивка за сълзи и твоята трепетна уста за хълцане.

„Всеки плач не е ли оплакване? И всяко оплакване едно обвинение?“

Тъй говориш ти сама на себе си, и затуй предпочиташ ти, о, душа моя, да се усмихваш вместо да изливаш скръбта си; — в потоци сълзи да изпееш всичката си скръб от цялото изобилие и от порива на лозата за резач и косер!

Но щом не искаш да плачеш, да изплачеш своята пурпурна скръб, то ще трябва да *пееш*, о, душа моя! Виж, аз се усмихвам сам, аз, който ти предричам това:

— да пееш гръмка песен, докато затихнат всички морета, за да се вслушат в твоя копнеж, —

— докато над тихи копнеещи морета заплува лодката, златното чудо, около чието злато подскачат всички добри, лоши, чудновати неща:

— и много големи и малки животни, и всичко, що има леки чудновати нозе, та да може да бяга през теменужномодри пътеки, —

— там, при златното чудо, при волната лодка и нейния господар: а това е резачът, който чака с диамантен косер, —

— твойт велик изкупител, о, душа моя, безименният — комуто едва бъдните песнопения ще намерят име! И наистина, дъхът ти вече благоухае от бъдни песнопения, —

— ти гориш вече и сънуваш, ти жадно пиеш вече от всички дълбоки звучащи извори-утешители, вече почива твоята скръб в блаженството на бъдни песнопения! —

О, душа моя, всичко ти дадох вече, също и последното си, и моите ръце станаха поради тебе празни — че те накарах да пееш, виж, това е последното ми!

Че те накарах да пееш, кажи сега, кажи: кой от нас трябва сега да благодари? Но още по-добре: пей ми, пей, о, душа моя! И остави мен да ти благодаря!

Тъй рече Заратустра.

ДРУГАТА ТАНЦУВАЛНА ПЕСЕН

1.

В окото ти погледнах аз недавна, о, живот: злато видях в твоето нощ-око блести — сърцето ми спря от тая наслада:

— златна лодка видях да блести по нощни води, тънеща, пиеща, пак махаща златна люлка-лодка!

Към моята нога, за танец бясна, хвърли поглед ти, смеещ се, питащ, топящ се люлка-поглед.

Два пъти замахна кастанети с малките си ръчички — и ето, залюля се моята нога за танец бясна.

Петите ми настръхнаха и вслушаха се моите пръсти да те разберат: танчарът носи своето ухо в своите пръсти!

Към тебе скокнах аз: но ти се дръпна от моя скок; и лизна към мен езика на твоята бегла хвърчаща коса.

От теб отскокнах аз и от твоите змии: и ето, ти застана, полуобърната, с око, пълно с желания.

С криви погледи учиш ме ти криви пътища; по криви пътища учи моята нога коварства!

Боя се от теб близка, обичам те далечна; твойт бяг ме увлича, твоето следене ме вледенява — аз страдам, но що не бих изстрадал за теб!

Чийто мраз пали, чиято омраза блазни, чийто бяг привързва, чиято насмешка трогва:

— кой не те е мразил, теб, велика вързателко, обвързнице, изкусителко, изследвателко, изнамерителко! Кой не те е обичал, теб, невинна, нетърпелива, вихрена, детоока грешница!

Къде ме влачиш сега, необузdana? И ето, пак ме отбягваш, ти, сладка немирнице неблагоприятна!

След теб аз танцувам, ходя по твоите следи. Къде си? Дай ми ръка! Или един пръст само!

Тук има ями и непроходими храсти: ние ще се заблудим! Спри! Стой тихо! Не виждаш ли кукумявки и прилепи да летят?

Ти, кукумявко! Ти, прилеп! Искаш да ми се надсмиваш? Къде сме? От псетата си научила туй виене и лаене.

Ти хубаво ми се зъбиш с бели зъбки, твоите зли погледи припкат към мен изпод къдравата грива!

Това е танец през дърво и камък: аз съм ловецът — искаш ли да ми бъдеш псе или сърна?

Тук до мен! Скоро, ти, злобна скокло! Горе! Отвъд! Уви! Сам аз паднах в скока!

О, виж ме прострян, ти, дързост, и милост просещ! Охотно бих тръгнал с теб низ по-хубави пътеки!

— пътеки на любовта през тихи пъстри дъбрави! Или край езерото там: дето плуват и играят златни риби!

Ти вече си уморена? Отвъд има овце и вечерни зари — не се ли спи сладко, когато свирят овчари?

Тъй много ли си уморена? Аз ще те отнеса, отпусни си ръцете! И ако си жадна — бих имал нещо, но твоята уста не иска да пие от него!

О, тая проклета бърза ловка змия и плъзгаща се вещица!

Къде си? Но по лицето си аз сецам два белега и червени петна!

И наистина аз вече се преуморих да бъда все твой овчар! Вещице, ако досега съм ти пял аз, сега ти ще ми крещиш!

Под такта на моя бич ще ми играеш и крещиш! Не съм ли аз бича забравил? Не!

2.

И отвърна ми животът тъй и си затуляше нежните уши:

„О, Заратустра! Не плякай така ужасно с твоя бич! Ти знаеш: шум мислите убива — и ето, сега ме налитат такива нежни мисли.

Ние двама сме същински добронесторници и злонесторници. Отвъд добро и зло намерихме ние нашия остров и нашата зелена ливада — ние двама сами! И само затова трябва да се обичаме ние!

И ако и да не се обичаме от сърце — трябва ли да се гневим един другиму, като не се обичаме от сърце?

А че те обичам и често твърде много, това ти знаеш: и причината е, че аз те ревнувам от твоята мъдрост. О, тая луда стара глумица мъдрост! Ако някога би избягала твоята мъдрост, ах! Тогава бързо и обичта ми би избягала.“

След туй животът погледна замислено отдире и около си и каза тихо: „О, Заратустра, ти не си ми доста верен!

Съвсем не ме обичаш тъй, както говориш; зная, ти вече мислиш, че скоро ще ме напуснеш.

Има една стара тежка, тежка, бумтяща камбана: тя бумти нощем чак до твоята пещера горе:

— чуеш ли тая камбана да бие среднощ часа, между един и два, ти мислиш —

— ти мислиш, аз зная това, о Заратустра, че скоро ще да ме напуснеш!“ —

— Да — отвърнах аз бавно, — но и ти знаеш също това. И аз й казах нещо в ухото сред нейните чорлави, жълти, безумни коси.

„Ти знаеш това, о, Заратустра? Това никой не знае. —“

И ние се спогледахме и изгледахме зелената ливада, по която бягаше вече хладната вечер, и плакахме заедно. Ала тогава животът ми бе по-мил от всяка моя мъдрост.

Тъй рече Заратустра.

3.

ЕДНО!

О, човек! Внимавай!

ДВЕ!

Какво дълбока нощ говори?

ТРИ!

„Аз спях, в нечакан час ме сън обори,“

ЧЕТИРИ!

„И глас от сън дълбок ме сепна: ставай!“

ПЕТ!

„Дълбок е светът,“

ШЕСТ!

„И дълбината му незнайна за деня.“

СЕДЕМ!

„Дълбока мъка го гнети,“

ОСЕМ!

„От мъката е по-дълбока радостта.“

ДЕВЕТ!

„И мъката говори: отлети!“

ДЕСЕТ!

„А радостта, тя иска вечността,“

ЕДИНАДЕСЕТ!

„дълбока и дълбока вечност!“

ДВАНАДЕСЕТ!

СЕДЕМТЕ ПЕЧАТА|ИЛИ ПЕСЕНТА ЗА НАЧАЛОТО И КРАЯ

1.

Ако аз съм прорицател и изпълнен с онзи прорицателски дух, който витае на висок ярем между две морета, —

— между минало и бъдеще витае като тъмен облак — враг на задушливите падини и на всичко, що е морно и не може ни да мре, ни да живее:

— готов за мълния в тъмни гърди и за лъч избавител, чреват с мълнии, които казват „да“ и се смеят при това, готов за прорицателски мълниен блясък:

— но блажен е, който е тъй чреват! И наистина, дълго трябва да виси като тъмен облак над планината, който някога трябва да подпали светлината на бъдещето! —

О, как да не се стремя аз страстно към вечността и към сватбения пръстен на пръстените — към пръстена на възвръщането!

Още не съм срещнал аз жената, от която деца бих пожелал, освен тази жена, що обичам — че аз те обичам, о, вечност!

Че аз те обичам, о, вечност!

2.

Ако моят гняв е някога разрушавал гробове, отместял синорни камъни и е тласкал в стръмни глъбини стари строшени скрижали:

— ако моят присмех е някога раздухвал плесенясали думи, а аз идвах като метла за паяци-кръстоносци и като вихър чистач на стари задушни склепове:

— ако аз радостен съм някога седял, там, дето старите богове лежат погребани; благославящ света, любещ света — при паметниците на старите клеветници световни:

— че дори храмове и гробници на богове обичам аз, когато небето надникне със своето чисто око през техните разрушени сводове; обичам аз да седя като трева и червен мак върху руини на

храмове — о, как да се не стремя аз страстно към вечността и към сватбения пръстен на пръстените — към пръстена на възвръщането?

Още не съм срещнал жената, от която деца бих пожелал, освен тази жена, що обичам — че аз те обичам, о, вечност!

Че аз те обичам, о, вечност!

3.

Ако някога при мен е снизхождало дихание от диханието творческо и от оная небесна необходимост, която принуждава дори и случаите да водят звездни хора;

— ако аз някога съм се смял със смеха на творческа мълния, след която гневно, но покорен следва гърмът на делото;

— ако някога с богове съм играл на божията маса на земята със зарове, та земята се е тресла и разпуквала, и изригвала огнени потоци;

— че божия маса е земята, и трепетна от нови творчески думи и божии зарове. —

О, как да не се стремя аз страстно към вечността и към сватбения пръстен на пръстените — към пръстена на възвръщането?

Още не съм срещнал аз жената, от която деца бих пожелал, освен тази жена, що обичам — че аз те обичам, о, вечност!

Че аз те обичам, о, вечност!

4.

Ако понякога съм пил на един дъх от пенливата подсладена чаша, в която всички неща са смесени добре:

— ако моята ръка някога е превръщала най-далечното в най-близко и огън в дух, и радост в скръб, и най-злото в най-добро:

— ако само аз съм зърно от оная сол, която прави всички неща в чашата за смесване добре да се смесят:

— че има сол, що съединява доброто със злото; а и най-злото е достойно за подправка и за последно прекипяване. —

О, как да не се стремя аз страстно към вечността и към сватбения пръстен на пръстените — към пръстена на възвръщането?

Още не съм срещнал аз жената, от която деца бих пожелал, освен тази жена, що обичам — че аз те обичам, о, вечност!

Че аз те обичам, о, вечност!

Ако аз обичам морето и всичко, що му прилича, а най-много, когато гневно ми противоречи:

— ако в мен има такава диреща радост, която тласка кораба към неоткритото, ако в моята радост има от радостта на мореплавателя:

— ако някога моят възторг викна: „Брегът изчезна — ето, падна и последната ми верига —

— безграничното бушува около ми, далеч блести пространство и време, напред! Нагоре! Мое старо сърце!“ —

О, как да се не стремя аз страстно към вечността и към сватбения пръстен на пръстените — към пръстена на възвръщането?

Още не съм срещнал аз жената, от която деца бих пожелал, освен тази жена, що обичам — че аз те обичам, о, вечност!

Че аз те обичам, о, вечност!

Ако моята добродетел е добродетел на танчар и аз често скачах с двата крака в златно-изумруден възторг:

— ако моята злоба е смееща се злоба, разположена под розови клонки и огради от лилии:

— в смеха именно всичко зло е ведно сбрано, но свето и оправдано чрез собственото си блаженство:

— и ако това е моята алфа и омега, всичко, що е тежко, да стане леко, всяко тяло — танчар, всеки дух — птица: и наистина това е моята алфа и омега! —

О, как да се не стремя аз страстно към вечността и към сватбения пръстен на пръстените — към пръстена на възвръщането?

Още не съм срещнал аз жената, от която деца бих пожелал, освен тази жена, що обичам — че аз те обичам, о, вечност!

Че аз те обичам, о, вечност!

Ако аз някога съм разпростирал тихо небе над себе си и със свои криле съм летял в свои небеса:

— ако аз, играещ, плувах в дълбоки светли далнини и идваше на моята свобода птицата-мъдрост:

— но тъй говори птицата-мъдрост: „Виж, няма ни «горе», ни «долу»!

Мятай се наоколо, напред, назад, ти, освободени от тежестта!

Пей! Недей говори, вече!

Не са ли всички думи направени за тежките? Не лъжат ли всички думи освободения от тежестта? Пей! Недей говори вече!“

О, как да се не стремя аз страстно към вечността и към сватбения пръстен на пръстените — към пръстена на възвръщането?

Още не съм срещнал аз жената, от която деца бих пожелал, освен тази жена, що обичам — че аз те обичам, о вечност!

Че аз те обичам, о, вечност!

ЧЕТВЪРТА И ПОСЛЕДНА ЧАСТ

Ах, де по света са ставали по-големи безумства, ако не между състрадателните? И кое на света е причинявало повече скръб от безумствата на състрадателните?

Тежко на всички любещи, не достигнали още висина, която превишава тяхното състрадание!

Тъй ми рече веднъж дяволът: „Бог също има свой ад: това е неговата обич към хората,“

И недавна го чух да казва тая дума: „Бог умря, от своето състрадание към хората умря бог.“

Заратустра: За
състрадателните

ЖЕРТВОПРИНОШЕНИЕ С МЕД

И пак минаха месеци и години над душата на Заратустра, и той не ги забеляза; но косата му побеля. Един ден, като стоеше той на камъка пред своята пещера и гледаше тихо в далнини — а оттам се виждаше морето, далеч през развълнуваните бездни — неговите животни замислено ходеха около него и най-сетне се спряха отпреде му.

„О, Заратустра — казаха те, — не възчакваш ли своето щастие?“

— Малко ща да знам за щастие! — отвърна той. — Отдавна вече не се стремя към щастие, аз се стремя към своето дело.

„О, Заратустра — повторно казаха животните, — това казваш ти като някой, който е преситен. Не лежиш ли ти в едно небесносиньо езеро от щастие?“

— Вие, палавници и глумци — отвърна Заратустра и се усмихна, — как добре избрахте сравнението! Но вие знайте също, че моето щастие е тежко и не като подвижна водна вълна: то ме мъчи и не ще да се махне от мен, прилепено като разтопена смола.

Тогава животните, замислени, го обиколиха пак и повторно застанаха отпреде му. „О, Заратустра — казаха те, — затова ли ставаш ти все по-жълт и по-мрачен, макар твоята коса да се показва бяла и ленена? Виж, ти седиш в своята смола-неволя!“

— Що думате вие там, мои животни — рече Заратустра и се засмя при това, — наистина, аз злослових, като говорих за смола-неволя. Както с мен, тъй е и с всички плодове, що узряват. Медът в жилите ми е, който прави кръвта ми по-гъста и душата ми потиха.

„Тъй ще бъде, о, Заратустра — отвърнаха животните и се приближиха до него, — но не искаш ли днес да се качиш на някоя висока планина? Въздухът е чист и днес се вижда от света повече от всеки друг път.“

— Да, животни мои — отговори той, — вие съветвате превъзходно и мен тъкмо по сърце: днес искам аз да се изкача на висока планина! Но погрижете се там да има мед наръки, жълт, бял,

добър, пресен, годен златен мед на пити. Защото знайте, че аз там горе искам да принеса мед жертва.

Но когато Заратустра беше горе на върха, изпрати той назад животните, които го придружаваха, и видя, че е вече сам — тогава се смя той от все сърце, огледа се и рече тъй:

— Че говорих за жертви и жертвоприношение с мед, това беше само хитрост на думи и, наистина, едно полезно безумие! Горе тук аз мога вече по-свободно да говоря, отколкото пред пещерата на пустинника и домашните животни на пустинника.

Що казвам жертване! Аз прахосвам, каквото ми дарят, аз, прахосник с хиляди ръце: как ще смея да назова това жертвоприношение!

И когато аз пожелах мед, пожелах само стръв и сладък сок, и мъзга, за което ръмжащи мечки и чудни мрачни зли птици се облизват — най-добрата стръв, необходима за ловци и рибари.

Че ако светът прилича на тъмна гора, пълна със зверове, и на градината за удоволствие на всички развилнели ловци, то струва ми се той още повече бездънно богато море.

Море, пълно с пъстри риби и раци, които би се поправили на самите богове, че те сами би почнали да риболовят и да хвърлят мрежи: тъй богат е светът с чудеса, големи и малки!

Най-вече човешкият свят, човешкото море — в него хвърлям аз сега моята златна въдица и казвам: разтвори се, ти, човешка бездна!

Разтвори се и изхвърли на мен твоите риби и бляскави раци! С моята най-добра стръв примамям към себе си днес най-чудноватите човеци-риби!

Своето щастие дори разхвърлям аз далеч на всички страни, между изгрев, пладне и заход, да видя дали по моето щастие много човеци-риби ще се научат да дърпат и пляскат; докато те, захвапващи моите остри скрити куки, ще трябва да се изкачат на *моята* висина; всички пъстри мренки от глъбините при мен, най-зли от всички човеци-рибари. *Такъв* именно аз съм от основа и открай, аз тегля, притеглям, изтеглям, издигам, един укротител и наставник, който ненапусто някога си казваше: „Стани, какъвто си!“

И тъй нека отсега нататък хората *възлизат* при мен — защото аз още чакам поличба, че е време за моето залязване; сам аз не слизвам още, както трябва, между хората.

Затова чакам аз тука, хитър и с присмех на високите планини, нито нетърпелив, нито търпелив, по-скоро един, който се е отучил дори и от търпение — защото вече не „търпи“.

Защото моята съдба ми дава време: да не ме е забравила тя? Или седи тя зад някой голям камък на сянка и лови мухи.

И наистина, аз съм ѝ благодарен за това, на моята вечна съдба, че тя не ме тласка и мъчи и ми оставя време за шегички и злоби: тъй че аз днес се изкачих на тая висока планина да ловя риба.

Ловил ли е някога човек риба на висока планина? И ако и да е безумие това, което искам и върша аз тук горе — по-добре това, отколкото да стана там долу тържествен и зелен, и жълт от очакване; разчекнат, пръхтящ гняв от очакване, един свят вихър, който вие от планините, нетърпеливец, който вика долу към долините: „Слушайте или аз ще ви шиbam с бич божий!“

Не че ще се разгневя на такъв яд! Те възбуждат в мене само смях! Нетърпеливи трябва да са вече те, тия големи плашила-тъпани, на които се пада дума днес или никога!

Но аз и моята съдба — ние не говорим на „днес“, ние не говорим и на „никога“: за говорене имаме ние доста търпение и време, и повече от време. Че някога той трябва да дойде и не посмее да отминем.

Кой трябва някога да дойде и не посмее да отминем? Нашият велик Хазар, тоест нашето велико далечно Царство на човека, Царството на Заратустра, хилядогодишното.

Колко далеч ще е това „далечно“? — що ме е грижа мен! Но затова не по-малко сигурно е за мен — с два крака стоя аз твърдо на тая основа, на една вечна основа, на твърда скала предвековна, на тази най-твърда планина предвековна, при която идват всички ветрове като при ветрораздел, питащи: Къде! И откъде? И накъде?

Смей се, смей се тук, моя ведра, здрава злоба! Хвърли долу от високата планина твоя блестящ презрителен смях! Хвърли блясъка си като стръв за най-хубавите човеци-риби!

И каквото се пада на мен във всички тия морета, моето предречено за мен във всички неща — *това* ми улови, *това* изкарай тук при мен: него очаквам аз, най-зъл от всички рибари.

Навън, навън, моя въдица! Навътре и по-надолу, стръв на моето щастие! Ръми своята сладка роса, мой мед на сърцето! Впивай се, моя въдица, в недрата на всяка черна скръб!

Навън, навън, мое око! О, колко много моря около ми, какво човешко бъдеще се съзорява! А над мен — каква розова червена тишина! Какво безоблачно мълчание!

ВИК ЗА ПОМОЩ

На другия ден седеше Заратустра пак на своя камък пред пещерата, докато неговите животни се скитаха във по света, за да донесат дома нова храна — също и нов мед: че Заратустра беше прахосал и свършил вече стария мед до последна капка. Но като седеше той така, с тояга в ръка, и чертаеше на земята сянката от снагата си замислен, и истина! — не за себе си и своята сянка — уплаши се изведнъж и се сепна: че той видя до своята сянка и друга една сянка. И както бързо се озърна и стана, ето че до него застана прорицателят, същият, когото той веднъж беше гостил и напоил на трапезата си, провъзвестни — кът на великата умора, който учеше: „Всичко е едно, всичко напусто, светът е без смисъл, знанието души.“ Но лицето му оттогава се беше изменило; и когато Заратустра погледна в очите му, сърцето му се стресна отведнъж: тъй много лоши предвещания и пепеливосиви мълни минаха по това лице.

Прорицателят, който проумя що стана в душата на Заратустра, изтри с ръка лицето си, като че искаше да изтрие и него; същото стори и Заратустра. И като по този начин мълчаливо и двамата се свързеха и подкрепиха, подадоха си ръце в знак, че искат отново да се опознаят.

— Добре дошъл — рече Заратустра, — ти, прорицателю на великата умора, ти ненапусто си бил някога гост на моята трапеза. Яж и пий и днес при мен и прости, че един весел старец ще седи наедно с теб на трапезата!

— Весел старец? — отговори прорицателят, като поклати с глава. Какъвто и да си ти или искаш да си, о, Заратустра, ти най-дълго си стоял тук горе — твоята лодка в скоро време няма вече да стои на суша!

— Нима съм аз на сухо? — попита засмяно Заратустра.

— Вълните около твоята планина — отговори прорицателят, — се въземат и въземат, вълните на великата неволя и скръб: те скоро ще подемаат и твоята лодка, и теб ще отнесат.

Заратустра млъкна тогава и се възчуди.

— Не чуваш ли нищо още? — продължи прорицателят. — Не шуми и не бучи ли насам из глъбината? — Заратустра мълчеше пак и се вслуша: и чу той един дълъг, дълъг вик, който бездните си подхвърляха една на друга и предаваха нататък, че никоя не искаше да го задържи — тъй злобно звучеше той.

— Зъл провъзвестител — рече най-сетне Заратустра, — това е вик за помощ и викът на един човек, той навярно иде от някое черно море. Но що ме е грижа за човешка неволя! Последният грях, запазен, за мене, знаеш ли как се зове той?

— „Състрадание!“ — отговори прорицателят от преизпълнено сърце и дигна двете си ръце нагоре. — О, Заратустра, аз ида да те съблазня за последния ти грях!

И едвам бяха произнесени тия думи, ето, екна викът повторно, и по-дълъг, и по-плах от преди, и вече много по-наблизо.

— Чуваш ли? Чуваш ли, о, Заратустра? — извика прорицателят. — За теб е тоя вик, теб зове той: ела, ела, ела, време е, няма време за губене!

Заратустра мълчеше, смутен и покъртен; най-сетне попита той, като някой, що се колебае в себе си:

— А кой е онзи, който ме вика там?

— Ти знаеш това — раздразнен отвърна прорицателят, — защо се криеш? *Висшият човек* е който те вика!

— Висшият човек? — извика Заратустра, от ужас обзет. — Що иска *той*? Що иска *той*? Висшият човек! Що дири той тук? — и по снагата му изби пот.

Но прорицателят не отвърна на страха на Заратустра, а се вслушваше и вслушваше към глъбината. А като остана дълго време там все тъй тихо, извърна поглед назад и видя Заратустра да стои и трепери.

— О, Заратустра — почна той с нажален глас, — ти не стоиш като някой, когото щастието върти: ти ще трябва да танцуваш, за да не паднеш възнак!

Но ако дори би искал да танцуваш пред мен и да отскачаш настрани, никой да не смей да ми каже: „Виж, тук танцува последният весел човек!“

Напусто би дошъл някой на тая висота, който би дирил него: пещери ще намери той и тайни входи, скривалища за скритите, не и

шахти на щастие и съкровищници, нито нови златни жили на щастие.

Щастие — намира ли се щастие у такива погребани и пустинници!

Трябва ли да диря аз последното щастие на блажените острови и далеч между забравени хора?

Но всичко е едно, всичко напусто, напразно е всяко дирене, няма вече блажени острови!

Тъй въздъхна прорицателят; но при последната му въздишка върна се на Заратустра предишната яснота и увереност, като някому, който излиза на свят из тъмна пропаст.

— Не! Не! Трижди не! — извика той със силен глас и поглади брадата си. — Това аз знам по-добре! Има още блажени острови! Не говори за *това*, ти, въздишаща торба за тъги!

Престани да бъбриш за *това*, ти, дъждовен облак пред пладния! Не съм ли аз вече облян от твоята скръб и мокър като псе?

Ето, отърсвам се и бягам от теб, за да изсъхна пак: не трябва да се чудиш на това? Невежлив ли ти се виждам? Но тука е *мое* царство. А колкото за твоя висш човек: добре! Аз тутакси ще го подиря в ония гори: *оттам* дойде неговият вик. Може би го преследва някой лют звяр.

Той е в *мое* царство: в него не трябва да го сполети зло! И наистина, при мен има много люти зверове. — С тия думи Заратустра се изви да тръгне. Тогаз рече прорицателят:

— О, Заратустра, хитрец си ти!

Знам вече: ти искаш да се отървеш от мен! Теб ти е по-драго да побегнеш из горите и да гониш люти зверове!

Но помага ли туй? Довечера аз пак ще съм при теб: в твоята собствена пещера ще седя аз, търпелив и тежък като пън — и ще те чакам!

— Тъй да бъде! — извика Заратустра, като отмина. — И което е мое в моята пещера, принадлежи и на теб, моя гост!

А намериш ли и мед там, чуй, изближи го, ти, ръмжаща мечка, и си подслади душата! Довечера ние и двама ще бъдем весели — весели и радостни за това, че тоя ден се свърши! И ти сам трябва да играеш по моите песни като мечка.

Ти не вярваш? Ти клатиш глава? Добре! Нека! Стара мечко! Но и аз съм прорицател.

Тъй рече Заратустра.

РАЗГОВОР С ЦАРЕТЕ

1.

Нямаше още един час откак Заратустра бе на път през своите гори и планини, и ето че видя едно странно шествие. Тъкмо на пътя, по който искаше да се спусне той, идеха двама царе, окичени с корони и пурпурни пояси, и пъстри като фламинго: те подкарваха напреде си едно натоварено магаре. „Що ли дирят тия царе в моето царство?“ — рече Заратустра възчудено в своето сърце и се затули бързо зад един шубрак. Но когато царете се приближиха до него, полугласно, като някой, който говори на себе си, той рече:

— Чудно! Чудно! Где се е чуло и видяло това? Двама царе виждам аз — и само едно магаре!

Тогава двамата царе се спряха, усмигнаха се, погледнаха към онова място нататък, отдето идеше гласът, и се спогледнаха един друг. „Тъй мислят някои и между нас — каза царят отдясно, — но не го изказват.“

А царят отляво сви рамене и отвърна: „Това ще да е някой козар. Или пустинник, който е живял твърде дълго между скали и дървеса. Съвсем без общество — и туй покваря добрите нрави.“

„Добрите нрави? — отвърна сърдито и горчиво другият цар. — От какво бягаме ние? Дали не от «добрите нрави» на нашето «добро общество»?

По-добре наистина да живеем между пустинници и козари, отколкото с нашата позлатена калпава белосана сган — макар и да се нарича тя «благородна». Но всичко в нея е лъжовно и гнило, най-напред кръвта, благодарение на лошите болести на още по-лошите лекари.

Най-драг и обичен ми е днес все пак един здрав селянин, груб, хитър, опърничав, износлив — днес това е най-благородната порода.

Селянинът е днес най-добър и селската порода би трябвало да бъде господар! Но днес е царството на сганта — аз не се лъжа вече. А сган, това значи сбирщина.

Сбирщина-сган: в нея всичко е разбъркано едно с друго, светец и нехранимайко, и благородник, и евреин, и всякакви говеда от Ноевия ковчег.

Добри нрави! Всичко у нас е престорено и гнило. Никой няма почит пред никого — тъкмо *това* отбягваме и ние. Те се подмилкват и въвират като псета, те позлатяват палмови листа.

Души ме тая гнусота, че и ние, царете, сами станяхме престорени, натруфени и навлечени със стар извехтял накит, хлопки и грошове за глупаци и хитри и за всекиго, който днес търгува с властта.

Ние не сме първи — а трябва да имаме *значение* на такива — и ние сме сити вече на такова преструване и ни дойде до погнуса.

Ние се отвърнахме от сганта, от всички, що дигат врява, и от пищеци цвъкли-мухи, от вонята на базиргяните, от мятанията на себелюбците, от лошия дъх — пфу, да живееш между сган — пфу, между сган да сме първи! Ах, гнусота! Гнусота! Гнусота! Какво сме вече ний, царете!“

„Твоята стара болест те прихвана — каза тук царят отляво, — погнусението те прихвана, бедни братко. Но ти знаеш, че тук някой ни слуша.“

Тутакси из своето скривалище се изстъпи Заратустра, който беше разтворил уши и очи за тия речи, дойде при царете и почна:

— Който ви слуша, който ви слуша с удоволствие, о, царе, той се нарича Заратустра.

Аз съм Заратустра, който рече някога: „Що значат още царете!“ Простете ми, аз се радвах, когато вие двамата казвахте: „Какво сме вече ние, царете!“

Но тук е *мое* царство и моя власт: какво дирите в моето царство? Но може би вие сте *намерили*, из пътя, което аз диря — именно висшия човек.

Като чува туй царете, удариха се по гърди и рекоха в един глас:

Познаха ни! С меча на тая дума ти разсичаш най-гъстия мрак на нашето сърце. Ти откри нашата неволя, че видиш ли, ние тръгнахме на път, дано намерим висшия човек — човекът, който стои по-високо от нас — макар ние и да сме царе. При него водим ние това магаре. Висшият човек именно трябва да бъде и висш господар на земята.

Няма по-жестокото щастие за съдбата на хората от това, когато силните на земята не са още и първи човечи. Тогава всичко бива

престорено и криво, и чудовищно.

А особено когато те са последни и повече говеда отколкото човеци — тогава се вдига и повдига цената на сганта, и най-сетне добродетелта на сганта почва дори да говори: „Ето, само аз съм добродетел!“

— Що чух аз ей сега? — отвърна Заратустра — Каква мъдрост у царе! Аз съм възхитен и наистина, ще ми се вече да направя песен за това — че ако ще би и да стане песен, която не е за ушите на всекиго.

Аз вече отдавна се отучих да зачитам дългоухите. Добре! Добре тогаз. (Но тук се случи и магарето да продума: и то каза ясно и със зла умисъл И-А).

*Отколе, в първо лято от Христа,
Сибилата злокоба предвеща,
Без капка вино да пие, пияна:
Тежко ни! Време пъклено настана.
Горко ни! Всичко тръгна на света
наопаки. И Рим, о, гнусота,
на времето по хлъзгавите урви
подхлъзнат, Рим превърна се на бордей за к...
Издавна Цезар до говедо, блей —
дори и Господ стана сам — еврей!*

2.

На тая Заратустрова песен се наслаждаваха царете; и царят отдясно рече: „О, Заратустра, как добре направихме, че излязохме да те видим! Твоите врази ни показаха твоя образ в свое огледало — ти изглеждаше там като дявол и с язвителен смях: тъй че ние се бояхме от теб. Но що от това! Ти все пак ни бодеше очите и сърцето със своите мъдрословия. И рекохме си ние най-сетне: що от това, как изглежда той! Ние трябва да го чуем, него, който учи «Вие трябва да обичате мира като средство за нови войни и краткия мир повече от дългия!»

Никой досега не е казвал по-войнствени думи: «Що е добро? Храбър да си е добро. Добра война прави свято всяко дело.»

О, Заратустра, кръвта на бащите ни се вълнува в нашето тяло при такива думи: то бе като речта на пролет към старите винени бъчви.

Когато се кръстосваха мечовете като змии с червени петна, тогава нашите бащи се наслаждаваха на живота; всяко слънце на мира им се виждаше бледо и хладно, а дълговременният мир принасяше срам.

Как въздишаха те, нашите бащи, когато виждаха на стената лъскави притъпени мечове! Като тях жадуваха те за война. Мечът именно иска да пие кръв, мята искри от пожелание.“

Когато царете говореха и бърбеха така разпалено за щастието на своите бащи, обхвана Заратустра немалко желание да се подсмее на тяхната разпаленост: че очевидно те бяха твърде миролюбиви царе, които виждаше пред себе си, със стари и изтънчени лица. Но той се въздържа.

— Добре — рече той, — нататък води пътят, там е пещерата на Заратустра и днес денят ще има дълга вечер! Но сега бързо ме зове вик за помощ и аз ви оставям.

Чест е за моята пещера, когато царе седят и пожелаят да чакат: но, то се знае, вие има да чакате дълго време!

Та нека! Що от това! Де може днес да се научи човек по-добре да чака, ако не при дворовете? И всичката добродетел на царете, що им остава и сега — не се ли зове тя: да *знаеш* да чакаш?

Тъй рече Заратустра.

ПИЯВИЦАТА

И Заратустра вървеше замислен по-нататък и по-надолу през гори и край блата; но както се случва с всеки, който обмисля трудни неща, стъпи той ненадейно върху един човек.

И ето, изведнъж изригнаха в лицето му един вик и две проклетия, и двайсет мръсни псувни; тъй че в своята уплаха той дигна тоягата си и удари настъпания. А веднага след това той се съвзе; и сърцето му се изсмя на безумието, което току-що стори.

— Прости — каза той на настъпания, който се повдигна намръщен и седна, — прости и чуй преди всичко една притча. Както пътник, който мечтае за далечни неща, неволно се спъва в усамотена улица о спящо псе, едно псе, което лежи на слънце:

— както и двамата тогава се стресват, и налитат като смъртни врагове, тези двама до смърт уплашени — тъй се случи и с нас.

И все пак! И все пак — колко малко липсваше, един друг да се помилват това псе и тоя самотник! Не са ли те и двамата самотни!

— Който и да си — каза все още намръщен настъпаният, — не само с крака си, но и с притчата си ти ме настъпваш твърде много!

Виж, нима аз съм псе? — и седящият се издигна при това и измъкна ръката си от блатото. Защото изпърво той бе прострян на земята, скрит и неузнаваем като ония, които дебнат някой блатен дивеч.

— Но какво правиш ти! — извика Заратустра уплашен, защото видя, че от голата му ръка течеше много кръв. — Какво ти се е случило? Нещастнико, да не те е ухапало някое зло животно?

Окървавеният се изсмя, все още сърдит.

— Що ти влиза в работа! — каза той и искаше да отмине. — Тук съм аз у дома си и в царството си. Да пита, който ще: няма що да отговарям на един тромав.

— Ти се лъжеш — рече Заратустра съжалително и го хвана здраво, — ти се лъжеш: тук ти не си у дома си, а в моето царство, и в него не трябва никой да пострада.

Наричай ме както щеш — аз съм, който трябва да бъда. Сам аз се наричам Заратустра.

Добре! Там горе пътят води към пещерата на Заратустра: тя не е далеч — не искаш ли у мене да чакаш, докато ти оздравеят раните?

Теб не ти вървя добре в тоя живот, нещастнико: най-напред те ухапа животното и сетне те настъпа човекът!

Но когато настъпаният чу името на Заратустра, той се преобрази.

— Какво ми стана! — извика той, — за кого ме е грижа още в тоя живот освен за единия този човек, именно Заратустра, и онова животното, що живее от кръв, пиявицата?

Заради пиявицата лежах аз тук край това блато като рибар и вече моята увиснала ръка бе десет пъти ухапвана, когато едно още по-хубаво животното засмука кръвта ми, Заратустра сам!

О, щастие! О, чудо! Благословен да е денят, който ме примами в това блато! Благословена да е най-добрата най-жива пиявица, що живее днес, благословена да е великата пиявица на съвестта „Заратустра“!

Тъй рече настъпаният; и Заратустра се възрадва от неговите думи и тяхната изтънчена почитателност.

— Кой си ти? — попита той и му подаде ръка. — Между нас има много за изясняване и разведряване: но струва ми се, че днес ще бъде чист ясен ден.

— Аз съм *съвестният* духом — отвърна питаният, — и по въпросите за духа трудно е да се намери някой по-строг, по-тесен и по-жесток от мен освен онзи, от когото научих това, Заратустра сам.

По-добре нищо да не знаеш, отколкото много да знаеш наполовина! По-добре безумец на своя сметка, отколкото мъдър според чуждо мнение! Аз отивам до основата:

— какво от това дали е голяма, или малка? Дали се зове блато, или небе? Една педя основа ми е доста — стига само да бъде наистина основа и почва!

— Една педя: на нея може да се стои. В истинската съвестност на знанието няма нищо голямо и малко.

— И тъй, ти може би си оня, що дири да познае пиявицата? — попита Заратустра, — и ти, съвестни, изследващ пиявицата до последна основа?

— О, Заратустра — отвърна настъпаният, — то би било чудовищно, как бих дръзнал това!

Но туй, което добре познавам, то е *мозъкът* на пиявицата — това е *моят* свят!

И то е също един свят! Но прости, че тук моята гордост говори, защото аз тука нямам равен на себе. Затова рекох „тук съм у дома.“ Колко време изследвам вече това единствено нещо, мозъка на пиявицата, за да не ми се изплъзне хлъзгавата истина! Тук е *мое* царство! — поради това захвърлих аз всичко друго, затова всичко друго ми е все едно; и до самото ми знание лежи моето черно незнание.

Съвестта на моя дух изисква от мен да зная едно, а всичко друго да не зная: противни ми са всички полудушни, всички мъгливи, блуждаещи, мечтателни.

Там, дето престава моята честност, аз съм сляп и дори искам да бъда сляп. Но дето искам да зная, искам и честен да бъда, именно твърд, строг, тесен, жесток, неумолим.

Че ти веднъж рече, о, Заратустра: „Духът е живот, който се врязва в живота“ — това ме съблазни и доведе към твоето учение. И наистина, със собствената си кръв умножих аз собственото знание!

— Както го доказва очевидността — прекъсна го Заратустра, — че кръвта все още течеше по голата ръка на съвестния. Десет пиявици се бяха впили в нея.

— О, чудний човече, колко много ме учи тази очевидност, тоест ти сам! И може би не всичко бих посмял да влея в твоите строги уши!

И тъй! Нека се разделим тук! Но аз бих желал пак да се срещна с теб. Там нагоре пътят води към моята пещера; тази нощ ти ще бъдеш там мой драг гост!

Бих желал да излеча твоето тяло, че Заратустра те настъпи с крак: за това ще помисля. Но сега вик за помощ бързо ме оттегля от теб.

Тъй рече Заратустра.

МАГЬОСНИКЪТ

1.

Но когато Заратустра възви край една скала, той видя, недалеч под себе си, по същия път, един човек, който мятеше членовете си като бесен и най-сетне се тръшна на корема си връз земята. „Стойте! — рече Заратустра в сърцето си. — Онзи там трябва да е висшият човек, той издаваше оня страшен вик за помощ — да видя не мога ли му помогна.“ Но когато се завтече на мястото, дето човекът лежеше на земята, той намери треперещ старец с неподвижни очи; и колкото Заратустра да се мъчеше да го дигне и изправи пак на нозе, всичко бе напусто. Нещастният сякаш не забелязваше дори, че някой е около му; напротив, той все се оглеждаше наоколо трогателно, като някой от цял свят оставен и самотен. Най-сетне след дълго треперене, тресене и превиване, той почна да се оплаква:

*Кой ще ме стопли, кой ме люби, още?
Дайте горещи ръце!
Дайте за сърце ми плам на въглени горящи!*
*Прострян аз цепенея,
като полумъртвец, кому нозете сгряват —
разтърсен, ах! От треска незнайна.
От остри ледени стрели аз разтреперан,
От тебе, мисъл, гонен!
Безимен! Забулен! Ужасен!
Ти, задоблачен ловец!*
*От мълнията твоя поразен,
око присмехулно, което ме гледа из мрак!
Тъй аз лежа,
гърча се, бия се аз измъчван
от всички вечни мъчения,
ранен
От тебе, жестокий ловец.*

Ти, незнаен — бог...

Удри по-дълбоко!
Удри пак, още веднъж!
Разкъсай, разбий това сърце!
Защо е туй мъчение
с тъпозъби стрели?
Какво поглеждаш пак,
неуморен от мъки човешки;
със злорад божествен светкавичен поглед?
Не искаш да убиваш ти,
да мъчиш и да мъчиш само?
Защо ли — мен да мъчиш,
ти бог незнаен и зложад? —

Ха, Ха! Ти мъкнеш се насам?
В такава полунощ?...
Що искаш ти? Кажу!
Налитах ме, притисках ме —
тъй близо вече!
Назад! Назад!
Ти чуваш как аз дишам,
подслушваш ми сърцето,
ти, завистливи —
— Защо си завистлив?
Назад! Назад? Защо е тая стълба?
В сърцето ми ли искаш
ти вътре
да влезеш, в моите най-съкровени
помисли да се спуснеш?
Безсрамнико! Безименник — крадец!
Какво ли искаш ти да похитиш?
Какво ли искаш да подслушваш?
Какво ли искаш да измъчиш,
мъчител ти!
Ти — бог-палач!
Или аз трябва като псе

пред твоите нозе да се умилквам?
Отдаден, извън себе си възхитен,
да си изказвам любовта — с опашка?
Напусто! Още ме пробождай,
най-жестоко жило! Не,
не псе — за теб съм само лов,
жестоки ти, ловецо!
Твой пленник горд съм аз,
задоблачни разбойнико!
Кажи най-сетне!
Що искаш ти от мен, грабителю?
Ти, скрит в мълния! Незнаен! Говори,
що **искаш** ти, незнаен бог?...

Как? Откуп?
Колко откуп искаш?
Поискай много — тъй ме гордостта съветва!
И кратко говори — съветва другата ми гордост!

Ха, ха!
Мен искаш? Мене?
Мен цял?...
Ха, ха!
И мъчиш ме глумец,
разкъсваш гордостта ми?
Дай **обич** мен — кой ще ме сгрее?
Кой ме люби още? — горещи дай ръце,
и плам от въглен за сърце ми
на мен, самотни, дай,
когото лед — най-твърдий лед
за своите врагове,
за врагове се учи да копнее.
Дай, отдай се,
най-жестоки враг,
на мене — **ти!**

Назад!

Тогаз той отлетя
едничкият последен мой другар,
великият ми враг,
                    незнаен мен,
                    палачът-бог!

— Не! Върни се,
с всичте си мъчения!
При сетния самотник
о, върни се!
И моите сълзи-реки текат
към тебе в своя бяг!
И сетен пламък на сърце ми
пламти за теб!
О, върни се,
мой незнаен бог! О, моя скръб! Последна моя
радост!...

2.

Но тук Заратустра не можа повече да се стърпи, вдигна тоягата и удари с все сила оплакващия се.

— Стига! — извика той със злобен смях. — Спри, комедиант! Фалшификатор! Ти, закоренял лъжец! Аз добре те познах! Аз ще ти сгрея кокалите, мрачни магьоснико, аз знам да сгрявам такива като теб!

— Спри — каза старецът и скочи на нозе, — не удряй вече, о, Заратустра! Аз правих всичко туй на шега!

Такова е изкуството ми; самия теб исках аз да изпитам, като те подложих на това изпитание! И наистина, ти добре ме прозря!

Но и ти също — от своя страна немалко ме подложи на изпитание: ти си жесток, ти, мъдри Заратустра! Жестоко удряш ти със своите „истини“, твоята чепата тояга изнуди от мен *тази истина*!

— Не лъскай — отвърна Заратустра, все още възбуден и с тъмен поглед, — ти, закоренял комедиант! Ти си фалшив — какво говориш за истина!

Ти, паун на пауните, ти, море на суета, *какво* искаше да играеш пред мен, ти, мрачен магьосник, в кого трябваше да вярвам аз, като се оплакваше тъй?

„*Каещия се духом*“ — каза старецът, — него исках да играя: сам ти някога измисли тая дума — поета и магьосника, който обръща най-сетне против себе си своя дух, преобразования, който замръзва от своето лошо знание и съвест.

И признай само: много трая, о, Заратустра, докато познаеш моето изкуство и лъжа! Ти *вярваше* в моята неволя, когато ми държеше с две ръце главата: аз чувах да се оплакваш: „Него твърде малко обичаха, твърде малко обичаха!“ Че аз те измамих, дотам, за това се радваше в мен моята злоба.

— Ти си измамвал и по-хитри от мен — рече Заратустра строго. — Аз не се пазя от измамници, аз не *трябва* да се предпазвам: тъй го иска моята съдба.

Но ти *трябва* да мамиш, доколкото те познавам аз! Твоите думи трябва да имат всякога две, три, четири и пет смисъла! А и което сега призна, не беше за мен ни достатъчно истина, ни достатъчно лъжа!

Ти, зъл фалшификатор, можеше ли иначе? Болестта си дори би белосал, ако би се показал гол пред своя лекар.

Тъй белоса ти одеде пред мен своята лъжа, като казваше: „Аз върших това само на шега!“ То беше донейде и *сериозно*, ти си донейде каещ, се духом!

Добре те отгатвам аз: ти си магьосник за всички; но за тебе не ти остана ни една лъжа и хитрост — сам за себе си ти без магии остана!

Ти пожъна погнуса като едничка твоя истина. Ни една дума вече не е правдива у теб, само твоята уста: а именно погнуса е залепнала на твоята уста.

— Но кой си ти! — извика тук старият магьосник с упорит глас. — Кой смее да говори тъй на мен, на най-великия, който живее днес? — и една зелена светкавица блесна от неговото око към Заратустра. Но изведнъж той се преобрази и каза тъжно: — О, Заратустра, аз съм уморен, опротивяха ми моите изкуства, аз не съм велик, защо се преструвам! Но ти знаеш добре — аз дирех величие!

Велик човек исках да представя аз и мнозина убедих: но тая лъжа надвиши силите ми. О нея се разбивам аз.

О, Заратустра, всичко е лъжа в мен; но аз се разбивам — това мое разбиване е *истинско*!

— За твоя чест е — рече Заратустра мрачно и гледайки настрана, — за твоя чест е, че ти диреше величие, но това те издава. Ти не си велик.

Ти, зъл и стар магьосник, най-доброто и най-честното у тебе, което почитам, е *това*, че си уморен от себе си и че каза: „Аз не съм велик.“

Затова те почитам аз като каещ се духом: и макар да бе то само миг, този миг ти беше правдив.

Но кажи що дириш ти тук в *моите* гори и скали? И ако ти ми се препречи на пътя, на какво изпитание искаше да ме подложиш? — с какво ме изкушаваше? — Тъй рече Заратустра, и очите му искряха. Старият магьосник помълча малко, после рече:

— Изкушавах ли те аз? Аз диря само.

О, Заратустра, аз диря един истински прав, прост човек, недвусмислен, един съвсем честен, един съсъд на мъдрост, един светец на познание, един велик човек!

Не знаеш ли ти това, о, Заратустра? Аз диря *Заратустра*.

И тук настана дълго мълчание между двамата; но Заратустра потъна дълбоко в себе си тъй, че затвори очи. Но сетне, като се обърна към своя събеседник, улови ръката на магьосника и рече най-вежливо и хитро:

— Добре! Там нагоре води пътят, там е пещерата на Заратустра. В нея можеш ти да дириш, когото би искал да намериш. И питай животните ми за съвет, моя орел и моята змия — те трябва да ти помогнат да дириш. Моята пещера е голяма.

Аз сам наистина — аз не съм виждал още велик човек. Кое е велико, за него днес е грубо окото и на най-изтънчения. Сега е царството на сганта.

Толкова хора срещнах вече аз, които се ширеха и надуваха, а народът крещеше: „Вижте, ето един велик човек!“ Но що значат всички надути мехове! Най-сетне вятърът ще изскочи от тях. Най-сетне се пръсва жабата, която твърде дълго се е надувала: и вятърът

изскача навън. Да промушиш един издут в корема, това наричам аз добра забава. Чуйте, момчета!

Сегашното *днес* е на сганта: кой *знае* още що е велико, що е малко! Кой е дирил щастливо величието! Само безумецът: на безумеца върви.

Ти дириш велики хора, чудни глумецо? Кой те е *учил* на това? Време ли е *днес* за това? О, ти, мрачен в диренето си, защо ме изкушаваш?

Тъй рече Заратустра, утешен в сърцето, и отмина засмян по своя път нататък.

ИЗВЪН СЛУЖБА

Но наскоро след като Заратустра се отърва от магьосника, той видя, че някой седи пак на пътя, по който вървеше, един чер висок мъж, с изпито и бледно лице; той го ядоса силно. „Тежко — рече той в сърцето си, — ето там седи забулена скръб, струва ми се от пасмината на свещениците — що дирят *те* в моето царство?

Как! Едва се отървах от оня магьосник: ето пък и друг чернокнижник трябва да ми мине път, — някакъв магьосник с вдигната за благословия ръка, един тъмен чудотворец по божия милост, един помазан светохулник, дявол да би го взел!

Но дяволът не е никога там, дето би бил на място; винаги закъснява той, това проклето джудже и козиног пакостник!“

Тъй прокллинаше Заратустра, нетърпелив в сърцето си и мислеше как би могъл да се промъкне с отвърнат поглед покрай черния човек: но ето че инак се случи. В същия миг човекът го съзря; и подобно на оногова, когото изненадва нечакано щастие, той скочи и се спусна към Заратустра.

— Който и да си, пътнице — каза той, — помогни на един заблуден, на един, който дири, на един старец, който тук лесно може да си изпати!

Тоя свят тук ми е чужд и далечен, аз чувах също и диви зверове да вият; а тоз, който би могъл да ми даде закрила, той изчезна.

Аз дирих последния благочестив човек, един светец и пустинник, едничкия, който в своята гора не е чул още нищо от онова, що знае цял свят днес.

— *Какво* знае цял свят днес? — попита Заратустра. — Да не би това, че не е жив вече старият бог, в когото цял свят някога вярваше?

— Ти го каза — отвърна старецът нажален. — И аз служих на тоя стар бог до последния му час.

Но сега не служа, нямам господар, и при все това не съм свободен, ни един час вече не съм весел, само в спомените. Затова възлязох аз на тия планини, за да отпразнувам най-сетне пак един празник, както прилича на един стар папа и черковен отец: че знай, аз

съм последният папа! — един празник на благочестиви възпоминания и богослужения.

Но ето, вече мъртъв е той сам, най-благочестивият човек, оня светец в гората, който постоянно славеше своя бог с песни и мърморене.

Самия него не намерих вече, когато намерих хижата му — но два вълка в нея виеха за неговата смърт, че него всички животни обичаха. И аз избягах.

Напусто ли дойдох аз в тия гори и планини? И сърцето ми реши да подиря някой друг, най-благочестивия от онези, които не вярват в Бога — да подиря Заратустра!

Тъй рече старецът и погледна с остър поглед тогова, който стоеше пред него: но Заратустра улови ръката на стария папа и дълго я гледа възхитен.

— Виж, светейши — каза той след това, — каква хубава и дълга ръка! Това е ръка на такъв, който винаги е благославял само. Но сега тя държи яко оногова, когото ти дириш, мене, Заратустра.

Аз съм безбожният Заратустра, който казва: „Кой е по-безбожен от мен, за да се възрадвам на неговото наставление?“ Тъй рече Заратустра и прониза с погледа си мислите и помислите на стария папа. Най-сетне почна тоя:

Който най-вече го е обичал и имал, той го е изгубил най-вече от всички:

— виж, не съм ли аз от нас двама ни сега по-безбожният? Но кой би се възраждал на това!

— Докрай ли му служи ти — попита Заратустра замислено след дълбоко мълчание, — ти знаеш как той умря? Истина ли е, дето казват, че състраданието го е задушило.

— Като видя как човекът виси на кръста, и не можа да понесе любовта към човека да се превърне в негов ад и най-сетне в негова смърт?

Но старият папа не отговори, а погледна плахо настрана с болезнен и мрачен вид.

— Остави го — рече Заратустра след дълъг размисъл, като все още гледаше право в очите стареца.

— Остави го, той изчезна. И макар да е за твоя чест, че говориш само добро за тоя мъртвец, все пак ти знаеш тъй добре, както и аз, кой

беше той; и по какви чудни пътища вървеше.

— Казано между три очи — рече весело старият папа (той беше сляп с едното око), — в Божиите работи аз съм по-добре посветен от самия Заратустра — и смея да съм.

Моята любов му е служила дълги години, моята воля вървя във всичко по неговата воля. А добрият слуга знае всичко и много неща дори, които господарят му сам от себе си крие.

Той беше един скритен бог, пълен с тайнственост. При сина си дори идваше той не инак освен по околни пътища. На вратата на неговата вяра стои прелюбодеяние.

Който го славя като бог на любовта, няма доста високо мнение за самата любов. Не искаше ли той бог да бъде и съдия? Но любовта на любещия стои над всяка награда и възмездие.

Когато бе млад, той бог от възтока, той бе жесток и отмъстителен и си създаде ад, за да развлича своите любимци. Но най-сетне той остаря и омекна, и угни, и стана милостив, по-приличен на дядо, отколкото на баща, а най-приличен на олюляваща се стара баба.

И седеше той, посърнал, в къта зад печката, оплакваше се от своите немощни нозе, уморен от света, с уморена воля и се задуши един ден от своето преголямо състрадание.

— Ти, стари папа — рече тук Заратустра, — видя ли ти *това* с очи? Може и тъй да е станало: тъй и инак дори. Когато боговете умират, умират те все по разни начини.

Но добре! Тъй или инак, тъй и тъй — той изчезна! Той беше противен и на живите, и на очите ми, по-лошо от това аз не бих желал да кажа за него.

Аз обичам всичко, що гледа ясно и право говори. Но той — ти знаеш това, ти, стари богослужителю, той беше донейде от твоя род, имаше нещо свещеническо — него можеха разпо да тълкуват.

Той беше също и неясен. Как ни се сърдеше, той гневоизвержител, задето го разбирахме зле! Но защо не говореше той по-чисто?

И ако за това бяха виновни нашите уши, защо ни даде той уши, които чуват зле? Ако имаше кал в нашите уши — добре! Но кой я тури там?

Много неща не съумя да стори той грънчер, който не се е изучил, както трябва! Но че той си отмъщава на своите грънци и създания,

задето не съумя да ги направи, както трябва — това беше грях срещу добрия вкус.

И в благочестието има добър вкус: *той* рече най-сетне: „Поврага такъв бог! По-добре никакъв бог, по-добре със собствен юмрук да си твориш съдбата, по-добре безумец да бъдеш, по-добре сам да бъдеш бог!“

— Що чувам аз! — рече тук старият папа, наострил уши. — О, Заратустра, ти си по-благочестив, отколкото сам мислиш, с една такава невяра! Някой бог в теб те е наставил на това безбожие. Не е ли твое благочестие само, което не те оставя да вярваш в един бог? И твоята преголяма честност ще те отведе още и отвъд всяко добро и зло!

Виж, какво ти остана още спасено? Ти имаш очи и ръка, и уста, те са предопределени отвек за благославяне. Не се благославя само с ръка. Близко до теб, макар ти да искаш да бъдеш най-безбожният, сецам аз тайнствено молитвено благовоние от много благославяния: мен ми става приятно и ме боли при това.

Нека бъда твой гост, о, Заратустра, една-единствена нощ! Нийде на земята сега не ще ми бъде тъй добре, както при теб!

— Амин! Нека бъде тъй! — рече Заратустра с голямо учудване. — Там нагоре води пътят, там е пещерата на Заратустра.

На драго сърце аз сам бих те завел там, светейши, че аз обичам всички благочестиви хора. Но сега вик за помощ бързо ме оттегля от теб.

В моето царство никого не трябва да сполита пакост; моята пещера е добро пристанище. И най бих желал да изправя пак на твърда земя и твърди нозе всеки угрижен.

Но кой ще ти отнеме от плещите *твоята* скръб? За това съм аз твърде слаб. Дълго наистина ще трябва да чакаме ние, докато някой ти събуди пак твоя бог.

Тоя стар бог не е жив вече: той е съвсем мъртъв.

Тъй рече Заратустра.

НАЙ-ГРОЗНИЯТ ЧОВЕК

И пак вървяха нозете на Заратустра през планини и гори и очите му диреха и диреха; ала никъде не се виждаше онзи, когото те искаха да видят, великия неволник, зовящ за помощ. Но през целия път се радваше той в сърцето си и беше благодарен. „Колко хубави неща — рече той, — ми дари този ден за възмездие, че тъй зле почна! Какви странни събеседници намерих аз! Дълго ще преживям техните думи като вкусни зърна; на дребно трябва да ги стрие и смели моят зъб, докато потекат като мляко в душата!“

Но когато пътят изви пак около една скала, промени се из един път изгледът и Заратустра стъпи в царство на смъртта. Тук стърчаха високо черни и червени скали — ни трева, ни дърво, ни глас на птица. Това беше долина, която всички животни отбягваха, дори и хищни животни; само една порода грозни, дебели, зелени змии, като остаряваха, идеха тук да умрат. Затова овчарите наричаха тази долина змийска смърт.

Но Заратустра потъна в един чер спомен, защото нему се стори, че е бил вече един път в тази долина. И нещо тежко му притисна духа; тъй че той продължи пътя си полека, все по-полека и най-сетне спря. Но тук, като отвори очи, той видя нещо, което седеше на пътя, наглед като човек, и пак нечовек, нещо неизразимо. И в един миг Заратустра бе обзет от велик срам, че видя с очите си такова нещо: зачервен чак до бялата си коса, той отведе поглед и поде крак, за да се махне от това лошо място. Тогава мъртвата пустош се огласи — из земята бликна едно гълголене и хриптене, както вода нощем през запушени водни тръби хрипти и гълголи; и най-сетне всичко това се превърна в един човешки глас и човешка реч: и гласеше тъй:

„Заратустра! Заратустра! Отгатни ми гатанката! Говори, говори! Какво е *отмъщението срещу свидетеля*?“

Върни се назад, тук е гладък лед! Гледай, гледай, да не би твоята гордост да си счупи нозете тук!

Ти се мислиш мъдър, горди Заратустра! Отгатни тогава гатанката, ти, който чупиш и най-твърдите орехи — гатанката, която

съм аз сам! Кажи: кой съм аз!“

Но когато Заратустра чу тия думи — какво мислите, че стана в неговата душа? *Състраданието го нападна*; и той се повали изведнъж като дъб, дълго противостоял на много дървари — тежко, внезапно, като уплаши самите ония, които искаха да го отсекаат. Но ето, че той пак се възправи на земята и лицето му стана строго.

— Аз те познах — рече той с железен глас, — *ти си убиецът Божи!* Пусни ме!

Ти не можа да *изтърпиш* оногова, който те видя — който всякога те е прониквал, теб, най-грозни човече! Ти отмъсти на тоя свидетел!

Тъй рече Заратустра и искаше да отмине; но неизразимият хвана едно крайче от неговата дреха и почна отново да гълголи и дири думи. „Стой! — каза той най-сетне, — стой! Не отминавай! Аз отгатнах какъв топор те повали на земята: блажен си, о, Заратустра, че пак отново стана. Ти отгатна, знам аз добре, какво е на душата на тогова, който го уби — на убиеца Божи. Стой! Седни тук при мен, не ще е напусто.

Кого дирех аз, ако не теб? Стой, седни! Но недей ме гледа! Тъй почети моята грозота!

Те ме преследват: сега ти си моето последно прибежище. Не с тяхната омраза, не с тяхното гонение — о, с такова преследване бих се гаврил и гордял, и радвал бих се!

Не е ли бивал успехът досега на страната на преследваните? А който добре преследва, се научава леко да *следва*: веднъж като е отподире! Но *състраданието* им е — състраданието им е, от което бягам и прибягвам при теб. О, Заратустра, защити ме, ти мое последно прибежище, ти, единствени, който ме отгатна: ти отгатна, какво е на душата на оногова, който го уби. Стой! И искаш ли да вървиш, нетърпеливи: не минавай пътя, по който дойдох аз. Тоя път е лош.

Сърдиш ли се, че аз тъй дълго време си кълча езика? Че аз вече ти давам съвети? Но знай, това съм аз, най-грозният човек, който има също най-големи, най-тежки крака. Където аз минах, пътят е лош. Аз унищожавам и позоря всички пътища.

Но че ти минаваше край мене мълчалив, че ти се изчерви, аз видях: по това познах, че си Заратустра.

Всеки друг би ми подхвърлил милостиня, състраданието си, с поглед и дума. Но за това аз не съм достатъчно просяк, ти отгатна това

— за това аз съм *пребогат*, богат с величие, с ужас, с най-грозното, с най-неизразимото! Твоят срам, о, Заратустра, ме *почете*!

С мъка се отървах от навалищата на състрадателните — за да намеря единствения, който днес учи «състраданието днес е безочливо» — тебе, о, Заратустра!

Било Божие, било човешко състрадание: състраданието противоречи на срама. И нежеланието да помогнеш може да е по-благородно от оная добродетел, която се притича.

А *това* се нарича днес добродетел у всички дребни хора, състраданието — те не почитат великото нещастие, великата грозота, великата несполука. Аз гледам през всички тях като псе през гърбовете на гъмжащи стада овце. Те са дребни мековълнести доброжелателни безцветни хора.

Като щъркел, който презрително гледа над гладките блата с извърната назад глава — тъй гледам аз над кипежа на безцветните малки вълни и воли, и души.

Твърде дълго им е давано право на тия дребни хора: тъй им се даде най-сетне и власт — и ето, те учат: «Добро е само, което дребните считат добро.»

И «истина» се нарича днес, що говори проповедникът, който сам бе от техния род, оня чуден светец и застъпник на дребните хора, който свидетелстваше за себе си: «Аз съм истината.»

Тоя нескромник стана причина вече отдавна да вирят нос дребните хора — той, който немалко заблуждаваше, като казваше: «Аз съм истината.»

Бивало ли е някога отговаряно по-вежливо на един нескромник? Но ти, о, Заратустра, го отмина и рече: «Не! Не! Трижди не!»

Ти предпазваше от неговото заблуждение, ти предпазваше пръв от състраданието — не всички, не никого, но себе си и подобните на тебе.

Ти се срамуваш от срама на великия страдалец; и наистина, когато ти казваш: «От състраданието се спуща тежък облак, пазете се, хора!» — когато ти учиш: «Всички творци са безжалостни, всяка велика любов превишава състраданието им»: о, Заратустра, как добре ми се струва да си познал поличбата на времето!

Но сам ти предпазвай се сам от *своето* състрадание! Че мнозина са вече на път към тебе, мнозина страдащи, съмняващи се, отчаяни,

давещи се, мръзнещи.

Аз те предпазвам и от себе си. Ти отгатна моята най-добра, най-зла гатанка, мен самия и това, що сторих. Познавам топора, който те повали.

Но той *трябваше* да умре: той гледаше с очи, които всичко виждаха — той виждаше глъбините и бездните у човека, всичкия му прикрит позор и грозота.

Неговото състрадание не знаеше срам: той се промъкна в моите най-мръсни кътчета. Този най-любопитен, най-безочлив, най-състрадателен, *трябваше* да умре.

Той виждаше все мен: на такъв един свидетел исках аз да отмъстя — или сам да не живея.

Бог, който всичко виждаше, и *човека дори*: тоя бог *трябваше* да умре! Човек не може да *търпи*, такъв един свидетел да живее.“

Тъй рече най-грозният човек. А Заратустра стана и се накани да тръгне: че той трепереше в утробата си дори.

— Ти, неизразими — рече той, — ти ме предпазваше от твоя път. От благодарност за това аз ти хваля своя. Ето, там горе е пещерата на Заратустра.

Моята пещера е голяма и дълбока и има много пътища: и най-скритият ще намери там свое скривалище.

И току до нея има стотина пукнатини и убежища за всякакви пълзящи, хвъркати и скокливи животни.

Ти, отвърженик, ти, който сам себе отвъргна, ти не искаш да живееш сред хората и тяхното състрадание? Добре, стори като мене! Тъй ще научиш ти и от мен: само деца се учат. И заговори най-напред и преди всичко с моите животни! Най-гордото животно и най-хитрото животно — нека и на двама ни бъдат те верни съветници!

Тъй рече Заратустра и тръгна по своя път още по-замислен и по-полека отпреди: че той за много неща се питаше и не можеше лесно да си отговори.

„Колко е беден човек! — мислеше той в сърцето си. — Колко грозен, колко хриплив, колко пълен със скрит срам!

Казват ми, че човек сам себе си обича: ах, колко велика трябва да е тая самообич! Колко много презрение крие тя срещу себе си!

Също и този там се обичаше, както се презираше — великан в любовта си е той и един велик в презрението си.

Никого не съм срещал още, който по-дълбоко да се е презирал — и това е висина. Уви, може би тоя беше висшият човек, чийто вик чух аз?

Аз обичам великите в презрението си. Но човек е нещо, което трябва да бъде превъзможнато.“

ДОБРОВОЛНИЯТ ПРОСЯК

Когато Заратустра остави най-грозния човек, мраз го обзе и той се почувства самотен: през сърцето му мина много студенина и самотност, тъй че дори и членовете му измръзнаха. Но като вървеше нататък все и по-нататък, нагоре, надолу и покрай зелени ливади, също и през диви каменисти русла, дето някога нетърпелив ручей си е настанил легло: веднага му стана пак по-топло и по-мило на сърце.

„Какво ми се случи? — се попита той. — Нещо топло и живо ме освежава, то трябва да е нейде наблизо.

Аз вече не съм тъй самичък; незнайни спътници и братя бродят около ми, техният топъл дъх се докосва до моята душа.“

Но кога се огледа наоколо и подири утешителите на своята самотност: виж, то бяха крави, стълпени на една височина; тяхната близост и миризма стоплиха сърцето му. Но тия крави сякаш слушаха усърдно някого, който им говореше, и не обърнаха внимание на тоя, що идеше. Ала когато Заратустра дойде съвсем близо до тях, чу той ясно един човешки глас да говори посред кравите; и виждаше се как те вкупом бяха обърнали глави към говорещия.

Тогава Заратустра бързо се изкачи и разпъди животните, защото се боеше да не е сполетяло зло някого, комуто състраданието на кравите едва ли би помогнало. Но в това той се мамеше; че ето, там на земята седеше един човек и сякаш убеждаваше животните да не се плашат от него, един миролюбив човек и планински проповедник, из чиито очи проповядваше самата доброта.

— Що дириш тук? — извика Заратустра учудено.

„Що диря аз тук? — отвърна той. — Същото, което дириш ти, размирнико! Щастие на земята.

Но бих желал аз да го науча от кравите. Че, знаеш ли ти, половин сутрин вече ги придумвам и тъкмо щяха те да ми отговорят. Защо им попречи?

Ако не се върнем и станем като крави, то не ще влезем в царството небесно. Ние би трябвало едно да научим от тях: преживянето. И наистина, ако човек спечелеше целия свят и не

научеше това едно, преживянето: какво от туй! Не би се избавил той от своята скръб — от своята велика скръб: но тя се нарича днес погнуса. Кому днес сърцето, устата и очите не са пълни с погнуса? И твоите! И твоите! Но погледни тия крави!“

Тъй рече проповедникът и обърна своя поглед към Заратустра — защото досега той гледаше с любов към кравите — но изведнъж се преобрази.

„Кой е този, с когото говоря? — извика той уплашено и скочи от земята.

Това е свободният от всяка погнуса човек, това е сам Заратустра, победителят на великото отвращение, това е окото, това е устата, това е сърцето на самия Заратустра.“

И като говореше тъй, той целуна ръцете на оногова, комуто говореше, с насълзени очи, като някой, комуто неочаквано е паднал от небето драгоценен дар и съкровище. А кравите гледаха всичко това и се чудеа.

— Не говори за мен, ти, чудни! Мили! — рече Заратустра и се бранеше от неговата нежност. — Говори ми по-напред за себе си! Не си ли ти доброволният просяк, който някога се отказа от голямо богатство, който се срамуваше от своето богатство и от богатите и побягна при най-бедните, за да им дари своето обилие и своето сърце? Но те не го приеха.

— Но те не ме приеха — рече доброволният просяк, — ти знаеш това. Тогава аз дойдох при животните и при тия крави.

— Тогава научи ти — прекъсна Заратустра говорещия, — колко по-мъчно е да даваш, отколкото да вземаш, и че да умееш да даряваш е изкуство и последно най-хитро майсторско изкуство на добротата.

„Особено в наши дни — отвърна доброволният просяк, — днес именно, когато всичко низко се разбунтува и стана боязливо и надменно посвоему: както е присъщо на сганта.

Защото, ти знаеш, дойде часът за великия зъл дълъг бавен бунт на сганта и робите: той расте и расте.

И възмездяват се принизените от всяко благодеяние и милостиня; нека пребогатите бъдат нащрек!

Който сега е като шише с твърдо тясно гърло, да знае, на такова шише днес охотно строшават гърлото.

Похотлива алчност, злъчна завист, скръбна отмъстителност, гордост на сганта: всичко това ми се хвърли в очи. Вече не е вярно, че бедните са блажени. Царството небесно е у кравите.“

— А защо не е то у богатите? — попита, изпитвайки, Заратустра, като отпъждаше кравите, които душеха доверчиво миролюбивия проповедник.

„Защо ме изпитваш? — отвърна той. — Ти сам знаеш това по-добре от мене. Какво ме накара да ида при най-бедните, о, Заратустра? Не беше ли погнусата от нашите най-богати? От затворниците на богатството, които извличат своята изгода от всяка смет, със студени очи и похотливи мисли, от тая сган, която вони до небето.

От тая позлатена, лъжлива сган, чиито бащи са плячкосници или гарвани, или събирачи на дрипи, женкари, похотливи, късопаветни: те не са далеч от блудницата.

Сган горе, сган долу! Що значи днес «сиромаш» и «богат»? Аз забравих тази разлика — и побягнах далеч, и все по-далеч, докато стигнах при тия крави.“

Тъй рече миролюбивият и пъхтеше, и се потеше при тия думи: тъй че кравите отново се чудеха. Но Заратустра го гледаше все с усмивка на лице, като говореше тъй строго и мълчаливо клатеше глава.

— Ти правиш това с усилие, ти, планински проповеднико, като изричаш такива строги думи. Ни устата ти, ни очите ти са за такава строгост.

А, както ми се струва, също не е и стомахът ти: *нему* са противни всеки такъв гняв и омраза, и разпенване. Твоят стомах иска по-крежка храна: ти не си месар.

Повече ми изглеждаш да обичаш трева и корени. Може би ти дъвчеш зърна. Но навярно месото не ти е приятно, а обичаш меда.

„Ти добре отгатна — отговори доброволният просяк с облекчено сърце. — Аз обичам меда, дъвча също и зърна, че аз дирех, което е вкусно, и прави дъха чист: също и което иска дълго време, и служи за развлечение и за дъвка на кротки безделници и тунеядци.

Най-далеч в това изкуство стигнаха тия крави: те измислиха преживянето и лежането на слънце. И те се въздържат от всяка тежка мисъл, която издува сърцето.“

— Добре! — рече Заратустра. — Ти би трябвало да видиш и *моите* животни, моя орел и моята змия — тям подобни няма на земята

днес.

Виж, там пътят води към моята пещера: бъди й гост тази нощ. И говори с моите животни за щастието на животните — додето аз се върна. Че сега вик за помощ ме оттегля бързо от тебе. И ти ще намериш у дома нов мед, свежи кехлибарени пити: яж!

А сега сбогувай се бързо с кравите си, ти, чудни! Мили! Макар и да ти е мъчно. Че те са твои най-горещи другари и учители!

— С изключение на едного, когото аз още повече обичам — отвърна доброволният просяк. — Ти сам си добър и по-добър от крава, о, Заратустра!

— Бягай, махни се! Ти, зъл лъстецо! — извика Заратустра със злоба. — Какво ме квариш с такава похвала и медено ласкателство?

— Бягай, махни се от мен! — извика още веднъж и замахна своята тояга срещу нежния просяк: но той побягна бързо от него.

СЯНКАТА

Но щом побегна доброволният просяк, Заратустра пак остана сам и чу зад себе си нов глас, който викаше: „Стой! Заратустра! Чакай! Аз съм, о, Заратустра, аз, твоята сянка!“ Но Заратустра не чакаше, защото внезапно го обзе досада от навалищата в неговите планини.

— Де се дяна моята самотност! — рече той. — Прекалиха го; тази планина гъмжи, царството ми не е вече от *тоя* свят, трябва ми нови планини.

Моята сянка ме вика? Що ме е грижа за моята сянка! Нека тича тя след мен! Аз ще избягам от нея.

Тъй рече Заратустра в сърцето си и отмина. Но сянката, която беше зад него, тръгна подире му: тъй че троица тичаха един след друг, напред доброволният просяк, после Заратустра и най-сетне сянката му! Малко тичаха те тъй, защото Заратустра скоро съзна безумието си и отърси от себе си изведнъж всяка досада и отвращение.

— Как! — рече той. — Не са ли се случвали най-смешните неща с нас, стари пустинници и светци?

Наистина, моето безумие високо израсна в планините! И ето, чувам да тичат един подир друг три чифта стари нозе на безумци. Но бива ли Заратустра да се бои от една сянка? И струва ми се най-сетне, че нейните нозе са по-дълги от моите.

Тъй рече Заратустра, смеещ се с очи и утроба, застана и се обърна по-скоро — и ето, той при това почти повали на земята своята следовница и сянка: тъй близо вече го следваше тя в петите му и тъй слаба беше тя. И когато я измери с очи, той се уплаши като пред внезапен призрак: тъй тънък, черен, кух и изтощен изглеждаше призрактът, що го преследваше.

— Кой си ти? — попита грубо Заратустра. — Какво правиш тук? И защо се наричаш ти моя сянка? Ти не ми харесваш.

— Прости — рече сянката, — че съм аз; и ако не ти харесвам, какво, о, Заратустра! Затова аз те хваля и поздравявам с добрия ти вкус. Аз съм пътник, който отдавна вече ходи по твоите пети: винаги

на път, но без цел, без дом: тъй че малко ми липсва да съм вечният скитник евреин, то е, че не съм ни вечен, ни евреин.

Как? Нима трябва все на път да бъда? От всеки вятър въртяна, блуждаеща, подгонена? О, земя, ти си за мене твърде кръгла!

На всяка повърхност съм седяла аз вече, като уморен прах спях аз по огледала и прозорци: всяко от мен взема, нищо не дава, аз изтънявам — почти приличам на сянка.

Но теб, о, Заратустра, аз следвах и преследвах най-дълго от всички и макар да се криех от теб, все пак бях твоята най-добра сянка: вред дето сядаше ти, сядах и аз.

С теб обходих аз най-далечните, най-студени светове като призрак, който бяга доброволно по зимни стрехи и сняг.

С теб наедно се стремях аз към всичко забранено, към всичко най-лошо и най-далечно: и ако има нещо в мен да е добродетел, то е, че аз нямам страх от никакво запрещение.

С теб наедно разбих аз всичко, що сърцето ми почиташе, всички синорни камъни и всички идоли повалих аз, тичах подир най-опасни желания — наистина, преминах през всяко престъпление.

С теб се отучих аз да вярвам на думи и ценности, и велики имена. Когато дяволът си мени кожата, не се ли мени и името му? Че и то е кожа. Самият дявол е може би кожа.

„Няма истина, всичко е позволено“ — тъй си внушавах аз. В най-студените води се хвърлях с глава и сърце. Ах, как често излизах аз от тях гола и червена като рак!

Ах, де се дяна всичко добро и всеки срам, и всяка вяра в добрите!

Ах, де се дяна оная лъжовна невинност, която аз имах някога, невинността на добрите и техните благородни лъжи!

Твърде често, наистина, следвах аз истината по стъпките: и тя ме блъскаше. Понякога мислех аз, че лъжа, и ето, че тъкмо тогава улучвах истината.

Твърде много неща се проясниха за мен: сега за нищо не ме е грижа. Не живее нищо, което аз обичам — как бих могла сама себе си да обичам още?

Да живея, както ми е воля, или никак да не живея: тъй искам аз, тъй го иска и най-светият. Но, уви! Има ли за мен още радост?

Имам ли аз още *цел*? Пристанище, към което да отиде моят кораб? Един добър вятър? Ах, само онзи, който знае де отива, знае също кой вятър е добър и попълтен за него.

Какво ми остана още? Едно уморено и нагло сърце; непостоянна воля; пърхащи криле; разбит гръбнак.

Това дирене на свой дом, о, Заратустра, знаеш ли, това дирене бе мое жестоко изпитание, което ме подяжда.

„Де е моят дом? За него разпитвам и диря и дирих, но го не намерих. О, вечно всъде, о вечно никъде, о вечно напусто!“

Тъй рече сянката и лицето на Заратустра се удължи при тия думи. — Ти си моята сянка! — каза той най-сетне скръбно.

Твоята опасност не е малка, ти, свободен дух и скитник! Ти има лош ден: гледай да те не сполети и по-лоша вечер!

На такива безпокойни като теб дори и тъмницата може да се стори блажена. Виждала ли си ти някога как спят затворени престъпници? Те спят спокойно, те се радват на своята нова безопасност.

Пази се да те не обхване накрай някоя тясна вяра, някоя строга, жестока заблуда! Защото те съблазнява и изкушава всичко, що е тясно и твърдо.

Ти загуби целта: уви, как можеш да забравиш тая загуба и да се утешиш? С това ти пътя загуби!

Бедна, блуждаеща, замечтана, ти, морна пеперудо! Искаш ли тая вечер да намериш отдих и прибежище? Иди там в моята пещера!

Нататък води пътят към моята пещера. А сега аз бързам да побягна от тебе!

Сякаш сянка пада вече върху мен.

Аз искам да вървя сам, за да се проясни около ми. За това трябва дълго да бъда весел и бодър на нозе. А довечера у мен ще има танец!

Тъй рече Заратустра.

ПЛАДНЯ

И Заратустра бяга и бяга, и не намери никого вече — и той беше сам и намираше все себе си и се наслаждаваше и опиваше от своята самотност и мислеше за добри неща — с часове. Но към часа на пладнята, когато слънцето стоеше тъкмо над главата на Заратустра, мина той край едно старо криво и чепато дърво, което бе прегърнато цяло от обилната любов на една лоза, тъй че то само не се виждаше: жълти гроздове изобилно висяха от него към пътника. Тогава му се дощя да утоли своята малка жажда и да откъсне един грозд, но едва протегна към нея ръка и нему се дощя нещо друго още повече: да легне при дървото в часа на пълната пладня и да спи.

Тъй и стори Заратустра; и щом легна на земята в тишината и тайнствеността на пъстрата трева, той забрави вече слабата си жажда и заспа.

Че както гласи поговорката на Заратустра: едно е по-необходимо от друго. Само че неговите очи останаха отворени — че те не можах да се наситят, да гледат и хвалят дървото и любовта на лозата. Но на заспиване Заратустра рече тъй на сърцето си:

„Тихо! Тихо! Не стана ли тъкмо сега светът съвършен? Но какво стана с мен?

Както нежен вятър, невиден, танцува по гладкото море, лек, като перо лек: тъй танцува сънят над мене.

Той не склопя очите ми, душата ми оставя будна. Лек е той, истина! Лек като перо.

Той ми придумва, не зная как? Той ме докосва дълбоко с ласкава ръка, той ме принуждава. Да, той ме принуждава тъй, че душата ми се простира — как става тя дълга и уморена, моята чудна душа! Да не й е дошла вечерта на седмия ден тъкмо на пладня? Дали е тя витала твърде дълго, блажена между добри и зрели неща? Дълго се простира тя, от дълго — по-дълго! Тя лежи тихо, моята чудна душа. Твърде

много добри неща е опитвала тя, тая златна скръб я гнети, тя свива уста.

Като кораб, влязъл в своето най-тихо пристанище — сега се опира той на земята, уморен от дълги пътувания и от незначителни моря. Не е ли земята по-вярна.

Когато такъв един кораб се намести и се прилепи о земята: тогава е доста един паяк от брега да простре своите нишки към него. Никакви по-яки въжа не му трябват.

Както такъв един уморен кораб в най-тихото пристанище, тъй си отпочивам и аз сега близо до земята, верен, доверчив, очакващ, привързан о нея с най-тънки нишки.

О, щастие! О, щастие! Не искаш ли да пееш, о, душа моя? Ти лежиш в тревата. Но този е тайнственият тържествен час, когато ни един пастир не надува своята цафара.

Пази се! Зной в пладня спи над нивите: не пей! Тихо! Светът е съвършен.

Не пей, полска птицо, о, душа моя! Нито шепни! Погледни — тихо! Старата пладня спи, тя движи устата си: не пие ли тоя час тя капка щастие — стара тъмна капка златно щастие, златно вино? То литва през него, неговото щастие се смее: тъй — се смее един бог. Тихо!

«За щастие, как малко стига за щастие!» Тъй рекох аз някога и се мислех мъдър. Но това бе похула — *това* научих аз сега. Мъдрите безумци по-добре говорят. Тъкмо най-малкото, най-тихото, най-лекото, шумът на гущер, един дъх, едно литване, един миг — *малкото* е присъщо на *най-доброто щастие*. Тихо!

Какво стана с мен: чуй! Времето ли хвъркна? Не падам ли? Не паднах ли аз — чуй! В кладенеца на вечността?

Какво става с мен? Тихо! Прободе ме — уви — в сърцето? В сърцето! О, пръсни се, пръсни се, сърце, след такова щастие, след такова пробуждане!

Как? Не стана ли светът тъкмо сега съвършен? Кръгъл и зрял? О, златен кръгъл диск — де лети той сега? Да бягам и аз подир него! Бързо!

Тихо.“ (и тук Заратустра се изтегна и почувства, че спи).

„Стани! — рече той на себе си, — сънливце! Ти, спящ на пладня! Хайде ставайте, стари нозе! Време е, и отдавна време, доста

път ви чака още.

Вие си отспахте вече, дълго ли? Половин вечност! Хайде ставай вече, мое старо сърце! Много ли ти трябва още след такъв сън — да си буден?“ (Но тук той заспа отново и душата му се противеше и се защитаваше и пак легна.) „Остави ме! Тихо. Не стана ли светът съвършен? О, златен кръгъл диск!“

„Стани — рече Заратустра, — ти, малка крадло, безделнице! Как? Все още се протягаш, прозяваш, въздишаш и потъваш в дълбоки кладенци?“

Коя си ти! О, душа моя!“ (И тук се стресна той, че един слънчев лъч падна от небето върху лицето му.)

„О, небе над мен — въздъхна той и се изправи седнал, — ти ме гледаш? Ти подслушваш моята чудна душа?“

Кога ще изпиеш тази капка роса, що падна върху всичко земно; кога ще изпиеш ти тази чудна душа; кога, кладенец на вечността! Ти, радостна страшна пладнешка бездна! Кога ще погълнеш ти в себе си моята душа?“

Тъй рече Заратустра и се дигна от своето легло при дървото като от странно опиянение: и ето, слънцето все още стоеше тъкмо над главата му. От това можеше да се убеди човек, че Заратустра не спа дълго тогава.

ПРИВЕТСТВИЕ

Беше късно след пладня вече, когато Заратустра подир дълго напразно дирене и скитане се върна пак при своята пещера. Но кога застана срещу ѝ, около двадесет крачки далеч от нея, случи се това, което сега той най-малко очакваше — отново чу силния *вик за помощ*.

И чудно! Този път той идеше от неговата пещера. То бе дълъг, многозвучен странен вик и Заратустра ясно различи, че той се състои от много гласове: макар, отдалеч чут, да звучеше като вик от едно-едничко гърло.

Тогава Заратустра се завтече към своята пещера и ето какво зрелище го очакваше след тоя вик! Там седяха сбрани един до друг всички, покрай които бе минал той през деня: царят отдясно и царят отляво, старият магьосник, папата, доброволният просяк, сянката, съвестният духом, скръбният гадател и магарето; а най-грозният човек беше наложил корона и опасал два червени пояса — че той обичаше, като всички грозни, да се облича и кичи. А сред това натъжено общество стоеше орелът на Заратустра, настръхнал и неспокоен, че той трябваше да отговаря на много неща, за които гордостта му нямаше отговор; а мъдрата змия висеше около врата му.

Всичко това Заратустра гледаше с голямо учудване; а после той разгледа със снизходително любопитство поотделно всеки от гостите си, четеше в душите им и отново се чудеше. В това време събраните бяха станали от местата си и чакаха с почитание Заратустра да проговори. А Заратустра рече тъй:

— Вие, отчайващи се! Вие, чудни хора! *Вашия* ли вик за помощ чух аз? И сега знам аз де да диря, когото днес напусто дирих: *висшия* човек —

— в самата моя пещера седи той, висшият човек! Но защо ли се чудя! Не го ли примамих аз сам при себе си, с медена жертва и хитрия примамлив зов на своето щастие?

Но, струва ми се, вие не сте за дружно общество, вие, викащи за помощ, се наскърбявате един друг, когато седите заедно тук?! По-напред трябва да дойде някой — някой, който пак да ви накара да се

смеете, някой добър весел палячо, някой танчар и вятър, и размирник, някакъв стар глумец — как ви се струва?

Но простете ми, вие, отчаяни, че аз ви говоря с такива нищожни думи, недостойни, истина, за такива гости! Но вие не отгатвате, кое прави бодро сърцето ми:

— това сте вие и видът ви, простете ми! Защото всеки, който гледа някой отчаян, се ободрява. Да утешава отчаяните — всеки се счита доста силен.

Сами вие ми дадохте тая сила — драгоценен дар, високи мои гости! Същински дар от гости! Добре, тогава не ми се сърдете, че аз ви предлагам също и от своето.

Това тук е мое царство и мое владение: но което е мое, тази вечер и тази нощ да бъде и ваше. Нека ви служат моите животни: пещерата ми нека ви бъде място за отдих!

В моя дом, при моето огнище не трябва никой да се отчайва, в своите владения аз защитавам всякого от неговите диви зверове. И първото, което ви предлагам, е безопасност!

А второто е моят малък пръст. И щом *той* е у вас, вземете още и цялата ми ръка, добре! И сърцето ми при това! Добре дошли тук, добре дошли, мои желани гости!

Тъй рече Заратустра и се засмя от обич и злоба. След тоя привет гостите му се поклониха отново и мълчаха почтително; а царят отдясно му отговори от тяхно име:

„По това, о, Заратустра, как ти ни подаде ръка и ни поздрави, ние познахме, че си Заратустра. Ти се унижи пред нас; и почти наскърби почитта ни към теб — но кой би могъл като тебе да се унижи с такава гордост? Това ободрява самите нас, наслада е то за нашите очи и сърца.

Само това да видим на драго сърце бихме се изкачили ние и на по-високи планини от тая. Като любители на зрелища дойдохме ние, искахме да видим кое разведрява мрачни очи.

И ето, престана вече всеки наш вик за помощ. Дух и сърце вече са разкрити и възхитени. Малко остава и нашето мъжество ще стане бодро.

Нищо, о, Заратустра, не расте на земята по-възрадващо от високата силна воля — тя е нейното най-хубаво растение. Цяла местност се освежава от едно такова дърво.

С кедъра сравнявам аз, о, Заратустра, оня, който израства като теб: висок, мълчалив, твърд, сам, от най-гъвкаво дърво, величав —

— а най-сетне протягащ своите силни зелени клони към *своето* владение, с мощни въпроси питащ ветрове и бури, и всичко, което винаги е домът на висини, —

— още по-силно отговарящ, един повелител, победоносец: о, кой не би се изкачил на високи планини, за да види такива растения?

Под твоето дърво тук, о, Заратустра, намира утеха и мрачният, и нещастният, твой изглед успокоява несретника и изцелява сърцето му.

И наистина, към твоята планина и дърво се обръщат днес много погледи; велик копнеж израсна и мнозина се научиха да питат: «Кой е Заратустра?»

И всеки, комуто си влял някога в ухото своята песен и своя мед: всички, които са се крили, самотни, двамина, казваха изведнъж на сърце си:

«Жив ли е още Заратустра? Не струва вече да се живее, всичко е все едно, всичко напусто: или — ний трябва да живеем със Заратустра!»

«Защо не идва той, който тъй отдавна се предвеща? — тъй питат мнозина; самотността ли го погълна? Или трябва ние да идем при него?»

Но ето, че самата самотност омекна и се пръсна като гроб, който се разтваря и не може вече да държи своите *мъртъвци*. Вредом се виждат възкръснали.

Ето подемат се и подемат вълните към твоята планина, о, Заратустра. И колкото високо да е твоята висина, мнозина трябва да се издигнат до теб; твоята лодка не трябва повече да стои на сухо.

И че ние отчаяните сега стигнахме в твоята пещера и не се отчайваме вече: то е една поличба и предвестие, че по-добри са на път към тебе —

— че той сам е на път към теб, който е последната останка от бога между човеците, тоест: всички човеци на великия копнеж, на великото отвращение, на великата пресита, —

— всички, които не искат да живеят, или ще научат *да се надаят* — или ще научат от теб, о, Заратустра, *великата* надежда!“

Тъй рече царят отдясно и хвана ръката на Заратустра, за да я целуне, но Заратустра отклони неговото почитание и се отдръпна

уплашен, мълчалив и внезапно унесен сякаш в далнини.

Но след малко пристъпи той пак към своите гости, изглежда ги с ясни изпитателни очи и рече:

— Вие, мои гости, висши човеци, аз искам немски и ясно с вас да говоря. Не вас очаквах аз в тия планини.

(„Немски и ясно? Пази Боже! — каза тук царят отляво настрана; види се, той не знае немците, този мъдрец от възток! Но той мисли «немски и грубо» — добре! Това днес още не значи най-лош вкус!“)

— Вие може да сте вкупом наистина по-високи човеци — продължи Заратустра, — но за мен вие още не сте достатъчно високи и силни.

За мен, тоест: за неумолимото, което мълчи в мен, но няма всякога да мълчи. Ако сте мои, то не сте колкото дясната ми ръка.

Който стои сам на болни и слаби нозе като вас, той иска преди всичко, дали сам ще го знае, или крие от себе си — да бъде *щаден*.

Но аз не щадя своите ръце и нозе, *аз не щадя своите войници* — как ще ви бива тогава за моята война?

С вас бих покварил всяка победа. И не един от вас би паднал вече, щом чуе само гръмкия удар на моя барабан.

Вий не сте и достатъчно красиви и благородни. Мен ми трябват чисти гладки огледала за моите учения; върху вашата повърхност се обезобразява самият мой образ.

Вашите плещи притиска не една тежест, не един спомен. Не едно лошо джудже се сгушва във вашите кътчета. Дори във вас има скрита сган.

Ако и да сте от висок и по-висок род — много у вас е криво и безобразно. Няма ковач на света, който би ви изковал, както трябва.

Вие сте само мостове: по-високи да минат през вас отвъд! Вие сте стъпала: не се гневете на оногова, който се изкачва по вас към *своята* висина!

От вашето семе нека израсне един истински син и съвършен наследник: но това е далеч. Вие сами не сте ония, на които се пада моето наследство и име.

Не вас чакам аз тук на тия планини, не с вас ще сляза за сетен път аз долу. Като поличба дойдохте вие при мен, че по-високи са вече на път към мен — *не* човеците на великия копнеж, на великото

отвращение, на великата пресита и онова, което вие назовахте останка божия.

Не! Не! Трижди не! *Други* чакам аз тук на тия планини и не ще мръдна крака си без тях — висши, по-силни, по-победоносни, пободри, такива, които са създадени правилно телом и духом — *смеещи се лъвове* трябва да дойдат!

О, мои желани гости, вие, чудни — не сте ли чули още нищо за моите деца? И че са те вече на път към мен?

Говорете ми за моите градини, за моите блажени острови, за моя нов хубав род — защо не ми говорите за тях?

Тоя дар искам аз от вашата обич, да ми говорите за моите деца. За тях станах аз богат, за тях обеднях; какво не дадох аз — какво не бих дал, да имам едничкото: *тия деца, тоя жив разсад, тези жизнени дървета* на моята воля и висша надежда!

Тъй рече Заратустра и внезапно прекъсна своята реч: че го обзе копнежът му и той затвори очи и уста, тъй силно биеше неговото сърце.

И всичките му гости мълчаха и тихо стояха изненадани: само старият прорицател правеше знаци с ръце и с движения на лицето си.

ТАЙНАТА ВЕЧЕРЯ

На това място прорицателят прекъсна приветствието на Заратустра и неговите гости; той се впусна напред като някой, който няма време за губене, улови ръката на Заратустра и извика:

„Но, Заратустра!

Едно е по-необходимо от друго, тъй казваш ти сам: добре, едно ми е сега по-необходимо от всяко друго.

Една дума тъкмо навреме: не ме ли ти покани на *вечеря*? И мнозина има тук, които са бъртали дългия път. С речи ли искаш да ни гощаваш ти?

Освен туй всички вие говорихте вече доста за измръзване, за даване, удушаване и други опасности за тялото: но никой не помисли за *моята* опасност от глад.“

(Тъй рече прорицателят, но когато животните на Заратустра чува тия думи, избягаха от страх. Защото видяха, че каквото бяха донесли през деня, нямаше да постигне да се насити само прорицателят.)

„А още и опасността да умра от жад — продължи прорицателят. — И макар да чувам тук да тече вода, подобно речите на мъдростта изобилно и непрестанно, аз искам *вино*!

Не всеки е Заратустра да пие само вода, откак се е родил. Водата не струва за уморени и посърнали: *нам* трябва вино — само *то* дава внезапно оздравяване и ненадейно здраве!“

При тоя случай, когато прорицателят искаше вино, случи се и царят отляво, мълчаливият, да продума.

„За вино — рече той, — се погрижихме *ние*, аз заедно с брата си, царя отдясно: ние имаме доста вино — цяло магаре. Тъй че липсва само хляб.“

— Хляб? — отвърна Заратустра и се изсмя при това. — А тъкмо хляб нямат пустинниците. Ала човек не живее от хляб само, но и от месото на хубави агнета, а аз ги имам две.

Тях нека по-скоро заколят и насолят, и приготвят с ароматни треви: тъй обичам аз. А също и корени, и плодове не ни липсват, доста

добри дори за най-лакоми и изтънчени вкусове; има също и орехи, и други загадки за трошене.

И тъй завчас ще приготвим добра вечеря. Но който иска да яде, не трябва да стои със скръстени ръце, и самите царе. При Заратустра и царят може да бъде готвач.

Това предложение беше по сърце на всички; само доброволният просяк беше против всяко месо, вино и подправки.

„Я гледайте тоя чревоугодник Заратустра! — рече той на смях. — За това ли отива човек в пещери и високи планини — за да прави такива гощавки ли!

Сега разбирам аз това, що ни учеше той някога: «Благословена да е малката бедност!» и защо иска той да премахне просяците.“

— Бъди весел като мен — отвърна Заратустра. — Пази си привичките, примерни човече, дъвчи си зърната, пий си водата, хвали си кухнята: стига тя да те весели!

Аз съм закон за моите само, не съм закон за всички. Но който е от моите, трябва да има яки кости и леки нозе; весел за война и празненства, не намръщен, не прехласнат, готов за най-мъчното като за свой празник, здрав и читав.

Най-доброто принадлежи на моите и на мен; и ако не ни го дават, ние сами ще го вземем: най-добрата храна, най-ясното небе, най-силните мисли, най-хубавите жени!

Тъй рече Заратустра, но царят отдясно отвърна:

— Чудно! Чувал ли е някой такива мъдри неща от устата на мъдрец?

И наистина, най-рядко се среща мъдрец, който да е умен и да не бъде магаре.

Тъй рече царят отдясно и се почуди; а магарето злорадо довърши неговата реч с И-А. И това бе началото на оная дълга вечеря, която в историческите книги наричат „Тайната вечеря“. И по време на която не се говори за нищо друго, освен за *висшия човек*.

ЗА ВИСШИЯ ЧОВЕК

1.

Когато за пръв път дойдох при хората, безумието на пустинника извърших, великото безумие — явих се на пазарището. И когато аз говорех към всички, към никого не говорех. А вечерта въжеиграчи бяха ми другари и трупове; и сам аз бях почти труп.

Но с новото утро ми дойде и нова истина: и аз научих да казвам „Що ме е грижа от пазар и сган, и шум от сган, и дългите уши на сганта!“

Висши човеци, това научете от мен: на пазара никой не вярва във висши човеци. А щом искате да говорите там, добре! Но сганта подмигва: „Ние всички сме равни.“

„Вие, висши човеци — тъй подмигва сганта, — няма никакви висши човеци, ний всички сме равни, човекът е човек, пред Бога всички ние сме равни!“

Пред Бога! Но сега той бог умря. А пред сганта ние не искаме да бъдем равни. Висши човеци, махнете се от пазара!

2.

„Пред Бога!“ — Но сега той бог умря! Висши човеци, той бог беше вашата най-голяма опасност.

Откакто е той в гроба, едва оттогава възкръснахте вие отново. Едва сега настъпи великата пладня, едва сега ще стане висшият човек господар!

Разбрахте ли вие тая дума, о, мои братя? Вие се плашите — вашите сърца се замаяха? Не зее ли тук бездна за вас? Не ви ли лае тук адският пес?

Тогава напред! Висши човеци! Едва сега ще се замъчи да роди планината на човешкото бъдеше. Бог умря: сега *ние* искаме да живее Сврѣхчовека.

2.

Най-угрижените питат днес: „Как може да се съхрани човек?“ А Заратустра пита единствен и пръв: „Как ще бъде човекът *превъзмогнат*?“

Свърхчовекът ми лежи присърце, той е моето първо и единствено — а *не* човекът: не ближният, не най-бедният, не най-страдащият, не най-добрият.

— О, братя мои, което мога да обичам у човека, то е, че е преход и гибел. А и у вас има много, което ме кара да обичам и да се надявам.

Че вие презирахте, висши човеци, това ме кара да се надявам. Великите презрители са именно великите почитатели.

Че вие се отчайвахте, в това има много за почит. Че вие не се научихте да се отдавате, вие не научихте дребните мъдрости. Че днес дребните хора станаха господари; те всички проповядват покорност и смирение, и благоразумие, и прилежание, и зачитане, и дългото „и тъй нататък“ на такива дребни добродетели.

Което прилича на жена, което произхожда от рабска порода, а особено сганта — сбирщина: то иска сега да бъде господар на всяка човешка съдбина — о, погнуса! Погнуса! Погнуса!

То пита и пита, и не се уморява: „Как се съхранява човек най-добре, най-дълго, най-приятно?“ С това са те господари на днешния ден.

Тия господари на днешния ден превъзможнете, о, братя мои — тия дребни хора: за висшия човек те са най-голяма опасност!

Превъзможнете, висши човеци, малките добродетели, малките мъдрости, зачитането на пясъчно зърно, пъпленето на мравките, жалкото доволство, „щастieto на мнозинството“!

И по-добре да се отчаяте, отколкото да се отдадете. И, наистина, аз ви обичам за това, че вие днес не знаете да живеете, висши човеци! И тъкмо тъй живеете *вие* най-добре!

4.

Имате ли мъжество, о, мои братя? Сърдечни ли сте? Не мъжественост пред свидетели, а мъжественост на пустинника — и орлова мъжественост, която никой бог дори не вижда?

Студени души, катъри, слепи, пияни — не са сърдечни за мен. Сърце има, който знае страх, но *надвива* страха; който вижда бездната, но с *гордост*.

Който вижда бездната, но с орлови очи — който с орлови нокти *хваща* бездната: той има мъжество.

5.

„Човек е зъл“ — тъй за утеха ми казваха всички най-мъдри. Ах, да беше това истина и днес! Че злото е най-добрата сила на човека.

„Човек трябва да стане по-добър и по-зъл“ — тъй уча аз. Най-злото е необходимо за най-доброто на Сврѣхчовека.

Можеше да бъде добро за оня проповедник на дребните хора това, че той страда и носи греха на човека. Но аз се радвам на великия грях като на моя най-велика *утеха*.

Но такива неща не са казани за дълги уши. Не всяка дума е за всяка уста. Това са тънки, далечни неща: тях не трябва да тъпчат овчи крака!

6.

О, висши човеци, мислите ли вие, че аз съм тук, за да поправя, което вие сте направили зле?

Или че аз искам занаят по-удобно да ви постеля, вам, страдащи? Или да ви покажа нови по-лесни пътеки вам, залутани, заблудени, катерещи се по криви пътеки?

Не! Не! Трижди не! Все повече, все по-добри от вашия род трябва да загиват — и вашата участ трябва да става все по-зла и по-сурова. Само тъй — само тъй пораста човекът до висината, дето мълния го трясва и убива — достатъчно висок за мълния!

Към малцина, към бъдещето, към далечното се отправя моят дух и моят копнеж: що ме е грижа за вашата нищожна, обикновена, кратка беда!

Вие не страдате още достатъчно! Че вие страдате заради себе си, вие не сте страдали още заради *човека*. Вие бихте излъгали, ако кажехте иначе!

Вие всички не страдате за това, за което страдах аз.

7.

Не ми е достатъчно, че мълнията вече не вреди. Не да я отвърна искам аз — тя трябва да се научи да работи за *мен*.

Моята мъдрост се сбира отдавна като облак, тя става все по-тиха и по-тъмна. Тъй е всяка мъдрост, която някога ще роди *мълнии*.

На тия човеци на днешния ден не искам аз да бъда *светлина*, нито светлина да се наричам! Тях искам аз да заслепя: Мълния на моята мъдрост! Избоди им очите!

8.

Не искайте нищо свръх силите си — грозна лъжа е присъща на тия, които искат свръх силите си.

Особено когато искат велики неща! Че те възбуждат недоверие към великите неща, тия изкусни фалшификатори и актьори: докато най-сетне сами пред себе станат фалшиви кривогледи, измазана червоядина, наметнати с мощни думи, с окачени добродетели, с блестящи фалшиви дела.

Бъдете твърде предпазливи, о, висши човеци! Нищо не е за мен днес по-драгоценно и по-рядко от честност.

Не принадлежи ли това *днес* на сганта? А сган не знае що е велико, що е дребно, що е пряко и честно — тя е невинно крива. Тя лъже всякога.

9.

Бъдете недоверчиви днес, о, висши човеци, вие, сърдечни! Чистосърдечни! И дръжте в тайна основанията си! Защото това *днес* е сганта.

Което сганта някога научи да вярва без основание, кой би могъл да го опровергае пред нея с основания?

На пазара хората убеждават с жестове. А основанията правят сганта недоверчива.

И ако някога истината е достигнала тържество, то питайте се с недоверие: „Кое ли велико заблуждение се е борило за нея?“

Пазете се също от учените! Те ви мразят: защото са безплодни! Те имат студени изсъхнали очи, пред тях всяка птица лежи оскубана.

Те се хвалят с това, че не лъжат: но безсилието да лъжеш не е още любов към истината. Пазете се!

Отсъствие на треска не е още познание! Не вярвам аз на измръзнали умове. Който не може да лъже, не знае що е истина.

Искате ли да се подемете високо, вървете на свои нозе! Не се оставяйте да ви *носят* нагоре, не сядайте на чужди гърбове и глави.

Но ти си се качил на кон? И бързо яздиш нагоре към своята цел? Добре, приятелю мой! Но и твоята хрома нога седи също на коня!

Когато ще постигнеш своята цел, когато ще скочиш от коня си: на своята *висина* именно, ти, висши човече — ще се препънеш.

Вие, творци, вие, висши човеци! Бременен бива човек само със свое дете. Не се оставяйте да ви заблуждават и убеждават! Че кой е *вашият* ближен? И ако да действате „за ближния“ — вие все пак не творите за него!

Отучете се от това „за“, творци: вашата добродетел иска именно вие да не правите нищо с това „за“ и „заради“, и „защото“. Затъкнете си ушите за всички тия лъжливи дребни думи.

„За ближния“ — то е добродетел само за дребните хора: те казват „равен и равен“ и „ръка ръка мие“ — те нямат ни право, ни сила за *вашето* себелюбие.

Вашето себелюбие, творци, съдържа предпазливостта и предвидливостта на бременна жена! Кое то още никой с очи не е видял, плода — него закриля и пази, и храни всичката ви обич.

Дето е всичката ви обич, у детето, там е също и всичката ви добродетел! Вашето дело, вашата воля е *вашият* „ближен“ — не се оставяйте да ви заблуждават с фалшиви ценности!

Вие, творци, вие, висши човеци! Който трябва роди, е болен; а който е родил, е нечист.

Питайте жените — не е удоволствие да раждаш. Болката кара кокошки и поети да кудкудякат.

Вие, творци, у вас има много нечисто. Защото вие трябваше да станете майки.

Новородено дете: о, колко нова мръсота се появи на свят! Отстранете се! И който е родил, да си измие добре душата!

Не бивайте добродетелни свръх силите си! И не изисквайте от себе си нищо против вероятността!

Ходете по стъпките, по които вече е ходила добродетелта на вашите бащи! Как бихте искали да се подемете високо, ако не се подеме с вас волята на вашите бащи?

Но който иска да бъде първи, да гледа да не стане последен!

И дете са пороците на вашите бащи, там не трябва вие да искате да минавате за светци!

Чиито бащи са обичали жени и силни вина; и диви свине — какво би било, ако един от тях изискваше от себе си целомъдрие?

Това би било безумие! Наистина, за такъв един струва ми се е много, ако той е мъж само на една или две, или три жени.

И ако той учредеше манастири и напишеше на вратите им: „Пътят към светеца“ — аз пак бих казал — за какво! То е още едно безумие!

Той си е учредил поправителен дом и убежище — на добър час! Но аз не вярвам в това.

В самотността расте, което човек носи в нея, също и вътрешното животно. Затова мнозина не трябва да се напътват към самотност. Имало ли е по-мръсно досега на земята от пустинници светци? *Около* тях е бесувал не само дяволът — но и свинята.

Боязливи, свенливи, несръчни, като тигър, комуто някой скок не се е удал: тъй, висши човеци, ви виждах често да се измъкват настрана. Един зар не ви се удаде.

Но що от това, играчи на зарове! Вие не сте учили да играете и осмивате, както трябва да се играе и осмива! Не седим ли винаги на една маса за осмиване и игране?

И ако вие не сте сполучили с великото, значи ли, че вие затова сте несполучени? И ако сами вие не сте сполучени, несполучен ли е затова човекът? Но ако човек не е сполучен: добре! Та какво!

Колкото едно нещо е по-съвършено, толкова по-рядко се сполучва то.

Висши хора, не сте ли вие всички тук несполучени?

Бъдете бодри, какво от това! Колко неща са още възможни! Научете се на себе си да се смеете, както трябва да се смее човек!

И чудно ли е, че вие сте несполучени и полусполучени, вие, полустрошени!

Не се ли бие и блъска във вас *бъдещето* на човека?

Най-далечното, най-дълбокото, звездновисокото на човека, неговата чудовищна сила — всичко това не кипи ли във вашето гърне?

Чудно ли е, че много гърнета се счупват! Научете се да се смеете на себе си, както трябва човек да се смее! Вие, висши човеци, о, колко неща още са възможни! И наистина, колко неща са вече сполучени! Колко богата е тая земя с малки, добри съвършени неща, напълно сполучени! Поставете малки добри съвършени неща около си, вие, висши човеци! Чиято златна зрялост леци сърцето. Съвършеното учи да се надяваме.

16.

Що е било досега на земята най-голям грях? Не бе ли словото на тоя, който рече: „Тежко на ония, които се смеят тук!“

Не намери ли той сам на земята основание за смях? Тогава той зле е дирил. Дори дете намира тук основания за смях. Той не е обичал достатъчно — инак би обичал и нас, смеещите се! Но той ни мразеше и осмиваше, плач и скърцане на зъби ни предричаше той.

Трябва ли човек изведнъж да проклина, дето не обича? Това, струва ми се, е лош вкус. Но тъй правеше той, безусловният. Той произхождаше от сганта.

И сам той не обичаше достатъчно — инак по-малко би се сърдил, че не го обичат. Всяка велика любов не иска любов — иска повече.

Бягайте от пътя на всички такива безусловни! Те имат тежки нозе и задушни сърца — те не знаят да танцуват. Как може да бъде земята лека за такива.

17.

Всички добри неща се приближават към целта си, като криволят. Като котки се гърбят, те мъркат вътрешно пред своето близко щастие — всички добри неща се смеят.

Вървежът издава дали някой върви по своя път — гледайте как вървя аз! Но който се приближава до целта си, той танцува!

И наистина аз се вкамених в статуя, нито *стоя* тук, неподвижен, тъп, вкаменен като стълб; аз обичам бързия бяг.

И макар да има на земята блата и гъста скръб — който има леки нозе, скача през тинята и танцува като върху пометен лед.

Възвишете сърцата си, братя мои, високо! По-високо! А не забравяйте също и нозете си! И нозете си повишете, вие, добри танчари, и още по-добре — изправете се на глава!

18.

Тоя венец на засмения, тоя венец от рози: аз само увенчах главата си, с него аз сам осветих моя смях. Никого друго не намерих аз днес достатъчно силен за това. Заратустра танчарят, Заратустра лекият, който маха криле, готов да лети, мамещ всички птици, готов, чевръст, и блажено лек.

Заратустра прорицателят, Заратустра правдосмеещият се, не безпокойният, не безусловният, един, който обича скокове и отклонения от пътя — аз сам увенчах главата си с тоя венец!

19.

Възвишете сърцата си, братя мои, високо! По-високо! И не забравяйте също и нозете си! И нозете си повишете, вие, добри танчари, и още по-добре — изправете се на глава! И в щастието има тежки животни, има тромави от рождение. Те правят чудновати усилия като слон, който иска да се изправи на глава.

Но по-добре да бъдеш луд от щастие, отколкото луд от нещастие, по-добре тромав да танцуваш, отколкото хром да ходиш. Научете моята мъдрост — дори и най-лошото нещо има две добри обратни страни; дори и най-лошото нещо има добри нозе за танец: тогава научете се сами, висши човеци, да стоите на *своите* нозе! Отучете се да тръбите за тъга и за всяка скръб на сганта. О, как скръбни ми се виждат днес глумците на сганта! Но това „днес“ е на сганта.

Правете като вятъра, когато се хвърля из своите планински пещери — той иска да играе по своя свирка, морята треперят и се мятат под неговите стъпки.

Който дава криле на магарета, който дои лъвици, хвала на тоя добър, неукротим дух, който за всяко „днес“ и за всяка сган идва като вихър —

— който е враг на всички магарешки тръни и увехнали листи, и буренаци: хвала на тоя див добър свободен бурен дух, който танцува върху блата и тъги като върху поляна!

Който мрази мършавите псета на сганта и всички несполучили мрачни изроди: хвала на тоя дух на всички свободни духове, смеещ се вихър, който сипе прах в очите на всички, що гледат черно и са покрити с язви.

Вие, висши човеци, най-лошото у вас е това: всички вие не сте се научили да танцувате, както трябва да се танцува над самия себе! Що от това, че вие не сте сполучили!

Колко неща са още възможни! *Научете* се тогава да се смееете над самите вас! Възвишете сърцата си, вие, добри танчари, високо! Повисоко! И не забравяйте и добрия смях! Тоя венец на засмения, тоя венец от рози — вам, братя мои, хвърлям тоя венец! Аз осветих смеха; висши човеци, *научете* се да се смееете!

ПЕСЕН НА ТЪГАТА

1.

Когато Заратустра говореше тия речи, той стоеше близо до входа на своята пещера; но с последните думи той напусна гостите си и избяга за малко на открито.

— О, чисти благоухания около мен — извика той, — о, блажена тишина около мен! Но де са моите животни? Елате, елате, орел мой и моя змия!

Кажете ми, мои животни: всички тия висши човеци — *не миришат* ли те на лошо? О, чисти благоухания около мен! Сега знам и чувствам аз как ви обичам, мои животни.

И Заратустра рече още веднъж:

— Аз ви обичам, мои животни!

А орелът и змията припираха към него, когато той рече тия думи, и гледаха към него нагоре. Така седяха трима заедно и душеха, и дишаха заедно чистия въздух. Че въздухът тук отвън беше по-чист, отколкото при висшите човеци.

2.

Но щом Заратустра напусна своята пещера, ето че старият магьосник се издигна, погледна лукаво наоколо и рече:

„Той излезе!

И ето, висши човеци — да ви погъделичкам и аз като него с това лъстиво и ласкаещо име — напада ме моят зъл измамлив и чародеен дух, моят тъжен дявол, който от душа е противник на тоя Заратустра: простете му! Сега той иска да ви омагьоса, *неговият час* настана; напусто се боря аз с тоя зъл дух.

Всички вам, каквито почести и да бихте си въздали на думи, дали вие се зовете «свободни духом», или «правдиви», или «каещи се духом», или «освободени от окови», или «алчущи и жаждущи» — всички вам, които страдате подобно мен от *великото отвращение*, за

които старият бог умря, а още никой нов бог не лежи в люлка и пелени — вам всички е благосклонен моят зъл дух и дявол-магьосник.

Аз ви познавам, висши човеци; аз познавам него — познавам също този дявол, когото против волята си обичам, тоя Заратустра: сам той, струва ми се, прилича на една хубава маска на светец; прилича на нов чуден маскарад, в който моят зъл дух, тъжният дявол намира удоволствие — аз обичам Заратустра, тъй ми се струва често, заради моя зъл дух.

Но вече *той* ме овладява и ме мъчи тоя дух на тъгата, тоя дявол на вечерната дрезгавина — и, наистина, висши човеци, нему се иска — — отворете само очи! нему се иска, да дойде *наг*, дали жена, или мъж, още не зная: но той иде, той ме мъчи, уви! Разтворете вашите чувства.

Денят отзвучава; за всички неща иде вечер, и за най-добрите, чуйте и вижте, висши човеци, какъв дявол, дали мъж, дали жена, е тоя дух на вечерна тъга!“

Тъй рече старият магьосник, погледна лукаво и хвана своята арфа:

3.

*В изяснения лъх,
Кога се рони на земята
Утехата роса,
Невидима, нечута —
Че леки тя обувки носи,
Утехата роса, кат всички утешителни души —
Ти помниш ли, сърце горещо,
Как някога жадува
За росните сълзи небесни,
Жадува знойно морна,
Кога в обраслите посърнали пътеки
През черни дървеса
Злокобно вечерното слънце
Следеше те с блестящи погледи злоради?*

За **истина** борец — ти? Тъй
Посрещаха ме с присмех те,
Поет — и нищо друго!
Звяр, граблив, лукав, пълзящ,
Който лъже
Съзнателно, по воля лъже,
За плячка алчен,
Зад пъстра маска скрит,
Сам себе маска,
Сам себе плячка
И туй — за истина борец?...
Глумец! Поет!
Заплел език зад маска на глумеца,
И неговата пъстра реч, гъмжаща
По призрачен мост от думи
По ослепителна дъга от лъжи
Между фалшиви небеса
И земи фалшиви
Похитена, заскитана —
Глумец! Поет!

И туй — за истина борец?...
Не тих и вкаменен, не гладък и студен,
Превърнат в образ,
В божии стълп,
Не поставен пред храм,
На някой бог придверник:
Не? Злобник той на истината пред лика —
Не в храм — в пустиня у дома си,
И бърз, и смел,
И смятащ се навред,
Сред пъстрокожи зверове живеещ
Греховно здрав, красив, изменлив,
Вървиш ти с похотлив стон
Блаженонасмешлив, блаженопъклен,
Блаженокръвожаден,

Граблив, взиращ се вървиш...

Или подобен на орел, що дълго,
Дълго в пропасти взрян
В **своите** пропасти...
— О, как се долу там
Все в глѣб и все навѣтре
На глѣбини във глѣбината вие! —
И пак
Изведнѣж,
Вби полет надолу
И **стадото** налетя.
Горен от глад
И алчуц за овце,
Гневен за всичките овчи души,
Злобогневен към всичко, що гледа
Благочестиво, овче, кѣдроруно
И глупаво, към всичко задоено
С млекото на овче благодушие

Такива орлови, тигрови
Са гордите копнежни на поета,
Са **твоите** копнежни.
Прибулени с хиляда маски,
И **твоите**, глумец! Поет!

Ти, който виждаш у човека
бог и овца —
в човека бога **да разкъсаш**,
А също и овцата,
Със **смях** да ги разкъсаш —

Това, това е твоето блаженство!
На тигър и орел блаженство!
И на поет, и на глумец блаженство! —
В изяснения лѣх,
Когато сѣрпът на луната

Зелен сред пурпурни зари
Промъква се ревниво:
— Враждебно към деня,
При всяка стъпка тайно
Нависналите рози той прерязва,
Додето паднат бледи
Надолу в нощний мрак:

Тъй паднах сам аз нявга
На своята правда от беса,
И на деня си от копнежа,
И морен от деня, от светлината болен,
— аз паднах долу, във вечер, в сянка:
От истина една
Обжегнат и жадуващ:
— ти помниш ли, сърце горещо,
Тогава как жадува? —
Че съм изгнан,
От всяка истина изгнан
Глумец!
Поем!

ЗА НАУКАТА

Тъй пъ магьосникът и всички, които бяха сбрани, влетяха като птици неусетно в мрежата на неговото хитро и мрачно сладострастие. Само съвестният духом не бе хванат: той бързо отне арфата от магьосника и викна:

„Въздух! Нека чист въздух влезе вътре! Нека Заратустра влезе вътре! Ти правиш тая пещера задушна и отровна, ти, зъл стар магьосник!

Ти съблазняваш, ти, фалшив, изтънчен, към непознати страстни желаня и пустини. И тежко, когато такива като тебе говорят за истината и ѝ придават важност!

Тежко на всички свободни духове, които не са нащрек пред *такива* магьосници! Изгубена е тяхната свобода: ти учиш и мамиш назад в тъмници, ти, стар мрачен дявол, в твоята жалба звучи подмамлива свирка, ти приличаш на ония, които със своята похвала на целомъдрието тайно канят към разврат!“

Тъй рече съвестният, но старият магьосник се оглеждаше наоколо, наслаждаваше се от победата си и затова преглътна досадата, що му причини съвестният.

— Млъкни! — каза той със скромен глас. — Добри песни трябва добре да отекват; след добри песни трябва да има дълго мълчание.

Тъй правят всички тия, висшите човеци. Но ти сам навярно малко си разбрал от моята песен? В теб има малко от духа на магьосник.

— Ти ме хвалиш — отвърна съвестният, — като ме отделяш от себе си, добре, но вие, другите, що виждам аз? Вие още седите тук с похотливи очи.

Вие, свободни души, де се дяна вашата свобода! Изглеждате ми да приличате на такива, които дълго са гледали развратни танцуващи голи момичета: сами душите ви танцуват.

Във вас, висши човеци, трябва да има повече от онова, което магьосникът зове свой зъл чародеен и измамлив дух — ние трябва да сме различни.

И наистина, ние доста говорихме и мислихме, преди Заратустра да се е върнал в своята пещера, за да узнае, че *ние сме различни*.

Ние *дирим* различни неща и тук горе, вие и аз. Аз именно дирия повечето *сигурност*, затова дойдох при Заратустра. Той именно е най-яката кула и воля —

— днес, когато всичко се колебае, когато цялата земя трепери. Но вие, когато виждам какви очи правите, струва ми се, че вие дириите *повече несигурност*,

— повече трепет, повече опасност, повече земетресение, —

— вие ламтите, тъй ми се струва, простете моята смелост, вие, висши човеци; вие ламтите за най-лошия, най-опасния живот, който ми внушава най-голям страх, за живота на дивите зверове, за гори, пещери, стръмни планини и заблуждаващи устия.

И не тия водачи ви допадат най-вече, които ви изваждат от опасност, но ония, които ви отстраняват от всички пътища, съблазнителите.

Но ако такова желание у вас е *истинско*, то при всичко туй ми се вижда *невъзможно*.

Че страхът — това у човека е наследствено и основно чувство; чрез страх се обяснява всичко, наследственият грях и наследствената добродетел.

От страха израсна и *моята* добродетел, която се нарича наука.

Страхът именно от дивите зверове — той е най-дълго *отглеждан* у човека, включително животното, което той крие в себе си и от което се плаши — Заратустра го нарича „вътрешното животно“.

Тоя дълъг отдавнашен страх, най-сетне станал тънък духовен, душевен — днес, струва ми се, наричат „наука“.

Тъй рече съвестният; но Заратустра, който тъкмо се завърна в своята пещера и чу последните думи, и отгатна смисъла им, хвърли на съвестния пълна шепа рози и се изсмя на неговите „истини“.

„Как! — извика той. — Какво чух аз сега? Наистина, струва ми се, че или ти си глумец или аз сам: и твоята «истина» аз в миг ще обърна надолу с главата.

Страх именно — е изключение за нас. А мъжество и премеждия, и радост от неизвестното, от това, което никой още не е дръзвал — *мъжество* ми се струва е цялата предистория на човека.

На най-дивите смели животни е завидял той и им е ограбил всички добродетели: едва тъй стана той човек.

Това мъжество, най-сетне станало изтънчено, духовно и душевно, това човешко мъжество с орлови криле и змийска мъдрост: то, ми се струва, се зове днес...

„Заратустра!“ — извикаха всички, които седяха заедно, като из една уста и вдигнаха голям смях при това; но от тях се поде сякаш тежък облак. Също и магьосникът се смя и рече мъдро:

„Та що! Той се махна, моят зъл дух!“

И не ви ли предупредих сам аз от него, като казах, че той е лъжец, дух на лъжа и измама?

Особено когато той се покаже гол. Но що съм крив аз за неговите козни! Аз ли създадох него и света?

Добре! Нека се сдобрим пак и бъдем весели! И макар вече Заратустра да гледа сърдито — вижте го! Той ми е сърдит — преди да падне нощ, той пак ще ме обикне и възхвали, той не може да живее дълго, без да прави такива безумства.

Той обича своите врагове: това изкуство разбира той най-добре от всички, които съм виждал аз. Но затова той отмъщава на своите приятели!“

Тъй рече старият магьосник и висшите човеци му ръкопляскаха: тъй че Заратустра обикаляше пещерата и със злоба и обич стискаше ръцете на своите приятели — като някой, който иска да поправи нещо и да се извини пред всички. Но когато дойде при вратата на своята пещера, ето, нему отново се поиска да излезе на чист въздух, там въвн и при своите животни — и той искаше да избяга невидян.

МЕЖДУ ДЪЩЕРИТЕ НА ПУСТИНЯТА

1.

„Недей бяга! — каза тук скитникът, който се наричаше сянката на Заратустра. — Остани при нас — инак старата тежка скръб пак ще ни нападне.

Оня стар магьосник вече ни дари всичко свое най-лошо и ето, добрият благочестив папа има сълзи на очи и той пак отплува по морето на своята тъга.

Тия царе пак могат още да се преструват пред нас: това те се научиха днес най-добре от всички ни! Но да нямаха свидетели, обзалагам се, че също и у тях би почнала пак лошата игра —

— лошата игра на отминаващи облаци, на влажна скръб, на нависнало небе, на откраднати слънца, на виещи есенни ветрове!

— лошата игра на нашето време и викане за помощ: остани при нас, о, Заратустра. Тук има много скрита неволя, която иска да говори, много здрач, много облаци, много задушлив въздух!

Ти ни нахрани със здрава мъжка храна и силни мъдрословия: не допускай да ни нападнат след трапезата пак изнежените женски духове!

Сам ти правиш въздуха около си здрав и ведър! Намирал ли съм аз някога такъв добър въздух на земята, както у тебе в твоята пещера?

Разни страни видях аз, моят нос се научи да разбира и оценява разен въздух. Но у тебе моите ноздри вкусиха най-голямата си радост!

Освен, освен — о, прости ми един стар спомен, прости ми една стара следтрапезна песен, която някога съчиних между дъщерите на пустинята, при които имаше такъв пресен ведър източен въздух; там бях аз най-далеч от облачната влажна тъжна стара Европа!

Тогава обичах аз тия възточни момичета и друго небесно царство, над което не висят ни облаци, ни мисли.

Вие не знаете как чинно седяха те, когато не танцуваха, дълбоки, но без мисли като малки тайни, като окичени загадки; като орехи след ядене — пъстри и чужди, наистина! Но без облаци: загадки, които

лесно се отгатват; за угода на такива девойки съчиних аз тогава един следтрапезен псалом.“

Тъй рече скитникът и сянката; и преди някой да му отвърне, той беше вече хванал арфата на стария магьосник, кръстосал нозе, и гледаше около си спокойно и мъдро — а с ноздрите си пое мудро и въпросително въздух, като някой, който в нови страни опитва нов чужд въздух. След това почна той да пее, като да ревеше.

2.

ПУСТИНЯТА РАСТЕ:

ТЕЖКО НА ТОЗ, ЩО В СЕБЕ СИ ТАИ ПУСТИНИ

*Ха! Как тържествено!
Наистина тържествено!
Достойно начинание!
По африкански, да, тържествено!
За някой лъв достойно,
За някоя маймуна, крещяща за морал —
— за вас нищо,
Приятелки най-драги,
Пред чиито нозе
Честит да седна бях аз пръв европейец
Под тия палми тук. Села^[1].*

*Наистина чудесно!
Седя аз тук
В пустинята наблизо
И тъй далеч от нея,
И в нищо още неопустошен:
Погълнат
От тоз, най-малкия оазис —
— раззина той уста широко Най-хубави
Най-благовонните от вси уста.
И аз попаднах вътре,
Навътре и през тях — при вас.*

Приятелки най-драги! Села.

*Хвала, хвала на оня кит,
Той своя гост така запази! —
Разбрахте ли
Учената ми вий загадка?
Хвала на неговий корем,
Приятния корем — оазис
Не бе ли той кат тоз
В това се аз съмнявам —
Защото ида от Европа
Най-недоверчива от всички
Увехнали съпруги.
Бог да ги вразуми!
Амин!*

*Седя аз тук
В най-малкия оазис
Като фурма кафявозлатна, сладка,
Като нея аз желя
Устата сочни на девойка,
Но най-вече желя
Студени снежнобели зъбки:
За тях копней сърцето на всички горещи фурни.
Села.*

*Кат тия южни плодове
Лежа аз тук
От малки бръмбари крилати
Мирисан и обиколен,
Тъй също от по-малки
По-глупави, по-грешни
Желания, догадки —
Обиколен от вас,
Вий, неми и наивни котенца — моми,
Дуду и Зулейка,
— **осфинксен***

, не в реч една Аз тъпча много чувства:
(Бог нека ми прости
Тоз езиковен грях!)
— седя аз тук, най-ведър въздух дишащ,
На рая въздуха тъй светъл,
Тъй лек, пронизан с златни нишки —
Тъй хубав въздух
Струящ се от луната —
Дали случайно,
Или от изблик?
Тъй както казват старите поети.
Но аз, съмнител, се съмнявам,
защото ида от Европа —
Най-недоверчива от всички
Увехнали съпруги.
Бог да ги вразуми!
Амин!

Най-хубавия въздух пиеш,
С издути ноздри като чаши,
Без бъдеще, без спомени,
седя аз тук,
Другарки най-драги;
И палмата аз гледам
Как тя като танчарка,
Огъва се, прегъва, в бедрата се люлей,
— погледнеш ли я, ти ней подражаваш.
И сякаш е танчарка
Тя дълго, дълго и опасно
Все на едно краче стоя?
— дали тя тъй забрави другото краче?
Напусто аз го дирих
Тъй скъпото близначе
— и другото краче —
Там в близостта свещена На нейните най-нежни
Развеяни в замая, трепнали одежди.
И, ако ли ми вярвате, другарки прекрасни,

Всецяло вярвате:
Тя го изгуби!
Изчезна то!
Навеки то!
Туй другото краче!
Как жсал ми е за него!
Къде ли то забравено жсалеи?
Самотното краче?
И може би в боязън
От някой русокъдрав
Страхотен звар-лъв?
Изгризано, изхрускано —
Ужасно, уви! Уви! Изхрускано! Села.

О, не плачете!
Изнежени сърца,
О, не плачете,
фурми сърца! Гръд млечна!
Сърца кесийки!
Ти не плачи,
Посърнала Дуду!
Бъди човек, Зулейка! Дързост! Дързост!
— А може би
Тук нещо силно,
Усилващо сърцето, е на място?
Пословица благоуханна?
Тържествен уговор?

Достойнство, нагоре!
На добродетелта достойнство —
И на Европа
Надувай ти, надувай
Мега на добродетелта!
Ха!
И пак ревни,
Морално ти ревни!
Тъй както лъв морален

*Реве пред дъщерите на пустинята!
— Че тоя рев на добродетелта
По-силен е от всеки зной и жад, и глад
На европейската душа!
Стоя аз тук,
Като европеец,
Не мога иначе, Боже помогни!
Амин!*

Пустинята расте: тежко на тоз, що в себе си таи пустини!

---

[1] Села (ст. евр.) — в старозаветните псалми често употребявана дума, вероятно като знак за музикално изпълнение. — Б.ред. ↑

ПРОБУЖДАНЕ

1.

След песента на скитника и сянката пещерата изведнъж се изпълни с шум и смях: и тъй като събраните гости говореха всички наведнъж, и оселът също, при такова едно поощрение не стоя мирно, малко отвращение и чувство за присмех обзе Заратустра към неговите гости: макар и да се радваше на тяхната веселост.

Че тя му се стори една поличба за оздравяване. Тъй се измъкна той навън на свобода и рече на своите животни:

— Къде се дяна тяхната неволя? — рече той и вече сам си отдъхна от своята малка досада. — При мен те се отучиха, както ми се струва, да викат за помощ!

Макар, за жалост, да не са се отучили от вика. — И Заратустра запуши ушите си, че тъкмо и магарешкото И-А се вмеси чудно в радостните ликувания на тия висши човеци.

Те са весели — почна отново той, — и кой знай? Може би за сметка на стопанина; и макар да се научиха от мен да се смеят, все пак не моя смях научиха те.

Но що от това! Те са стари хора; и оздравяват посвоему, те се смеят посвоему; ушите ми са понасяли по-лоши неща и не огрубяха.

Тоя ден е една победа: той се отмахва вече, хвърква *духът на тежестта*, старият ми смъртен враг! Как хубаво иска да свърши тоя ден, който почна тъй лошо и тежко!

И той *иска* да свърши. Вече иде вечер: над морето лети той, добрият ездач! Как се люлее, блаженият, който се връща у дома на своите пурпурни седла!

Небето ясно гледа, светът лежи дълбоко: о, всички вие, чудни хора, които дойдохте в моя дом, струва си да се живее при мен!

Тъй рече Заратустра. И пак се чу викът и смехът на висшите човеци от пещерата; тогава той почна отново.

— Те хапят, мойта стръв действа, също и от тях се махва врагът им, духът на тежестта. Учат се вече сами на себе си да се смеят: чувам ли добре?

Моята храна за мъже действа, моите сочни силни мъдрословия: наистина аз не ги нахраних със зеленчук, що издува! А с храна на воин, с храна на завоевател; нови желания събудих аз.

Нови надежди има в техните ръце и нозе, сърцето им се изпълва. Те намират нови думи, скоро духът им ще диша дързост.

Такава храна, разбира се, не е за деца, нито за копнеещи стари и млади женици. На тях инак трябва да се придумва утробата; техен лекар и учител не съм аз.

Отвращението бяга от тия висши човеци: добре! Това е моя победа.

В моето царство ще бъдат те сигурни, всеки глупав срам избягва, те се отърсват.

Те отърсват сърцето си, добри часове се връщат отново при тях, те отпочиват и преживят — те стават *признателни*.

Това вземам аз като най-добра поличба — те стават признателни. Още малко и те ще измислят празници, и ще поставят паметници на своите стари радости.

Те са *оздравяващи*! Тъй рече Заратустра радостен в сърцето си и погледна навън; но неговите животни припираха около му и почитаха неговото щастие и неговото мълчание.

2.

Но внезапно се сепна ухото на Заратустра: в пещерата, която досега беше пълна с шум и смях, из един път настана мъртва тишина — а носът му усети благовонен дим и тамян като от запалени кедрови шушулки.

— Що става? Какво правят те? — попита се той и се примъкна към входа, за да може незабелязан да гледа гостите си. Но чудо на чудесата! Какво трябваше той да види със своите очи!

— Те пак станаха *набожни*, те се *молят*, те са луди! — рече той и се учуди извън мяра. И действително! Всички тия висши човеци, двамата царе, папата извън служба, злият магьосник, доброволният просяк, скитникът и сянката, старият прорицател, съвестният духом и най-грозният човек: те всички като деца и вярващи стари женици бяха

коленичили пред осела и му се кланяха. И тъкмо почна най-грозният човек да гълголи и сумти, като че нещо неизразимо искаше да избие от него; но когато дойде до реч, ето, че почна един набожен чуден молебен за възхваление на обожавания и каден осел. А тоя молебен гласеше тъй:

Амин! И чест и слава, и мъдрост, и благодарение, и хвала, и сила на нашия бог, вовеки веков!

— А оселът изрева тук И-А.

Той носи товара ни; той прие образа на раб, той е търпелив от сърце и никога не казва не; и който обича своя бог, той го наказва.

— А оселът изрева тук И-А.

Той не говори: освен когато казва все „да“ на света, що сътвори: тъй възхваля той своя свят. От хитрина той не говори. Така той бива рядко несправедлив.

— А оселът изрева тук И-А.

Незабелязан минава той през света. Сив е цветът на тялото му, в което обвива своята добродетел. Има ли дух, той го крие; но всеки ярва в неговите дълги уши.

— А оселът изрева тук И-А.

Каква скрита мъдрост има в това, че той носи дълги уши и само „да“ казва, а никога „не“! Не сътвори ли той света по свой образ, колкото се може по-глупав.

— А оселът изрева тук И-А.

Ти вървиш по прави и криви пътища; малко щеш да знаеш, какво нам, хората, се струва. Право или криво. Отвъд добро и зло е твоето царство. Твоята невинност е да не знаеш какво е невинност.

— А оселът изрева тук И-А.

И ето, ти не отпъждаш никого от себе си, ни просяци, ни царе.

Ти оставяш децата да дойдат при теб и когато лошите момчета те закачат, ти наивно викаш И-А.

— А оселът изрева тук И-А.

Ти обичаш ослици и пресни смокини, ти не презираш нищо, което е за ядене. Трънът гъделичка сърцето ти тъкмо когато си гладен. В това има божя мъдрост.

— А оселът изрева тук И-А.

ПРАЗНИКЪТ НА ОСЕЛА

1.

Но на това място в молебена Заратустра не можа вече да се сдържи, сам извика И-А, по-високо от осела, и скочи посред своите повилнели гости.

— Но какво правите вие? — извика той, като дърпаше молещите се от земята. — Тежко ви, ако друг някой ви видеше, а не Заратустра.

Всеки би отсякъл, че вие с вашата нова вяра сте най-лошите богохулници или най-безумните стари женици!

И сам ти, стар папа, прилича ли ти на теб да се кланяш тъй на едно магаре като на господ?

— О, Заратустра — отвърна папата, — прости, но от божиите работи аз разбирам повече от тебе. И тъй трябва.

По-добре тъй да се кланяш на господа, в тоя образ, отколкото в никакъв образ! Размисли върху това изречение, мой високи приятелю — ти ще познаеш изведнъж, че в такова изречение се крие мъдрост.

Оня, който рече „Бог е дух“ — той направи досега на земята най-голяма стъпка и най-голям скок към безверието: такива думи не се поправят лесно на земята.

Моето старо сърце скача и подскача, че на земята има нещо за почитане. Прости това, о, Заратустра, на едно набожно папско сърце!

— И ти — рече Заратустра на скитника и сянката, — ти се зовеш и мислиш свободен дух? И извършваш тук такава идолопоклонска и папска служба?

Наистина, ти вършиш по-лоши работи, отколкото при твоите лоши мургави момичета, ти, лош нов вероизповеднико!

— Доста лоши — отвърна скитникът и сянката, — ти имаш право: но какво съм крив аз за това? Старият бог се пак съживи, о, Заратустра, ти можеш да говориш, колкото щеш.

Най-грозният човек е виновен за всичко: той отново го съживи.

И ако той каже, че той го е някога убил — *смъртта* у боговете е винаги само един предразсъдък.

— А ти — рече Заратустра, — ти, зъл, стар магьоснико, какво направи ти! Кой в това свободно време ще вярва занапред още в тебе, ако ти вярваш в такива божествени магии?

Ти стори една глупост; как можа ти, хитрец, да сториш такава глупост!

— О, Заратустра — отвърна хитрият магьосник, — ти имаш право, то бе една глупост, но и затова ми струва тя много.

— И ти също — рече Заратустра на съвестния духом, — размисли и сложи си пръста на носа! Не се ли върши тук нещо против съвестта ти? Не е ли твоят дух премного чист за това молене и кадене на тия набожници?

— Има нещо в това — отвърна съвестният и сложи пръст на носа си, — има нещо в това представление, което е дори приятно за съвестта ми.

Може би аз не смея да вярвам в Бога: но явно е, че бог в тоя образ ми изглежда най-вероятен.

Бог трябва да бъде вечен според свидетелството на най-благочестивите — който има толкова много време, дава си време. Тъй бавно и тъй глупаво, колкото е възможно, с това такъв един може да иде далеч.

И който има твърде много ум, той би желал сам да се вижда от глупост и безумие. Помисли за себе си, о, Заратустра!

Сам ти — наистина! Също и ти би могъл от изобилие и мъдрост да станеш осел.

Не обича ли съвършеният мъдрец да ходи по най-кривите пътеки?

Това учи и очевидността, о, Заратустра — очевидното в *теб*!

— Най-сетне и ти сам — рече Заратустра и се обърна към най-грозния човек, който все още лежеше на земята, вдигащ ръка към осела (той му даваше вино да пие). — Речи, ти, неизречими, какво направи тук!

Ти ми изглеждаш променен, окото ти гори, мантията на възвишеното лежи около твоята грозота; що стори ти?

Истина ли е, що казват ония, че ти отново си го съживил? И защо? Не бе ли той с причина умъртвен и премахнат?

Сам ти ми изглеждаш съживен. Що стори ти? Какво превърна ти?

Защо се тъй преобърна *ти*? Речи, неизречими!

— О, Заратустра — отговори най-грозният човек, — ти си хитрец!

Дали той още живее, или е оживял, или е съвсем умрял — кой от двамата ни знае това най-добре? Тебе питам.

Но едно знам аз — от теб научих аз това някога, о, Заратустра: който иска съвсем да убие, той се *смее*.

„Не с гняв, а със смях човек убива“ — тъй казваше ти някога.

О, Заратустра, ти скритник, ти унищожител без гняв, ти опасен светец — ти си хитрец!

2.

Но тук се случи, че Заратустра, учуден на тези хитри отговори, отскочи пак назад, към вратата на своята пещера и, обърнат към всички гости, със силен глас извика:

— О, вие всички заедно хитри глумци, вие, шегобийци! Какво се преструвате и таите пред мен!

А как на всякого от вас сърцето трепкаше от удоволствие и злоба, затова, че най-сетне вие още веднъж станяхте като деца, тоест набожни —

— че най-сетне пак правихте, каквото правят децата, именно молихте се, кръстосвахте ръце и казвахте „Дядо Господи“!

Но оставете тая детска стая, моята собствена пещера, дете днес всякаква детинщина е като у дома си. Разхладете навън горещата си детинска смелост и сърдечен шум.

То се знае: докато не станете като деца, няма да влезете в *това* небесно царство. (И Заратустра показва с ръце нагоре).

Но ние и така не искаме царство небесно: мъже станяхме, *затова* искаме ние *земното царство*.

3.

И още веднъж почна Заратустра да говори.

— О, мои нови приятели — рече той, — вие, чудни, вие, висши човеци, как ми харесвате вие сега —

— откакто станяхте пак радостни! Вие истински се разцъфтяхте всички: струва ми се, за такива цветя, каквито сте вие, са потребни

нови празници,

— една малка храбра безсмислица, някакво богослужение и магарешки празник, някакъв стар весел Заратустра глумец, един вихър, който разведрява душата ви.

Не забравяйте тази нощ и тоя празник на осела, вие, висши човеци!

Това измислихте вие при мене, това вземам аз за добра поличба — такива неща измислят само оздравяващите!

И ако го празнувате още веднъж, този празник на осела, празнувайте го от обич към себе си, празнувайте го и от обич към мен! И за *мой* помен!

Тъй рече Заратустра.

ПЕСЕН НА ОПИЯНЕНИЕТО

1.

А между това един след друг те бяха излезли на свободен въздух в прохладната унесена нощ; само Заратустра водеше за ръка най-грозния, да му покаже своята света нощ и голямата кръгла луна, и сребристите водопади при пещерата си. Там застанаха те най-сетне мълком един до друг, цял куп стари хора, но с успокоено мъжествено сърце и възчудени в себе си, че им е било тъй добре на земята; а тайнствеността на нощта се приближаваше все повече и повече до сърцето им.

И отново Заратустра помисли в себе си: „О, как ми харесват тия висши човеци!“ — но той не каза това, защото уважаваше тяхното щастие и мълчанието им.

Но ето, че се случи онова, което през тоя чуден дълъг ден бе най-чудното — най-грозният човек почна още веднъж и за последен път да гълголи и да сумти, и докато проговори — ето, изведнъж изскочи чист един въпрос из неговите уста, един добър дълбок ясен въпрос, който раздвижи сърцето в плътта на всички, които го слушаха.

— Всички вие, приятели мои — каза най-грозният човек, — как ви се струва? Заради тоя ден аз за пръв път съм доволен, че цял живот живях.

И че ви свидетелствам, това още не ми е достатъчно. Заслужава да се живее на земята: един ден, един празник със Заратустра ме научи да обичам земята.

„Това ли беше животът? — ще кажа аз на смъртта. — Добре тогаз! Още веднъж!“

Приятели мои, как ви се струва? Не искате ли като мене да речете на смъртта: „Това ли беше животът? Добре, за Заратустра тогава! Още веднъж!“

Тъй рече най-грозният човек; но то беше не много преди полунощ. И какво мислите вие се случи тогава? Щом висшите човеци чува въпроса му, веднага познаха своята промяна и оздравяване; а кой

им беше дал това; тогава те наскачаха към Заратустра, благодарящи, почитащи, милващи, целуващи ръката му, тъй както беше навик на всеки един — и тъй едни се смееха, други плачеха. А старият гадател танцуваше от радост; и ако дори тогава той е бил, както някои казват, упоен от сладко вино, то навярно е бил още по-упоен от сладкия живот и се е отрекъл от всяка умора. Има дори и такива, които разказват, че тогава магарето танцувало: не току-тъй отнапред най-грозният човек му бил дал вино да пие. Било тъй или инак; и ако нея вечер наистина магарето не е танцувало, то са станали тогава по-големи и по-чудни работи от танеца на едно магаре. Накъсо, както казва пословицата на Заратустра: „Че какво от това!“

2.

А Заратустра, когато се случи това с най-грозния човек, стоеше там като опиянен — погледът му угасна, езикът му се преплете, краката му се люшкаха. И кой би познал какви мисли минаваха тогава през душата на Заратустра? А явно бе, че духът му отстъпи назад и отлетя напред и се намери в далнини и в същото време „на високия ярем“, както е писано, „между две морета, между минало и бъдеще зареян като тежък облак“. Но полека-лека, докато висшите човеци го държаха на ръце, той дойде малко на себе си и отстраняваше с ръце навалищата почитатели и загрижени; но той не проговори. Изведнъж бързо извърна глава, като че му се счу нещо: той допря пръст на устни и рече:

„Елате!“

И тутакси наоколо стана тихо и тайнствено; а из глъбината се възземаше полека звънът на една камбана. Заратустра се вслуша, както и висшите човеци; а сетне допря за втори път пръст на устни и рече пак:

— *Елате! Елате! Полунощ приближава!* — и гласът му се промени. Но той още не се мръдваше от място: тогава стана още потихо и тайнствено, и всичко се вслуша, също и магарето, и почетните животни на Заратустра, орелът и змията, а като тях и пещерата, и големият студен месец, и самата нощ. А Заратустра допря за трети път ръка на устни и рече:

— *Елате! Елате! Елате! Да вървим! Настана часът да вървим в нощта!*

3.

Полунощ приближава, висши човеци, и аз искам да ви кажа нещо на ухото, както оная стара камбана ми каза на ухо — тъй тайнствено, тъй страшно, тъй сърдечно, както оная полунощна камбана ми говори, която повече е преживяла от всеки човек; която е изброявала ударите на сърцето и болките на вашите бащи: Ах! Ах! Как тя въздиша! Как се смее насън! Старата дълбока полунощ!

Тихо! Тихо! Сега се чува много нещо, което през деня не смее да се обади; но ето, в хладния въздух, когато всеки шум на вашите сърца утихна — ето че говори, ето че сама се слуша, ето че се промъква в нощните будни души: Ах! Ах! Как тя въздиша! Как се смее насън!

Нима ти не чуваш как тя тайнствено, страшно, сърдечно на теб говори, старата дълбока, дълбока полунощ?

О, човек! Внимавай!

4.

Тежко ми! Къде се дяна времето? Не потънах ли аз в дълбоки кладенци? Светът спи.

Ах! Ах! Псето вие, месецът грее. По-добре умрял бих, отколкото да ви кажа какво мисли моето полунощно сърце.

Ето, вече аз умрях. Свърши се. Паяк, какво плетеш паяжина около ми? Кръв ли искаш? Ах! Ах! Роса пада, иде часът — часът, в който ме побиват тръпки и треперя, той пита и пита, и пита: „Кой има сърце за това?

Кой трябва да бъде властител на земята? Кой иска да каже: тъй трябва вие да се леете, вие, големи и малки реки!“

— Часът приближава: о, човек, ти, висш човек, внимавай! Тая реч е за изтънчени уши, за твоите уши — *какво дълбоката полунощ говори?*

5.

Унася ме, там, душата ми играе. Дневен труд! О, дневен труд! Кой да бъде властител на земята?

Месецът е хладен, вятърът мълчи. Ах! Ах! Възлитахте ли доста високо? Вие танцувахте: но кракът не е крило.

Вие, добри танчари, всяка радост се свърши: виното стана тригя^[1], всяка чаша стана хрупкава, гробовете зашептяха.

Вие не възлетяхте доста високо: ето че гробовете шепнат: „Спасете умрелите! Защо е тъй дълго нощ? Не упоява ли ни месецът?“

Вие, висши човеци, спасете гробовете, събудете труповите! Ах, какво още дълбае червеят? Приближава, приближава часът, бумти камбаната, сърцето още хрипти, червеят все още дълбае, червеят на сърцето.

Ах! Ах! Дълбок е светът!

6.

Сладка лиро! Сладка лиро! Аз обичам твоя звук, твоя опиянен звук на слепок!

— Откога ли, откъде ли иде твоят звук, отдалеч, от езерата на любовта! Ти, стара камбано, ти, сладка лиро! Всяка скръб ти е разкъсвала сърцето, скръбта на баща, на деди, на прадеди; речта ти узря:

— узря като златна есен и следпладня, като моето сърце на пустинник — ето че говориш ти — сам светът узря, гроздът червенее,

— сега иска да умре, от щастие да умре. Вие, висши човеци; не подушвате ли? Тайно лъхна мирис,

— дъхът и мирисът на вечността, един розовоблагатен, кафен златновинен мирис от старо щастие,

— от опиянено полунощно-смъртно щастие, което пее: *Дълбок е светът и глъбината му незначайна за деня!*

7.

Остави ме! Остави ме! Аз съм пречист за тебе. Не ме досягай! Не бе ли моят свят сега свършен?

Моята кожа е пречиста за твоите ръце. Остави ме, ти, глупав груб душен ден! Полунощта не е ли по-ясна?

Най-чистите нека бъдат властители на земята, най-незначайните, най-силните, полунощните души, които са по-ясни и по-дълбоки от всеки ден. О, ден, ти ме дебнеш? Ти посягаш да хванеш моето щастие? Аз съм богат, самотен, една златна съкровищница?

О, свят, ти ме искаш? Световен ли съм аз за теб? Или духовен? Или божествен? Но, ден и свят, вие сте тъй груби — имайте по-умни ръце, посегнете към по-дълбоко щастие, към по-дълбоко нещастие, посегнете към кой да е бог, не посягайте към мен —

— моето нещастие, моето щастие е дълбоко, ти, чуден ден, и все пак не съм аз бог, никакъв бог, никакъв божи ад: *дълбока мъка го гнети!*

8.

Божията мъка е по-дълбока, ти, чуден свят! Посегни към божията мъка, не към мен! Какво съм аз! Една опиянена сладка лира, —

— една полунощна лира, един камбанен тъмен звън, който никой не разбира, но който трябва да говори пред глухи, вие, висши човеци! Защото вие не ме разбирате!

Там! Там! О, младост! О, пладния! О, следпладния! Ето, дойде вечер и нощ, и полунощ — псето вие, вятърът:

— не е ли вятърът псе? Той скимти, той лае, той вие. Ах! Ах! Как тя въздиша: как тя се смее, как тя хрипти и стене, полунощта!

Как трезво тя сега говори, тая опиянена мечтателка! Тя навярно е надпила своето опиянение? Тя се разведря? Тя преживя?

— Своята мъка, тя преживя насън, старата дълбока полунощ, а повече още своята радост. Радост, когато мъката е дълбока: *от мъката е по-дълбока радостта.*

9.

Ти, лоза! Що възхваляш? Нали вече те отрязах! Аз съм жесток, ти се разкърваши — какво значи, че ти възхваляш моята опиянена жестокост?

„Кое то стана съвършено, всичко зряло — иска да умре!“ Тъй казваш ти.

Благословен, благословен да е косерът! Но всичко незряло иска да живее: уви! Мъката говори: „Махни се! Отлети! О, мъка!“ Но всичко, що страда, иска да живее, за да узрее, да се възрадва и копнее,

— да копнее за далечното, висшето, по-ясното. „Искам наследници — тъй говори всичко, що страда — искам деца, не ща себе

си“, —

— а радостта не ще наследници, не ще деца — радостта иска себе си, иска вечност, иска възвръщане; иска всичко въвеки себеподобно.

Мъката говори: „Разбий се, окървави се, сърце! Върви, нога! Крило, лети! Нагоре! Към върха! О, мъка!“ Тъй! Напред! О, старо мое сърце: *мъката говори*: „Отлети!“

10.

Вие, висши човеци, как ви се струва? Гадател ли съм? Мечтател ли? Опиянен? Един сънотълкувател? Една полунощна камбана? Една капка роса? Лъх и дъх на вечността? Не чувате ли? Не подушвате ли? Тъкмо бе светът ми съвършен, полунощта е и пладня — болката е и радост, проклятието е и благословия, нощта е и слънце. Махнете се! Или научете: мъдрецът е и безумец. Казвали ли сте някога „да“ за някоя радост? О, приятели мои, тогава сте казвали „да“ и за всяка мъка. Всички неща са споени, нанизани влюбени —

— искали ли сте някога веднъж, дважд, говорили ли сте някога: „Ти ми харесваш, щастие! Мигновение! Миг!“ Тогава сте поисквали *всичко назад!*

— Всичко изново, всичко вечно, всичко споено, нанизано, влюбено, о, така *обичахте* вие света —

— вие, вечни, вие го обичате вечно и винаги: а и на мъката казвате: отлети, но пак се върни. *Че радостта, тя иска вечността!*

11.

Всяка радост иска вечност за всички неща, иска мед, иска квас, иска опиянена полунощ, иска гробове, иска гробовни сълзи-утеха, иска позлатени вечерни зари —

— *какво* не иска радостта! Тя е по-жадна, по-сърдечна, по-гладна, по-страшна, по-тайна от всяка скръб, тя иска *себе си*, тя хапе в себе си, волята на вечното се бори в нея —

— тя иска любов, тя иска омраза, тя е пребогата, дарява, захвърля, проси да я вземе някой, благодари на оня, що я взема, тя би желала да бъде ненавиждана — тъй богата е радостта, че жаднее за

мъка, за ад, за омраза, за позор, за недъг, за *света* — защото тоя свят, о, вие го знаете!

Вие, висши човеци, за вас чезне тя, радостта, необузданата, блажена — за вашата мъка, вие, несполучени! За несполученото чезне всяка вечна радост.

Защото всяка радост иска сама себе си, затова иска тя и сърдечна мъка!

О, щастие, о, болка! Разбий се, сърце! Вие, висши човеци, научете, радостта иска вечност — радостта иска вечност за *всички* неща, тя *иска дълбока и дълбока вечност!*

12.

Научихте ли вече моята песен? Отгатнахте ли какво иска тя? Добре! Напред! Вие, висши човеци, тъй пейте моята песен! Запейте ми сами песента, чието име е „Още веднъж“, чийто смисъл е „Вовеки веков!“ — пейте, вие, висши човеци, на Заратустра песента!

*О, човек! Внимавай!
Какво дълбока полунощ говори?
„Аз спях, в нечакан час ме сън обори,
И глас от сън дълбок ме сепна: ставай!
Дълбок е светът,
И глърбината му незнайна за деня.
Дълбока мъка го гнети —
От мъката е по-дълбока радостта.
И мъката говори: Отлети!
А радостта, тя иска вечност —
Дълбока и дълбока вечност!“*

---

[1] Тригя, тришя, тридя (гр.) — винена утайка, винен камък. — Б.ред. ↑

ПОЛИЧБА

Но заранта след тази нощ скочи Заратустра от своето легло, опаса бедрата си и излезе из своята пещера, сияен и мощен като утринно слънце, което се въззема зад тъмни планини.

— Ти, велико светило — рече той, както бе казал някога, — ти, дълбоко око на щастие, какво би било твоето щастие, да нямаше ония, на които ти светиш!

И ако те останеха вкъщи, когато ти вече си будно и идваш, и дариш, и раздаваш: как би възнегодувала затова твоята свенливост!

Добре! Те още спят, тези висши човеци, когато аз съм вече станал — това не са мои истински спътници! Не тях чакам аз тук в моите планини.

Аз искам да почна моето дело, моя ден; но те не разбират какви са поличбите на моето утро, моят ход — за тях той не е зов за пробуждане.

Те спят още в моята пещера, техният сън пие още от моите опиянени песни. Но ухото, което мене слуша — *послушното* ухо им липсва.

Това рече Заратустра на сърцето си, когато слънцето изгряваше; и погледна той въпросително във висините, че чу отгоре острия вик на своя орел.

— Добре! — извика той нагоре. — Тъй ми допада и тъй подобава. Моите животни са будни, защото аз съм буден.

Моят орел е буден и чества като мен слънцето. С орлови нокти посяга той към новата светлина. Вие сте мои истински животни; аз ви обичам.

Но още ми липсват моите истински човеци!

Тъй рече Заратустра; но случи се, че нему изведнъж се стори да е обиколен от безброй летящи птици — но шумът на толкова много криле и роят около главата му бе тъй голям, че той затвори очи. И наистина, като облак се спусна над него, като облак от стрели, който се

изсипва върху някой нов враг. Но ето, това беше облак на обич и върху един нов приятел.

„Що става с мен?“ — помисли Заратустра в своето възчудено сърце и полека седна на големия камък, който лежеше до изхода на неговата пещера. Но докато с ръце се бранеше около си и над себе си, и под себе си от нежните птици, ето, случи му се нещо още по-чудно: той хвана незабелязано една гъста топла космата грива: но тук екна пред него рев — един кратък дълъг лъвски рев.

— *Поличбата иде!* — рече Заратустра и неговото сърце се преобърна. И наистина, когато стана светло около му, при неговите нозе лежеше едно жълто мощно животно и присланияше глава на коленете му и от обич не искаше да се махне от него, и правеше като псе, което е намерило своя стар господар. Но гълъбите в любовта си не бяха по-малко усърдни от лъва; и всеки път, когато някой гълъб прелиташе край носа на лъва, клатеше лъвът глава и се чудеше и смееше при това.

Гледайки всичко това, Заратустра рече само:

— *Моите деца са близо, моите деца* — после той съвсем онемя. Но на сърцето му олекна и от очите му се ронеха сълзи и падаха на ръцете му. Той никак не обръщаше внимание вече и седеше там неподвижен, без да се брани от животните. А гълъбите подхвъркваха от време на време и кацах на неговите рамена и милваха бялата му коса и тяхната нежност и радост нямаше край. Но мощният лъв ближеше сълзите, които капеха по ръцете на Заратустра и реवेशе, и ръмжеше плахо. Това вършеха тия животни.

Всичко това трая дълго време или късо — че, право казано, за подобни неща няма време на земята. Но между това се събудиха висшите човеци в пещерата на Заратустра и наредиха се един до друг като за шествие, за да идат да срещнат Заратустра и да му поднесат утринния си поздрав: защото те видяха, като се събудиха, че той вече не е между тях. Но като стигнаха до вратата на пещерата и шумът от стъпките им ги изпревари, сепна се лъвът, извърна се изведнъж от Заратустра и скокна, като реवेशе диво, към пещерата. А висшите човеци, щом го чува да реве, извикаха всички като из една уста, и полетяха назад и изчезнаха мигом.

А сам Заратустра, замаян и отчужден, вдигна се от мястото си и изгледа около си, съвзе се и се видя сам.

— Какво чух? — рече най-сетне той полека, какво стана ей сега?

И върна се споменът му, и той разбра с един поглед всичко, що се е случило между вчера и днес.

— Ето камъка — рече той, и поглади брадата си, — на *него* седях аз вчера заран: и тук дойде при мене гадателят, и тук чух аз за пръв път вика, който току-що се разнесе, великия вик за помощ.

О, вие, висши човеци, за *вашата* неволя вчера заран ми предричаше старият гадател, към вашата неволя искаше той да ме съблазни и изкуси:

— О, Заратустра — ми рече той, — аз ида, за да те въведа в последния ти грях.

— В последния ми грях? — извика Заратустра и се изсмя гневно сам на своите думи. — *Какво* ми остана още запазено като мой последен грях?

И още веднъж потъна Заратустра в себе си и седна пак на големия камък и се замисли. Изведнъж скочи той прав.

— *Състрадание! Състрадание към висши човеци!* — извика той и лицето му се превърна на бронзово. — Добре! На това мина времето!

Моята скръб и моето състрадание — що от това! Домогвам ли се аз към щастие? Аз се домогвам към *своето дело!*

Добре тогава! Лъвът дойде, моите деца са близо, Заратустра узря, часът му дойде —

— това е моето *утро*, *моят ден* се въззема: *ела, ела, ти, велика пладня!*

Тъй рече Заратустра и напусна своята пещера, сияен и мощен като утринното слънце, което се въззема зад тъмни планини.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.